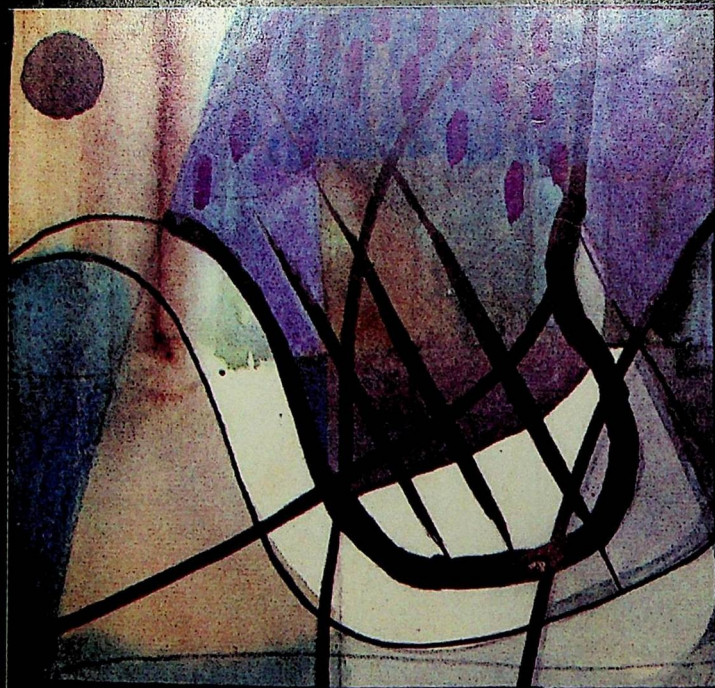

838 /3
1998

ლიტერატურა
და
სელტუზნობა

№2
1998 წელი

ლიტერატურა

და

ხელთვნება

1998 წ. №2

საქართველოს

მეცნიერებათა აკადემია

შოთა რუსთაველის სახელობის

ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული
ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი

თბილისი

1998

ჟურნალი დაარსდა 1990 წელს, გამომდის სამ თვეში ერთხელ

მთავარი რედაქტორი: სოლიკო ცაიშვილი

ჟურნალის რედაქცია:

ლევან ასათიანი,
გიორგი გოკიელი,
თამაზ ვასაძე,
მალხაზ კობიაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი),
გიორგი მაჭავარიანი,
ზაზა სხირტლაძე,
ნინო ლაღანიძე,
კახა ხიმშიაშვილი,
დავით ხოშტარია,
კახა ჯამბურია

გამოქვეყნებული მასალა გამოხატავს ავტორთა შეხედულებებს და შესაძლებელია არ ემთხვეოდეს რედაქციის თვალსაზრისს.

რედაქციაში შემოსული მასალები ავტორებს არ დაუბრუნდება.

1998 წელს ჟურნალი გამოდის ჯორჯ სოროსის ფონდ „ღია საზოგადოება“ - საქართველოს“-ს ფინანსური დახმარებით.

ყდის მხატვრობა ეკუთვნის ირაკლი ფარჯიანს

© „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1998, №1.

რედაქციის მისამართი: 380008; თბილისი, მ.კოსტავას ქ.№5.

ტელეფონი: 99-53-00

სარჩევი

კულტურის ისტორია

თომა ს მ ა ნ ი – ბერმანია და ბერმანელები... 5

ლიტერატურათმცოდნეობა

თ ა მ ა რ ლ ო შ ი ძ ე – ბრიგოლ ორბელიანის
„ჩემს დას ეფემიას“ 32

ფილოლოგიურ-იკონოგრაფიული კიბანო

მ ა ლ ხ ა ზ კ ო ბ ი ა შ ვ ი ლ ი – ანდრია
კირველწოდებულის „მიმოსლვათა“ ქანრული
თავისებურებისათვის 36

რუსუდან ჩოლოყაშვილი – ზღაპარი „წიქარა“
და მისი გენეტიკური საფუძველი 49

არქიტექტურა

და ვ ი თ ხ ო შ ტ ა რ ი ა – შავშავთ-კლარჯეთის
ეკლესიები 53

მ ა ი ა მ ა ნ ი ა – თბილისის ერთი უცნობი ჩანახატი
..... 81

XX საუკუნის ხელოვნება

ნათია რამიშვილი — გაზინიში და
ახალი თვალთახედვა..... 93

ისტორიოგრაფია

დევი ბერძენიშვილი — ახალის
მონასტერი..... 112

ოთარ ჯანელიძე — ექვთიმე
თაყაიშვილი კოლიტიკურ სარბიელზე..... 132

არქივი

ირაკლი ფარჯიანი — პირადი
წერილებიდან..... 145

კულტურის ისტორია

თომას მანი

გერმანია და გერმანელები

ეს არის 1945 წლის 29 მაისს ვაშინგტონის კონგრესის ბიბლიოთეკაში ინგლისურად წარმოთქმული სიტყვა, რომელიც თომას მანმა თვითონვე თარგმნა გერმანულად და პირველად გამოაქვეყნა შვეიცარიის გერმანულენოვან ჟურნალში Die neue Rundschau 1945 წლის ოქტომბერში.

ემიგრაციაში ყოფნის დროს 1930 წლიდან მოყოლებული თომას მანი მოღვაწეობს, როგორც რადიომიმომსილველი და გაკეთებული აქვს 55 რადიოგადაცემა, რომელთა მეშვეობით შესაძლებლობა ჰქონდა გაეგრცვლებინა თავისი მრწამსი.

წინამდებარე ესე მისი ამ დარგში მოღვაწეობის კონტესენციაა. აღსანიშნავია, რომ ეს ესე იმ დროს დაიწერა, როცა თომას მანი პარალელურად თავის „დოქტორ ფაუსტზე“ მუშაობდა.

ჩემო ქალბატონებო და ბატონებო! აი, თქვენს წინაშე ვდგევარ სამოცდაათი წლის ბერიკაცი და თავად მიკვირს, როგორ მოვიყარე ამ ხნისა! უკვე რამდენიმე თვეა ამერიკის ქვეშევრდომი ვარ და მინდა, ანდა, უკეთ რომ ვთქვათ, ვცდილობ ინგლისურად მოგმართოთ არა როგორც სტუმარმა, არამედ როგორც ამერიკის იმ სახელმწიფო ინსტიტუტის წევრმა, რომელმაც ჩემთან შესახვედრად მოგიწვიათ.

ასე და ამრიგად, ვდგავარ თქვენს წინაშე და ასე მგონია, ცხოვრება იმავე მასალისაგან არის ნაქსოვი, სიზმრები რომ იქსოვება ხოლმე. ეს ყველაფერი ერთობ უჩვეულოდ, დაუჯერებლად და მოულოდნელად მეჩვენება. უპირველეს ყოვლისა, ვერასოდეს ვიფიქრებდი, პატრიარქის ასაკს თუ მივალწევდი, თუმცა თეორიულად ხშირად მიფიქრია და მითქვამს კიდეც: რაკი კაცი ამქვეყნად გაჩნდება, კარგი იქნება და

ერთობ საპატიოც, თუკი იგი, რაც შეიძლება დიდხანს დაჰყოფს აქ, სანიმუშო ცხოვრებით იცხოვრებს და, როგორც ხელოვანი, ამ ცხოვრების ყველა ეტაპზე სრულად გამოავლენს თავის შემოქმედებით ნიჭიერებას-მეთქი. უნდა მოგახსენოთ, რომ არც თუ დიდი ნდობით ვეკიდებოდი საკუთარ ბიოლოგიურ შესაძლებლობებსა და მაცოცხლებელ ძალებს, მაგრამ ამტანობა, რომელიც მიუხედავად ამისა, მაინც გამოვიჩინე, მხოლოდ ჩემი საკუთარი ვიტალური თმენის დასტური კი არა, ის მაღლი მგონია, ზეგარდმო წყალობად თავად სიცოცხლის გენიამ რომ დამანათლა.

წყალობა კი ყოველთვის საოცარი და მოულოდნელი რამაა ხოლმე და მისი მაღლით ხელდასხმულ კაცს თავი სიზმარში ჰგონია.

სიზმარი მგონია ისიც, საერთოდ ცოცხალი რომ დავრჩი და ახლა აქ ვიმყოფები. მწერალი რომ არ ვყოფილიყავი, ალბათ ეს ყველაფერი ბუნებრივად მომეჩვენებოდა, თუმცა იოტისოდენა წარმოსახვაც კმარა იმისათვის, რომ ცხოვრება ფანტასტიკურ შუქში დაინახო.

და მაინც, როგორ აღმოვჩნდი აქ? რომელი სიზმრის ტალღამ გადმომისროლა აქეთ გერმანიის შორეული კუთხიდან, სადაც დავიბადე და სადაც, კაცმა რომ თქვას, განგებამ დედამიწაზე ჩემი ადგილსამყოფელი მომიჩინა? მაინც როგორ მოვხვდი ამ დარბაზში, ამ სცენაზე, საიდანაც ამერიკელის უფლებით მოგმართავთ ამერიკელებს? არ იფიქროთ, ყოველივე ამას უმართებულოდ ვთვლიდე; პირიქით, რაც მოხდა, ჩემი ნება-სურვილით მოხდა, უფრო სწორედ, ამ ნება-სურვილზე თავად განგებამ იზრუნა.

აქ, ამ სტუმართმოყვარე ქალაქში, რომლის კარიც ღიაა ნებისმიერი სტუმრისათვის, ამ ქვეყანაში, რომელიც დასახლებულია ნაირ-ნაირი რასისა და ეროვნების ადამიანებით და რომელსაც ამერიკა ჰქვია, მოხსნილი მაქვს ყოველგვარი გერმანული იარლიყი. ვფიქრობ, ჩემთვის ეს ყველაზე სწორი გადაწყვეტილება იყო.

ვიდრე ამერიკელი გავხდებოდი, უფლება მომცეს ვყოფილიყავი ჩეხი და მეც ამ გულისხმიერებისათვის მაღლობის მეტი რა მეთქმის! მაგრამ ამგვარ გადაწყვეტილებას არავითარი აზრი არ ჰქონდა; როცა წარმოვიდგენ, რა ბედი მეწეოდა, შემთხვევის ნებით ფრანგი, ინგლისელი ან იტალიელი რომ გავმხდარიყავი, კმაყოფილებით ვაცნობიერებ ჩემი არ-

ჩვენის სისწორეს, რის წყალობითაც ყველა სხვას ამერიკელობა ვარჩიე. სხვა შემთხვევაში ჩემი არსებობა გაუცხოებული იქნებოდა და ერთობ ვიწრო, წინასწარგანჩინებულ კალაპოტში მოექცეოდა.

რაკილა ამერიკელი ვარ, მაშასადამე, მსოფლიო მოქალაქედ ვითვლები, რომელსაც სამყაროს წინაშე მისთვის აგრერიგად ჩვეული შიშის მიუხედავად, მაინც წარმოადგენს ყოველი გერმანელი. ეს ის შიშია, რომლის მიზეზიც, ძნელი სათქმელია, სად უნდა ეძებოს კაცმა, მის ზესთამჩენობასა თუ თანდაყოლილ პროვინციალიზმში - არასრულფასოვნების ამ თავისებურ ეროვნულ და საზოგადოებრივ კომპლექსში - ან იქნებ, აქაც და იქაც ერთდროულად.

დღეს საღამოს მინდა გერმანიასა და გერმანელებზე გესაუბროთ, რაც საკმაოდ თამამი განზრახვა მგონია, არა მხოლოდ იმიტომ, რომ თავად თემა ერთობ რთული, მრავალმხრივი და ამოუწურავი, არამედ იმ ვნებათა ღელვის გამოც, ამჟამად რომ ბობოქრობს მის გარშემო.

ამ თემაზე საუბარი *sine ira et studio**, წმინდა ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, შესაძლოა, ამორალურადაც კი მოგვეჩვენოს იმ ენითგამოუთქმელი ტანჯვა-წამების წინაშე, რომელიც ამ ბედკრულმა ხალხმა განაცდევინა მსოფლიოს.

ეგებ უფრო უპრიანი ყოფილიყო, თუკი ჩვენს დროში გერმანელი კაცი თავს აარიდებდა ამ თემას? მაგრამ, ღმერთმანი, არ ვიცი, დღევანდელ საღამოს შევძლებდი კი სხვა თემაზე საუბარს? უფრო მეტიც, დღესდღეობით ძნელია კაცმა წარმოადგინოს არაპირადული ხასიათის საუბარი, რომელიც უცილობლად არ მიგვიყვანდა გერმანულ პრობლემამდე, იმ ხალხის ხასიათისა და ბედ-იღბლის საიდუმლოებამდე, რომელმაც მსოფლიოს ამდენი უდაოდ მშვენიერი და დიდებული ფასეულობა შეუქმნა და ამავე დროს არაერთხელ იქცა საბედისწერო წინაღობად მისი განვითარების გზაზე.

გერმანიის საშინელი სვე-ბედი, ის საშინელი კატასტროფა, რომელიც მას დაატყდა თავს, გერმანიისა, რომელიც ამჟამად წერტილს უსვამს თავისი უახლესი ისტორიის ფურცლებს - აი, რა იპყრობს დღესდღეობით საყოველთაო ინტერესს, დაე, თუნდაც ეს ინტერესი მოკლებული იყოს ყოველგვარ თანაგრძნობას.

* სრულიად პირუთვნელად (ლათინ.).

გერმანელად დაბადებულ კაცს ჩვენს დროში არ ეგების, ვინმეს თანაგრძნობა მოთხოვოს, დაიცვას და გაამართლოს გერმანია, მაგრამ ეფიქრობ, მას არც ის დაამშვენებს, თუკი მსაჯულის როლს იკისრებს და მამებლად მხარს აუბამს იმ სიძულვილს, მისმა ხალხმა რომ აღძრა საკუთარი თავის წინააღმდეგ, შეაჩვენებს და სამარცხვინო ბოძზე გააკრავს ამ ხალხს, ხოლო საკუთარ თავს „კეთილი გერმანიის“ განსახიერებად წარმოაჩენს გადაღმა არსებული ბოროტი, დამნაშავე ერის საპირისპიროდ, რომელთანაც მას, ვითომდაც, არაფერი აქვს საერთო. რაკილა გერმანელად გაგაჩინა განგებამ, მაშასადამე, ნებსით თუ უნებლიედ დაკავშირებული ხარ შენი ქვეყნის ბედთან და მის დანაშაულთან. სურვილი იმისა, რომ რაღაც მომენტში განზე გაუდგე შენს ქვეყანაში მომხდარ მოვლენებს და კრიტიკულად შეაფასო ისინი, ჯერ არ ნიშნავს ღალატს. საკუთარ ერზე მართალი სიტყვის თქმას კეთილმოსურნე კაცი მხოლოდ თვითშემეცნების გზით თუ მოახერხებს.

ჩემდა უნებურად უკვე აღმოვჩნდი გერმანული ფსიქოლოგიის ღრმა და რთულ სამყაროში, რაკილა გამოვთქვი აზრი იმის შესახებ, რომ გერმანელი კაცის ბუნებაში ერთურთს ერწყმის სამყაროსთან ურთიერთობის მოთხოვნილება და შიში ამ სამყაროს წინაშე, კოსმოპოლიტიზმი და პროვინციალიზმი. ამგვარი მსჯელობისას არ შეიძლება ვცდებოდე, რადგან სიჭაბუკის წლებიდან მოყოლებული, საკუთარ თავზე გამოვცადე ყოველივე მაგალითისათვის გეტყვით, რომ ჩემთვის მოგზაურობა რაიხიდან შვეიცარიაში, ბოდენის ტბაზე, პროვინციიდან დიდ სამყაროში მოგზაურობის ტოლფასი იყო, რაგინდ უცნაურადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს ის აზრი, რომ სწორედ პატარა შვეიცარიას და არა დიდი ქალაქებით დასახლებულ, უზარმაზარ, ძლევაძოსილ გერმანულ იმპერიას, აღვიქვამდი „დიდ სამყაროდ“, მაგრამ ეს ჭეშმარიტება გახლავთ. ნეიტრალური, მრავალფეროვანი, ფრანგული გავლენით აღბეჭდილი და დასავლეთის სიოთი ნასაღბუნევი შვეიცარია, მისი სიმცირის მიუხედავად, ბევრად უფრო იწვევდა „სამყაროს“, ევროპის შეგრძნებას, ვიდრე ჩრდილოეთის პოლიტიკური კოლოსი, სადაც სიტყვა „ინტერნაციონალიზმი“ კარგა ხანია, საღანძღავ სიტყვად ქცეულიყო, ხოლო ქედმაღლურ პროვინციალიზმს ისე წაეხილწა ჰაერი, რომ კაცს სული ეხუთებოდა. ეს გახლდათ სამყაროსგან გერ-

მანული გაუცხოების, ზოგადსაკაცობრიო პრობლემებისა და გერმანული სულის დაშორიშორების, ღრმააზროვანი საყოველთაო განდევილობის თანამედროვე ნაციონალური ფორმა, რომელიც გარდასულ დროებში ერწყმოდა თავისებურ ფილისტერულ უნივერსალიზმს, ასევე ვთქვათ, საღამურ ჩაჩში გამოწყობილ კოსმოპოლიტიზმს და აგრეთვე ახასიათებდა გერმანელის სულიერ წყობას. ამ სულიერი წყობის, გარესამყაროვან განდგომის, პროვინციული გერმანული კოსმოპოლიტიზმის ნიშნეული თვისება ყოველთვის იყო რაღაც მოჩვენებითი ტაკიმასხარობა, იღუმალი შემზარაობა და დაფარული დემონიზმი, რასაც განსაკუთრებით შევიგრძნობდი ჩემი წარმომავლობის წყალობით.

მაგონდება ქვეყნიერების ერთი მივარდნილი კუთხე, საიდანაც ცხოვრების ტალღამ დიდ სამყაროში გადმომისროლა და სადაც პირველად შევიცან საკუთარი თავი.

ეს ადგილი ძველი გერმანული ქალაქი ლიუბეკი იყო. იგი ბალტიის ზღვასთან მდებარეობს და ერთ დროს ჰანზის კარიბჭეს წარმოადგენდა. ქალაქი მეთორმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში დაუარსებიათ, მეცამეტე საუკუნეში კი ბარბაროსას თავისუფალი იმპერიული ქალაქის რანგში აღუვლენია იგი. მუნიციპალიტეტის საოცრად ლამაზი შენობა, რომლის ხშირი სტუმარიც იყო ჩემი სენატორი მამა, ახალი დროების დამდეგს, ესე იგი, იმ წელს დაუსრულებიათ, როდესაც მართინ ლუთერმა თავისი თეზისები ეიტენბერგის ციხე-კოშკის კარიბჭეზე გამოაკრა. მსგავსად იმისა, როგორც რელიგიური რეფორმატორი ლუთერი თავისი აზრთა წყობითა და მსოფლშეგრძნებით შუასაუკუნოვან ადამიანად რჩებოდა და მთელი სიცოცხლე ებრძოდა ეშმას, ასევე პროვინციული ლიუბეკის ცხოვრებაც, - თვით იმ ლიუბეკისაც, რომელიც შემდგომ ბისმარკის იმპერიაში მის რესპუბლიკურ წევრად შევიდა, - აღბეჭდილი იყო ღრმა გოტიკური შუასაუკუნეების ნიშნით. მხედველობაში მაქვს მხოლოდ ქალაქის ხედი თავისი კოშკებით, შპილებით, კარიბჭეებითა და მიწაყრილებით; აქ არ ვგულისხმობ მხოლოდ იმ იუმორისტულად შემზარავ ძრწოლას, რომელსაც იწვევდა ღვთისმშობლის ტაძარში სიკვდილის როკვის გამომხატველი კედლის მხატვრობა, ოკრო-ბოკრო, თითქოსდა მოჯადოებული შუ-

კები, რომელთაც ხშირად ისევ და ისევ ხელოსანთა ძველი ამქრების, ზარების ჩამომსხმელებისა და ყასბების სახელები ერქვათ; და ბოლოს, არც ბიურგერთა თვალწარმტაცი სახლები მაქვს მხედველობაში.

ღიას, თავად ქალაქის ატმოსფეროში იგრძნობოდა იმ ადამიანთა სულიერი წყობის სუნთქვა, მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლო ათეულ წლებში რომ ცხოვრობდნენ აქ. ეს იყო წარმავალი შუასაუკუნეების ისტერია, ფარულ სულიერ ეპიდემიას რომ წააგავდა, ალბათ უცნაურია, ასე მსჯელობდნენ თანამედროვე ქალაქზე, რომელიც სავესებით ჯანსაღად და კეთილგონივრულად გამოიყურებოდა, მაგრამ აქ კაცს ეუფლებოდა გრძნობა, თითქოს ეს-ესაა უნდა ეხილა ბავშვთა ჯვაროსნული ლაშქრობა, წმინდა ვიტის როკვა, მისტიურად ეგზალტირებული მასის პროცესია ანდა ამის მსგავსი რამ; ერთი სიტყვით, აქ იგრძნობოდა გარდასულ დროთა ნერვიული დაძაბულობა, იდუმალი სულიერი ლტოლვა ფანატიზმისადმი; ამის დასტურს წარმოადგენდა უამრავი „ორიგინალი“, რომელთა ნაკლებობაც არასდროს იგრძნობა ხოლმე ასეთ ქალაქში. ესენი იყვნენ ახირებული თუ უწყინარი ნახევრად გიჟები, რომლებიც, თავიანთ სახლებს თავშეფარებულები, ძველი ნაგებობების მსგავსად, ქალაქის ღირსშესანიშნაობებს განეკუთვნებოდნენ. აქ ნახავდით ჩაწირპლულთვალეებიან, ყავარჯენზე მოჩლახუნე დედაბრის ნაცნობ ტიპს, რომელსაც ხალხში ნახევრად ხუმრობით „კუდიანს“ ეძახდნენ. აქვე დაიარებოდა წვრილი რანტიე, მეჭეჭიანი, ჭარხლისფერცხვირიანი, რომელსაც საოცარი Tic nerveux*-ი და სასაცილო მიხრა-მოხრა ჰქონდა, თანაც უცნაურ ხმებს გამოსცემდა, ჩიტის მოგუდულ ჭყლოპინს რომ წააგავდა. ქალაქში ნახავდით ქალს, რომელიც უჩვეულო ვარცხნილობით გამოირჩეოდა და კარგა ხანია მოდიდან გამოსული შლეიფიანი კაბა ეცვა. იგი ქუჩაში ძაღლებისა და კატების ამალით გარშემორტყმული დაიარებოდა და მედიდური და თან შესილილი მზერით ათვალიერებდა ყველაფერს. ქალაქის სურათს აგვირგვინებდნენ ქუჩის ბიჭები, რომლებიც უკან დაჰყვებოდნენ ამ ტიპებს, მასხრად ივლებდნენ მათ და როგორც კი ეს უბედურები დაუცაცხანებდნენ, ცრურწმენით შეპყრობილები, თავქუდმოგლეჯილი გარბოდნენ.

* ნერვიული ტიკი (ფრანგ.)

არ ვიცი, მაინც და მაინც დღეს და მაინც და მაინც ახლა რატომ ამეშალა ჩემი ცხოვრების ეს პირვანდელი მოგონებები; იქნებ ეს იმის ბრალია, რომ „გერმანია“ ჩემი სულიერი და ფიზიკური მზერის წინაშე სწორედ იმ საოცარი და პატივსაცემი ქალაქის სახით წარსდგა. ჩემთვის მნიშვნელოვანია, გაგრძობინოთ გერმანული ეროვნული სულის იდუმალი კავშირი დემონიზმთან, კავშირი, რომელიც საკუთარი შინაგანი გამოცდილების შედეგად შევიცანი, მაგრამ რომლის შესახებაც დღეს ერთობ მიჭირს აქ საუბარი.

ჩვენი უდიდესი ქმნილების, გოეთეს „ფაუსტის“ გმირად გვევლინება ღმერთთან წილნაყარი ადამიანი, რომელიც შუასაუკუნეებისა და ჰუმანიზმის ეპოქის ზღურბლზე დგას. სამყაროს შემეცნების თავხედური ჟინით შეპყრობილი, იგი ეძლევა მაგიას და შეეკვრება ეშმაკს. იქ, სადაც ინტელექტის წესთამჩნობა სულიერ დახავსებულობასა და არათავისუფლებას დაუზავდება, ეშმაკი მოგვევლინება ხოლმე. ამიტომაც ეშმაკს - ლუთერისა და ფაუსტის ეშმაკს - გავიაზრებ უაღრესად გერმანულ პერსონაჟად, ხოლო მასთან გარიგება, მისთვის სულის მიყიდვა, უარის თქმა სულის ხსნაზე იმ მიზეზით, რომ განსაზღვრული დროით დაეპატრონო სამყაროს ყველა განძს და განუზომელი ძალაუფლების მფლობელი გერქვას - აი, ასეთი გარიგება, ჩემის რწმენით, ერთობ ახლობელია გერმანელის ბუნებისათვის. სამყაროს ტკობით და მისი შემეცნების ჟინით შეპყრობილი მარტოსული მოაზროვნე. ბუნებისმეტყველი, ფილოსოფოსი და ღვთისმეტყველი, რომელმაც ეშმაკს მიჰყიდა სული... განა სწორედ ახლა არ არის შესაფერისი მომენტი საიმისოდ, რათა გერმანიას ამ თვალთ შევხედოთ, როდესაც ეშმაკი დაპატრონებია მის სულს, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით.

ლეგენდა და პოემა ფაუსტს მუსიკას რომ არ უკავშირებს, ეს დიდი შეცდომა მგონია. იგი აუცილებლად მუსიკოსი უნდა ყოფილიყო. მუსიკა დემონურის სფეროა. სიორენ კიერკეგორმა, ამ დიდმა ქრისტიანმა, მეტად დამაჯერებლად აღწერა ეს მტკივნეული საკითხი ვნებათა ღელვით აღსავსე სტატიისში, რომელიც მოცარტის „დონ-ჟუანს“ მიუძღვნა, მუსიკა უარყოფითი ნიშნით აღბეჭდილი ქრისტიანული ხელოვნებაა. იგი უზუსტესად გათვლილი წესრიგი და ირაციონალური

ქაოსია ერთსა და იმავე დროს, მდიდარია ჯადო-თილისმით აღსავსე ალოგიკური ბგერითი სახეებით; ესაა რიცხვების მაგია, რომელიც ყველაზე შორსაა რეალობისაგან, მაგრამ ამასთან ხელოვნების ყველაზე მღელვარე სახეობაა, რომელშიც აგრერივად თვალნათლივ წარმოჩინდება აბსტრაქტული და მისტიური საწყისები. თუკი ფაუსტი გერმანული სულის გამოვლინებაა, იგი აუცილებლად მუსიკალური უნდა ყოფილიყო, რადგან გერმანელის დამოკიდებულება სამყაროსადმი აბსტრაქტული, მისტიური და მაშასადამე, მუსიკალურია. ესაა მისადმი მოუქნელი პედანტი პროფესორის დამოკიდებულება, რომელიც ნაზიარებია დემონურის სუნთქვას და ამასთან შეპყრობილია ზესთამჩენი აზრით, რომ „სიღრმით“ სამყაროს აღემატება.

რაში მდგომარეობს ეს სიღრმე? სწორედ გერმანული სულის მუსიკალობაში, იმაში, რასაც მისი სულის იდუმალებას უწოდებენ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგი წარმოჩინდება ადამიანური ენერჯის გახლეჩაში, რაც სპეკულატურ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ელემენტად გაორებას ნიშნავს, როდესაც პირველს სრული უპირატესობა ენიჭება მეორის წინაშე. ევროპა ყოველთვის გრძნობდა მას, ესმოდა, რა საშინელი სიმახინჯე იმალებოდა მის მიღმა და რა უბედურების წყაროდ შეიძლებოდა ქცეულიყო იგი. ბალზაკი 1839 წელს წერდა: „Les Allemands, s'ils ne savent pas jouer des grands instruments de la Liberte, savent jouer naturellement de tous les instruments de musique“* ერთობ მახვილგონივრული და და თან ზუსტი შენიშვნაა. უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი რომანისტის შემოქმედებაში იგი ერთადერთი არ ყოფილა. რომანში „ბიძაშვილი პონსი“ იგი ზუსტად ახასიათებს მუსიკოს შმუკეს, როდესაც ამბობს ამ საოცარ პერსონაჟზე: „ყველა გერმანელის მსგავსად შმუკეც შესანიშნავად ფლობდა ჰარმონიას და ინსტრუმენტირებას უკეთებდა პარტიტურებს, რომელთა ვოკალურ პარტიტებსაც პონსი წერდაო“. სრული ჭეშმარიტებაა! გერმანელები ჰორიზონტალურზე კი არა, ვერტიკალურ სიბრტყეზე არიან მუსიკოსები, ისინი მელოდიის კი არა, უფრო ჰარმონიის დიდოსტატებად გვევლინებიან, რომელსაც ბალზაკი კონტრაპუნქტზე მოძღვრებასაც

* მართალია, გერმანელებს არ ძალუძთ დაკვრა თავისუფლების დიად საკრავებზე, მაგრამ სამაგიეროდ ბუნებით მომადლებული ნიჭის წყალობით ყველა მუსიკალურ საკრავს ფლობენ (ფრანგ.).

მიაკუთვნებდა. გერმანელები უფრო ინსტრუმენტალისტები არიან, ვიდრე ადამიანის ხმის თაყვანისმცემლები; მუსიკაში უფრო განსწავლულობა და სულიერება იზიდავთ, ვიდრე ნეტარი ჰანგებით ტკობა. ევროპას გერმანელებმა მისცეს, ვერ ვიტყვოდი, ყველაზე მელოდიური და ლალი მუსიკა-მეთქი, მაგრამ სამაგიეროდ ესაა ყველაზე ღრმა და მნიშვნელოვანი მუსიკა და დასავლეთმაც მადლიერებითა და დიდებით მიუზღო მათ ამისათვის სამაგიეროდ. ამასთან დასავლეთი ყოველთვის გრძნობდა და დღესდღეობით მით უფრო მწარედ გრძნობს, რომ ამგვარი სულიერი მუსიკალობა მძიმე საზღაურს მოითხოვს სხვა სფეროს ხარჯზე და ეს სფერო ერთობლივი ადამიანური ცხოვრების, პოლიტიკის სფეროა.

მართინ ლუთერი, გერმანული სულის ეს ბუმბერაზი განსხეულება, უჩვეულოდ მუსიკალური იყო.

ვერ დავმალავ, არ მიყვარს იგი. წმინდა წყლის გერმანული თვისებები, იქნება ეს სეპარატისტულ-ანტირომაული თუ ანტიევროპული, გაუცხოების გრძნობას იწვევს ჩემში მაშინაც კი, როდესაც ისინი სახარებისეული თავისუფლებისა და სულიერი ემანსიპაციის სახით წარმოჩინდებიან; ჩემში ინსტიქტურ ზიზღს იწვევს ის სპეციფიკურად ლუთერული თვისებები, როგორიცაა: ქოლერიკული ტემპერამენტი, ხეპრეობა, ლანძღვა-გინება, პირში ფურთხება, აღვირახსნილი მრისხანება და თავზარდამცემი ძალა, რომელიც ერწყმის ნაზ მგრძობიარობას და მიაშიტ, შიშნეულ ცრურწმენას დემონების, ინკუბებისა და ეშმაკეულთა წინაშე. არასოდეს ვისურვებდი ლუთერის თანამეინახე ვყოფილიყავი და თუ მაინც აღმოვჩნდებოდი მასთან სტუმრად, ალბათ ისეთი გრძნობა დამეუფლებოდა, თითქოს სტუმართმოყვარე კაცი-ჭამიას ჭერქვეშ ამომეყოს თავი. დარწმუნებული ვარ, უფრო ადვილად გამოვინახავდი საერთო ენას ზნეკეთილ ჰუმანისტ ლეო მეთესთან, იგივე ჯოვანი და მედიჩისთან, ლუთერი „ეშმაკეულად და ღორ პაპად“ რომ მოიხსენიებდა. ამასთან სულაც არ მიმაჩნია აუცილებლად, ერთმანეთს დავუპირისპიროთ ხალხური ძალა და ცივილიზაცია და შეეკმნათ ანტითეზა: ერთის მხრივ - ლუთერი, მეორეს მხრივ, დახვეწილი პედანტი - ერაზმი. გოეთემ გადალახა ეს წინააღმდეგობა და მოახერხა მათი შერიგება. იგი განასახიერებს ცივილიზაციის სიდიადესა და ხალხურ ძალას, ურბანისტულ დემონიზმს, სულსა და

ხორცს იმავდროულად, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხელოვნებას. გოეთეს წყალობით გერმანიამ გადადგა ძლევამოსილი ნაბიჯი წინ, ადამიანური კულტურის სფეროში, უფრო სწორად, მას უნდა გადაედგა ეს ნაბიჯი, რადგან სინამდვილეში იგი ყოველთვის ლუთერს უფრო თანაუგრძნობდა, ვიდრე გოეთეს.

განა ვის შეუძლია იმის უარყოფა, რომ ლუთერი ბუმბერაზი იყო. იგი დიადი იყო გერმანულ ყაიდაზე და გერმანული სულის დიად გამოვლენებას წარმოადგენდა თვით თავის მრჩობლობაშიც კი. ეს იყო ძალა ერთდროულად გამათავისუფლებელიცა და დამამუხრუჭებელიც, იგი კონსერვატორი რევოლუციონერი გახლდათ. ლუთერმა მხოლოდ ეკლესია კი არ ააღორძინა, ქრისტიანობაც იხსნა დაღუპვისაგან. ევროპა გერმანელებს ხშირად არაქრისტიანობას საყვედურობს და წარმართობაში სდებს ბრალს. ეს ერთობ სადაო საკითხია. გერმანია მეტი-მეტად სერიოზულად ეკიდებოდა ქრისტიანობას. გერმანელმა ლუთერმა ქრისტიანობას ბავშვური მიაშიტობითა და გლეხკაცისათვის ნიშნეული ღრმა სერიოზულობით იმ დროს შეხედა, როდესაც მას უკვე აღარ აღიქვამდნენ სერიოზულად. ლუთერისეულმა რევოლუციამ ქრისტიანობა დაახლოებით ისე შემოინახა, როგორც New Deal*-ი წარმოადგენს კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემის შესანარჩუნებლად განჩინებულ წანამძღვარს - დაე თავად კაპიტალიზმი ვერ აცნობიერებდეს ამას.

დიახ, მართინ ლუთერს ვერ წაართმევ სიდიადეს! ბიბლიის გასაოცარი თარგმანით მან არა თუ საფუძველი ჩაუყარა გერმანული ენის ფორმირების საქმეს, რაც მოგვიანებით დააგვირგვინეს გოეთემ და ნიცშემ, არამედ დაამსხვრია სქოლასტიკის ბორკილები, განაახლა სინდისის თავისუფლების ცნება და ამით ძლევამოსილი ბიძგი მისცა მეცნიერული, კრიტიკული და ფილოსოფიური აზრის განვითარებას. მანვე წამოაყენა მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ადამიანი ღმერთთან ურთიერთობისას არ საჭიროებს შუაკაცს და ამით ჩაუყარა საფუძველი ევროპულ დემოკრატიას, რადგან თეზისი: „ყოველი ჩვენგანი საკუთარი თავის მოძღვარია“, სწორედაც რომ დემოკრატიას გულისხმობდა. გერმანული იდეალისტური ფილოსოფია, ფსიქოლოგიის დახვეწა

* ახალი კურსი - პრეზიდენტ ფ. რუზველტის ეკონომიკურ ღონისძიებათა სისტემა.

სინდისის ცნების პიეტეტური, ღრმა შესწავლის წყალობით და ბოლოს, ქრისტიანული მორალის თვითდაძლევა მორალისა და სიმართლისაკენ უკიდურესად გამკაცრებული სწრაფვის ნიშნით, რაც კაცმა რომ თქვას, ნიც შეს მიერ ჩადენილ კეთილ ქმედებას (ანდა ვინ იცის, იქნებ უკეთურებას) უნდა მიეწეროს, - ეს ყველაფერი ლუთერიდან მოდის. იგი თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირი იყო, მაგრამ ამ ბრძოლას მთლიანად გერმანულ ყაიდაზე წარმართავდა, რაკილა არაფერი გაეგებოდა თავისუფლებისა. აქ მხედველობაში მაქვს არა ქრისტიანი ადამიანის თავისუფლება, არამედ პოლიტიკური, მოქალაქეობრივი თავისუფლება, ლუთერი მას არამც თუ გულგრილად ეკიდებოდა, არამედ ამ თავისუფლების ყველა გამომწვევი პრინციპი და მოთხოვნა მისთვის შინაგანად ღრმად საძულველი იყო. აი, გაივლის ოთხი წელი და გერმანიის რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად არჩეული სოციალ-დემოკრატი განაცხადებს: „რევოლუცია ცოდვსავით მძულსო“. ეს ჭეშმარიტად ლუთერისეულად, ჭეშმარიტად გერმანულად უღერდა. ლუთერსაც სძულდა გლეხთა აჯანყება, რომელიც, როგორც ცნობილია, სახარების დროში იქნა წამოწყებული; და ამ აჯანყებას რომ გაემარჯვა, ვინ იცის, იქნებ გერმანიის მთელი ისტორია უფრო სკვებენიერად წარმართულიყო; ამ გზით შესაძლოა, იგი თავისუფლებასთანაც მისულიყო, მაგრამ ლუთერი ამ აჯანყებაში ხედავდა მხოლოდ ველურ ბუნტს, რომელიც ჩირქს სცხებდა მის ცხოვრებისეულ საქმეს, სულიერ გათავისუფლებას. ამიტომაც ძალას არ ზოგავდა მის სალანძღავად და შესაჩვენებლად. იგი თავადებს მოუწოდებდა, ცოფიანი ძაღლებივით ამოეხოცათ გლეხები და აქეზებდა: თუ გსურთ მარადიული სასუფეველი დაიმკვიდროთ, ამოუჟეთ და მოაშთეთ ეს პირუტყვებით.

რევოლუციური გამოსვლების პირველი მცდელობა სავალალო მარცხით რომ დასრულდა, ამის გამო სერიოზული პასუხისმგებლობა აკისრია გერმანელი ხალხის წიაღიდან გამოსულ ლუთერს. მასვე აწევს პასუხისმგებლობის ტვირთი თავადების გამარჯვებისა და ამ გამარჯვების ყველა შედეგის გამო.

იმხანად გერმანიაში ცხოვრობდა კაცი, რომელსაც ვეთაყვანები. ეს კაცი თილმან რიმენშნაიდერი გახლავთ - ღვთისმოსავი ხელოვანი, მოქანდაკე

და ხეზე ჭრის ოსტატი, სახელგანთქმული თავისი კეთილშობილებითა და საკუთხეველებისთვის განკუთვნილი მრავალფიგურიანი რელიეფებისა თუ ნატიფი ქანდაკებების სიღარბისლით დიდ მოწონებას რომ იწვევდა. ამ ქანდაკებებით იყო შემკული გერმანიის ყველა ეკლესია თუ სამლოცველო. დიდოსტატი, შესანიშნავი ადამიანი და მოქალაქე, დიდი პატივისცემით სარგებლობდა ახლობლებსა და ქალაქ ვიურცბურგის მკვიდრთა შორის, რომლებმაც იგი მუნიციპალიტეტში აირჩიეს. რიმენშნაიდერს არასოდეს უფიქრია დიდ პოლიტიკასა და სახელმწიფო საქმეებში ჩარევაზე, თავდაპირველად ეს სავსებით არ ესადაგებოდა ამ მოკრძალებული ადამიანის ბუნებას, რომელიც თავისუფალი და მშვიდობიანი შემოქმედების ტრფიალი გახლდათ, მასში მისხალიც კი არ გამოკრთოდა დემაგოვისა. მაგრამ ამ კაცს ღარიბებისა და ჩაგრულებისადმი სიყვარულით უბგერდა გული და ამიტომაც არ შეეძლო, არ დამდგარიყო გლეხების მხარეზე იმ საქმის დასაცავად, რომელიც მას სამართლიანად მიაჩნდა და ღვთის ნებად თვლიდა. იგი გამოდიოდა თავადების, ეპისკოპოსებისა და მთავრების წინააღმდეგ, თუმცა სულ ადვილად შეეძლო მათი კეთილგანწყობის შენარჩუნება. ეპოქის დიდმა, ძირეულმა წინააღმდეგობებმა აიძულა იგი გამოსულიყო ხელოვანის წმინდა სულიერი და ესთეტიკური ყოფის ჩარჩოებიდან და თავისუფლებისა და სამართლიანობისათვის მებრძოლი გამხდარიყო. მან საკუთარი თავისუფლება, ყოველდღიური უმფოთველი არსებობა მსხვერპლად გაიღო იმ საქმის გულისათვის, რომელიც მისთვის ხელოვნებაზე და სულიერ სიმშვიდეზე მაღლა იდგა. სწორედ მისი გავლენით გადაწყვიტა ქალაქმა ვიურცბურგმა, უარი ეთქვა „ბურგისა“ და თავად-ეპისკოპოსობისათვის გლეხების წინააღმდეგ სამხედრო დახმარებაზე და მის მიმართ საერთოდ რევოლუციური პოზიცია დეკავებინა.

რიმენშნაიდერი უმოწყალოდ დაისაჯა ამისათვის, რადგან გლეხთა აჯანყების შემდეგ გამარჯვებულმა ისტორიულმა ძალებმა, რომელთა წინააღმდეგაც ის იბრძოდა, სასტიკად იძიეს მასზე შური; საპატიმროში ყოფნამ და წამებამ თავისი გაიტანა. იქიდან გამოსული უკვე ჯანგატეხილი კაცი იყო, რომელსაც აღარ შესწევდა უნარი, ქვასა და ხეში გაეცოცხლებინა მშვენიერება.

ღიახ, ასეთი ამბები ხდებოდა გერმანიაში, ყოველ დროს ხდებოდა.

მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ არის ნიშანდობლივად მონუმენტური გერმანული მოვლენა. ამ მოვლენას თავის თავში მუსიკალური ღვთისმეტყველი - ლუთერი განასახიერებს. პოლიტიკაში იგი იმაზე შორს ვერ წავიდა, რომ ერთდროულად თავადებსაც განსჯიდა და გლეხებსაც, მაგრამ ასეთმა დამოკიდებულებამ იქამდე მიიყვანა, რომ საბოლოოდ გლეხებს განუდგა და მათზე ამოანთხია არაადამიანური მძვინვარება და სიშმაგე. ლუთერის არსება მთლიანად მოეცვა მოციქულ პავლეს შეგონებას: „მორჩილებდე ხელისუფლებას, რომელსაც ძალა აქვს შენზე“. მაგრამ ეს სიტყვები ხომ რომის იმპერიის ძალაუფლებას ეხებოდა, იმპერიისა, რომელიც მსოფლიო ქრისტიანული რელიგიის გავრცელების მოთავესა და პოლიტიკურ ასპარეზს წარმოადგენდა მაშინ, როდესაც ლუთერის შემთხვევაში საქმე ეხებოდა გერმანელი თავადების რეაქციულ კუთხურ ძალაუფლებას. მისმა ანტიპოლიტიკურმა ღვთისმოსაობამ - მუსიკალურ-გერმანული სულიერი იდუმალებისა და გარესამყაროსგან განდგომის ამ ნაყოფმა - მხოლოდ საუკუნეების მანძილზე როდი განსაზღვრა გერმანელთა დამამცირებელი მორჩილება თავადებისა და ყოველგვარი სახელმწიფო ძალაუფლების წინაშე, მხოლოდ ხელი როდი შეუწყო გერმანული სულის დუალიზმისათვის დამახასიათებელი გაბედული მჭვრეტელობითი აზროვნების შერწყმას პოლიტიკურ უმწიფარობასთან, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ერთობ მონუმენტურად და ჯიქურ გამოვლინდა, როგორც ძირფესვიანად გერმანული მოვლენა, რომელიც ეროვნულ იმპულსსა და პოლიტიკური თავისუფლების იდეალს შორის განხეთქილებაში ვლინდება, რადგან რეფორმაცია ისევე, როგორც მოგვიანებით ნაპოლეონის წინააღმდეგ აჯანყება, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას წარმოადგენდა.

ნება მიბოძეთ, უფრო დაწვრილებით შევჩერდე თავისუფლების საკითხზე; ეს ცნება თავისებურად მახინჯდებოდა და დღესაც მახინჯდება ისეთი თვალსაჩინო ხალხის ცნობიერებაში, როგორც გერმანელი ხალხია, რაც ძალზე დამაფიქრებელია. როგორ მოხდა, რომ თვით ისეთმა მოძრაობამაც კი, როგორც ნაციონალიზმია და რომელიც ახლა სამარცხვინოდ ლაფავს სულს, საკუთარი თავი „გერმანულ განმათავისუფლებელ მოძრაობად“ მონათლა? განა ყველა არ გრძნობდა და არ

ხელადა, რომ ამ ურჩხულს არ შეიძლებოდა რაიმე საერთო ჰქონოდა თავისუფლებასთან? მის ამ სახელწოდებაში მხოლოდ გამოძწვევი თავხედობა როდი გაცნაურდა, მასში წარმოჩინდა „თავისუფლების“ ცნების პრინციპულად უზნეო გაგებაც. ეს ის ფსიქოლოგიური კანონი იყო, რომელმაც გერმანიის ისტორიაში არაერთხელ იჩინა თავი. პოლიტიკურად გაგებულ თავისუფლება, უპირველეს ყოვლისა, ზნეობრივი, შინაგანი პოლიტიკური ცნებაა. ხალხი, რომელიც შინაგანად არ არის თავისუფალი და პასუხისმგებლობას არ აკისრებს საკუთარ თავს, არ იმსახურებს გარეგან თავისუფლებას; მას არა აქვს უფლება, ილაპარაკოს თავისუფლებაზე და თუ მაინც წარმოთქვამს ამ კეთილხმოვან სიტყვას, არასწორი მნიშვნელობით წარმოთქვამს. გერმანულად გაგებულ თავისუფლების ცნება ყოველთვის მხოლოდ გარესამყაროსკენ იყო მიმართული. ამ ცნებაში მხოლოდ გერმანულად ყოფნის უფლება იგულისხმებოდა და სხვა არაფერი; მასში გამოხატული იყო ეგოცენტრისტის პროტესტი, რომელიც ეურჩებოდა ყველაფერს, რაც ზღუდავდა, ლაგამს სდებდა ხალხოსნურ ეგოიზმს, ამარტივებდა მას და ცდილობდა, საზოგადოებრივი ინტერესების, კაცობრიობის სამსახურში ჩაეყენებინა იგი. გარე სამყაროს მიმართ გამოვლენილი ჯიუტი ინდივიდუალიზმი, ევროპასთან, ცივილიზაციასთან კავშირში მშვენივრად ესადაგებოდა გარკვეულწილ არათავისუფლებას, უმწიფარობას, გონებაშეზღუდულ ქვეშევრდომობას და ბრძოლის ჟინით შეპყრობილი ქედმოხრის გამოვლინებას წარმოადგენდა. მერე ის იყო, ნაციონალ-სოციალიზმმა თავისუფლებისადმი გარეგან და შინაგან მოთხოვნილებას შორის არსებული ეს წინააღმდეგობა ერთი ხალხის მიერ მსოფლიოს დაპყრობის ბოღვით იდეამდე აიყვანა, იმ ხალხისა, რომელიც ასე თავისუფლად გრძნობდა თავს საკუთარ სახლში. ეს ხალხი გერმანელი ხალხი იყო.

რატომ ხდება, რომ თავისუფლებისადმი გერმანელთა სწრაფვა ყოველთვის არათავისუფლებაში გადაიზრდება ხოლმე? ამგვარი სწრაფვა ბოლოს და ბოლოს რატომ უნდა გადაქცეულიყო სხვა ხალხების თუ საკუთარი თავისუფლების ხელყოფად? მიზეზი ის გახლავთ, რომ გერმანიაში არასოდეს ყოფილა რევოლუცია და გერმანელებმა ვერ მოახერხეს „ნაციისა“ და „თავისუფლების“ ცნე-

ბების ურთიერთშერწყმა. „ნაცია“ საფრანგეთის რევოლუციის პირმშოა და რევოლუციურ, გამათავისუფლებელ ცნებას წარმოადგენს. იგი თავის თავში მოიცავს ზოგადსაკაცობრიო ელემენტს, რომელიც შინაგანი პოლიტიკური აზრით თავისუფლებას გულისხმობს, გარეგნული პოლიტიკურით კი - ევროპას. ფრანგული პოლიტიკური სულის მთელი დიდებულება ამ სვებედნიერ ერთობას ეფუძნება; გერმანული პატრიოტული სულისკვეთების მთელი შეზღუდულობა და უბადრუკობა კი იმით აიხსნება, რომ ამ ორი ცნების ერთობას არასოდეს ეწერა განხორციელება. შეიძლება ითქვას, რომ თავად „ნაციისა“ და „თავისუფლების“ ურთიერთკავშირი ისტორიულად ყოველთვის უცხო იყო გერმანიისათვის. შეცდომა იქნებოდა, გერმანელებისათვის „ნაცია“ გვეწოდებინა, მნიშვნელობა არა აქვს, ვინ მოიძოქმედებდა ამას, თავად ისინი, თუ ვინმე სხვა. არასწორი იქნებოდა, სამშობლოსადმი გერმანელთა გულმხურვალე სიყვარული სიტყვა „ნაციონალიზმით“ აღგვენიშნა, რადგან ეს ნიშნავს მოვლენის ფრანგულ ყაიდაზე ახსნას, რაც უფრო მეტ გაუგებრობას გამოიწვევდა. არ შეიძლება ერთი და იგივე სახელი უწოდო ორ განსხვავებულ მოვლენას. თავისუფლების გერმანული იდეა ხალხოსნურ-ანტიევროპული ბუნებისაა, რომელიც ერთობ ახლოსაა ბარბაროსობასთან, თუკი იგი, რა თქმა უნდა, იმგვარ აშკარა და დაუფარავ ბარბაროსობად არ გადაიქცევა, როგორც ეს ჩვენს დროში მოხდა. ამ იდეის ავბედით ხასიათზე მეტყველებს ესთეტიკური თვალსაზრისით ამაზრზენი ის უხეში თვისებები, რომლებიც ჯერ კიდევ განმათავისუფლებელი ომების ეპოქაში ახასიათებდათ მის დამქაშებს, სტუდენტურ კორპორაციებსა და იანისა და მასმანის მსგავს ტიპებს. რა თქმა უნდა, გოეთე არ უგულვებელყოფდა ხალხურ კულტურას. თავისი „იფიგენიით“ მან მხოლოდ კლასიციზმის ხანას როდი მიუზღო ხარკი; მის კალამს ეკუთვნის ისეთი ჭეშმარიტად გერმანული ნაწარმოებები, როგორიცაა: „ფაუსტი I“, „გიოცი“, „გარიითმული შეგონებები“; და მაინც, ყველა პატრიოტის აღმაშფოთებლად, გოეთე აღფრთოვანების გარეშე შეხვდა ომს ნაპოლეონის წინააღმდეგ და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ლოიალობას ინარჩუნებდა თავისი Pair*-ის, უდიდესი იმპერატორის მიმართ, არამედ იმიტომაც, რომ ამ მოძრაობაში უთუოდ ხედავდა

* ტოლი და სწორი (ფრანგ.).

ხალხოსნურ ბარბაროსულ ელემენტს და მისდამი ზიზღს გრძნობდა. ძნელია, სიტყვებით გადმოსცე ამ დიდი ადამიანის მარტოსულობა, რომელიც იმდროინდელ, პატრიოტული ციებ-ცხელებითა და „თავისუფლების“ იდეით შეპყრობილ გერმანიაში ესოდენ სიხარულით ამკვიდრებდა ყველაფერს უკიდევანოსა და დიადს: ეროვნული შეზღუდულობის გადალახვის-საყოველთაო გერმანულობის-მსოფლიო ლიტერატურის იდეას. მისთვის უპირველეს და გადაძვწვეტ ცნებებს კულტურა და ბარბაროსობა წარმოადგენდა და ამ საფიქრალს მოეცვა მისი გონება. ამ კაცს განგებამ წილად არგუნა ყოფილიყო იმ ხალხის პირმშო, რომელმაც თავისუფლების იდეა ბარბაროსობად აქცია, რადგან ეს იდეა მხოლოდ გარე სამყაროს, ევროპისა და კულტურის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ძალაუნებურად გეფიქრება, რომ გერმანიის ისტორიაში რაღაც უკეთურობას, მარადიულ ტრაგედიას თუ შეჩვენებას ჩაუბუდებია, რაც იმაშიც გამოვლინდა, რომ თვით გოეთეს უარყოფითმა დამოკიდებულებამ პოლიტიკური პროტესტანტიზმისა და ხეპრული ხალხოსნური დემოკრატიის მიმართ (ეს დამოკიდებულება მთელმა ერმა და განსაკუთრებით კი მისმა იდეურმა წინამძღოლმა - გერმანულმა ბიურგერობამ ისე გაიგო, თითქოს იგი სულიერი და პოლიტიკური თავისუფლების ლუთერისეული გამიჯვნის დასტური და მისი გაღრმავება ყოფილიყოს) ხელი შეუშალა გერმანულ ცნობიერებაში პოლიტიკური ელემენტის შეღწევას. ძნელი სათქმელი და სავარაუდოა, რამდენად განსაზღვრავენ დიდი ადამიანები ეროვნულ ხასიათს, რამდენად ახდენენ გავლენას მის ჩამოყალიბებაზე საკუთარი მაგალითით და თავად რა ზომით ახერხებენ ამ ხასიათის გაპიროვნებასა და წარმოჩინებას. ის კი ცხადია, რომ გერმანული ხასიათი შორსაა პოლიტიკისაგან და არ შესწევს უნარი მისი წვდომისა. ისტორიულად ეს ყველა გერმანული რევოლუციის წარმუტაბლობასა და მარცხში გაცხადდა. ასეთი იყო 1525 წლის, 1813 წლის და 1848 წლის რევოლუციები, რომელთაც მარცხი განიცადეს გერმანული ბიურგერობის პოლიტიკური უილაჯობის გამო. და ბოლოს, იგივე ბედი ეწია 1918 წლის რევოლუციასაც. ამასთან, ეს პოლიტიკური უძწეობა იმ უკბილო და ავბედითად ყალბ საზრისშიც კლინდება, რომელსაც გერმანელები ესოდენ თავქარიანად აქსოვენ პოლიტიკის იდეაში, როდესაც

პატივმოყვარეობით შეპყრობილები ამ იდეაზე გაბატონებას ცდილობენ.

პოლიტიკას „შესაძლებელის ხელოვნებას“ უწოდებენ და იგი მართლაც წარმოადგენს ხელოვნების წილხვედრ სფეროს, რამდენადაც პოლიტიკას, შემოქმედებითი თვალსაზრისით, ხელოვნების მსგავსად შუალედური მდგომარეობა უკავია სულსა და ცხოვრებას, იდეასა და სინამდვილეს, სასურველსა და აუცილებელს, სინდისსა და ქმედებას, ზნეობასა და ძალაუფლებას შორის. იგი თავის თავში უამრავ სისასტიკეს, აუცილებლობასა და ამორალობას იტევს. ელტვის expediency*-ს და გააჩნია მდაბალი, მატერიალური ინტერესების სფერო; მასში ბევრი რამაა ერთობ ადამიანური და ვულგარული. ალბათ ამქვეყნად არ მოიძებნება პოლიტიკოსი თუ სახელმწიფო მოღვაწე, რომელსაც დიადი მიზნისთვის მიელწიოს და საკუთარი თავისთვის არ დაესვას შეკითხვა: „მაქვს კი უფლება კვლავ წესიერ კაცად მიმაჩნდეს თავიო“. და მაინც, ისევე როგორც ადამიანი მარტოოდენ ბუნების პირშმო არ არის, პოლიტიკაც მხოლოდ ბოროტების სფეროს არ მოიცავს; თუკი იგი არ იქცევა ეშმაკეულ, დამლუპველ ძალად, კაცობრიობის მტრად და მისთვის ნიშნულ შემოქმედებით იმპულსს სამარცხვინო, დანაშაულებრივ სიბერწეს არ ანაცვალებს, პოლიტიკა ვერასოდეს გათავისუფლდება იდეალური და სულიერი საწყისისაგან, ვერ შეძლებს სავსებით უარყოს საკუთარ ბუნებაში ჩაბუდებული ზნეობრივი და ადამიანური ელემენტი და ბოლომდე შთაინთქას უზნეობის, უსინდისობის, მკვლელობის, სიცრუისა და ძალადობის მორევში. ასეთ შემთხვევაში იგი ვეღარ იქნება ხელოვნება, შემოქმედებითად გაშუალებული და ქმნადი ირონია, იგი მხოლოდ ბრმა და არაადამიანური ზნეობის გამოვლინებად იქცევა, რომელსაც დაკარგული აქვს ჭეშმარიტის ქმნადობის უნარი და მხოლოდ ხანმოკლე, აგბედით გამარჯვებებს ზეიმობს. ამასთან იგი მოქმედებს როგორც ყოვლისმომსპობი, ნიჰილისტური და თან თვითდამანგრეველი ძალა, რადგან ყოველივე არაზნეობრივი სიცოცხლესაც ეურჩება.

პოლიტიკისათვის მოწოდებული და მისთვის დაბადებული ხალხები ქვეცნობიერად ცდილობენ, სულ მცირე, სუბიექტურად მაინც მუდმივად შეინარჩუნონ სინდისისა და ქმედების, სულისა და ძალაუფლების

* მიზანშეწონილობა, გამორჩენა (ინგლ.).

პოლიტიკური ერთიანობა; ისინი პოლიტიკას ისე ეპყრობიან, როგორც ცხოვრებისა და ძალა-უფლების ხელოვნებას, რომელიც წარმოუდგენელია ცხოვრებისეულად სასარგებლო თუ ბოროტი, მთლად მდაბალი საწყისების გამოყენების გარეშე. მაგრამ ამავე დროს არასოდეს უშვებენ მხედველობიდან უფრო ამალღებულ სფეროს - იდეას, ზოგადსაკაცობრიო წესიერებას, ზნეობრიობას. სწორედ ამაში ვლინდება ამ ხალხების „პოლიტიკური“ შეგნება. ამგზით ისინი სამყაროსაც უზავდებიან და საკუთარ თავსაც. ცხოვრებასთან ამგვარ ზავზე დამყარებულ ქმედებას გერმანელი პირმოთნეობად თვლის. მას არ შესწევს ცხოვრებასთან დაზავების უნარი და პოლიტიკის სფეროში მისი უმეცრება დამახინჯებული სახით გამოვლინდება მის ბრძევულად პატიოსან ცნობიერებაში. ბუნებით სრულიად უბოროტო, პირიქით, სულიერებისა და იდეალურის ტრფიალი - გერმანელი კაცი პოლიტიკაში ერთსახად მხოლოდ სიცრუეს, მკველელობას, ძალადობასა და სიბინძურეს ხედავს, ხოლო როდესაც ამქვეყნიური პატივმოყვარეობით შეპყრობილი პოლიტიკის სფეროში იჭრება, სწორედ ამ ფილოსოფიის შესაბამისად მოქმედებს. გერმანელ პოლიტიკოსს მიაჩნია, რომ მისმა საქციელმა კაცობრიობას თავზარი უნდა დასცეს; აი, ამას თვლის იგი პოლიტიკად; გერმანელის თვალში პოლიტიკა ბოროტების სფეროა და ამიტომ სწამს, რომ მისი გულისთვის ეშმაკეულად უნდა იქცეს.

ყოველივე ეს ჩვენს თავზე უკვე გამოვცადეთ. ჩადენილია ბოროტმოქმედებანი, რომელთა გამართლებაც არ ძალუძს არავითარ ფსიქოლოგიას; მაგრამ მათ გასამართლებლად ყველაზე ნაკლებად ის ფაქტი შეიძლება გამოდგეს, რომ ეს ბოროტმოქმედებები აუცილებლობას არ წარმოადგენდა. დიახ, ეს სახელდობრ ასეა: მათი ჩადენა სულაც ზედმეტი იყო, რადგან გერმანიას უამისოლაც შეეძლო განეხორციელებინა თავისი ძალისმიერი, დაპყრობითი გეგმები. ბოლოს და ბოლოს, მსოფლიოში, სადაც არსებობს ტრესტები და ექსპლოატაცია, სხვა ხალხებზე მონოპოლისტურად გაბატონების იდეა, რომელიც გერინგის კონცერნმა წამოაყენა, თავისთავად არც თუ მთლად უჩვეულოდ უნდა მოგვჩვენებოდა. შემზარავი ის იყო, რომ ამ იდეამ სულელური გაზვიადების წყალობით გაბატონებული სისტემის მეტისმეტი

კომპრომეტირება მოახდინა. ამას გარდა, ეს იდეა ერთობ დაგვიანებით მოგვეკვლინა, რადგან დღესდღეობით მთელი კაცობრიობა ეკონომიკური დემოკრატიისაკენ ისწრაფვის და საზოგადოებრივი სიმწიფის უფრო მაღალ საფეხურებზე ასასვლელად იბრძვის. გერმანელები ყოველთვის აგვიანებენ: აგვიანებენ მუსიკის მსგავსად, რომელიც ხელოვნების სხვა დარგებისგან განსხვავებით ყველაზე გვიან გამოხატავს სამყაროში არსებულ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, როდესაც ეს მდგომარეობა უკვე იცვლება. ამასთან გერმანელები მათი საყვარელი ხელოვნების მსგავსად აბსტრაქტული თუ მისტიკური სფეროს ტრფიალი არიან და ორივე ეს თვისება ბოროტმოქმედების რანგში აჰყავთ. როგორც უკვე მოგახსენეთ, მათ მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედებები სულაც არ იყო აუცილებელი მსოფლიოს დაპყრობის ნაგვიანევი წამოწყებისათვის. ისინი უფრო პროგრამის გარეშე ნომერს და რაღაც ფუფუნებას ჰკავდა, რომლის უფლებაც მისცეს გერმანელებმა თავიანთ თავს თეორიული მოსაზრებით, განსაზღვრული იდეოლოგიის, რასისტული ფანატიზმის პატივისცემად. ჩემმა სიტყვებმა ამაზრზენ კეკლუცობად რომ არ გაიხშიანოს, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი ამ ბოროტმოქმედებებს ცხოვრებას მოწყვეტილი იდეალიზმის სახელით ჩადიოდნენ.

ხანდახან, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც გერმანიის ისტორიას გადაავლებ თვალს, გექმნება შთაბეჭდილება, თითქოს სამყარო მარტოოდენ მამაზეციერს არ შეუქმნია და იგი მავანთან და მავანთან ერთად გაწეული შრომის შედეგიც არის. ჩვეულებრივ იმ კეთილ ფაქტს, რომლის შედეგადაც ბოროტება სიკეთედ იქცევა, ღმერთს მიაწერენ ხოლმე, ხოლო იმ ფაქტს, რომლის შედეგადაც სიკეთისგან ხშირად ბოროტება იბადება, რა თქმა უნდა, იმ მავანის დამსახურებად თვლიან. გერმანელებს ალბათ დაებადებათ კითხვა: რატომ ხდება, რომ ყოველგვარი სიკეთე მაინც და მაინც მათ გარემოცვაში იქცევა და მათ ხელში გარდაიქმნება ბოროტებად. ავიღოთ, თუნდაც, მათი ოდინდელი უნივერსალიზმი და კოსმოპოლიტიზმი, მათთვის ჩვეული სულიერი უკიდევანობა, რომელიც ძველი ზეეროვნული სახელმწიფოს რომის საღვთო იმპერიის გერმანული ნაციის სულიერ თვისებად შეიძლება ჩაითვალოს. ეს თვისება უაღრესად დადებით შეფასებას იმსახურებს,

დიალექტიკის კანონის თანახმად თავის დაპირსიპირებულობაში რომ არ გადადიოდეს და ბოროტებად არ იქცეოდეს. გერმანელებმა თავს ნება მისცეს, ცდუნებას აჰყოლოდნენ და მათთვის დამახასიათებელი თანდაყოლილი კოსმოპოლიტიზმი ევროპული ჰეგემონიისკენ, უფრო მეტიც, მსოფლიო ბატონობისკენ სწრაფვად ექციათ, რის წყალობითაც ეს კოსმოპოლიტიზმი თავის პირდაპირ დაპირსიპირებულობად, ყველაზე სახიფათო ნაციონალიზმად და იმპერიალიზმად იქცა. ამასთან გერმანელები თავადაც გრძნობდნენ, რომ მათი „ნაციონალიზმი“ ისევ და ისევ დაგვიანებული იყო და უკვე მოჭამა თავისი ღრო. ამიტომაც მის ნაცვლად უფრო თანამედროვე ლოზუნგი - რასიზმის ლოზუნგი წამოაყენეს, რომლის წყალობითაც შემზარავი ბოროტმოქმედებების გზას დაადგნენ და მსოფლიო გაუგონარი უბედურების უფსკრულში გადაჩეხეს.

ავიღოთ, თუნდაც, გერმანელების სხვა, შესაძლოა, ყველაზე მეტად გამორჩეული თვისება, რომელიც ძნელად ითარგმნება და აღინიშნება სიტყვით: „Innerlichkeit“. ეს სიტყვა გულისხმობს სინახეს, ღრმა სულიერებას, არამიწიერ გალალებას, სასოებრივ დამოკიდებულებას ბუნებისადმი, აზრისა და სინდისის გულუბრყვილო სერიოზულობას, - მოკლედ, ამ სიტყვაში მაღალი ლირიზმის ყველა ნიშან-თვისებაა განზავებული. მსოფლიო დღესაც ვერ დაივიწყებს ყველა სიკეთეს, რომელსაც იგი ამ გერმანულ „Innerlichkeit“-ს უნდა უმადლოდეს; ესაა: გერმანული მეტაფიზიკა, გერმანული მუსიკა და ბოლოს, ნამდვილი საოცრება - გერმანული სიმღერა, რომელიც ეროვნული კულტურის სრულიად განსაკუთრებულ და შეუდარებელ ნაყოფს წარმოადგენს. გერმანული სულიერების უჩვეულო ისტორიულ გმირობად იქცა ლუთერიანული რეფორმაცია - ჩვენ მას ძღვევამოსილი განმათავისუფლებელი ქმედება ვუწოდეთ; მამასადამე, მასაც ახასიათებდა რაღაც კეთილი საწყისი. მაგრამ სავსებით ცხადია, რომ ამ თამაშში ეშმაკის ხელიც ერია, რეფორმაციას შედეგად ნამდვილი უბედურება - დასავლეთის რელიგიური გათიშვა მოჰყვა. მისივე მიზეზით დაიწყო გერმანიაში ოცდაათწლიანი ომი, რომელმაც ქვეყანა პარტახად აქცია და კულტურის სფეროში საბედისწეროდ დასწია უკან.

საფიქრებელია, რომ მრუშობამ და სახადებმა შუასაუკუნეებთან შედარებით გერმანელებს შეუცვალა და გაუფუჭა სისხლის შემადგენლობა. სკეპტიკოს ჰუმანისტს, „ქება სისულელისას“ ავტორს ერაზმ როტერდამელს, რომელიც დიდი სულიერებით არ გამოირჩეოდა, როგორც ჩანს, კარგად ესმოდა, რა უკეთურება შეიძლებოდა მოჰყოლოდა რეფორმაციას; ამიტომაც ბრძანებდა: „როდესაც დაინახავ, რომ სამყაროში დაიწყება სახიფათო ქაოსი, გაიხსენე: ერაზმი წინასწარმეტყველებდა ამას“. სულიერებით აღსავსე, ძლევაგამოსილი ვიტენბერგელი ხეპრე კი პაციფისტი არ ყოფილა; ყველა ჭეშმარიტი გერმანელის მსგავსად ისიც ქედს არ იხრიდა ტრაგიკული ბედის წინაშე და აცხადებდა „მზად ვარ, დაღვრილი სისხლი საკუთარ თავზე ავილო“.

აბა, სხვა რა შეიძლება უწოდო ამას, თუ არა გერმანული რომანტიზმი, თუ არა გერმანული ბუნების უმშვენიერესი თვისების – „სულიერების“ გამოვლინება? რომანტიზმს ჩვეულებრივ მეოცნებე, მოჩვენებითად გროტესკულ, ფანტასტიურ სამყაროს, მაღალმხატვრულ სინატიფეს და უკიდევანო ირონიას უკავშირებენ ხოლმე, მაგრამ გერმანულ რომანტიზმზე საუბრისას, კაცმა რომ თქვას, სულ სხვა რამ მაქვს მხედველობაში. ეს რაღაც უფრო შეუცნობლად ბნელი ძალა და სასოებაა, შეიძლება ითქვას, სულის პირველქმნილებაა, რომელიც შეიგრძნობს თანაზიარობას სიცოცხლის სტიქიურ, ირაციონალურ და დემონურ ძალებთან, ე.ი. სიცოცხლის ჭეშმარიტ საწყისთან და მარტოოდენ განსჯით მსოფლჭვრეტას და ცხოვრებისადმი დამოკიდებულებას უპირისპირებს თავის უფრო ღრმა ცოდნასა და კავშირს წმინდათაწმინდა სალოცავთან. გერმანელები რომანტიკული ამბოხის ხალხია, რომელიც ეურჩება განმანათლებელთა ფილოსოფიურ ინტელექტუალიზმსა და რაციონალიზმს; ესაა მუსიკის ამბოხი ლიტერატურის, ხოლო მისტიკისა – სიცხადის წინააღმდეგ. რომანტიზმს ყველაზე ნაკლებად უილაჯო მეოცნებეობა ეთქმის. იგი ის სიღრმეა, რომელიც საკუთარ თავში ერთსა და იმავე დროს ძალასაც ავლენს და სრულქმნილებასაც. ესაა ალალი გულის პესიმიზმი, რომელიც გამოდის არსებულის, ჭეშმარიტის, ისტორიულის მხარეზე, კრიტიკისა და მელიორიზმის წინააღმდეგ. ერთი სიტყვით, იგი გვევლინება ძალის მომხრედ სულის წინააღმდეგ და აინუნში არ აგდებს

რიტორიკულ ზნეობრიობას და სამყაროს იდეალისტურ წალამაზებას. რომანტიზმი დაუკავშირდა იმ რეალიზმსა და მაკიაველიზმს, ევროპაზე გამარჯვებას ბისმარკის სახით რომ ზეიმობდა, ბისმარკისა, ერთადერთი მნათობი რომ იყო გერმანიის პოლიტიკური ცის კაბადონზე. სასტიკად ცდებოდა ის, ვინც გერმანელთა სწრაფვას გაერთიანებისა და იმპერიის შექმნისაკენ, რაც ბისმარკმა პრუსიული გზით წარმართა, ჩვეული ნიმუშის მიხედვით ეროვნულ-დემოკრატიული განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნიშნებს მიაწერდა.

1848 წელს ამ სწრაფვამ ლამის მიიღო კიდევ დემოკრატიული იერსახე, თუმცა ფრანკფურტის პარლამენტის დიდმპყრობელური დისკუსიები უკვე გამსჭვალული იყო შუასაუკუნოვანი იმპერიალიზმის სულისკვეთებითა და რომის საღვთო იმპერიაზე მოგონებებით. მაგრამ გაერთიანების ევროპული ეროვნულ-დემოკრატიული გზა გერმანიისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ბისმარკის იმპერიას არაფერი ჰქონდა საერთო დემოკრატიასთან და, მაშასადამე, არც ნაციასთან, ამ სიტყვის დემოკრატიული გაგებით. იგი წმინდა წყლის ძალისმიერ სტრუქტურას წარმოადგენდა, რომლის არსიც ევროპული ჰეგემონიისკენ სწრაფვაში მდგომარეობდა; 1811 წლის იმპერია, თანამედროვე იერსახისა და ფხიზელი გერგილიანობის მიუხედავად, შუასაუკუნოვან დიდებაზე, საქსონელი და შვაბი მბრძანებლების ეპოქაზე მოგონებებით სულდგმულობდა. ჰოდა, დამაფიქრებელი და სახიფათო სწორედ ის იყო, რომ დროის სულისკვეთების ტოლფარდი ძლიერი ტექნიკური პროგრესი და თანამედროვე სისხლჭარბი სული წარსულზე ოცნებასა და მაღალტექნიკურ რომანტიზმს შერწყმოდა! ომების პირმშო, პრუსიული ნაციის არასაღვთო გერმანული იმპერია მუდამ და ყოველ დროს შეიძლებოდა მხოლოდ და მხოლოდ მილიტარისტული სახელმწიფო ყოფილიყო. იგი კაცობრიობის სხეულზე ამოსული ეკალი იყო, ასე გაჰქონდა თავი და ასეთად იღუპება ამჟამად.

ჭეშმარიტად ფასდაუდებელია გერმანული რომანტიკული კონტრეკოლუციის დამსახურება სულიერი ცხოვრების ისტორიის წინაშე. თავად ჰეგელს მიუძღვის ამაში დიდი წვლილი. თავისი დიალექტიკური ფილოსოფიით მან გადო ხიდი უფსკრულზე, რომელიც რაციონალისტურმა განმანათლებლობამ და საფრანგეთის რევოლუციამ

გათხარა გონებასა და ისტორიას შორის. გონიერისა და სინამდვილის ურთიერთდაზავებით ჰეგელმა ძლიერი ბიძგი მისცა ისტორიულ აზროვნებას და შეიძლება ითქვას, შექმნა მანამდე არარსებული მეცნიერება ისტორიის შესახებ. რომანტიზმი არსებითად ჩაღრმავებას, განსაკუთრებით კი წარსულში ჩაღრმავებას წარმოადგენს. იგი წარსულის მონატრებას და ამავედროულად რეალისტურად იმის აღიარებასაც ნიშნავს, რომ ყველაფერს, რაც კი ოდესმე ნამდვილად არსებულა და ადგილობრივი იერსახე თუ კოლორიტი ჰქონია, თავისი უფლებები გააჩნია. ამიტომაც არაა გასაკვირი, რომ რომანტიზმი განსაკუთრებით ღრულად მიესადაგა ისტორიოგრაფიას და, კაცმა რომ თქვას, იგი მისი თანამედროვე ფორმით წარმოაჩინა. მდიდარი და მომხიბლავი ნობათით წარსულა რომანტიზმი მშვენიერების სამყაროს წინაშეც, რადგან მან შექმნა მეცნიერება ესთეტიკის შესახებ. პოზიტივიზმმა, ინტელექტუალურმა განმანათლებლობამ საერთოდ არ იცის, რა არის პოეზია. ამის შესახებ პირველად რომანტიზმმა ამცნო მსოფლიოს, რომელიც მოწყენილობისგან სულს დაფავდა ზნეობრივი კლასიციზმის არტახებში. რომანტიზმმა მოახდინა ეთიკის პოეტიზაცია და ინდივიდუალობასა და სპონტანურ ვნებებს თავისი უფლებები მიანიჭა. ერის წარსულის ღრმა შრეებში მან მოიძია ზღაპრებისა და სიმღერების მთელი საგანძური და ხალხური ზეპირსიტყვიერების თავდადებულ ქომაგად იქცა, რომანტიზმის ნაირფერად აკიაფებულ შუქში ეგზოტიკის ერთგვარ ნაირსახეობად რომ გამობრწყინდება. უპირატესობამ, რომელიც რომანტიზმმა ემოციურ საწყისს მიანიჭა გონების წინაშე, თვით ისეთმა უკიდურესმა გამოვლინებამ, როგორცაა მისტიკური ექსტაზი და დიონისური ტკობა, იგი მიიყვანა ავადმყოფობასთან, როგორც მოვლენასთან და მასთან თავისებურად, ფსიქოლოგიურად ერთობ ნაყოფიერად დააკავშირა. ასე მაგალითად, გვიანი რომანტიკოსი ნიცშე, რომელიც ავადმყოფობის ძალით ეზიარა გენიალურობისა და სიკვდილის სფეროს, შემეცნების პროცესში მაღალ შეფასებას აძლევდა ავადმყოფობის ფაქტორს. ამ თვალსაზრისით რომანტიზმის პირმშო იყო ფსიქონალიზმიც, რომელმაც გადატრიალება მოახდინა ადამიანის სწეულებათა ცოდნის სფეროში.

გოეთეს ეკუთვნის ლაკონური გამონათქვამი, რომლის თანახმადაც

კლასიციზმი სიჯანსაღით ხასიათდება, ხოლო რომანტიზმი - სნეულებით. ამ გამონათქვამის აზრს მწარე სინამდვილედ შეიცნობს ყველა, ვისაც უყვარს რომანტიზმი თავისი ცოდვებითა და მანკიერებებით; რადგან არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ რომანტიზმის თვით ყველაზე მშვენიერ, ჰაეროვან და ამავედროულად ხალხურსა და ამაღლებულ ქმნილებებში ვარდში ჩაბუდებული მატლივით დაუსადგურებია ავადმყოფურ საწყისს და რომ რომანტიზმი თავისი შინაგანი არსით ცდუნებას, სახელდობრ კი სიკვდილით ცდუნებას წარმოადგენს.

რომანტიზმის თავგზააბნევი პარადოქსი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი თავგამოდებით იცავს ცხოვრების ირაციონალურ ძალებს აბსტრაქტული გონებისა და უილაჯო ინტელექტუალიზმისაგან, მაგრამ თავად ამ ირაციონალურისა და წარსულისადმი ერთგულების წყალობით ღრმადაა აღბეჭდილი სიკვდილის ნიშნით. ყველაზე მეტად და საბედისწეროდ რომანტიზმმა გერმანიაში, საკუთრივ თავის სამშობლოში შეინარჩუნა ეს თვალისმომჭრელი მრჩობლობა; ესაა ერთის მხრივ, ცხოვრებისეული საწყისის ზეაღმატებულობა ზნეობრივის წინაშე - ხოლო მეორეს მხრივ - სიკვდილთან მონათესაობა. გერმანულმა რომანტიზმმა, როგორც გერმანული სულის, გერმანული რომანტიკული ბუნების გამოვლინებამ, ევროპულ აზროვნებას ღრმად მაცოცხლებელი იმპულსი მისცა, მაგრამ თავის მხრივ, სიკვდილსიცოცხლის იღვით გამედიდურებულმა, უგულებელყო შესაძლებლობა - დასესხებოდა ევროპას ადამიანისადმი რწმენის მისთვის ჩვეულ გამოვლინებას, ევროპული დემოკრატიზმისგან მიეღო თავისთვის სასარგებლო რაიმე გაკვეთილი. გერმანია მსოფლიოს წინაშე წარსდგა როგორც რეალისტური პოლიტიკის გამტარებელი სახელმწიფო, როგორც ბისმარკიზმის ციხე-ბურჯი, რომელმაც გამარჯვება მოიპოვა საფრანგეთსა და ცივილიზაციაზე; იგი წარმოჩინდა როგორც ძალა, რომელმაც შექმნა, თითქოსდა განუხრელად ჯანსაღი და ძლევა მოსილი გერმანიის იმპერია; რომანტიკულმა გერმანიამ უცილობლად გააოცა მსოფლიო, მაგრამ ამავედროულად შეაშფოთა კიდევ და შიშიც ჩაუნერგა, ხოლო შემდგომ იმისა, რაც მას აღარ მართავდა მისი შემოქმედი გენიოსი, მუდმივ შიშში ამყოფებდა. ამასთან ამ გაერთიანებულმა ძლიერმა ზესახელმწიფომ კულტურის სფეროში იმედი

გაუცრუა ყველას. გერმანია, რომელიც ოდესღაც მსოფლიოს სულიერ მოძღვარს წარმოადგენდა, აღარ ქმნიდა მაღალ სულიერ ფასეულობებს. ახლა იგი მხოლოდ და მხოლოდ ძლიერი იყო. მაგრამ ამ ძლიერების, ქმედითი გერგილიანობის საფარქვეშ ძველებურად ფუთფუთებდა სნეულებისა და სიკვდილის რომანტიკული მატლი. ისტორიული უბედურება, წაგებული ომით გამოწვეული სასოწარკვეთა და დამცირება, - ეს ყველაფერი სტანჯავდა მას. და რაკილა დაეშვა უბადრუკი ბრბოსა და ჰიტლერის ღონემდე, გერმანული რომანტიზმი გადაგვარდა ისტერიულ ბარბაროსობად, წესთამჩნობითა თუ ბოროტმოქმედებებით ტკობად და კონვულსიად. ხოლო ამჟამად, ეროვნული კატასტროფის ეს მსხვერპლი არნახულ ფიზიკურ და ფსიქიურ კოლაფსშია ჩავარდნილი და შემზარავი სიკვდილის მოლოდინში დაფავს სულს.

ჩემო ქალბატონებო და ბატონებო! ის, რის თაობაზეც მოკლედ მოგახსენეთ, გერმანული „იდუმალი სულიერების“ ისტორიაა. მე მას სევდიან ისტორიას ვუწოდებ და განგებ არ ვახსენებ სიტყვას „ტრაგედია“, რადგან მწუხარებას არ ეგების საქვეყნოდ გამოჭენება. ერთი კია, ისტორიამ უნდა გვაზიაროს იმ ჭეშმარიტებას, რომ არ არსებობს ორი გერმანია: კეთილი და ბოროტი; არის მხოლოდ ერთადერთი გერმანია, რომლის საუკეთესო თვისებებიც ეშმაკეულის გაიძვერობის წყალობით ბოროტებად იქცა.

ბოროტი გერმანია - ეს გზასაცდენილი, უბედურებაში ჩავარდნილი, ბოროტმოქმედებებში ჩაფლული და ახლა კატასტროფის წინაშე მდგარი ის კეთილი გერმანიაა. სწორედ ამიტომაა გერმანელად დაბადებული კაცისთვის შეუძლებელი, პირწმინდად აილოს ხელი ბოროტ, დანაშაულით დამძიმებულ გერმანიაზე და განაცხადოს: „მე თეთრ, ქათქათა სამოსელში გამოწყობილი, ზნეკეთილი, კეთილშობილი, სამართლიანი გერმანია ვარ, ბოროტი კი თქვენთვის დამითმია საჯიჯგნადო“. ყველაფერ იმაში, რასაც შევეცადე თქვენთვის გერმანიაზე მეთქვა, ანდა თუნდაც მიახლოებით ამეხსნა, იოტისოდენაც კი არაფერია უცხო, ცივი, გაუზიარებელი ცოდნისა; ყველაფერ ამას საკუთარ თავში დავატარებდი და ყოველივე საკუთარ თავზე გამოვცადე.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ის, რაც აქ მოკლედ გაგიზიარეთ, გერმანული თვითკრიტიკის ნიმუში იყო და, მართალი გითხრათ, სხვაგვარად ვერც მოვახერხებდი, გერმანული ტრადიციის ერთგული დავრჩენილიყავი. თვითკრიტიკისადმი სწრაფვა, რაც ხშირად საკუთარ თავს გაზიზღებს და რასაც თვითშეჩვენებამდეც კი მიყავხარ, ოდინდელი გერმანული თვისებაა; სამუდამოდ ამოუცნობი დარჩება, როგორ შეიძლებოდა მსოფლიო ბატონობის იდეას შეეპყრო ხალხი, რომელიც აგრერიგად ელტვოდა თვითშემეცნებას; მსოფლიო ბატონობის იდეას ხომ, უპირველეს ყოვლისა, სჭირდება გულუბრყვილობა, სვებედნიერი შეზღუდულობა და ქარაფშუტობაც კი და არა გერმანელებისათვის დამახასიათებელი დაძაბული სულიერი ცხოვრება, რომელშიც ზესთამჩენობა და თვითგანადგურება შესანიშნავად შეჯგუფებია ერთმანეთს. დაუნდობელი სიმართლე, რაც კი გერმანიაზე უთქვამთ ისეთ დიდ გერმანელებს, როგორიცაა ჰიოლდერლინი, გოეთე და ნიცშე, არც კი შეიძლება შევადაროთ იმ სიმართლეს, ოდესმე თავისი ხალხისთვის პირში რომ მიუხლია ფრანგს, ინგლისელს, თუნდაც ამერიკელს. გოეთე, ყოველ შემთხვევაში, ზეპირ საუბრებში იქამდე მიდიოდა, რომ გერმანელებს დიასპორას უსურვებდა და ამბობდა: „გერმანელები ებრაელების მსგავსად მთელს მსოფლიოში უნდა მიმოიფანტნენო“; თან დასძენდა: „ასეა საჭირო; რათა ის დიდი სიკეთე, რომელიც მათშია ჩაბუდებული, მთლიანად სვებედნიერად წაადგეს სხვა ერებსო“.

ღიახ, სიკეთე, - გერმანელებში არსებობს ეს დიდი სიკეთე, მაგრამ მათ მიერ მემკვიდრეობით მიღებული ეროვნული სახელმწიფოს ფორმაში ამ თვისებამ ვერ შეძლო წარმოჩინება. მთელს მსოფლიოში მათ მიმოფანტვას, რასაც გოეთე თავის გერმანელებს უსურვებდა, და რისი ძლიერი სურვილიც ამ ომის შემდეგ უცილობლად გაუჩნდებათ, წინ აღუდგებიან სხვა ქვეყნების საიმიგრაციო კანონმდებლობები, რომლებიც რკინის ურდულს გაუყრიან თავიანთი ქვეყნების კარიბჭეებს.

მაგრამ, მიუხედავად გაზვიადებული მოლოდინით გამოწვეული მთელი სიმწარისა, რასაც გვიმზადებდა ძალის პოლიტიკა, განა კვლავაც არ გვრჩება იმის იმედი, რომ ამჟამინდელი კატასტროფის შემდგომ უთუოდ და უთუმცაოდ გადადგმული იქნება პირველი, დაე ჯერ კიდევ გაუბედავი ნაბიჯი ისევ მსოფლიო წესრიგის დასამყარებლად, რაშიც

გალხვება და ბოლოს საერთოდ გაქრება მე-19 საუკუნის ნაციონალისტური ინდივიდუალიზმი და რომელიც გერმანელის ბუნებაში ჩაბუდებული იმ „დიდი სიკეთის“ ბევრად უფრო სვებედნიერ შესაძლებლობებს დაგვანახებს, ვიდრე ეს მყიფე, ძველი წესრიგის დროს საცნაურდებოდა? შესაძლოა, ნაციზმის ამოძირკვა გზას გაუხსნის მსოფლიო სოციალურ რეფორმას, რომელიც სწორედ გერმანიის შინაგანი განვითარებისა და მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად უდიდესი, სასიკეთო ასპარეზი იქნება.

მსოფლიო ეკონომიკა, პოლიტიკური საზღვრების წაშლა, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების გარკვეული დეპოლიტიზაცია საერთოდ, კაცობრიობის გამოღვივება პრაქტიკული ერთიანობის შეგნებით, მისი პირველი მცდელობები მსოფლიო სახელმწიფოს შესაქმნელად – როგორ შეიძლებოდა ბურჟუაზიული დემოკრატიის საზღვრებს გამცდარი ეს სოციალური ჰუმანიზმი, რომლისთვისაც ცხარე ბრძოლა მიმდინარეობს, უცხო და მტრული ყოფილიყო გერმანელის ბუნებისათვის? სამყაროსადმი მისეულ შიშში ხომ ძალუმად იგრძნობოდა ამ სამყაროსკენ ლტოლვა. განდევილობის უკაცურ უდაბნოში, მას აგრერიგად რომ აბოროტებდა, იგი ყოველთვის ოცნებობდა, – და ვინ არ იცოდა ეს! – თავადაც ჰყვარებოდა და მისი სიყვარულიც ჰქონოდათ. ბოლოს და ბოლოს გერმანული უბედურება – ეს ხომ კაცობრიობის ტრაგედიის პარადიგმაა საერთოდ. შენდობა, რომელიც აგრერიგად სჭირდება ახლა გერმანიას, ერთნაირად გვჭირდება ჩვენ ყველას.

გერმანულიდან თარგმნა ნანა გოგოლაშვილმა

ლიტერატურათმცოდნეობა

თამარ ლომიძე

გრიგოლ ორბელიანის „ჩემს დას უფემიას“

ლექსს „ჩემს დას უფემიას“ გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. აღიარებულია, რომ ეს „მკაფიოდ გამოვლენილი რომანტიკული ხასიათის ლექსია არა მარტო თავისი ფორმით (მაგალითად, კომპოზიციური თავისებურებებით, რომელიც ასოციაციათა თავისუფალ მიმდინარეობას ექვემდებარება), არამედ – მასში გამოხატული ემოციური განწყობილების შინაარსითაც“.¹

შესაძლებელია ამ ნაწარმოების უშუალო დაკავშირება ავტორის ბიოგრაფიულ ფაქტებთან. ასეთ შემთხვევაში ის განიძარცვება პოეტური მრავალმნიშვნელოვნებისაგან. მეორე მხრივ, შეიძლება მისი, როგორც დამოუკიდებელი ტექსტის განხილვა. ჩვენ მივმართავთ მეორეგვარ მიდგომას.

ლექსში არსებული მოტივები და სახეები თავისებურებათა მთელი რიგით გამოირჩევა.

საინტერესოა, რომ დრო აქ ოთხგანზომილებიანია: ლირიკული გმირის აწმყო; მისი მომავალი; წარსული ორი ურთიერთგანსხვავებული პერიოდით. ამგვარად, სამყაროს დროითი მახასიათებლები საგანგებოდაა დანაწევრებული, რაც წარმოქმნის ამ სამყაროს წინააღმდეგობრიობის შთაბეჭდილებას.

დროის პოეტური გააზრების ეს ორიგინალური ხერხი საგანგებო ანალიზს საჭიროებს.

წარსულის პირველი ეტაპი – ესაა გმირების სიცოცხლის „დილა“, „მზისა ნათლით გაბრწყინებული“, ანუ სამშობლოში, „მეგობართა

¹ გ.ასათიანი, „ვეფხისტყაოსნიდან“ „ბახტრიონამდე“, თბ., 1974, გვ. 120

შორის“ გატარებული სიჭაბუკის წლები. ამ წარსულის აღწერას ეთმობა ლექსის მეორე სტროფი, სადაც გვხვდება უარყოფითად შეფასებული აწმყოს ნიშნები: „კვეთებანი ბოროტ მხვედრისა“, „ცხოვრების ბნელი გზა“ და „უდროოდ დამჭკნარი გული“.

მესამე სტროფში რეალიზებულია დროითი და სივრცობრივი ანტითეზა სიჭაბუკის წლებსა და წარსულის გარკვეულ პერიოდს შორის, რომელიც დახასიათებულია, როგორც „უფსკრული ვაებისა“. ეს გენეტიკური მეტაფორა ინვერსიული წყობისაა. სინტაგმის პირველი წევრის გავლენით მას სივრცობრივი სემანტიკა ენიჭება, რასაც ხელს უწყობს მის შემოზღუდულობაზე მითითება:

„... ოხვრანი, აღმოსულნი გულისა სიღრმით,
 არვის ესმოდნენ და ჰქრებოდნენ ზღუდეთა შორის!“

ლირიკული გმირი ვაების უფსკრულში მოაქცია „გრიგალმა უბედობის“ (აქაც სივრცობრივი ნიუანსები გამოდის წინა პლანზე). ის თავს ვერ აღწევს ამ უფსკრულს. დრო და სივრცე ირეალური ხდება, გმირის არსებობა კი თითქმის წყდება იქ,

„სადაც დღე უნათლო იყო ღამედ, ღამე – უვარსკვლავ,
 და სად სიკვდილსა ვინატროდი ვით ცის ნუგეშსა,
 თუმცა სამარეს შეედრების, სადაცავ ვიყავ“.

გმირი კარგავს უშუალო დამოკიდებულებას სიტყვასთან, მეტყველებასთან – სიმღერის ნაცვლად „ხრიალს“ გამოსცემს და „ხმა ეს უცნობი იყო ველურ და საზარელი“, რაც არსებითად, მდუმარების ტოლფასია, მდუმარება კი, აზროვნების უძველესი კანონების მიხედვით, სიკვდილის მეტაფორაა.²

ამ გაურკვეველ, ირეალურ ფოკუსში განცდილი ტანჯვა განსაზღვრავს გმირის აწმყოსა და მის მომავალს:

„ღრუბელი ჭმუნვის განმიბნის აწ ვისმან ღიმმან?

უდროდ დაგებრდი და ცხოვრებით გული როს დასტკებს?..“

სივრცობრივი და დროითი მიმართებები ნაწარმოებში განსაზღვრულ სემანტიკურ დატვირთვას ატარებს. ლირიკული გმირის მართლობა და სასოწარკვეთილება განაპირობა ამ „უფსკრულში“ ყოფნამ. ეს ერთობლივი სისტემა („უფსკრული ვაებისა“, აწმყო, მომავალი) უპირისპირდება ბედნიერ სიყმაწვილეს, რისი მეშვეობითაც ზოგადდება

² O.M. Френденберг, Поэтика сюжета и жанра, М., 1997, с. 122

„უბედობის“ მოტივი: ლალ სიჭაბუკეს, საერთოდ, მოსდევს უბედურება. განვრცობილი მეტაფორა წარმოგვიდგება როგორც ადამიანის ცხოვრების სიმბოლური ხატი.

ნაწარმოების ძირითად მოტივთაგან რომანტიკული ლიტერატურის იდეათა არსენალს განეკუთვნება წარსულის იდეალიზაცია, აგრეთვე - ანტითეზა გამოცდილებასა („მიუნდობელ, გამოცდილ თვალსა“) და გრძნობას (ღისადმი სიყვარულს) შორის.

რომანტიკულია თუ არა ლექსის გმირის სახე?

მისი სპეციფიკის გამოსავლენად მივმართოთ ქართული რომანტიკული პოეზიის იმ ქმნილებას, სადაც ტიპიური რომანტიკული გმირია წარმოდგენილი. ასეთია ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“.

„მერანის“ გმირი თვითონ ილტვის მარტოობისაკენ (და თავისუფლებისაკენ). ის მზადაა, დატოვოს სამშობლო, ნათესავები, მეგობრები, სატრფო, გადალახოს „კლდე-ღრენი“, რადგან თავისუფლება მისთვის აბსოლუტურ ფასეულობას წარმოადგენს. გრ. ორბელიანის ლირიკული გმირისათვის კი მარტოობა მხოლოდ ტრაგიკული განცდაა. ის არ უკავშირდება თავისუფლებას - ამ უკანასკნელის მოპოვების პრობლემა ლექსში არც წამოიჭრება. გმირი უძლურია ბედის წინაშე, მაშინ, როდესაც „მერანში“ წარმმართველია „ბედის სამძღვრის“ გადალახვის მოტივი.

გრ. ორბელიანის გმირს ვერ წარმოუდგენია თავისი არსებობა პატრიარქალური ყოფის გარეშე. მის ცხოვრებაში ტრაგიზმი მხოლოდ გარეშე ძალებს შეაქვთ. ბედნიერებას ის პოვებს მხოლოდ გარკვეული კერძო საზოგადოების - ერის ფარგლებში, ახლობლების გარემოცვაში, „სად სულსა სული თვისად მიიჩნის და გულსა გულის პასუხი ესმის“ - სოფიო ლეონიძის ეს სიტყვები ზუსტად მიესადაგება გრ. ორბელიანის ნაწარმოებში გამოხატულ თვალსაზრისს. ამიტომ შემთხვევითი არაა მისი სათაური.

ლექსში შეიმჩნევა ერთგვარი „ნაპრაღი“ ზოგად რომანტიკულ კონცეფციასა და ლირიკული გმირის იერსახეს შორის, რადგან უნივერსუმი მასში რომანტიკულადაა გააზრებული, გმირი კი არა-რომანტიკულია. ის არ წარმოადგენს შინაგანად თავისუფალ, დამოუკიდებელ სუბიექტს, რომლის დამოუკიდებლობა გულისხმობს შეპირისპირებას სხვა „სუბიექტის“ - ხალხის, კერძო საზოგადოების ან პიროვნების მიმართ. მასში არ შეიმჩნევა არც შინაგანი გაორება,

რომელიც ესოდენ მძაფრად ვლინდება ნ. ბარათაშვილის ისეთ ნაწარმოებებში, როგორიცაა „სული ბოროტო“, „ხმა იღუმალი“ და სხვა.

ამდენად, გრ. ორბელიანთან რომანტიკულია მხოლოდ ლექსის ზოგადი კონცეფცია - წარსულის იდეალიზაცია, სამყაროს წინააღმდეგობრივი სივრცობრივ-დროითი სტრუქტურა, ფილოსოფიური რეფლექსია ცხოვრების, როგორც „ვაების უფსკრულის“, შესახებ.

საგულისხმოა ისიც, რომ ნ. ბარათაშვილთან სამყარო ღია სტრუქტურისაა - გმირი ესწრაფვის თავისუფლებას და ეს მიზანი „მერანში“ სავსებით რეალურია. გრ. ორბელიანის პოეტური სამყარო უფრო ტრაგიკულია - ესაა ჩაკეტილი სამყარო, ერთგვარი „უფსკრული“, საიდანაც გამოსავალი არ არსებობს.

ლექსის ფორმალური პლანი მეტად თავისებურია და განსხვავდება გრ. ორბელიანის ნაწარმოებთა უმრავლესობისაგან, რომლებშიც უხვად გვხვდება გაცვეთილი, კლიშირებული მეტაფორები. აქ თავს იჩენს მეტონიმიური მიმართულებები, რომლებიც ხორცშესხმულია ტექსტის მაკრო - და მიკროსტრუქტურებში.

მაკროდონეზე მეტონიმიურია გარკვეული დროითი მონაკვეთი - „ვაების უფსკრულის“ იმგვარი სემანტიკური განზოგადება, რომ გმირის მთელი ცხოვრება წარმოგვიდგება, როგორც ამგვარი უფსკრული და კონკრეტული მეტაფორა ტექსტის მასშტაბში მეტონიმიად იქცევა.

ცალკეული სახეების დონეზე მეტონიმიური გამოთქმები: „გული განჰგრილდეს“, „გული როს დასტკებს“ და მისთ. გვხვდება მეტონიმიურ პერიფრაზებშიც: „ვიდრე დასასრულ ვაების ბჭე არა განმილდეს“, „ოდეს საუკუნოდ მივლულო თვალნი“. უფრო საყურადღებოა, რა თქმა უნდა, მაკროსტრუქტურების მეტონიმიურობა, რომლებიც განაპირობებს სამყაროს პოეტური ასახვის ინდივიდუალობას.

გრივოლ ორბელიანის ქმნილების ანალიზი ააშკარავებს ქართული რომანტიკული პოეზიის მრავალპლანიანობასა და სირთულეს.

ფილოლოგიურ-იკონოგრაფიული კიევანი

მალხაზ კობიაშვილი

ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსლვათა“ ჟანრული თავისებურებისათვის

ტრადიციული თვალსაზრისით ანდრია პირველწოდებულის „ცხორებათა“ თუ „მიმოსლვათა“ ყველა რედაქცია მიჩნეულია აპოკრიფული ჟანრის თხზულებებად, მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნულ-ლათინურ და ქართულ ენებზე შემონახულ ტექსტებს განსხვავებული სახელწოდებები აქვთ და სწორედ ისინი აღძრავენ კითხვას, არის თუ არა თითოეული მათგანი აპოკრიფი. ამა თუ იმ რედაქციის გამომცემელი, ან მკვლევარი a priori მიიჩნევს მათ აპოკრიფულად. სამართლიანობა მოითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ საერთოდ მოციქულთა შესახებ არსებულ თხზულებათა უმრავლესობა მიჩნეულია აპოკრიფულად, რომლის შესახებაც საკმაოდ დეტალურად მსჯელობს აკად. კ.კეკელიძე¹. პირველ ცნობებს აპოკრიფული ლიტერატურის შესახებ ქართულ ენაზე გვაწვდის ექვთიმე ათონელის პასუხი გიორგი ბერის შეკითხვაზე, თუ რომელ წიგნებს შეიწყნარებდა ან არ შეიწყნარებდა ქრისტიანული ეკლესია, უფრო ზუსტად, ბიზანტიის ეკლესია. ტექსტი, რომელსაც ჰქვია „თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ევთიმისა მთაწმიდელისა“ (შემონახულია ორი ხელნაწერით: A-450, XVI საუკუნისა და A-381, XIX საუკუნისა), რამდენჯერმეა გამომცემული და საკმაოდ ცნობილია სამეცნიერო წრეებისათვის².

¹ კ.კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია (ქვემოთ, ქლი, თბ. 1960, გვ. 445-450).

² იხ. მ.საბინინი, საქართველოს სამოთხე; პეტერბურგი, 1882, გვ. 432-436; თ.ჟორდანიას, ქრონიკები, II, ტფ. 1897, გვ.82-83; დ.ბაქრაძე, ისტორია საქართველოსი, ტფ. 1889, გვ.134; კ.კეკელიძე, ქლი, I, თბ, 1960, გვ. 431-432; ი.დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბ., 1970, გვ.5-18.

შენიშნულია, რომ დ.ბაქრაძისა და თ.ჟორდანიას მიერ გამოცემული ამ ე.წ. „კითხვა-მიგების“ ტექსტი განსხვავდება მ. საბინინის მიერ გამოცემული რედაქციისაგან. როგორც მიუთითებენ, დ.ბაქრაძესა და თ.ჟორდანიას ხელთ ჰქონიათ XII საუკუნის დოკუმენტი, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია და რომლის მიხედვითაც დაიბეჭდა სწორედ აღნიშნული ტექსტი „ქრონიკებში“. მ.საბინინის რედაქციაში დოკუმენტი მოყვანილია კითხვა-მიგების სახით, ხოლო ბაქრაძე-ჟორდანიას რედაქციაში მხოლოდ ექვთიმეს საპასუხო წერილს ვხვდებით. აქ ჩამოთვლილია 11 თხზულება, რომელთაც, ექვთიმე ათონელის სიტყვით, ეკლესია არ შეიწყნარებს, ე.ი. მათ არაკანონიკურად, აპოკრიფულად მიიჩნევს. მათ შორის დასახელებულია მოციქულთა, სახელდობრ მათე მახარებლისა და ანდრია პირველწოდებულის „ცხორებანი“. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ არც გიორგის, რომელიც შეკითხვას აძლევდა ექვთიმე ათონელს და არც თვით ექვთიმეს, რომელმაც უპასუხა ქართველი ბერის შეკითხვას, მხედველობაში არ ჰქონდათ ქართულ ენაზე არსებული აპოკრიფული ლიტერატურა, მათ მიზანს წარმოადგენდა კანონიკური და არაკანონიკური, ანუ აპოკრიფული თხზულებების სიის განსაზღვრა, რომელს შეიწყნარებდა ბიზანტიის ეკლესია და რომელს - არა. კ.კეკელიძე რიხტერის შრომაზე დაყრდნობით მიუთითებს, რომ ექვთიმე ათონელის ინდექსის ბერძნული დედანი მონათესავე ყოფილა პაპი გელასის ინდექსის დედნისა³.

ყოველივე ზემოთქმული ეჭვიმუტანლად მიგვითითებს იმას, რომ ანდრია პირველწოდებულის შესახებ არსებული ყველა თხზულება აპოკრიფულია. ამას ადასტურებს ორი უდიდესი ღვთისმეტყველი - წმიდა მამა პაპი გელასი და ექვთიმე ათონელი.

ცხადია, ეჭვს არ იწვევს ამ ორი დიდად ავტორიტეტული პიროვნების ზემოხსენებული თვალსაზრისი, მაგრამ იგი შეეხება თხზულებათა კანონიკურობა-არაკანონიკურობას; ჩვენი აზრით, ტერმინი „აპოკრიფი“ მოცემულ შემთხვევაში ჟანრის განმსაზღვრელი არ უნდა იყოს. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ დამატებით განმარტებას საჭიროებს ტექსტის შემდეგი სიტყვები, რომლებიც ორსავე რედაქციაში თითქმის ერთნაირადაა გადმოცემული: „მოციქულთა ცხორებანი, რომელნიმე გარყუნილ არიან მწვალებელთაგან: წმიდისა მათე მახარებლისაი და

³ კ.კეკელიძე, ქლი, I, გვ.435.

წმიდისა ანდრიასი“.⁴ დაისმის კითხვა, რატომ გამოირჩა მოციქულთაგან მაინდამაინც მათე მახარებლისა და ანდრია პირველწოდებულის „ცხოვრებები“? სამართლიანობა მოითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ „საქმე მოციქულთას“ ახლდა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი აპოკრიფი, რომლებშიც ყველა მოციქულის შესახებ არის მოთხრობილი⁵.

ბერძნულ-ქართულ ტექსტებზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ წმიდა ანდრია პირველწოდებულის შესახებ დაწერილი თხზულებები, მართალია, აპოკრიფულად არის მიჩნეული, მაგრამ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოცემულ შემთხვევაში „აპოკრიფულობა“ ჟანრს კი არ უნდა განსაზღვრავდეს, არამედ უნდა მიუთითებდეს იმას, რომ თხზულება არაკანონიკურია; იგი ხელმისაწვდომი არ უნდა იყოს მრევლისათვის, ხოლო სამღვდელეობებამ, განსაკუთრებით მისმა მაღალმა ფენებმა, იგი ზედმიწევნით უნდა იცოდეს.

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ყალიბდებოდა აპოკრიფული ლიტერატურა, რომელიც ძირითადად იმ უკმარისობის გამო შეიქმნა, რაც კანონიკური ტექსტების დაწურულ, კონდენსირებულ აზრებს მიღმა იყო საგულგებელი. მიგვაჩნია, რომ აპოკრიფულ, ანუ არაკანონიკურ ლიტერატურაშიც აუცილებელია თითოეული თხზულების ჟანრული თავისებურების განსაზღვრა. ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ დღემდე არც უცხოური, არც ქართული სამეცნიერო წრეების წინაშე არ დასმულა ამ თხზულებათა ჟანრობრივი რაობის საკითხი, არადა, ტერმინი „აპოკრიფი“, როგორც ითქვა, მოცემულ შემთხვევაში ჟანრის განმსაზღვრელად ან მიმანიშნებლად არ გამოგვადგება.

აღნიშნული თვალსაზრისით საყურადღებოა წმ.ანდრია პირველწოდებულის „ცხოვრების“ რედაქციათა სათაურებზე, ანუ ზედწერილებზე, დაკვირვება როგორც ბერძნულ, ასევე ქართულ და შესაძლებლობის ფარგლებში, ლათინურ ენებზე შემონახულ ტექსტებში.

ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსლვათა“ ქართული რედაქციით შემონახულ ძირითად ტექსტს, რომელიც ექვთიმე ათონელის მიერაა თარგმნილი, ხელნაწერში ასეთი წარწერა აქვს: „შესხმაი წმიდისა და ყოვლად ქებულისა ქრისტეს მოციქულისა ანდრეასის და თხრობაი

⁴ მ.საბინინი, საქართველოს სამოთხე, გვ.433.

⁵ კ.კეკელიძე, ქლი, I, გვ.445-450; ც.ქურციკიძე, ქართული ვერსიები აპოკრიფებისა მოციქულთა შესახებ (IX-XI სს. ხელნაწერთა მიხედვით), თბ., 1959.

მიმოსლვათა და ქადაგებათა და სასწაულთა მისთაი და წამებაი, რომელი შეკრიბა პირველ წერილთა მოსახსენებელთაგან ნიკიტა ღირსმან მონაზონმან და ფილოსოფოსმან“ (A-1103, 219v). ამ თხზულების სავარაუდო ბერძნული დედანი, გამოცემული აქვს მაქს ბონეს⁶ შემდეგი სათაურით: „მოლუაწებაი და მიმოსლვანი წმიდისა და ყოვლად ქებულისა მოციქულისა ანდრიასი, რომელი შესხმით იქების და მოიხსენების“.⁷ ქართულ-ბერძნული ტექსტების სათაურები თითქმის ერთმენტს ემთხვევა. განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ ქართული თარგმანით, თხზულება არის „შესხმაი, თხრობაი დაწამებაი“, ხოლო ბერძნულის სახელწოდებაში „წამებაი“ არ გვხვდება; აქ საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ თხზულების ქართული თარგმანის სათაურში მითითებულია ნიკიტა მონაზონი და ფილოსოფოსი, ავტორი ამ ნაწარმოებისა თუ შემკრები ცნობებისა ანდრიას შესახებ, რომლის სახელსაც ბერძნულ დედანში ჩვენ ვერსად ვხვდებით (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ფრ. ჰალკინის მიერ შედგენილ ხელნაწერთა აღწერილობას, სადაც აღნიშნული თხზულების ავტორად ნიკიტა პაფლაგონელია დასახელებული).⁸

ასევე საყურადღებოდ მიგვაჩნია ნიკიტა პაფლაგონელის „შესხმა“ ანდრია მოციქულისადმი“, რომელიც გამოცემულია ი. პ. მინ-ის ბერძნულ პატროლოგიაში.⁹ იგი ასეა დასათაურებული: „ΕΙΣ Τὸν ἄγιον καὶ πανέσφημον ἑπίστωλον Ἀνδρέαν“ („წმიდა და ყოვლად ქებული ანდრია მოციქულის შესხმა“). იქვე მოთავსებულია თხზულების ლათინური თარგმანიც („Laudatio sancti laudeque celeberrimi Andreae apostoli“). ბერძნული სათაურისაგან განსხვავებით ლათინურში დამატებულია სიტყვა „საყოველთაოდ ცნობილი“ („celeberrimi“). უთუოდ ანგარიშგასაწევია აგრეთვე VIII-IX საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწე კონსტანტინოპოლელი მონაზონის - ეპიფანეს

⁶ იხ. Analecta Bollandiana (ქვემოთ, "An. Boll."), Societe des Bollandistes, Brussels, t.13, 1894, გვ. 311-352; იხ. აგრეთვე, M. Bonnet, Supplementum codicis apocryphi, Paris, 1895, გვ. 1-44.

⁷ An. Boll. t 13, გვ 311

⁸ იხ. Bibliotheca hagiographica graeca, (ქვემოთ, "BHG"), par. Fr. Halkin, t. I, Bruxelles, 1957, გვ. 31.

⁹ იხ. Patrologiae cursus completus, series graeca (ქვემოთ, „PG“), ed. I. P. Migne, t. 105, Paris, 1862, გვ. 53-80.

თხზულება ანდრია პირველწოდებულის მისიონერული მოღვაწეობისა და მოწამებრივი აღსასრულის შესახებ, რომლის სათაურია: „Επιφανίου μονάχου και πρεσβυτέρου περι τῶν βίου και τῶν πραξέων και τελούς τῶν ἁγίου και πανευφήμου και προτοκλήτου τῶν ἁποστόλων Ἀνδρέου“ („ეპიფანე მონაზონისა და პრესვიტერის, წმიდისა და მოციქულთა შორის ყოვლად ქებულისა და პირველწოდებულის-ანდრიას ცხოვრების, მოღვაწეობისა და აღსასრულის შესახებ“).¹⁰ ანდრია პირველწოდებულის მოწამებრივი აღსასრულის შემცველი ტექსტი აქვს გამოცემული აგრეთვე მაქს ბონეს სახელწოდებით: „Μαρτύριον τῶν ἁγίου ἁποστόλου Ἀνδρέου“ („წამება წმიდისა მოციქულისა ანდრიასი“).¹¹

ჩვენ აქ საგანგებოდ მოვიტანეთ წმ. ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსლვათა“ შესახებ არსებული ბერძნულ-ლათინურ-ქართულ ტექსტთა სათაურები, რამდენადაც მიგვაჩნია, რომ თხზულებათა ჟანრობრივი რაობის განსაზღვრისას მათ, გადამწყვეტი თუ არა, საკმაოდ მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებათ. ჩვენს ხელთ არსებული ბერძნულ-ქართული ტექსტების შედარებამ დაადასტურა, რომ ექვთიმე ათონელს სათარგმნელად ჰქონია ნიკიტა მონაზონ-ფილოსოფოსის ტექსტი და არა ეპიფანე მონაზონის ჩვენს მიერ ზემოთ დასახელებული თხზულება, როგორც ეს დღემდე იყო მიღებული სამეცნიერო ლიტერატურაში (ს. პეტროვსკი, ვ. ვასილევსკი, ვ. ბააკაშვილი, რ. მიმინოშვილი, ე. ხინთიბიძე). ამიტომ ჩვენც თავდაპირველად სწორედ ამ თხზულების ჟანრული თავისებურების განსაზღვრას შევეცდებით. როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, ბერძნული ტექსტის სათაურშივე მითითებულია, რომ თხზულება წარმოადგენს „შესხმასა“ და „მოსახსენებელს“, ანუ თხრობას წმ. ანდრია პირველწოდებულის შესახებ. აღნიშნული სათაური ასევეა თარგმნილი ქართულად ექვთიმე ათონელის მიერ. თხზულების სახელწოდება ბადებს ორგვარი ვარაუდის დაშვების შესაძლებლობას: 1. იგი ჰომილეტიკური მწერლობის ნიმუშია, ანუ „შესხმაა“ და 2. იგი ჰაგიოგრაფიული თხზულებაა, რადგან მასში ასახულია წმ. ანდრია პირველწოდებულის მიმოსვლა ქრისტიანობის საქადაგებლად და მისი მოწამებრივი აღსასრული. განვიხილოთ,

¹⁰ იხ. PG, t.120, Paris, 1862, col. 215-260.

¹¹ იხ. An. Boll., t. 13, გვ. 354-352

რამდენად შეესაბამება თითოეული ვარაუდის დაშვების შესაძლებლობა რეალობას და რომელ ჟანრს ეკუთვნის ნიკიტა პაფლაგონელის თხზულება და, შესაბამისად, რომელ ჟანრს განეკუთვნება ექთვიმე ათონელის მიერ ნათარგმნი თხზულება.

ჰომილეტიკური მწერლობის შესახებ კ. კეკელიძე წერს: „ჰომილია, ეფრემ მცირის განმარტებით, „არს ზეპირად პირისპირ თქუმა“ და აღნიშნავს მოძღვრება-ქადაგებებს, რომელთაც მორწმუნეთა დასამოძღვრად, სხვადასხვა ადგილას, უფრო კი ეკლესიაში და სხვადასხვა პირი, უმეტეს ნაწილად, რასაკვირველია, სამღვდელთა წარმოთქვამდნენ ხოლმე... შინაარსის მხრივ ქადაგება შემდეგ დარგებად იყოფა: 1. საღვთსაწაულო ქადაგებანი, რომელთაც წარმოთქვამდნენ ხოლმე საუფლო-საღვთისმეტყველო და ცნობილ წმიდანთა ღვთისაწაულებზე და რომელთაც უფრო ხშირად დოგმატიკური ხასიათი აქვს; 2. პანეგირიკები ან ხოტბა-შესხმანი, ე.წ. ენკომიები, მოწამეთა და წმინდანთა სახელობისა, რომელთაც ჰაგიოგრაფიული საფუძველი აქვთ; 3. ეპიტაფიები, რომლებშიც ბიოგრაფიულ ელემენტს საგრძნობი ადგილი უჭირავს; 4. საკუთრივ ქადაგება ან ჰომილია, რომელშიაც განმარტებულია, კვირა-უქმეებში წასაკითხავი ადგილი საღვთო წერილიდან და რომელსაც ეგზეგეტიკურ-მორალისტური ხასიათი აქვს“.¹² აღნიშნული ოთხი შემთხვევიდან ჩვენ მხოლოდ ერთი შეიძლება მივიჩნიოთ სავარაუდოდ. ესაა პანეგირიკები ან ხოტბა-შესხმანი, ე.წ. ენკომიები, რომლებიც მოწამეთა და წმინდანთა მოღვაწეობას შეეხება და რომელთაც ჰაგიოგრაფიული საფუძველი აქვთ. ყველა დანარჩენი იმთავითვე გამორიცხულად უნდა მივიჩნიოთ.

უშუალოდ თხზულების შინაარსის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია მისი ჟანრობრივი რაობის განსაზღვრა. მიუხედავად იმისა, რომ თხზულების სათაურში ძირითადად გვხვდება „შესხმა“ და „Ἐγκύμια“, იგი, ჩვენი აზრით, ჰომილეტიკური ჟანრის თხზულებად ვერ ჩაითვლება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თხზულების ლათინური ტექსტის სათაურში, ბერძნულის მიმსგავსებით, გვხვდება „Laudatio“ („შესხმა“, „ხოტბა“).

თუ კარგად ჩავუკვირდებით თხზულების როგორც ბერძნული დედნის, ისე ქართული თარგმანის სათაურს, შევნიშნავთ, რომ „შეს-

¹² კ. კეკელიძე, ქლი, 1, გვ. 551-552.

ხმასთან“ („εγκάμια“) ერთად აქ „თხრობაიც“ („συμπελεγμέναι“) და „წამებაც“ გვხვდება. ვფიქრობთ, სწორედ ამ ორმა ტერმინმა უნდა განსაზღვროს ძირითადად თხზულების ჟანრობრივი რაობა. ტ. პოპოვას შენიშნული აქვს, რომ ზოგჯერ აგიოგრაფიული ნაწარმოები მოგვითხრობს (წმინდანის - მ.კ.) როგორც ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, ისე წამების შესახებ, რაც სათაურშიცაა ხაზგასმული. აღნიშნულმა დაკვირვებამ მკვლევარს შემდეგი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობა მისცა: „ამგვარი ნაწარმოები, როგორც ჩანს, ადრეულ თქმულებათა გვიანდელი წერილობითი გადამუშავების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს“.¹³ „მიმოსლვათა“ შემთხვევაში ეს სწორედ ასე უნდა იყოს.

ჩვენი აზრით, წინამდებარე თხზულების ჰომილიად მიჩნევას თვით ჰომილიისა და მისი სახეობების განმარტება-დახასიათებები ეწინააღმდეგება. შესხმად, ჰომილიად შეიძლება ისეთი თხზულების მიჩნევა, რომელსაც ძირითადად აქვს ჰაგიოგრაფიული საფუძველი. წმ.ანდრიას „მიმოსლვათა“ შემთხვევაში ამგვარ საფუძველს ვერ ვპოულობთ. მისი საფუძველი ახალი აღთქმას, როგორც სახარებები, ისე „საქმე მოციქულთა“. ამასთან, გასათვალისწინებელია თვით თხზულების მონაცემებიც.

„შესხმა-თხრობის“ შესახებ ეფრემ მცირის შეხედულებათა გაანალიზებისას თავისი მოსაზრება გამოთქვა აკად. ი.ჯავახიშვილმა: „საისტორიო თხზულებათა“ ნუსხაში ეფრემ მცირეს დასასრულ მოხსენებული აქვს „მოთხრობაც“. იმავე ქართველ მეცნიერს შენახული აქვს სახელი „საეკლესიო მოთხრობა“, ხოლო თამარ მეფის ისტორიკოსს დიმიტრი I-ის მეფობისათვის წყაროდ ჰქონია „იოანე ფილოსოფოსისა ჭიმჭიმელისა“ ერთი ნაწარმოები, რომელსაც თურმე „შესხმა-მოთხრობა“ ეწოდებოდა. არსებობდა ამას გარდა ტერმინი „თხრობაი“. უკანასკნელი სახელი ეწოდება ამა თუ იმ აზგავის მარტივს, მოკლე აღწერილობას, ხოლო პირველი - კი უფრო რთულისა და გრძელი აღწერილობის ტერმინად იხმარებოდა. მაგალითად მარტვილთა და წმიდანთა უძველესი, მარტივად შედგენილი ცხორებანი „თხრობის სახედ ოდენ აღიწერნეს“-ო, ამბობს ეფრემი. ბატონიშვილს ვახუშტის აღნიშნული აქვს, რომ საქართველოს ისტორის შესასწავ-

¹³ იხ. Попова Т.В., Античная биография и византийская агиография, в сб: Античность и Византия, М., 1975, გვ.220.

ლად და გამოსარკვევად საისტორიო წყაროდ სხვათა შორის „ხსოვნა-მოთხრობანიც“ გამოდგება“.¹⁴ მართალია, მოცემულ შემთხვევაში ი. ჯავახიშვილის მსჯელობა საისტორიო თხზულებებს შეეხება, მაგრამ აქედან ნათლად ჩანს ერთი რამ, სახელდობრ ის, რომ „თხრობაი“ მარტივად აზნის გადმოცემას ჰქვია.

აუცილებელია იმის გათვალისწინება, რომ შესხმები, ენკომიები, იგივე ჰომილიები ეფრემ მცირის ზემოხსენებული განმარტების მიხედვით, „ზეპირად, პირისპირ თქმას“ გულისხმობს. ჩვენს მიერ განსახილველი თხზულება კი წერილობითი ძეგლია და იგი 30 ნოემბრის (წმ. ანდრიას გარდაცვალების დღე - მ.კ.) საკითხავთა შორის არის მოქცეული.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ავტორს ჰქონდა სურვილი, ზეპირად წარმოეთქვა „შესხმა“ ანდრია პირველწოდებულისადმი, ეს შესხმა ჩაწერილიყო და ამრიგად შექმნილიყო ჰომილეთიკური ნაწარმოები. როდესაც მქადაგებელი შესხმას წარმოთქვამდა, მასში ჩანართი, გვერდითი აზრები არ აისახებოდა, გადახვევებს ძირითადი აზრიდან აღვილი არ ჰქონდა. ამგვარი რამ მას არ ახასიათებს. გადახვევები, ჩანართი აზრების ასახვა ჩვეულებრივი მოვლენაა ჰაგიოგრაფიისათვის.

ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებას, ისევე როგორც ჰომილეთიკურს, თავისებური კომპოზიციური აგებულება აქვს. ჩვეულებრივად, იგი იწყება ერთგვარი მცირე შესავლით, რომელშიც ზოგადად არის აღნიშნული მთავარი პერსონაჟის ღვაწლისა და დამსახურების მნიშვნელობა, ამასთან ხაზი ესმება იმ გარემოებასაც, რომ ავტორს ძნელად ხელეწიფება მთავარი პერსონაჟის ღირსეული შემკობა, მაგრამ ღმერთის შეწევნითა და მეოხებით, სულიწმიდის ჩაგონებით, იგი ხელს ჰკიდებს თავის შესაძლებლობებს აღმატებულ საქმეს და წერს თხზულებას ამა თუ იმ წმინდანის შესახებ. ასევე, იგი ცდილობს თხზულებაში მოთხრობილი აზრის სანდოობის დასაბუთებას. სწორედ ასე იწყება წმ. ანდრიას „მიმოსლვათა“ ტექსტიც. აქვე საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ბერძნულ-ქართულ პარალელურ ტექსტებს აღნიშნული ფაქტის დასადასტურებლად:

¹⁴ ი.ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ.29.

Τον πρωτόκλητον τῆς αποστολικῆς δυοδεκάδος Ἀνδρέαν ἔπαινέσαι προθέμενος ἀδυνατοῖς μὲν ἑπιχειρεῖν ἄς ἄληθῶς πείθομαι ἀνάγκη δὲ τοῦ πόθου ὄν πάλαι ἕδιον ἄσπερ τινὶ βία ἔλκόμενος, καὶ μηκέτι τῶυτον κατέχειν ἔνδομυχοῦντα δυνάμενος, εἰς τήνδε τοῦ λόγου τὴν ἡγωνίαν κατέστην, ἡπορία μὲν συνεχόμενος ἄς τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως ἁμοιρος, προθυμία δὲ συνωθούμενος ἄς τῆς ἑκείνου συνεργίας ἔπικουρίαν ἀιτησάμενος“.

(AnBoll..13, გვ.311).

„უპირატეს ათორმეტთა მოციქულთა წოდებულსა მას ყოვლად ქებულსა ანდრეას შესხმად მეგულების და წადი ერ ვარ; არამედ უწყი მე, რომელ შეუძლებელსა ხელვჰყოფ; გარნა სურვილი მისი, მრავლით უამითგან დამკვიდრებული ჩემ შორის, მაიძულებს და არა შემინდობს დუმილად, დაღათუ სიტყუაი ჩემი გლახაკ არს და გონება უმეცარ; ამაღ მხურვალითა გულსმოდგინებითა შეწევნასა და მეოხებასა მისსა ვითხოვდა ვესავ.“

(A-1103, 219v.)

აქ ამონაწერებს აღარ გავაგრძელებთ, რადგან ვფიქრობთ, რომ მცირე ნაწვეტიდანაც ნათლად ჩანს ჩვენი დებულების მართებულობა.

ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებში, საზოგადოდ, მეტ-ნაკლები სისრულით აისახება ის ეპოქა და გარემო, რომელშიც მთავარ პერსონაჟს უხდება მოქმედება და მოღვაწეობა. ამ ჟანრის თხზულებები ძვირფას საისტორიო ცნობებს შეიცავენ და გვაწვდიან არა მხოლოდ რელიგიური მიმდინარეობისა თუ საეკლესიო ცხოვრების გასათვალისწინებლად, არამედ პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული და საზოგადოებრივი ყოფის შესასწავლადაც. ეს ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებების ერთ-ერთი მახასიათებელი ნიშანია. ამ თვალსაზრისით ჩვენი საკვლევი თხზულებები უაღრესად მნიშვნელოვან და საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან მცირე აზიის, ჩრდილო-აღმოსავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ შავიზღვისპირეთის, კავკასიის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნების გაქრისტიანების შესახებ. განსაკუთრებით მდიდარ ცნობებს შეიცავს თხზულება ანდრია პირველწოდებულის მისიონერული მოღვაწეობის გეოგრაფიული არეალის შესახებ. ამიტომ, უაღრესად დიდია თხზულების მნიშვნელობა ქრისტიანული რელიგიის გავრცელების არეალის საკვლევად.

ჰავიოგრაფიულ თხზულებებში, მათი წინასახის, პროტოტიპის - სახარების კვალობაზე, დიდი ადგილი უჭირავს სასწაულების, ლოცვების, წინასწარმეტყველური ხილვების წარმოსახვას.¹⁵ მათში ხშირია ციტირებები ბიბლიური წიგნებიდან ავტორის აზრის დასასაბუთებლად, თხზულების მთავარი პერსონაჟის შედარება ამა თუ იმ ბიბლიურ პერსონაჟთან, გამოყენებულია ბიბლიური ხატოვანი აზროვნების ამსახველი ხერხები და საშუალებები, რაც ერთიან სისტემაში ქმნის ჰავიოგრაფიულ ნაწარმოებს. ყოველივე ზემოთქმული სავსებით მიესადაგება ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსლვას“, რომელშიც საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა ანდრიასა და სხვა მოციქულთა საწაულმოქმედებების ამსახველ პასაჟებს. თხზულებას მტკიცე მიზანდასახულობა აქვს. ესაა წმ. ანდრიასა და სხვა მოციქულთა, კერძოდ, სიმონ კანანელის, მატათას, თომას მისიონერული მოღვაწეობის წარმოჩენა, მათი დასახვა ზნეობრივ იდეალად.

ამავე თხზულების ჰავიოგრაფიულობაზე მიუთითებს ისიც, რომ მასში მოციქულთა მოწამებრივი აღსასრულიცაა გადმოცემული. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ჰავიოგრაფიული ჟანრისათვის დამახასიათებელი თვისებები ნიშანდობლივია წმ. ანდრიას „მიმოსლვათათვის“. ამასთან, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მასში საუკუნეების მანძილზე შემუშავებული და დამკვიდრებული ჰავიოგრაფიული სქემა, მართალია, სრულად ვლინდება, მაგრამ მცირეოდენი გადახვევაც არის, რაც უთუოდ შეინიშნება როგორც შინაარსობრივი თვალსაზრისით, ისე მხატვრულ საშუალებათა გამოყენების მხრივ. ყოველივე ეს კი განპირობებულია როგორც თვით ბერძნული თხზულების ავტორის, ისე მისი მთარგმნელის შემოქმედებითი ნიჭითა და შესაძლებლობებით და არა ჟანრობრივი თავისებურებებით. ცხადია, ჰავიოგრაფიული შაბლონი, ტრაფარეტი, სქემა არ ავალდებულედა ავტორს მხოლოდ ჟანრობრივი ნიშნების გამოყენებას თხზულებაში, მაგრამ ძირითადი მახასიათებლები კი უთუოდ უნდა ყოფილიყო დაცული, თხზულება კანონიკურ ფარგლებში რომ დარჩენილიყო.¹⁶

¹⁵ რ. ბარამიძე, მოტივირების ხერხები ძველ ქართულ მხატვრულ პროზაში, (კრებულში: „ძველი ქართული მწერლობის სტილის საკითხები (V-XIII სს.), - თბ., 1965, გვ. 69-76; 80-83.

¹⁶ ჰავიოგრაფიის ჟანრული სპეციფიკის შესახებ მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს, რომელთა ჩამოთვლა და მით უმეტეს, განხილვა, ამჯერად სრულიად ზედმეტად მიგვაჩნია.

ამრიგად, თხზულება ანდრია პირველწოდებულის მისიონერული მოღვაწეობის შესახებ ჰაგიოგრაფიულ ჟანრს უნდა მივაკუთვნოთ. ოღონდ უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ იგი კანონიკურად არ იყო ცნობილი, იგი აპოკრიფად ითვლებოდა.

ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებში ადამიანის სახის განზოგადება პირველსახესთან, პირველწმიდანებთან მიმსგავსებით ხდება. იდეალი განკაცებული ძე ღმერთია, იესო ქრისტეა. ამიტომ ქრისტე იქცა მოციქულთათვის იდეალად, რომლის მიბაძვით ავრცელებენ ისინი ქრისტიანულ სარწმუნოებას. „მიმოსლვაში“ მოციქულები ქრისტეს მიბაძველებად გვევლინებიან, ისინი ქადაგებენ ქრისტეს სჯულს თავიანთ წილხვედრ ქვეყნებში, იტანენ შეურაცხყოფას, ტანჯვას და ეწამებიან ისე, როგორც ქრისტე. წმ. ანდრიას „მიმოსლვა“ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ანდრია პირველწოდებულიც ქრისტეს მსგავსად აცვეს ჯვარს, ოღონდ ამ შემთხვევაში ჯვარს ჰქონდა ირიბი ფორმა.

ცნობილი და აღიარებულია, რომ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში დიდი ადგილი ეთმობა სასწაულმოქმედებათა აღწერას. ასევე შენიშნულია, რომ ჰაგიოგრაფიაში ფსიქოლოგიური მოტივირების ერთ-ერთ ძლიერ საშუალებას სიზმარი, ჩვენება და სასწაული წარმოადგენს. რ. ბარამიძის დაკვირვებით, „სასწაულები, სიზმრები და ჩვენებები აგიოგრაფიული ძეგლების მხატვრული ქსოვილის უაღრესად ორგანული უჯრედია და მათ გარეშე დაიშლება როგორც არქიტექტონიკა ძეგლისა, ასევე გაუგებარი იქნება პერსონაჟთა ხასიათების ჩამოყალიბება, მათი ევოლუცია“¹⁷... გარდა ამისა, „აგიოგრაფი ითვალისწინებდა რა ადრეული და საშუალო საუკუნეების მორწმუნეთა ფსიქოლოგიას, მათ მსოფლმხედველობას, ამიტომ სასწაული, სიზმარი და ჩვენება მხატვრულ ნაწარმოებში აქცია იმ ძლიერ ფაქტორად, რომელმაც განაპირობა პერსონაჟის მოქმედების დამარწმუნებლობა. სასწაული, სიზმარი და ჩვენება იმდენად უცილობელი კომპონენტია აგიოგრაფიული ძეგლისა, რომ იმათ გარეშე გაუმართლებელი იქნება პერსონაჟის მოქმედება“, ერთი სიტყვით, „აუხსნელი რჩება ნაწარმოების იდეური შინაარსი და საერთოდ, აგიოგრაფიული ძეგლი დაკარგავს მხატვრულ ძალას“.¹⁸

¹⁷ რ. ბარამიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70-71.

¹⁸ იქვე, გვ. 71

მაშასადამე, სასწაული, სიზმარი და ჩვენება აუცილებელი და ძირითადი ელემენტებია ჰაგიოგრაფიული სქემისა. რელიგიური თვალსაზრისით, ამ ჟანრის თხზულებებისათვის, სასწაულები ისეთსავე რეალობას წარმოადგენენ, როგორც რომელიმე კონკრეტულ-ისტორიული ფაქტი. სასწაული ადამიანის ღვთაებრივ ბუნებასთან ზიარების დამამტკიცებელი საბუთი იყო. ამიტომ ჰაგიოგრაფიაში მას განსაკუთრებული ფუნქცია მიენიჭა და დიდი ადგილიც დაეთმო. წმ. ანდრია პირველწოდებულის შესახებ არსებული თხზულებებიც ამ დებულების დამადასტურებელია. განსაკუთრებით მდიდარია იგი სასწაულებრივი კურნებებით, უწმინდურთა განდევნით ან მოქცევით; მაგ. მათში აღწერილია ავაზაკის მიერ მოკლული კაცის გაცოცხლება, საპყრობილის კარის სასწაულებრივი გაღება და მსჯავრდებულთა განთავისუფლება. ამგვარი ეპიზოდები ტრადიციულია ჰაგიოგრაფიისათვის, მას დასაბამი ბიბლიაში უდევს. სასწაულებრივ პასაჟთა შემოტანამ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში ხელი შეუწყო მხატვრული გამონაგონის ფართოდ შემოსვლას, ხოლო მწერლის მხატვრულ ფანტაზიას მეტი გასაქანი მიეცა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დღემდე წმ. ანდრია პირველწოდებულის მისიონერული მოღვაწეობის შესახებ რამდენიმე ბერძნული და ლათინური რედაქციაა შემონახული. ერთ-ერთი მათგანის, კერძოდ, ნიკიტა პაფლაგონელის თხზულების შესახებ უკვე ვისაუბრეთ. მეორე რედაქცია ეკუთვნის ეპიფანე მონაზონს, რომელიც დაბეჭდილია „PG“-ს 120-ე ტომში. ორივე თხზულება ჰაგიოგრაფიული ჟანრისაა და ისინი კიმენურ რედაქციებს წარმოადგენენ.¹⁹ ამას გარდა, ჩვენამდე შემონახულ სხვა ბერძნულ-ლათინურ ტექსტებს შორის ლათინური უფრო გვიანდელია და ბერძნულისაგან მომდინარეობს; მათ სახელწოდებებში ხშირად ვხვდებით ტერმინებს: ბერძნულ „εγκωμια“-სა და ლათინურ „laudatio“-ს, რაც თვალის ერთი გადავლებით, თითქოს მათ „ჰომილეტიკურობაზე“ მიგვანიშნებს; მაგრამ თუ უშუალოდ ტექსტების შინაარსობრივ მხარეს დაუვკვირდებით, ან სათაურში

¹⁹ საგულისხმოა, რომ ამ თხზულებათა ჰაგიოგრაფიულობაზე მიუთითებს ი.ჩიჩუროვიც. იხ. *Культура Византии, вторая половина VII-XII в.*, М., 1989, გვ. 142.

გამოტანილ მეორე ტერმინსაც (ბერძნ. „*συμπελεγμέναι*“, ლათინ. „*naratio*“) გავითვალისწინებთ, ეჭვი აღარ დაიბადება იმის თაობაზე, რომ ისინი ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებებად იქნეს მიჩნეული. ამას კიდევ უფრო ადასტურებს იმავე „*Analecta Bollandiana*“ – ში²⁰ გამოქვეყნებული ერთი ტექსტის სახელწოდებაც: „*Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἀποστόλου Ἀνδρέου*“ („წამება წმიდისა მოციქულისა ანდრეასი“), ამავე შინაარსის მომცველია იქვე დაბეჭდილი ერთი თხზულების ლათინური სახელწოდებაც: „*Passio sancti Andreae Apostoli*“.²¹ ამასვე ადასტურებს ფრ. პალკინის მიერ „*BHG*“ – ში გამოქვეყნებული ანდრია პირველწოდებულის შესახებ არსებულ თხზულებათა ბიბლიოგრაფიაც, სადაც ძირითადად ფიგურირებენ ტერმინები: „*Acta*“, „*Passio*“; „*Vita et martyrium*“, „*Μαρτύριον*“, „*Ἐγκωμία*“, „*Laudatio*“, „*Narratio*“.²²

ამრიგად, „მიმოსლვათა“ ტექსტი, რომლის ავტორიც ექვთიმეს თარგმანისა და ფრ. პალკინის ბიბლიოგრაფიის მიხედვით, ნიკიტა პაფლაგონელია (თუმცა ეს საკითხი მომავალში ალბათ მოითხოვს დამატებით შესწავლას), თავისი კომპოზიციით, მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხებითა და საშუალებებით, ტროპოლოგიით, იდეურ-მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებათა, ხოლო იმის გამო, რომ იგი ევანგელური მონათხრობის შემავსებელია ქრისტეს მოციქულის შესახებ და მისი გავრცელება ხალხში არ შეიძლებოდა, იგი აპოკრიფად იქნა გამოცხადებული.

²⁰ იხ. "An. Boll." t. 13, გვ. 354-372., შეად. Peterson P.M., Andrew, Brother of Simon Peter, His History and His Legends, Leiden, 1958, (Supplements of Novum Testamentum, I), გვ. 49-58.

²¹ "An. Boll.", t. 13, გვ. 374-378.

²² იხ. "BHG", I, გვ. 29-32.

რუსუდან ჩოლოყაშვილი

ზღაპარი „წიქარა“ და მისი გენეტიკური საფუძველი

ქართულ ზღაპრულ ეპოსში გამორჩეულია ზღაპარი „წიქარა“, რომელიც ამა თუ იმ ქვეყანართან მიკუთვნების თვალსაზრისით არ არის ცხოველთა ეპოსი და მისი სტრუქტურა არც ჯადოსნურ ზღაპარს შეესაბამება, რადგანაც ფრაგმენტული ხასიათისაა. ნაწარმოებს, რომელსაც ტიპური ხალხური მოტივი უდევს საფუძველად, არა აქვს ჯადოსნური ზღაპრისათვის დამახასიათებელი დასასრული, ამ ზღაპრის ქომაგი ცხოველი-ხარი წიქარა ჩვეულებრივია ჯადოსნური ზღაპრისათვის, მაგრამ თვით ნაწარმოებში ამ ქვეყანისათვის დამახასიათებელი სხვა ნიშნები არ ჩანს, მაგ.: საცოლის მოსაპოვებლად გადატანილი სირთულეები, რომელიც შემდეგ ქორწინებით მთავრდება.

ეს ზღაპარი სხვაგვარივაც არის გამორჩეული: ანა ღვინიაშვილი კატეგორიულად უარყოფს „წიქარას“ ვარიანტების არსებობას (ღვინიაშვილი, გვ. 190): ჟურნალ „ჯეჯილში“ 1890 წ. დაბეჭდვის შემდეგ ყველა იმეორებს ამ ვარიანტსო. მართალია, თ. ოქროშაძე არ იზიარებს ამ მოსაზრებას და იმოწმებს მ. ჩიქოვანის მიერ 1938 წ. იყალთოში ჩაწერილ ვარიანტს-„წიქარა და ღვინია“ (ჩიქოვანი, 1956, გვ. 299), მაგრამ ეს ზღაპარი საკმაოდ ხელოვნური ჩანს. მეცნიერი აღნიშნავს რამდენიმე სხვა ვარიანტსაც, მაგრამ როგორც თვითონვე მიუთითებს, „მათ შორის „წიქარა“ ყველაზე დასრულებული, გამართული და კარგად შეკრული მთლიანი ნაწარმოებია, როგორც კომპოზიციურად, ისე იდეურად“ (ოქროშაძე, გვ. 145). ისე რომ „წიქარა“, მართლაც, რამდენადმე ფასეული ვარიანტის გარეშე ჩანს.

ეს ზღაპარი შემდეგი სიუჟეტის მქონეა: დედინაცვლის სურვილი-

სამებრ მამა აპირებს შვილის დაკვლას. ამას იგრძნობს ბიჭის ქომაგი ცხოველი - ხარი წიქარა და გაიტაცებს ბავშვს გადასარჩენად. მათ უკან გამოედევნებათ მამა, რომელიც წიქარამ სავარცხლის, წყლის ჭურჭლის და სალესი ქვის გადაყრით შეაჩერა და ბოლოს დალუპა, ბავშვი კი ტრიალ მინდორზე ალვის ხეზე შემოსვა და ორი სალამური მისცა - საჭირო და სალხინო. ბოროტმა დედაბერმა შეაცდინა ბავშვი, ხიდან ჩამოიყვანა და ხელმწიფეს მიჰგვარა, რომელმაც ცხრაკლი-ტულში ჩასვა. გამწარებულმა წიქარამ გაიგო ეს ამბავი, ბიჭის დასახსნელად რვა კარი შეამტვრია, მაგრამ ცალი რქა მოსტყდა. რქა თავს გაამთელებინა საკუთარი ლემის საფასურად, მეცხრე კარიც შეამტვრია, გამოიყვანა ბავშვი და ისევ ხეზე შესვა. როცა ბავშვმა მოიძია წიქარა, ის მკვდარი ნახა, თვითონაც შეძვრა მის გვამში და მათთან ერთად მოკვდა. ე.ი. ეს ზღაპარი იქ თავდება, სადაც უნდა იწყებოდეს ინიციაციის რიტუალ გამოვლილი ჯადოსნური ზღაპრის გმირის ქმედება.

ჯადოსნური ზღაპრის დასრულება მისი გმირის სიკვდილით ყოველად დაუშვებელია. ასევე წარმოუდგენელია ჯადოსნურ ზღაპარში გმირისა და მისი ქომაგი ცხოველის ერთდროულად სიკვდილი: მათი ყოფნა-არ ყოფნა ერთმანეთს უნდა ენაცვლებოდეს. ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ ამ ზღაპრის ფინალი ხელოვნურია. რაც შეეხება მოტივს - ქომაგი არსების თავდადებას ზღაპრის გმირისათვის, ეს სრულიად ტიპიურია ჯადოსნური ზღაპრისათვის. სწორედ ეს მოტივი ზღაპარ „წიქარაში“ მშვენივრად ადასტურებს, რომ ჯადოსნური ზღაპრის გმირი და მისი ქრმაგი ცხოველი ერთმანეთის მეტამორფოზული სახესხვაობანი არიან. აქ მოთხრობილი ამბავი გენეტიკურად უკავშირდება ქართულ ეთნოგრაფიულ ყოფაში ბოლო დრომდე დამოწმებულ მოვლენას და მის მხატვრულ ასახვად უნდა ჩაითვალოს. ზღაპარ „წიქარას“ და მისი ხარი პერსონაჟის სწორად გასააზრებლად მეტად მნიშვნელოვანია იმ ეთნოგრაფიული მასალის გაცნობა, რომელიც ნ. აბაკელიას აქვს შესწავლილი ხარის სიმბოლური სახის გასააზრებლად (ნ. აბაკელია, გვ. 17-36): ალოსავლეთ საქართველოს ბარში - კახეთში დამოწმებული ყოფილა ჩვეულება (Чурсин Г.Ф. 1905), რომლის მიხედვითაც უშვილობით, თუ ბავშვის ჯანმრთელობით შეწუხებული ცოლ-ქმარი ხშირად შეუთქვამდნენ თავიანთ შვილს, უპირატესად პირმშოს რომელიმე ადგილობრივ ეკლესიას, რომლის

მრევლსაც თვითონ წარმოადგენდნენ: „ოღონდ შვილი შეგვინარჩუნოს, გადაგვირჩინოს და შენს კარზე მოვიყვანო კურატადო“. ამ თვალსაზრისით ყველაზე ძლიერი და სახელგანთქმული იყო ანაგის მთავარანგელოზის ეკლესია. აქ მთელი კახეთიდან მოჰყავდათ „კურატად შეთქმული“ ბავშვები მთავარანგელოზის ხატობაზე — 8 ნომბერს, როდესაც იქ კახეთის მოსახლეობა იკრიბებოდა შესაწირავით. როგორც ნ. აბაკელია განმარტავს, სიტყვა კურატი მომდინარეობს კუროდან და აღნიშნავს დაუკოდავ ხარს, ბუღას. საქართველოში კი კურატი / კურეტი მცირე ასაკოვანი ხარის მნიშვნელობით საუკეთესო სამსხვერპლო ცხოველად ითვლებოდა. მსგავსი ჩვეულება გავრცელებული ყოფილა ქართლშიც, რომელიც ცნობილი იყო „ბერად დაყენების“ სახელით. (ეს ჩვეულება დაფიქსირებულია ვ. ბარდაველიძის მიერ. ვიყენებ ნ. აბაკელიას შრომის მიხედვით). აქაც ოჯახის უფროსი შეუთქვამდა: „ღმერთო! ოღონდ შეგვინარჩუნე და გაგვიზარდე ბავშვი და სანაცვლოდ ბერად დაგაყენებ შენთვის გარკვეული ხნითო“. მთელი ამ დროის მანძილზე შეთქმულ ბავშვს უზრდიდნენ თმებს. დანიშნულ დღეს ბავშვს სამსხვერპლო ცხოველებთან და სხვა შესაწირავებთან ერთად წაიყვანდნენ ეკლესიაში, კურატად დაყენების ნიშნად ბავშვებს მოსაგდნენ თეთრი სამოსით და ტოვებდნენ გარკვეული ვადით ეკლესიის კარზე. ეკლესიაში მსახური შეაჭრიდა მას მოზრდილ თმას და დაჰკლავდა სამსხვერპლო ცხოველს. ე.ი. შეწირული-შეთქმული ბავშვის სანაცვლოდ სამსხვერპლო ცხოველი იწირებოდა. ასე ბავშვისთვის თმის შეჭრაც მისი მოკვდინების ტოლფასი იყო. ამირანის მითშიც ხომ დაიღუპა დალი, მას შემდეგ რაც მონადირემ თმა შეაჭრა, ზღაპრის გმირიც იღუპება თმის სამი ღერის ამოცლით და ა.შ. ტერმინ „ბერის“ რამდენიმე მნიშვნელობიდან ერთ-ერთი ხომ წმინდანის სახელზე შეთქმული ბიჭი ყოფილა 10-დან 15 წლამდე. ტერმინები „კურატი“ და „ბერი“, რომლებიც შეთქმულ ბავშვებს ათანაბრებდა სამსხვერპლო ცხოველთან, როგორც ნ. აბაკელია აღნიშნავს, თავისთავად გულისხმობს მსხვერპლშეწირვას და შესაბამისად „სიკვდილს“. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს რიტუალურ სიმულაციასთან, რომლის დროსაც ადამიანი იდენტიფიცირებულია კურატთან ან ბერთან, ე.ი. სამსხვერპლო ცხოველთან და თვითონ განიხილება როგორც მსხვერპლი. მთლიანად ამ რიტუალის არსი ადამიანის „მსხვერპლად შეწირვაში“, ინიციაციაში მდგომარეობს. ნ. აბაკელია

იზიარებს იმ მეცნიერთა აზრს, რომლებიც თვლიან, რომ ადამიანთა მსხვერპლად შეწირვა საკმაოდ შეზღუდული იყო და პრაქტიკაში ხდებოდა მათი სხვა საშუალებით შეცვლა (A. Brelich, 1969). შეთქმული ბავშვის სახელს არ წარმოსთქვამდნენ. ამის ნაცვლად მათ მოიხსენებდნენ ზოგადი სახელით-კურატი/ბერი, რითიც ადამიანურ და ცხოველურ მსხვერპლს ერთმანეთთან აიგივებდნენ. იგივე მოვლენასთან უნდა გვქონდეს საქმე ზღაპარ „წიქარაშიც“. ე.ი. ამ ზღაპრის ფესვები ქართული სინამდვილისთვის უცხო არ არის და მისი ამოსავალიც ეთნოგრაფიულ ყოფაშია საძიებელი. თ. ოქროშიძე წიქარას განმარტავს როგორც წითელ ხარს, რომელიც ფერით მითოლოგიაში ცეცხლის ფერს ემსახურებაო (თ. ოქროშიძე, გვ. 143). როგორც ნ. აბაკელია აღნიშნავს, კურატად და ბერად დაყენების წესში და ბერი-კაობაში ვლინდება ვაჟიშვილის სიმბოლო ხარის სახით. ამ სიმბოლოს ერთ-ერთ მანიფესტაციას მითო-რიტუალურ სისტემაში ჭაბუკი ღვთაება (ტარ-ჭაბუკი/ხარ-ჭაბუკი) წარმოადგენს, რომლის მთავარ ფუნქციას სამყაროს ყოველწლიური განახლება წარმოადგენს. ვაჟიშვილის ხარის სახით ერთ-ერთ გამოვლინებას სხვა დონეზე წარმოადგენს ღვთაება ტარ-ჭაბუკი, სეზონური ღვთაება დასავლეთ საქართველოში. რომლის ფუნქციაშიც შედიოდა სამყაროს ყოველწლიური განახლება (Н. Абакелия, 1991). „წიქარაში“ ეს „სხვა დონე“ აღარ არის. „წიქარა“ იქ თავდება, სადაც მსხვერპლმეწირვა ხდება და ამდენად ეს ნაწარმოები შორს არის ტიპიური ჯადოსნური ზღაპრისაგან, მისი საფუძველი კი უძველესი რწმენა-წარმოდგენებია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბაკელია ნ., სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში, თბ., 1997.
2. ოქროშიძე თ., ქართული ფანტასტიკური ზღაპრის პერსონაჟები (ხარი), ქართული ფოლკლორი, III, 1969.
3. ჩიქოვანი მ., ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1956.
4. ღვინიაშვილი ა., ნარკვევები ქართული საბავშვო ლიტერატურის ისტორიიდან, თბ., 1962.
5. Абакелия Н.К., Миф и ритуал в Западной Грузии, Тб., 1991.
6. Чурсин Г.Ф., Народные обычаи и верования Кахетии, Тиф., 1905.
7. Brelich A., Symbol of a Symbol, In: Eliade M., Myths and symbols, Chicago-London, 1969.

არქიტექტურა

დავით ხოშტარია

შავშეთ-კლარჯეთის ეკლესიები

ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პროვინციები შავშეთი და კლარჯეთი, რომლებიც მოიცავს მდინარე ჭოროხის შენაკადების - იმერხევის, შავშეთისწყლისა და არტანუჯისწყლის ხეობებს და თავად ჭოროხის ხეობის ნაწილს, მოფენილია ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების მრავალრიცხოვანი ძეგლებით. მათი დიდი ნაწილი უკავშირდება წმ. გრიგოლ ხანძთელის თაოსნობით გაშლილ სამონასტრო მოძრაობას, სხვები წარმოადგენს ძველ საეპისკოპოსო კათედრალებსა და სოფლებისა თუ ქალაქების სამრევლო ეკლესიებს. 1550-იან წლებში შავშეთ-კლარჯეთი ოსმალებმა დაიპყრეს და მას შემდეგ (ხანმოკლე პერიოდის - 1878-1919 წლების გამოკლებით) ეს მხარე თურქული სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედის (ამჟამინდელი ადმინისტრაციული დაყოფით ის შეადგენს ართვინის ილის ნაწილს). XVII-XVIII საუკუნეებში შავშეთ-კლარჯეთში დაიცალა ყველა მონასტერი, გაუქმდა საეპისკოპოსო კათედრები. XIX საუკუნისათვის ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა თითქმის მთლიანად გამაჰმადიანდა. ყოველივე ამან მძიმე კვალი დაამჩნია ძველ ეკლესიებს - უფუნქციოდ და უპატრონოდ დარჩენილი, მოუვლელი ნაგებობები სწრაფად ნადგურდებოდა ბუნებრივი მიზეზებისა თუ ადამიანთა მოქმედების შედეგად. დღესდღეობით შავშეთ-კლარჯეთის ეკლესიათა უმეტესობა მეტად ცუდ მდგომარეობაშია, ბევრი მათგანი თითქმის მთლიანად არის დანგრეული. მაგრამ ისიც, რაც შემორჩა, თვალნათლივ მოწმობს, თუ რაოდენ ფართომასშტაბიანი საეკლესიო აღმშენებლობა ყოფილა აქ ოდესღაც გაშლილი და რა მაღალი მხატვრული ღირებულების შენობები შექმნილა მის შედეგად.

პირველი სიძველეთმცოდნეობითი ხასიათის ცნობები შავშეთ-

კლარჯეთის ეკლესიების შესახებ გვხვდება ლ. ინჭიჭიანთან¹, კ. კოსთან², გ. ყაზბეგთან³, დ. ბაქრაძესთან⁴, პრ. უვაროვასთან⁵. არქიტექტურის თვალსაზრისით მათ შესწავლას საფუძველი დაუდეს ა. პავლინოვმა⁶ და ნ. მარმა⁷. ახალ დროში ამ საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს ნ. და ჟ. - მ. ტიერიძე⁸, ბ. ბაუმგარტნერმა⁹ და, განსაკუთრებით, ვ. ჯობაძემ, რომელმაც კლარჯეთის, შავშეთისა და ტაოს მონასტრების კვლევას ვრცელი ნაშრომი მიუძღვნა¹⁰. ცალკეული ეკლესიები განხილულია აგრეთვე ვ. ბერიძისა¹¹ და პ. ზაქარაიას¹² განმაზოგადებელ გამოკვლევებში. 1990 წლიდან რეგულარულად ეწყობა ქართველ ხელოვნების ისტორიკოსთა ექსპედიციები „თურქეთის საქართველოში“ და სხვა საკითხებთან ერთად შავშეთ-კლარჯეთის ეკლესიათა ხუროთმოძღვრების შესწავლასაც სისტემური ხასიათი მიეცა. საგანგებოდ არის აღსანიშნავი 1994 და 1995 წლების ორი ექსპედიცია, რომელთა განმავლობაშიც ნ. და გ. ბაგრატიონების ხელმძღვანელობით აიზომა ამ რეგიონის მრავალი ნაგებობა, მათ შორის ყველა ასე თუ ისე შემონახული დიდი ეკლესია (აქ წარმოდგენილი ნახაზები შესრულებულია ამ ანაზომების საფუძველზე).

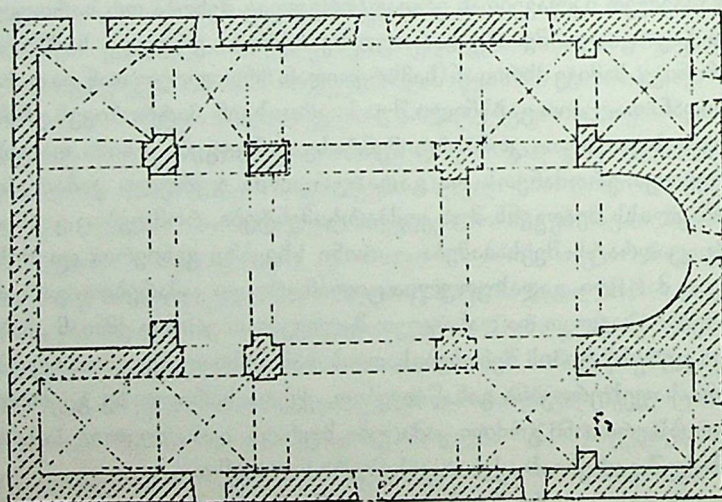
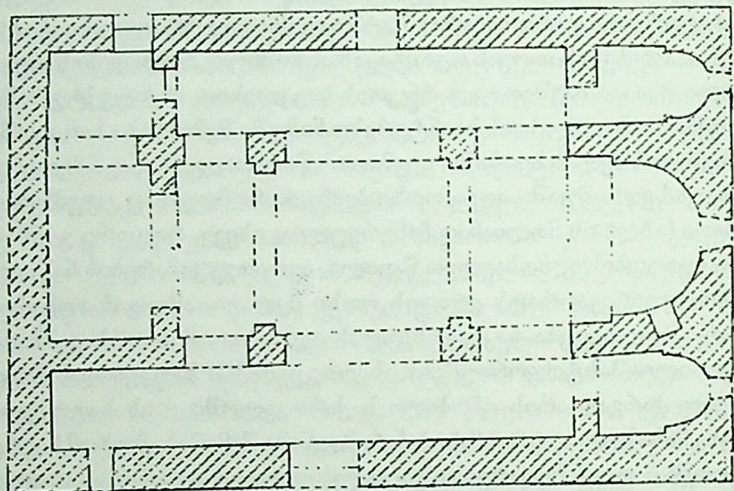
შავშეთ-კლარჯეთის ეკლესიების უდიდესი ნაწილი აშენებულია IX-X საუკუნეებსა და XI საუკუნის დასაწყისში. ეს არის საერთოდ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქიტექტურის „ოქროს ხანა“, როდესაც მთელ ამ მხარეში არაჩვეულებრივად გაცხოველებული მშენებლობა მიმდინარეობს და იგება ასეულობით დიდი და პატარა ეკლესია. უფრო ადრინდელი საეკლესიო ნაგებობები შავშეთ-კლარჯეთში პრაქტიკულად ცნობილი არ არის, თუ არ ჩავთვლით რამდენიმე სამლოცველოს, რომლებიც სავარაუდოდ VIII საუკუნით შეიძლება დათარიღდეს. XI საუკუნის შემდგომ აქ აშენებენ სამრეკლოებს (შემონახა ხანძთისა და ოპიზის მონასტრებში, ორივე XIII-XIV საუკუნეებისა), აღადგენენ დაზიანებულ ძველ ტაძრებს (ტბეთის ტაძრის სამხრეთ მკლავის განახლება - XIII საუკუნე), მაგრამ ახალ ეკლესიებს თითქმის აღარ აგებენ. ერთადერთი ჩემთვის ცნობილი გამონაკლისია მამაწმინდა - XVI საუკუნის მინიატურული გუმბათიანი სამლოცველო.

ტიპოლოგიური თვალსაზრისით შავშეთ-კლარჯეთის ეკლესიები საკმაოდ მრავალფეროვანია (თუმცა საქართველოს სხვა მხარეებში ფართოდ გავრცელებულ ზოგიერთ ტიპს აქაური არქიტექტურა,

როგორც ჩანს, არ იცნობს - მაგალითად ე.წ. სამეკლესიან ბაზილიკას). განსაკუთრებით ფართოდ არის წარმოდგენილი გუმბათოვანი ტიპები. აშკარაა, რომ გუმბათოვან თემატიკას აღნიშნულ პერიოდში წამყვანი ადგილი უკავია შავშეთ-კლარჯეთის საეკლესიო არქიტექტურაში.

გუმბათიანი ეკლესიის საინტერესო ნიმუში შემოინახა სინკოთში¹³, მდ. შავშეთისწყლის ხეობაში. გეგმით ის წარმოადგენს წაგრძელებულ მართკუთხედს. შუაში იდგა ოთხი ბურჯი, რომლებსაც ეფუძნებოდა გუმბათი (ახლა ის მთლიანად ჩანგრეულია, ისევე, როგორც გუმბათ-ქვეშა ბურჯების აღმოსავლეთ წყვილი, აგრეთვე კამარების ნაწილი). ცენტრალურ კვადრატს ერთვის ოთხი მკლავი, ამათგან აღმოსავლეთისა ბოლოვდება საკურთხევლის აფსიდით. მის ორსავე მხარეს მოწყობილია პასტოფორიუმები. ასეთი გეგმა VII საუკუნიდან მოყოლებული კარგად არის ცნობილი საქართველოში - ის საფუძვლად უდევს „ჩახაზული ჯვრის“ ტიპის რამდენიმე შენობას. მაგრამ სივრცე სინკოთში მათთან შედარებით გაცილებით რთულად არის აგებული - შუა ბირთვის (მას შეადგენს ცენტრალური კვადრატი აღმოსავლეთ და დასავლეთ მკლავებთან ერთად) ირგვლივ შენობა ორ სართულად არის გაყოფილი. მეორე სართულზე იქმნება ვრცელი სამმხრივი პატრონიკე, სამივე მხრიდან (სამხრეთიდან, ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან) თალებით გახსნილი შუა სივრცისკენ. პატრონიკეს გრძივი ფრთები ხუთ-ხუთი კომპარტიმენტისგან შედგება. ისინი თალებით გამოეყოფა ერთმანეთს და გადახურულია ჯვრული კამარებით. გამონაკლისს შეადგენს შუა კომპარტიმენტები, რომლებიც გუმბათ-ქვეშა კვადრატს შეესაბამება - ისინი სხვებზე განიერია და შესამჩნევად მაღალი, გადახურულია ცილინდრული კამარებით. გარედან ისინი აღმოსავლეთ და დასავლეთ მკლავებთან ერთად ქმნიან „ჩახაზული ჯვრის“ ტიპის შენობებისათვის დამახასიათებელ მოცულობას მასათა საფეხუროვანი განაწილებით. ქვედა სართულზე გვერდითა ნაწილებს ერთიანი გრძივი კამარები ხურავს. დასავლეთით პატრონიკეს ქვეშ ეკლესიას აქვს თავისებური ნართექსი.

კედლების საპირე წყობას როგორც შიგნით, ისე გარეთ ქმნის თანაბარ რიგებად დალაგებული უხეშად დამუშავებული ქვები. თალები აგურისაა, კამარები გამოყვანილია დულაბით ქარგილებზე. ქვაზე კვეთილი დეკორი არ ჩანს, მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ შეიძლება ყოფილიყო თავსართები - ახლა თავი ყველა სარკმელს მორღვე-

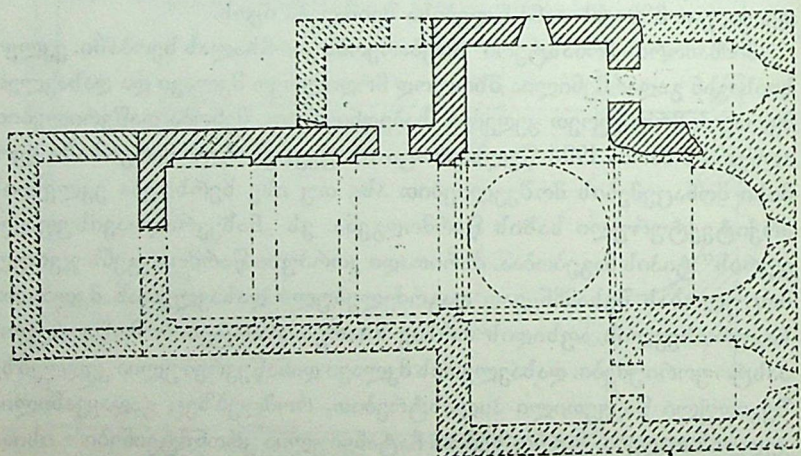
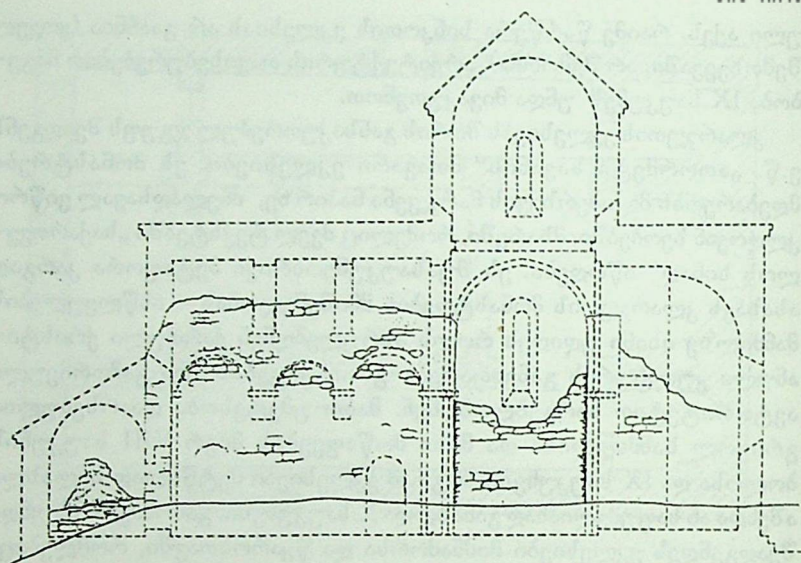
სურ.1. სინკოთი. ეკლესიის პირველი და
 მეორე სართულის გეგმები

ული აქვს. რაიმე წარწერა სინკოთის ეკლესიას არ გააჩნია (ყოველ შემთხვევაში, არ შემორჩა). არქიტექტურის თავისებურებებით ნაგებობა IX საუკუნეს უნდა მივაკუთვნოთ.

კლარჯეთის ეკლესიებს შორის განსაკუთრებულ ჯგუფს შეადგენს ე.წ. „ათორმეტი სავანის“ მთავარი ეკლესიები. ეს მონასტრები მღებარეობს მდ. იმერხევის მარჯვენა ნაპირზე, ძნელადსავალ ვიწრო კლდოვან ხეობებში, მხარეში, რომელიც ძველ ტექსტებში „საქართველოს სინად“ იწოდება. ეს შუასაუკუნეობრივი მეტაფორა კარგად ასახავს კლარჯეთის მონასტრების მნიშვნელობას – ასწლეულების მანძილზე ისინი უდიდეს როლს ასრულებდნენ ქართული ქრისტიანული კულტურის განვითარება-განმტკიცებაში და გამორჩეული ავტორიტეტით სარგებლობდნენ. მათი უმეტესობა დაარსებულია გრიგოლ ხანძთელისა და მისი მოწაფეების მიერ VIII საუკუნის ბოლოსა და IX საუკუნეში, მაგრამ ეკლესიები მეტწილად ხელახლა აშენდა ან საფუძვლიანად განახლდა X საუკუნეში. გამონაკლისს უნდა შეადგენდეს ეკლესიები მიძნაძორსა და წყაროსთავში, რომლებიც, მათი არქიტექტურის მიხედვით, მონასტრების დაარსების დროინდელი, ე.ი. 830-40-იანი წლებისა შეიძლება იყოს.

მიძნაძორის მონასტერი¹⁴ მღებარეობს კარჩხალას ხეობაში. ეკლესიისაგან გადარჩენილია მხოლოდ ჩრდილოეთ მკლავი და დასავლეთ მკლავის ჩრდილოეთ კედელი. საბედნიეროდ, შენობა დაწვრილებით აღწერა ნ. მარმა 1904 წელს, როცა ის უკეთეს მდგომარეობაში იყო. მისი მონაცემების მოშველიებით ასე თუ ისე ხერხდება ეკლესიის არქიტექტურული სახის წარმოდგენა. ეს „ნახევრადთავისუფალი ჯვრის“ ტიპის ნაგებობაა. ძირითადი კორპუსი წარმოადგენს ჯვრულ მოცულობას შესამჩნევად დაგრძელებული დასავლეთის მკლავით. საკურთხევლის აფსიდის ორსავე მხარეს დამატებით მოწყობილია პასტოფორიუმები. დასავლეთის მკლავი დანაწევრებულია კედლებზე შეკიდული წაკვეთილი პილასტრებით, რომლებზეც გადაყვანილია კედლის თაღები. უფრო ზემოთ ჩატანებულია კრონშტეინები – ისინი კამარის საბჯენ თაღებს იკავებდნენ. დასავლეთიდან ეკლესიას ჰქონდა კარიბჭე. გუმბათის შესახებ რისამე თქმა შეუძლებელია – ნ. მარს ის უკვე ჩანგრეული დახვდა. ეკლესია ნაგებია საშუალო ზომის, უხეშად დამუშავებული ქვებით, რიგების დაცვით. შემკულობა არ ჩანს.

ამავე ხეობაშია განლაგებული წყაროსთავის მონასტერიც¹⁵. ის

სურ.2. მიძნაძორი. ეკლესიის გრძივი ჭრილი და გეგმა.

შეფენილია მთის ფერდობზე და შორიდანვე ძალიან ეფექტურად მოჩანს. აქაური ეკლესია, რომლის კომპოზიცია ასევე შეიძლება იქნას რეკონსტრუირებული ნ.მარის აღწერის დახმარებით (ამჟამად მისგან მხოლოდ საკურთხევლის მიძღვარე ჩრდილოეთ სათავსი და ჩრდილოეთ მკლავია დარჩენილი), მეტად თავისებური ნაგებობაა, არც ქართულ და არც მეზობელი ქვეყნების საეკლესიო არქიტექტურაში მას ანალოგი არ გააჩნია. გეგმის საფუძველი აქაც ჯვარია, მოკლე განივი მკლავებითა და დასავლეთის გრძელი მკლავით. ამ უკანასკნელს ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან ეკვრის ორ-ორი დაბალი, თაღებით გახსნილი კომპარტიმენტი. მათ ზემოთ, მეორე სართულად, მოწყობილია ძლიერ ვიწრო, წაგრძელებული იზოლირებული ოთახები. საკურთხევლის ჩრდილოეთით მდებარე სათავსი უჩვეულოდ დიდი და მკვეთრად გამოდის გეგმის საერთო მართკუთხედიდან როგორც აღმოსავლეთით, ისე ჩრდილოეთით. საკურთხეველს ის უკავშირდება ძალიან ფართო და მაღალი თაღოვანი გასავლელით, რომელიც აფსიდის თითქმის მთელ ჩრდილოეთ მხარეს მოიცავს. საკურთხევლის ასეთი თავისებური მოწყობა შესაძლოა ასახავდეს ღვთისმსახურების წესის რაიმე ადგილობრივ, ჩვენთვის უცნობ სპეციფიკას. ყოველ შემთხვევაში, ვფიქრობ, უეჭველია, რომ ეს სათავსი არ იქნებოდა მხოლოდ პასტოფორიუმი. სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით როგორი იყო შესაბამისი სათავსი სამხრეთით - ნ.მარის მოგზაურობის დროს ეს მხარე უკვე ჩანგრეული იყო და მან აქ ვერაფერი გაარჩია. ახლა მდგომარეობა, ცხადია, კიდევ უარესია.

საშენი მასალა წყაროსთავშიც უხეშად დამუშავებული ქვაა, ოღონდ ქვები აქ უფრო დიდი, ვიდრე სინკოთსა და მიძნაძორში და უკეთესადაც არის გამოყვანილი. ალაგ-ალაგ ჩართულია ძალიან დიდი ზომის ფილებიც. შემკულობისაგან შემორჩა ჩრდილოეთ სათავსის აღმოსავლეთ სარკმლის სადა, ბრტყელი თავსართი, რომელიც ოდნავ ჩაკვეთილი ღარით არის შემოწერილი. ასევე გამოყვანილი, ოღონდ უფრო დიდი თავსართი ჰქონდა ჩრდილოეთ მკლავის სარკმელსაც (ის ახლა აღარ არსებობს, მაგრამ ნახსენები აქვს ნ.მარს და მკრთალად განირჩევა მის ფოტოსურთზეც).

კიდევ უფრო ცუდ მდგომარეობაში მოატანა ჩვენს დრომდე არტანუჯის ეკლესიამ¹⁶. არტანუჯი კლარჯეთის უძველესი პოლიტიკური ცენტრია. როგორც დასახლებული პუნქტი ის ჯერ კიდევ

ანტიკურ ხანაში არსებობდა. V საუკუნის ბოლოს ვახტანგ გორგასალმა აქციხე ააშენებინა და ქალაქი ადგილობრივ ერისთავთა რეზიდენციად აქცია. IX საუკუნეში არტანუჯი კლარჯეთის სამეფო გვარის - ბაგრატიონების სატახტო ქალაქი გახდა. მხარის პირველმა მმართველმა ამ დინასტიიდან - აშოტ I კურაპალატმა 810-იან წლებში განაახლა ციხე და შიგ ეკლესიაც ააგო (მის შესახებ იხ. ქვემოთ). ქალაქის ეკლესია, რომელიც ციხის ქვემოთ, საცხოვრებელი უბნის (ახლა მას ადაკალეს ეძახიან) განაპირას, ზედ არტანუჯისწყლის ვიწრო ხეობის პირას დგას კლდოვან კონცხზე, უფრო მოგვიანებით - IX-X საუკუნეთა მიჯნაზე უნდა იყოს აგებული. ახლა შენობა თითქმის მთლიანად დანგრეულია. მისი პირვანდელი სახის წარმოდგენაში დიდად გვეხმარება ისევდაისევ ნ.მარის აღწერა და ძველი ფოტოსურათები. ეს მართკუთხა გეგმის ჯვარგუმბათოვანი ნაგებობაა. ძირითადი ჯვრისებრი კორპუსის ოთხსავე კუთხეში დაბალი დამატებითი სათავსებია, რომელთაგან დასავლეთ წყვილი თავისებურად არის გადაწყვეტილი - დასავლეთის მკლავს ისინი კედლებით გამოეყოფა, ხოლო განივი მკლავებისაკენ მთლიანად გახსნილია თაღებით. გუმბათი აქ, როგორც ჩანს, XIX საუკუნის დასაწყისში ჩაინგრა, მას ვერ მიუსწრო ვერც ნ.მარმა და ვერც სხვა სიძველეთმცოდნეებმა, რომელნიც არტანუჯს მასზე ადრე ეწვივნენ.

არტანუჯის ეკლესია ნაგებია უზარმაზარი უხეშად დამუშავებული ლოდებით (ნ. მარის ცნობით, უდიდესი მათგანის ზომა 300X185 სმ-ს აღწევდა. ერთი 250X160 სმ-ის ზომის ქვა დღემდე არის შემორჩენილი), რაც მას უძველეს მეგალითურ შენობებს ამგვანებს და ერთგვარად ბრუტალურ იერს ანიჭებს. ამ ლოდების ირეგულარული წყობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ექსტერიერის მხატვრულ სახეს. სამხრეთ და დასავლეთ შესასვლელების არქიტრავებზე ამოკვეთილია მედალიონში ჩასმული ჯვრები და მათს ზემოთ ნახევარწრიული თავსართები. ეკლესიის ქვეშ სუბსტრუქციაში კრიპტაა, რომელსაც ცალკე კარი აქვს გარედან (სამხრეთიდან).

დიდი ეკლესიის ნაშთები შემოინახა ოპიზის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში¹⁷, რომელიც კლარჯეთის ერთ-ერთი უდიდესი და უმნიშვნელოვანესი სავანე იყო. XIX საუკუნის მოგზაურები აღფრთოვანებით აღწერენ ოპიზის გრანდიოზულ, დიდი ოსტატობით ნაშენ სატრაპეზოსა და სხვა სამონასტრო ნაგებობებს. დღესაც კი, როდესაც

ამ შენობათაგან მხოლოდ გავერანებული ნანგრევებიღაა დარჩენილი, ოპიზა მნახველზე ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს. აქ ყველაფერში იგრძნობა განსაკუთრებული სიღიადე და მასშტაბურობა.

ოპიზა „საქართველოს სინას“ უძველეს მონასტრად ითვლება. „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრების“ მიხედვით, ის V საუკუნის ბოლოს არის დაარსებული. მკვლევართა უმეტესობას ეს ცნობა საეჭვოდ მიაჩნია, მაგრამ ის კი უეჭველია, რომ 780-იან წლებში, როცა გრიგოლ ხანძთელი კლარჯეთში ჩავიდა, ოპიზის მონასტერი უკვე არსებობდა. „მატიანე ქართლისა“ ოპიზის განმაახლებელს უწოდებს აშოტ I კურაპალატის ძეს გვარამ მამფალს (გარდაიცვალა 882 წელს). გარდა ამისა, თვით ეკლესიაში იყო ფრესკული წარწერა (ამჟამად აღარ არსებობს, ნახა და გამოსცა ნ.მარმა), რომელშიც ეკლესიის „მეორედ მაშენებლად“ იხსენიებოდა აშოტ კურაპალატი. მკვლევართა ნაწილის აზრით, აქ იგივე აშოტ I უნდა ვიგულისხმოთ¹⁸. მაგრამ, ვფიქრობ, უფრო სწორნი არიან ისინი, ვინც თვლის, რომ ეს არის მისი შთამომავალი აშოტ ადარნასეს ძე, რომელიც მეფობდა 945-954 წლებში და რომელიც ასევე ატარებდა კურაპალატის ტიტულს¹⁹.

ოპიზის ეკლესია 1960-იან წლებში ააფეთქეს. ამჟამად მისგან დარჩენილია სამხრეთ მკლავი, დასავლეთ მკლავის ჩრდილოეთ კედელი და ჩრდილოეთ მკლავის კედლების ნაწილი. ამ ნაშთებსა და ძველ გრაფიკულ თუ ფოტომასალაზე დაყრდნობით, ნახსენები წერილობითი ცნობების გათვალისწინებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ IX საუკუნის II ნახევარში გვარამ მამფალმა ოპიზის ძველი ეკლესიის ადგილას ააგებინა ახალი, უფრო დიდი ეკლესია. X საუკუნის შუახანებში აშოტ ადარნასეს ძის თაოსნობით ჩატარდა ამ ნაგებობის საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია. გეგმა და ზოგადი მოცულობითი სტრუქტურა, როგორც ჩანს, შენარჩუნებული იქნა, მაგრამ მთლიანად გამოიცვალა გუმბათი და კამარები და განახლდა ფასადები. საბოლოოდ, ეკლესიამ მიიღო სწორედ ამ პერიოდის არქიტექტურისთვის დამახასიათებელი სახე.

გეგმით ოპიზა „ნახევრადთავისუფალი ჯვრის“ ტიპს ენათესავება. ძირითად ჯვრულ კორპუსს ემატება საკურთხევლის ორსავე მხარეს განლაგებული დამხმარე სათავსები - პასტოფორიუმები, ოღონდ აქ, მიძნაძორისაგან განსხვავებით, პასტოფორიუმები უფრო მოკლეა, ვიდრე აღმოსავლეთ მკლავი და საკურთხეველი მართკუთხა მოცუ-

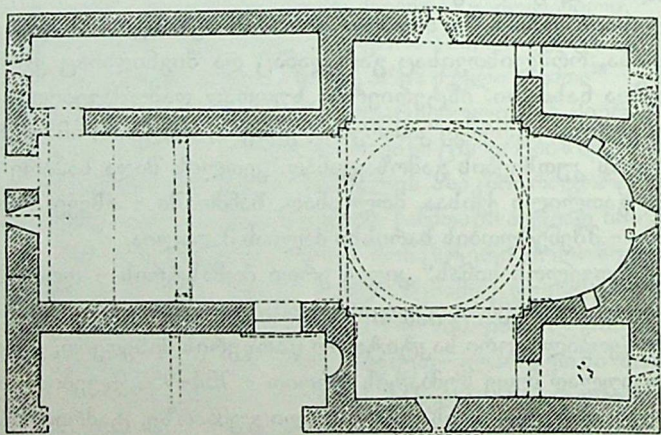
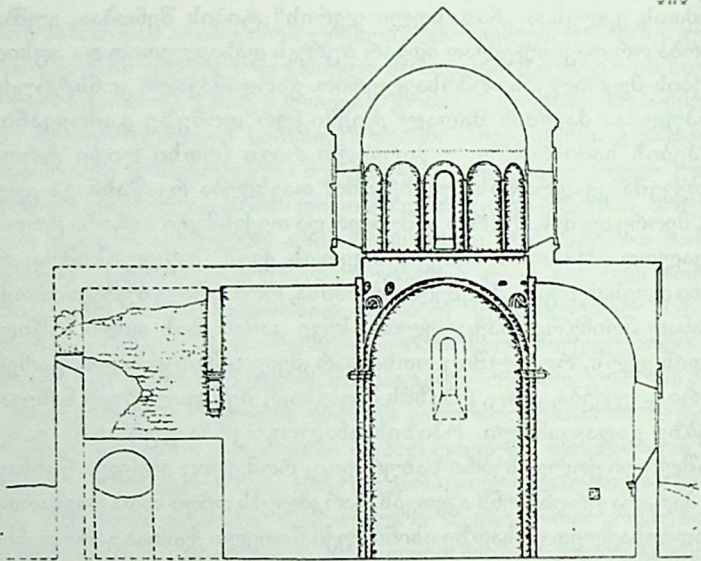
ლობის სახით წინ არის გამოშვერილი აღმოსავლეთ ფასადზე. ყურადღებას იპყრობს უჩვეულოდ გრძელი დასავლეთ მკლავი - ის სიგრძით 5,5-ჯერ სჭარბობს განივ მკლავებს. გრძივ კედლებზე მას აქვს ოთხ-ოთხი ძლიერშვერილი სამსაფეხურიანი პილასტრი. გუმბათქვეშა გარდამავალი კონსტრუქცია შერეული ხასიათისაა - ყოველ კუთხეში ქვემოთ გაკეთებულია თითო დიდი და ორი მცირე ტრომპი, ხოლო მათ ზემოთ კედელი აფრულად არის შეზნექილი. ამ სისტემით მიიღწევა გადასვლა კვადრადიდან წრეზე. გუმბათის ყელი გარედან თორმეტწახნაგა იყო და, შესაბამისად, მსუბუქ შეწყვილებულ ნახევარსვეტებზე დაყრდნობილი თორმეტმალიანი თაღნარი ევლებოდა. მასში გაჭრილი იყო ექვსი სარკმელი, წახნაგამოტოვებით. გუმბათს ჰქონდა ნახევრადგაშლილი ქოლგის ფორმის სახურავი (Faltendach) ტეხილი კარნიზით. მომცრო კვადრებით მოპირკეთებულ ფასადთაგან გამოირჩეოდა აღმოსავლეთისა, სამი დეკორაციული თაღით, და სამხრეთისა, ზედ მოთავსებული რელიეფური საკტიტორო კომპოზიციით. შიგნით კედლის წყობა უხეშად თლილი ქვისაა. პილასტრებისა და კუთხეებისათვის მასალა უკეთ არის დამუშავებული, თაღები სუფთად გათლილი და ზუსტად მორგებული ქვებითაა გამოყვანილი.

უკეთ არის შემონახული ეკლესია ფორთაში, რომელიც, დღეს უკვე საყოველთაოდ გაზიარებული აზრით, არის ძველი ხანძთა²⁹ - გრიგოლ ხანძთელის პირველი მონასტერი, დაარსებული. მის მიერ 780-იან წლებში. აქ გაატარა წმ. გრიგოლმა თავისი ცხოვრების დიდი ნაწილი და აქვე აღესრულა 861 წელს, 102 წლის ასაკში. როგორც გიორგი მერჩულე გვამცნობს, თავდაპირველად ხანძთაში აუცილებლად ხის პატარა ეკლესია. 810-იან წლებში, როცა მონასტერი მოღონიერდა, ის შეცვალა მეორემ, უკვე ქვისამ. რიგით მესამე ეკლესია, რომელმაც ჩვენს დრომდე მოატანა, აშენებულია 910-930-იან წლებში ხუროთმოძღვარ ამონას მიერ (ეს არის შავშეთ-კლარჯეთში მომუშავე ერთადერთი არქიტექტორი, რომლის სახელიც შემოგვინახა წერილობითმა წყაროებმა). გიორგი მერჩულე ცოცხლად აღწერს, თუ რა მძიმე პირობებში მიმდინარეობდა მშენებლობა რთული რელიეფისა და უგზობის გამო. ხანძთა მართლაც მეტად ძნელადმისასვლელ ადგილას, დამრეც კლდოვან ფერდობზეა გაშენებული. სამონასტრო ნაგებობები - მათ შორის ეკლესიაც - დგას საგანგებოდ ამოყვანილ სუბსტრუქციებზე.

ხანძთის ეკლესია „ჩახაზული ჯვრის“ ტიპის შენობაა. გუმბათი ეყრდნობა ორ თავისუფლად მდგარ ბურჯს დასავლეთით და აფსიდის კედლების შვერილებს აღმოსავლეთით. გარდამავალი კონსტრუქცია ტრომპულია, ძალიან მაღალ ტექნიკურ ღონეზე გამოყვანილი ტრომპების სამი რიგით - პირველი რიგი (ოთხი დიდი ტრომპი გუმბათქვეშა კვადრატის კუთხეებში) თავსდება რვაწახნაგა ყელის ძირში, მეორე და მესამე (რვა საშუალო და თექვსმეტი პატარა ტრომპი) - უშუალოდ გუმბათის ნახევარსფეროს ქვეშ. საგულისხმოა, რომ გუმბათი დღესაც დგას, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ბურჯი თითქმის მთლიანად მოინგრა (ჩაქცეულია ასევე კამარების დიდი ნაწილი). გუმბათის ყელს, რომელშიც ოთხი სარკმელია მოწყობილი, გარედან თაღნარი გაუყვება, აქაც, ოპიზის მსგავსად, შეწყვილებულ ნახევარსვეტებზე გადაყვანილი. ოპიზის ანალოგიურია გუმბათის ნახევრადგაშლილი ქოლგისებრი სახურავიც, რომელიც ყოველი წახნაგის თავზე პატარა ფრონტონს აკეთებს. სარკმლებს დიდი სადა თავსართები აქვთ. აღმოსავლეთ ფასადზე ისინი მუქი წითელი ქვითაა გამოყვანილი (შემორჩა ფრაგმენტულად), ისევე, როგორც ჯვარი საკურთხევლის სარკმლის მძლავრი თავსართის ზემოთ.

ეკლესიის ფასადებს თლილი შირიმის პერანგი მოსავს, გარდა გუმბათისა, რომლისთვისაც გარედანაც და შიგნიდანაც ქვიშაქვის კვადრებია ნახმარი. ინტერიერში სუფთად დამუშავებული ქვები გამოყენებულია აგრეთვე კამარების, კონქის, თაღების, იმპოსტებისა და კედლის კუთხეების გამოსაყვანად. კედლის შიდა საპირე წყობა უხეშად გათლილი ქვისაა. მთლიანად, ხანძთაში - ისევე, როგორც ოპიზაში - მშენებლობის ხარისხი ძალიან მაღალია.

„საქართველოს სინას“ კიდევ ერთი მონასტრის - დოლისყანის ეკლესიაც²¹ შედარებით უკეთეს მდგომარეობაშია. ახლა მასში ჯამე არის მოწყობილი. ორი საკტიტორო წარწერის მიხედვით, ეკლესიას ტრადიციულად მეფე სუმბატის დროით - 954-958 წლებით ათარიღებენ (იგი თავადაც არის გამოსახული გუმბათზე, ტაძრით ხელში). ნ. შოშიაშვილი და ვ. ჯობაძე ფიქრობენ, რომ სუმბატმა მხოლოდ დაასრულა მისი უფროსი ძმის - ბაგრატის (937-945) მიერ დაწყებული მშენებლობა²². კომპოზიციურად დოლისყანის ეკლესია არტანუჯისას წააგავს - მის ჯვრულ ძირითად ნაწილს ოთხსავე კუთხეში დამატებითი სათავსები აქვს. ამათგან აღმოსავლეთის წყვილი, წესისამებრ,

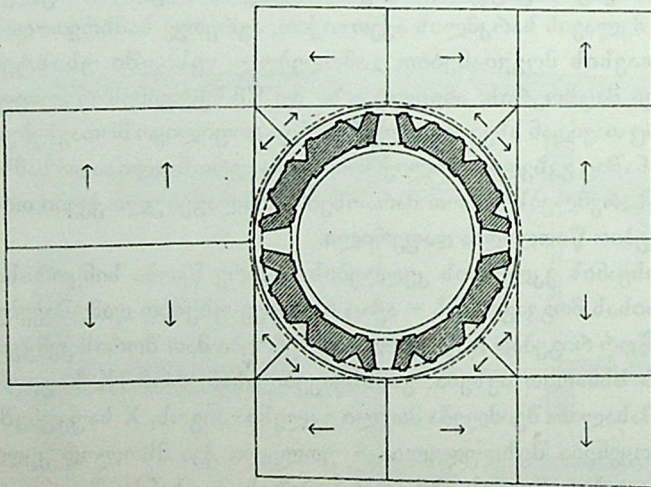
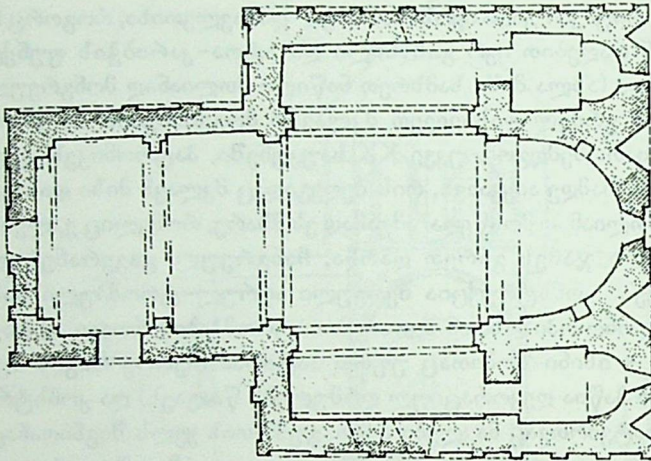

სურ.3. დოლისყანა. ეკლესიის გრძივი ჭრილი და გეგმა.

პასტოფორიუმები უნდა იყოს. სამხრეთ-დასავლეთისა, როგორც ჩანს, გარეთკენ თაღებით იყო გახსნილი და სტოა-კარიბჭის ფუნქციას ასრულებდა (ახლა მისი სამხრეთ ნაწილი მთლიანად მონგრეულია). ნაგებობის გრძელ დასავლეთ მკლავში მოგვიანებით პატრონიკე ჩაუშენებიათ. შემდგომ, უკვე XX საუკუნეში, პატრონიკეს კედელი ზემოთ კამარამდე აიყვანეს, რის შედეგადაც მკლავს მისი დასავლეთ ნაწილი მთლიანად მოსწყდა. ამჟამად ეს მხარე, რომელიც ეკლესიაში მოწყობილი ჯამეს გარეთ დარჩა, ჩანგრეულ-გავერანებულია. გუმბათქვეშა კონსტრუქცია შერეული აფრულ-ტრომპული ხასიათისაა, ოღონდ ოპიზასთან შედარებით ტრომპების როლი აქ დაკნინებულია - ისინი ზომითაც უფრო პატარაა (მეორე რიგის მცირე ტრომპები პაწია დეკორაციულ ღრმულებს წააგავს) და კონსტრუქციული დატვირთვაც ნაკლები აქვთ. გუმბათის ყელს შიგნიდანაც და გარედანაც თაღნარი გაუყვება. ფასადთა გაფორმებაში გამოიყენება როგორც ორნამენტაცია, ისე ფიგურული რელიეფები (სუმატ მეფის ზემოთნახსენები ფიგურა, მთავარანგელოზთა გამოსახულებანი სამხრეთ მკლავის სარკმლის აქეთ-იქით, აგრეთვე სამხრეთ-დასავლეთ სათავსის მოგვიანებით გამოღებულ აფსიდში უსისტემოდ ჩადგმული მაცხოვრის, ანგელოზისა და წმ.სტეფანეს რელიეფები, რომლებიც თავიდან სხვა ადგილებზე უნდა ყოფილიყო მოთავსებული). დოლისყანაშიც გვხვდება პოლიქრომია - საკურთხევლისა და სამხრეთ მკლავის სარკმლებს ზემოთ მარაოსებრ განლაგებული ქვები თითოს გამოტოვებით წითლად დაფერილი.

დოლისყანის ეკლესიის კედლების საპირე წყობა სინკოთისა და მიძნადორისას მოგვაგონებს - აქაც ისეთივე უხეშად დამუშავებული ქვებია, სწორ რიგებად დაწყობილი. ღრეჩოები მათ შორის კენჭებითა და კირის ხსნარით ივსება. განსხვავება ისაა, რომ IX საუკუნეში ამგვარი მასალით შეიძლება მთელი ეკლესია აიგოს, X საუკუნეში კი მისი გამოყენება შეზღუდულია - უთლელი ქვა მხოლოდ კედლის სწორი ზედაპირისათვის იხმარება (ოპიზასა და ხანძთაში, როგორც ვნახეთ - მხოლოდ ინტერიერში, დოლისყანაში - ფასადებზეც, გარდა გუმბათისა), ხოლო კუთხეები და მრუდხაზოვანი არქიტექტურული ფორმები სუფთად თლილი ქვებითაა გამოყვანილი.

კლარჯეთის სამონასტრო ხუროთმოძღვრების აყვავების ეპოქის უკანასკნელი დიდი ნაწარმოებია ნაგებობა, რომელიც ამჟამად ენი-

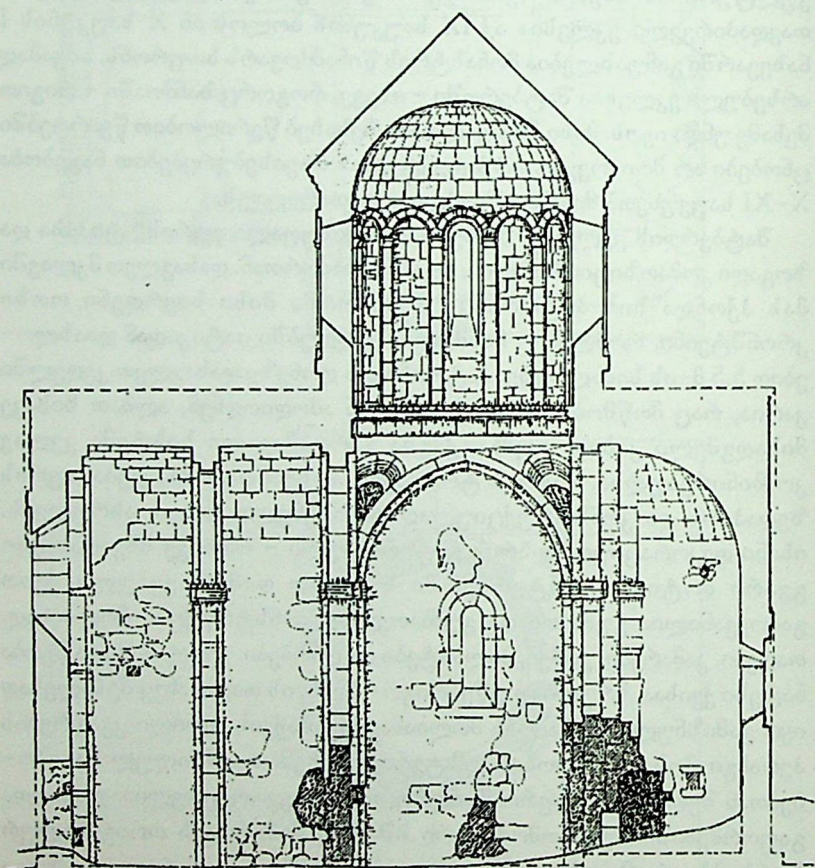
სურ.4. შატბერდი. ეკლესიის გეგმები იატაკისა
და გუმბათის ყელის დონეზე.

რაბათის ეკლესიის²³ სახელით არის ცნობილი და რომელიც უნდა იყოს ძველი შატბერდი²⁴ - 820-იან წლებში გრიგოლ ხანძთელის მიერ დაარსებული სახელგანთქმული მონასტერი, ქართული სასულიერო კულტურის მნიშვნელოვანი კერა. გიორგი მერჩულეს მიხედვით, თავდაპირველი ეკლესია აქ IX საუკუნის ბოლოს ან X საუკუნის I ნახევარში განუახლებია მონასტრის წინამძღვარს სოფრონს. ამჟამად არსებული ეკლესია შატბერდში - ისევე, როგორც ხანძთაში - რიგით მესამე უნდა იყოს. მისი მშენებლობის შესახებ წერილობით წყაროებში ცნობები არ მოიპოვება. არქიტექტურის თავისებურებებით ნაგებობა X-XI საუკუნეთა მიჯნით შეიძლება დათარიღდეს.

შატბერდის ეკლესია „ნახევრადთავისუფალი ჯვრის“ ტიპისა და ზოგადი კომპოზიციით ახლოს დგას მიძნაძორთან. დასავლეთ მკლავში მას ჰქონდა ხის პატრონიკე - შემორჩა მისი საყრდენი ოთხი კონსტრუქციონი, რომლებიც ჩასმულია კედლებში იატაკიდან დაახლოებით 5,5 მ-ის სიმაღლეზე. პატრონიკეს დონეზე დასავლეთ კედელში კარია, რაც მოწმობს, რომ აქ გარედან ამოდიოდნენ, ალბათ ხისავე მისადგმელი კიბით. გუმბათქვეშა გარდამავალი სისტემა კვლავ კომბინირებულია, მაგრამ ტრომპები არსებითად მიჰყვება აფრის ზედაპირს და კონსტრუქციულად უმნიშვნელო როლს ასრულებს. ისინი დეკორაციულად არის გაფორმებული - ოთხივე სხვადასხვაგვარი მოტივით. ინტერიერში სუფთად დამუშავებული ქვით გამოყვანილია გუმბათი და გუმბათქვეშა კონსტრუქცია მთლიანად, თაღები, კამარები, კონქი, პილასტრები და ლიობები. კედლის შიდა წყობა ნატეხი ქვისაა, სრულიად უწესრიგო - ჩანს, ის თავიდანვე შესაღესად იყო გამიზნული. ფასადებს მთლიანად ქვიშაქვის თლილი კვადრების პერანგი მოსავს. შენობის ექსტერიერი ზემოთგანხილულ ნაგებობებთან შედარებით უფრო მდიდრული და დეკორაციულია. ფასადთა გაფორმებაში ხუროთმოძღვარი ხშირად მიმართავს ორიგინალურ ხერხებს, რომლებიც არ გვხვდება შავშეთ-კლარჯეთის სხვა თანადროულ ნაგებობებში: კედლებს გარედან ქართული გუმბათიანი ტაძრისთვის უჩვეულო თანაბარი სიმაღლის თაღნარი გაუყვება; აღმოსავლეთ ფასადზე ორის ნაცვლად ოთხი სამკუთხად შეჭრილი ნიშაა; ასეთივე ნიშები გაკეთებულია გუმბათის ყელზეც. ორნამენტული რეპერტუარი მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა. სარკმელთა საპირეებზე გამოყენებულია წნული ჩუქურთმა (ორი სახისა), თავსართებსა

შატბერდი

ბაილი სკოლის რეკონსტრუქცია

სურ.5. შატბერდი. ეკლესიის გრძივი ჭრილი.

და კარნიზებზე - კონცენტრულნერვიურებიანი პალმეტების მოტივი. სამკუთხა ნიშების ნახევარკონუსური კამარები შიგნიდან ნიჟარი-სებურად არის დამუშავებული.

საფიქრებელია, რომ ჯვარგუმბათოვანი უნდა ყოფილიყო „საქართველოს სინას“ კიდევ ერთი მონასტრის - ბერთის ეკლესია²⁵. ის XIX საუკუნეში ჯამედ გადაკეთდა და მთლიანად იცვალა სახე. გადახურვა სულ ახალია - თურქებმა გარე კედლები მთელ პერიმეტრზე ერთ დონეზე მოასწორეს და მათ ხის ჭერი დააყრდნეს, ზემოდან ორფერდა სახურავით. თავდაპირველ არქიტექტურაზე მსჯელობა ძალიან ძნელია. ფასადები შირიმის მომცრო სუფთად თლილი კვადრებით არის მოპირკეთებული. საფასადო თაღნარი შენობას არა აქვს, მაგრამ ალბათ ექნებოდა სარკმელთა თავსართები (სარკმლების უხეშად გადიდების გამო არც ერთი არ შემორჩა). ეკლესია სავარაუდოდ X საუკუნის შუახანს შეიძლება მიეკუთვნოს. ამასთან, ის, როგორც ჩანს, უნდა შეიცავდეს უფრო ძველი (IX საუკუნის II ნახევრის ან X საუკუნის დასაწყისის) შენობის ნაშთს - ჩრდილოეთ კედლის შუა და დასავლეთ ნაწილები ქვედა არეში სხვაგვარი წყობითაა გამოყვანილი. ქვები სხვა ჯიშისაა, უფრო დიდებია და უარესად დამუშავებული.

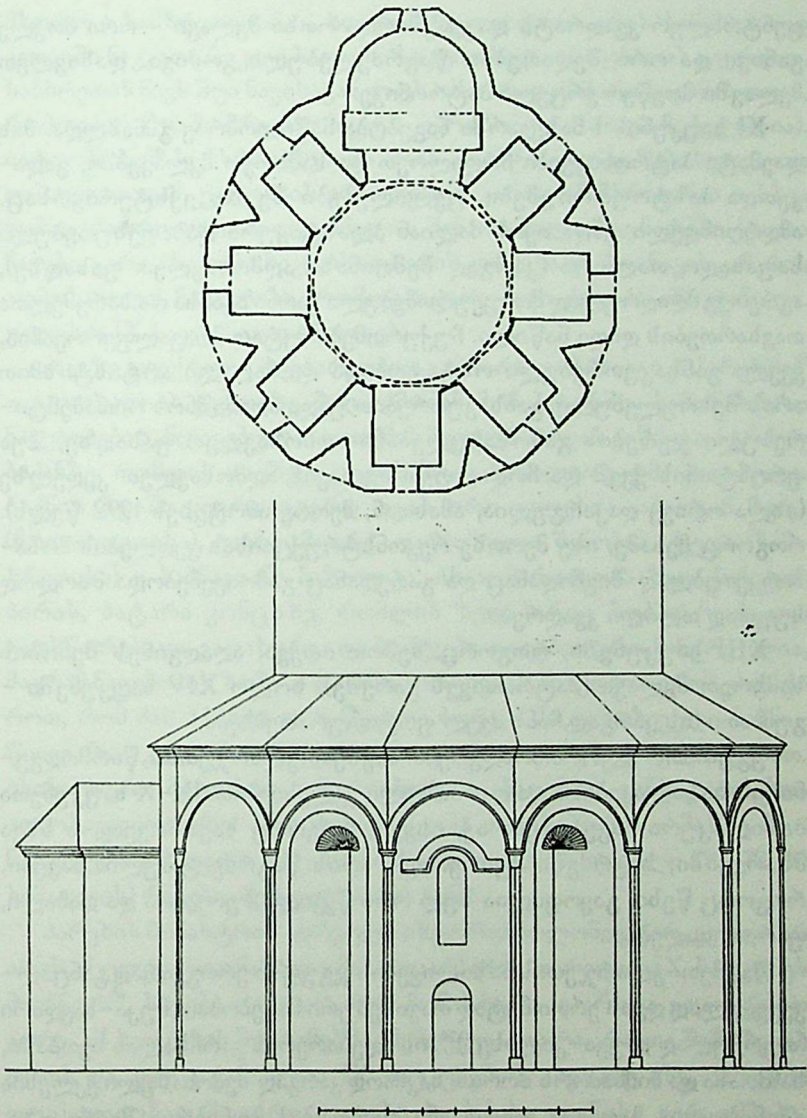
კიდევ უფრო ცოტა რამ შეიძლება ითქვას კლარჯეთის საეპისკოპოსო ცენტრის - ანჩის ტაძრის²⁶ შესახებ. შენობა 1879 წლისთვის, როცა ის პირველმა სიძველეთმცოდნემ დ.ბაქრაძემ ინახულა, უკვე თითქმის მთლიანად დანგრეული იყო, ჩანდა მხოლოდ სამნაწილიანი საკურთხეველი (ამას ნ.მარიც ადასტურებს), რაც გვაფიქრებინებს, რომ ტაძარი შესაძლოა გუმბათიანი ყოფილიყო. ფასადებზე მას თლილი ქვის პერანგი ჰქონდა. ნ.მარის ცნობით, იქვე მახლობლად მდებარე ჯამე თითქმის მთლიანად ეკლესიიდან წაღებული ქვებით იყო აგებული. ისინი გვხვდება სოფლის მცხოვრებთა სახლებშიც. ზოგი ქვა ჩუქურთმიანია. მათ მიხედვით ანჩის ტაძარი XI საუკუნის დასაწყისით უნდა დათარიღდეს.

შავშეთ-კლარჯეთის გუმბათიანი არქიტექტურის მიმოხილვის დასასრულს შევეხები ამ მხარის უდიდეს საეკლესიო ნაგებობას - ტბეთის საეპისკოპოსო ტაძარს²⁷. ის მდებარეობს შავშეთში, გაშლილ ხეობაში. ტაძარი 1960-იან წლებში ააფეთქეს ადგილობრივმა ფანატიკოსებმა. აფეთქების შედეგად ჩაინგრა მთელი გადახურვა და

დასავლეთ მკლავი, ბევრგან მოირღვა კედლების ზედა ნაწილები. მიუხედავად ასეთი სავალალო მდგომარეობისა, შენობა მნახველზე ახლაც უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენს. ეს სამხრეთქართული არქიტექტურის ერთ-ერთი საუკეთესო ქმნილებაა.

მატიანეებიდან ცნობილია, რომ კათედრა ტბეთში დააარსა აშოტ I კურაპალატის შვილიშვილის შვილმა აშოტ კუხმა (გარდაიცვალა 918 წელს). მანვე ააგო პირველი ეკლესიაც, რომლისგანაც ჩვენამდე არაფერს მოუღწევია. ის მალე შეცვალა მეორე ეკლესიამ. ახლანდელი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელში ჩართულია ამ შენობის ნაშთი, რომელიც მისი რეკონსტრუქციის საშუალებას იძლევა. მეორე ეკლესია წარმოადგენდა ცენტრულ ნაგებობას გუმბათქვეშა ოქტოგონიდან გამომავალი რვა მკლავით. მკლავები თითქოს მართკუთხა იყო, თუმცა, შესაძლოა, მათ აფსიდებიც ჰქონდათ, ე.ი. შენობა ოქტაკონქი ყოფილიყო. აღმოსავლეთ მკლავს ეკვროდა საკურთხევლის აფსიდი. გარედან მკლავებს ერთმანეთისგან ყოფდა ნახევარკონუსური კამარებით დახურული სამკუთხა ნიშები და, ამდენად, გარე მოცულობა თექვსმეტწახნაგას წარმოადგენდა. ფასადები მოპირკეთებული იყო თლილი ქვიშაქვის დიდი კვადრებით და გაფორმებული დეკორაციული თაღნართ, რომელიც პოლიგონალური კორპუსის წიბოებზე აყოლებულ ძალიან მსუბუქ შეწყვილებულ ლილვურ სვეტებს ეყრდნობოდა. ერთადერთ შემორჩენილ სარკმელს (ჩრდილოეთ მკლავისას) ამკობს ფართო ორნამენტირებული თავსართი. ამ ნიშნებით შეიძლება დავასკვნათ, რომ მეორე ტაძარი 960-70-იან წლებში აუგიათ. ის პირველზე უფრო დღემოკლე აღმოჩნდა - უკვე X-XI საუკუნეთა მიჯნაზე მის ადგილას ახალი, სულ სხვაგვარი არქიტექტურული ტიპის შენობა აღიმართა.

ტბეთის მესამე ტაძრის შესახებ მსჯელობა ძნელია - ის ძალზე რთულად არის გადახლართული მომდევნო სამშენებლო ფენასთან. უეჭველია, რომ ტაძარი უკვე ჯვრული გეგმით აშენდა. მისი ძირითადი კომპოზიციური იდეა ნაგებობამ ბოლომდე შეინარჩუნა, შემდგომი ხანის აღდგენა-გადაკეთებებს ის არსებითად აღარ დაურღვევია. გუმბათი დაეფუძნა მკლავების კუთხეებთან ძალიან ახლოს მდგარ ოთხ ბურჯს. გუმბათქვეშა გარდამავალი კონსტრუქცია, შავშეთ-კლარჯეთის X საუკუნის II ნახევრის არქიტექტურაში დამკვიდრებული წესისამებრ, გაკეთდა შერეული აფრულ-ტრომპული სისტემით.

სურ. 6. ტბეთი. რვამკლავიანი ეკლესიის გეგმა
 და ჩრდილოეთ ფასადი. რეკონსტრუქცია.

ცენტრალურ კვადრატს დაუკავშირდა ოთხი მკლავი - ორი მოკლე განივი და ორი შედარებით წაგრძელებული გრძივი. დასავლეთ მკლავში მოეწყო ვრცელი პატრონიკე.

XI საუკუნის I ნახევარში ნაგებობა ნაწილობრივ განახლდა. მას დაემატა პატრონიკეები ჩრდილოეთ და სამხრეთ მკლავებში, გადაკეთდა პასტოფორიუმები. ცვლილებები შეეხო ექსტერიერსაც. ამდროინდელი უნდა იყოს ძალიან პლასტიკური დასაფეხურებული საფასადო თაღნარი (კარგად შემონახა აღმოსავლეთ ფასადზე), აგრეთვე მდიდრულად მოჩუქურთმებული კარნიზებისა და სარკმელთა თავსართების დიდი ნაწილი. ჩუქურთმები მეტად მრავალფეროვანია, ყველა განსაკუთრებული ოსტატობითა და მაღალი არტისტიზმით არის შესრულებული. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ორნამენტირებული ჯვრების გამოსახულებანი აღმოსავლეთ ფასადზე, შუა ფრონტონის ქვეშ და ჩრდილოეთ მკლავის აღმოსავლეთ კედელზე (ახლა ორივე დაკარგულია, ამასთან, მეორე ამოტეხეს 1992 წელს). როგორც მესამე, ისე მეოთხე რეკონსტრუქციისას კედლების მოსაპირკეთებლად შიგნიდანაც და გარედანაც გამოიყენებოდა მხოლოდ სუფთად თლილი კვადრები.

XIII საუკუნეში, როგორც ზემოთ ითქვა, აღადგინეს შენობის სამხრეთ მკლავი (პატრონიკეს გარეშე), ხოლო XIV საუკუნეში - გუმბათი (ის კარგად ჩანს ძველ ფოტოსურათებზე).

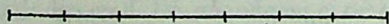
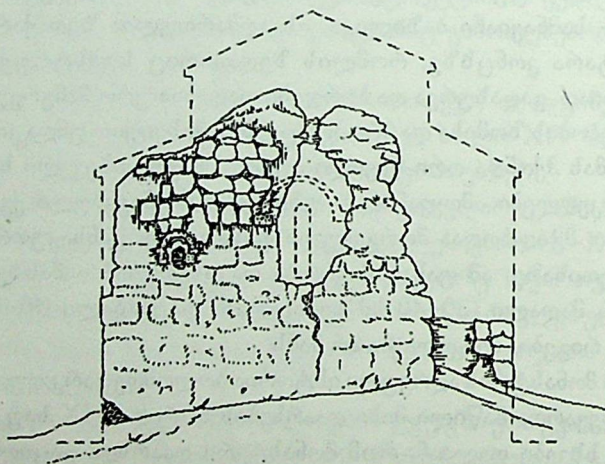
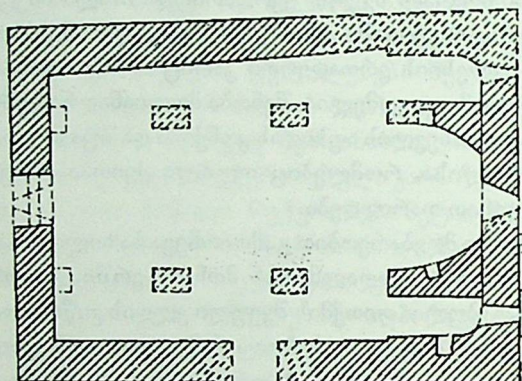
უგუმბათო ხუროთმოძღვრება შავშეთ-კლარჯეთში წარმოდგენილია ბაზილიკებითა და დარბაზული ეკლესიებით. IX-X საუკუნეთა ბაზილიკური ნაგებობები აქ, ისევე, როგორც საქართველოს სხვა მხარეებში, სიგრძეში მცირეოდენ არის წაგრძელებული. ნაგები, როგორც წესი, გაყოფილია სულ ორი წყვილი ბურჯითა და დაბალი, ფართო თაღებით.

შავშეთ-კლარჯეთის ბაზილიკების ჯგუფში ერთგვარად განცალკევებულად დგას ერთი მეტად თავისებური ნაგებობა - ნუკა-საყდარი (თურქულად „ნუკა-კილისე“)²⁸. ის მდებარეობს კარჩხალას ხეობაში, ხანძთასა და მიძნაძორს შორის. საკმაოდ კარგად შემონახული ეკლესია აშენებულია მაღალი კლდოვანი ფერდობის ბუნებრივ შვერილზე, რომელიც მოსწორებულია სუბსტრუქციით. ეკლესია ჩრდილოეთით უშუალოდ ეკვრის კლდეს, რაც ნაწილობრივ განსაზღვრავს მის არქიტექტურულ გადაწყვეტას - სრულფასოვანი გვერდითი ნაგი აქ

მხოლოდ სამხრეთიდანაა, ხოლო ჩრდილოეთით არის სანახევროდ კლდეში ნაკვეთი მოკლე სათავსი საკურთხევლის აფსიდის გვერდით. სამხრეთის ნავს შუა ნავისაგან ყოფს ორი არათანაბარი სიგანის თალი, რომლებიც შუაში მრგვალ სვეტს ეყრდნობოდა (ახლა ჩაქცეულია). იატაკის ქვეშ სუბსტრუქციაში არის კრიპტა ცალკე შესასვლელით დასავლეთიდან. ეკლესიის ერთადერთი კარიც ამ მხრიდანაა - სხვა ფასადები სრულიად მიუდგომელია. შენობა მთლიანად ნატეხი ქვითაა ნაგები, გარდა საკურთხევლის აფსიდის კონქისა და შუა ნავის კამარის აღმოსავლეთ ნაწილისა, რომლებიც თლილი ქვითაა ამოყვანილი. ეკლესია IX საუკუნით თარიღდება.

ძალზე ეფექტური მდებარეობით გამოირჩევა ბაზილიკა პარეხში²⁹ - კლარჯეთის ყველაზე მაღალმთიან მონასტერში. სამონასტრო ნაგებობები განლაგებულია თითქმის შვეული კლდის ვიწრო და გრძელ ბაქანზე, რომლის თავზეც კლდის ზედა ნაწილია გადმოკიდებული. ბაქანის შუაში გვერდიგვერდ დგას ორი ეკლესია. ამათგან ზედა (ჩრდილოეთისა), უფრო მცირე, დარბაზული შენობაა, ქვედა (სამხრეთისა) - სამნავიანი ბაზილიკა. ის აღმართულია ზედ ქარაფის პირას, პატარა კონცხზე, რომლის ზედაპირიც სუბსტრუქციით გაუსწორებიათ. გადახურვა და ბურჯები თაღებითურთ ჩანგრეულია, მაგრამ ნაგებობის ზომისა და პროპორციების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ მას ჰქონდა ორი წყვილი ბურჯი. საკურთხეველი სამნაწილიანია. კედლები ამოყვანილია უხეშად დამუშავებული ქვებით. ისინი უფრო მჭიდროდაა მორგებული ფასადებზე, განსაკუთრებით აღმოსავლეთისაზე. ამ ფასადის წყობა თავისებურია - მასზე მონაცვლეობს მაღალი (30-40 სმ სიმაღლის) და დაბალი (10-12 სმ სიმაღლის) რიგები. შემკულობა არ ჩანს.

პარეხის მონასტრის ადრეული ისტორია ბოლომდე გარკვეული არ არის. მკვლევართა ნაწილი მისი დაარსების თარიღად IX საუკუნეს მიიჩნევს³⁰, სხვები თვლიან, რომ მონასტერი დაარსდა გაცილებით ადრე, VI საუკუნის შუახანებში, შემდეგ დაიცალა არაბთა შემოსევის დროს და კვლავ განახლდა IX საუკუნეში³¹. ასეა თუ ისე, პარეხში დღესდღეობით მდგარი ეკლესიები VI საუკუნისა ვერ იქნება. დათარიღებისათვის გასათვალისწინებელია, რომ როგორც „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან“ ვიგებთ, 840-50-იან წლებში პარეხში მხოლოდ ანაქორეტი ბერები იყვნენ, მონასტერი აქ მოგვიანებით, IX

სვითი

სურ. 7. სვეტი. სამნავიანი ბაზილიკის გეგმა
და აღმოსავლეთ ფასადი.

საუკუნის II ნახევარში აღმოცენდა (თუ განაზღვრავთ). მაშინ უნდა იყოს აგებული დარბაზული ეკლესია. ბერების რაოდენობა IX-X საუკუნეთა მიჯნისათვის მნიშვნელოვნად გაიზარდა და, როგორც ჩანს, საჭირო გახდა უფრო ტევადი შენობა. ამ დროით შეიძლება დათარიღდეს პარეხის მეორე, ბაზილიკური ეკლესია.

განსხვავებით ნუკა-საყდრისა და პარეხისაგან, ორი სხვა ბაზილიკა ბოლო დროს გახდა ცნობილი. ერთი მათგანია სათლეს ეკლესია შავ-შეთში. ეს დიდი, რთული აგებულების ნაგებობა, რომელშიც ერთხანს ჯამე ფუნქციონირებდა (ახლა დაცლილია), რამდენიმე ქრონოლოგიურ ფენას შეიცავს. უძველეს ნაწილს წარმოადგენს IX-X საუკუნეთა მიჯნის სამნავიანი ბაზილიკა. მისი გადახურვა (აფსიდის კონქისა და სამხრეთ ნავის კამარის გარდა) ჩაქცეულია. შენობას აქვს ორი წყვილი მართკუთხა ბურჯი, რომლებზეც გადადის ფართო თალები. გვერდითი ნაგებობები ძალიან ვიწროა - მათი სიგანე 1,0-1,1 მ-ს არ აღჭარბებს. მათ გრძივ კედლებში სამ-სამი სარკმელი აქვთ, მაშინ, როდესაც შუა ნავის შესაბამის კედლებში (გვერდითი ნაგებობის სახურავების ზემოთ) სარკმლები საერთოდ არ არის. გვერდითი განათების ნაკლებობას შუა სივრცეში ალბათ ნაწილობრივ მაინც ანაზღაურებდა საკურთხევლის ძალიან დიდი სარკმელი. ფასადები სადაა, დეკორაციული ელემენტები არ გააჩნიათ. შენობა ნაგებია შერეული მასალით - თალები, ბურჯები, იმპოსტები თლილი ქვისაა, კედლები - ნატეხი ქვის.

X საუკუნის შუახანებში არსებულ სამნავიან ბაზილიკას სამხრეთიდან კიდევ ორი - დიდი და პატარა - ნავი მიადგეს, რის შედეგადაც ნაგებობამ რთული ასიმეტრიული სახე მიიღო. ახალ კორპუსში, რომელიც უფრო უხარისხოდ არის ნაშენი (წყობის რიგები ირევა, კამარა და მისი საბჯენი თალები დაბრეცილია) ასევე ორი ბურჯია. აფსიდის სარკმელი, ძველისაგან განსხვავებით, საოცრად პატარაა. ფასადზე მას დიდი, გლუვი, რელიეფური თავსართი აქვს. სარკმელსა და თავსართს შორის მედალიონში ჩასმული ჯვარია გამოკვეთილი. მსგავსი კომპოზიცია არის დასავლეთ ფასადზეც, ოღონდ აქ სარკმელს ზემოთ სამი ჯვარია. სამხრეთ ფასადზე თავსართები აქვს სარკმელსაც და კარსაც (ის ახლა ამოქოლილია).

უფრო მოგვიანებით (ალბათ XIV საუკუნეში) ორ-ძველ და ახალ - დიდ ნავს შორის, თავდაპირველი ბაზილიკის სამხრეთ ნავის თავზე ჩაშენდა მეორე სართულის სათავსი, რითაც შენობა ერთ მასივად

შეიკრა. მას გაუკეთდა საერთო ორქანობა სახურავი.

მეორე ახლად აღმოჩენილი სამნავიანი ბაზილიკა მდებარეობს სვეტში³², ართვინის მახლობლად. სტილისტური ნიშნებით ის X საუკუნის I ნახევრით თარიღდება. შენობა ძლიერ დაზიანებულია (ჩანგრეულია თითქმის მთელი გადახურვა, ნაგებობის გამყოფი ბურჯები და თაღები, ჩრდილოეთ და სამხრეთ კედლების მნიშვნელოვანი ნაწილი), მაგრამ მისი რეკონსტრუქცია ასე თუ ისე ხერხდება. ბურჯები, ეკლესიის ზომებიდან გამომდინარე, ორი წყვილი უნდა ყოფილიყო. ზოგადი კომპოზიცია ახლოს დგას სათლესთან - აქაც თვალშისაცემია გვერდითი ნაგებობის სივიწროვე, მსგავსია საერთო პროპორციები. თავისებურია სვეტში საკურთხევლის აფსიდი: ის გეგმაში ნახევარწრე კი არ არის, არამედ მორკალულფერდებიანი ტრაპეციაა, დაახლოებით იატაკიდან 3,5 მ-ის სიმაღლეზე თანდათან იწყებს მომრგვალებას და შეუძნეველად გადადის კონქზე. აღმოსავლეთ ფასადზე შემორჩა აფსიდისა და სამხრეთ ნავის სარკმლების დიდი, გლუვი თავსართები. საშენი მასალა, სათლეს მსგავსად, შერეულია.

დარბაზული ეკლესიები შავშეთ-კლარჯეთში ძალიან ბევრია. უმეტესად ესაა მარტივი მართკუთხა შენობები დამატებითი სათავსების გარეშე. რამდენიმე ასეთი ეკლესიის ნანგრევი შემორჩა ახიზაში³³ - არტანუჯის მახლობლად მდებარე უძველეს საეპისკოპოსო ცენტრში. ისტორიული თვალსაზრისით ასევე მნიშვნელოვანია ეკლესია გუნათელში³⁴, რომელიც უთუოდ არის იგივე გუნათლე - გრიგოლ ხანძთელის მიერ 810-20-იან წლებში დაარსებული დედათა მონასტერი. როგორც ჩანს, გუნათლე ბოლომდე მცირე სავანედ დარჩა და აქ შემორჩენილი ეკლესია ალბათ თავდაპირველია. უფრო რთული სტრუქტურით ხასიათდება წმ.პეტრესა და პავლეს ეკლესია არტანუჯის ციხეში³⁵, აგებული ციხის განმაახლებლის აშოტ I კურაპალატის მიერ 810-იან წლებში. მას აქვს თანადროული მცირე სათავსი ჩრდილოეთიდან, ხოლო მოგვიანებით მიუშენებიათ ნართექსი დასავლეთიდან და კიდევ ერთი სათავსი ჩრდილოეთიდან. დამატებითი სათავსი ამავე მხრიდან ეკვრის პარეხის დარბაზულ ეკლესიასაც³⁶, რომელიც, როგორც ითქვა, IX საუკუნის II ნახევარშია აგებული. ამ შენობის თავისებურებაა ნახევარწრიულად შვერილი აფსიდი - რამდენადაც ვიცი, უნალოგო შავშეთ-კლარჯეთის არქიტექტურაში.

X საუკუნის შენობათაგან შეიძლება დასახელდეს ოქრობაგეთის ეკლესია შავშეთში³⁷, ღირსშესანიშნავი არა იმდენად თავისი ხუროთმოძღვრებით, რამდენადაც წარწერით. რომელშიც აღნიშნულია აშენების თარიღი - 935 წელი.

ცალკე ჯგუფს შეადგენს დარბაზული სამლოცველოები დიდ მონასტრებში - მცირე ზომის მარტივი შენობები. ორი ასეთი სამლოცველო არის ხანძთაში³⁸ - ერთი შიგ მონასტერში, მეორე მისი ზღუდის გარეთ. ეს უკანასკნელი საინტერესოა იმით, რომ დგას არქიტექტურულად გაფორმებულ ძველ წყაროზე. ოთხი პატარა დარბაზული სამლოცველოა წყაროსთავში³⁹ - ერთი ეკლესიის გვერდით, სამი მონასტრის მიდამოებში. სამლოცველო პარეხში, ეკლესიათა კომპლექსის აღმოსავლეთით, კლდოვანი მღვიმის შესასვლელშია აგებული ისე, რომ დასავლეთიდან და აღმოსავლეთიდან კლდე ინტერიერში იჭრება. ყველა ეს ნაგებობა IX-X საუკუნეებს განეკუთვნება.

ეს მოკლე წერილი, ბუნებრივია, სრულად ვერ წარმოაჩენს შავშეთ-კლარჯეთის საეკლესიო ხუროთმოძღვრების საერთო სურათს - საამისოდ კიდევ არაერთი წლის კვლევა-ძიება იქნება საჭირო. მაგრამ ვფიქრობ, ასეთი ზერელე მიმოხილვაც ნათლად აჩვენებს, თუ რა საოცარი სულიერი აღმაფრენის ატმოსფერო სუფევდა IX-X საუკუნეებში შავშეთ-კლარჯეთში და რა შესანიშნავი ნაყოფი მოგვცა ამან არქიტექტურაში.

შენიშვნები

1. ლ. ინჭიჭიანის ნაშრომი გამოსცა მ.ბროსემ: M. Brosset, Description de l'ancienne Géorgie turque, comprenant le pachalik d'Akhaltzikhe et le Gouria, traduit de l'armenien du docteur Indjidjian, Journal asiatique, 13, 1834, გვ. 441-491.

2. K. Koch, Wanderungen im Oriente während der Jahre 1843 und 1844, II. Reise im pontische Gebirge und türkischen Armenien, Weimar, 1846, გვ. 190-193.

3. Г. Казбек, Три месяца в Турецкой Грузии, Записки Кавказского отделения Императорского русского географического общества, кн. X, 1876, გვ. 1-140.

4. Д. Бакрадзе, Об археологической поездке, совершенной в 1879 году по поручению Академии Наук в Чорохский бассейн, Батум, Артвин и Артанудж, Записки Императорской Академии Наук, т.37, кн. 1, С.-Петербург.1880; მისივე, Заметки о Батумской области, Известия Кавказского отделения Императорского русского географического общества, т. VI, 1879-1881, გვ. 153-167.

5. Кавказ. Абхазия, Аджария, Шавшетия, Посховский участок. Путевые заметки графини Уваровой, ч. II, Москва, 1891, გვ. 285-315.

6. А. Павлинов, Экспедиция на Кавказ 1888 года, Материалы по археологии Кавказа, вып. III, Москва, 1893, გვ. 1-91.

7. Н. Мapp, Дневник поездки в Шавшию и Кларджию, ეროვის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ პირველ გამოცემას: Георгий Мерчул, Житие св. Григория Хандзтийского: Грузинский текст. Введение, издание, перевод Н.Мapp, С.-Петербург, 1911.

8. N. et J.-M. Thierry, Notes d'un voyage en Géorgie turque, Bedi Kartlisa, VIII-IX, Paris, 1960, გვ. 10-29; მათივე: Notes d'un nouveau voyage en Géorgie turque, Bedi Kartlisa, XV, Paris, 1968, გვ. 51-65; J.-M. Thierry, Topographie et état actuel des monuments géorgiens en Turquie orientale, Revue des études géorgiennes et caucasiennes, N 5, 1989, გვ. 129-167; მისივე: Note sur les monuments de la vallée du Karckal, Revue des études géorgiennes et caucasiennes N 8-9, 1992-1993, გვ. 233-236.

9. B. Baumgartner, Drei Vergessene georgische Klöster in der Nordosttürkei: C'q'arostavi, Nuka Kilise, Midznadzori, Revue des études géorgiennes et caucasiennes, N 8-9, 1992-1993, გვ. 193-221.

10. W. Djobadze, Early Medieval Georgian Monasteries in Historic Tao, Klarjeti and Šavšeti, Stuttgart, 1992. იხილეთ აგრეთვე მისივე ნაშრომები: The Georgian Churches of Tao-Klarjeti: Construction Methods and Materials, Oriens Christianus, 62, 1978, გვ. 114-134; A Brief Survey of the Monastery of St. George in Hanzta, Oriens Christianus, 78, 1994, გვ. 145-176.

11. В. Беридзе, Архитектура Тао-Кларджети, Тбилиси, 1981.

12. П. Закарая, Зодчество Тао-Кларджети, Тбилиси, 1990.

13. Н. Мapp, გვ. 86-88; დ. ხოშტარია, ბერთისა და სინკოთის ტაძრების ხუროთმოძღვრული სახისათვის, „მაცნე“, ისტორიის სერია, № 1, 1990, გვ. 149-153, 155-158, სურ. 1-2.

14. Н. Мapp, გვ. 132-133; ტაბ. 45. В. Baumgartner, გვ. 213, ნახ. 3, ტაბ. 12.

15. Н. Мapp, გვ. 119-121; ტაბ. 38; В. Baumgartner, გვ. 200-202; ნახ. 1, ტაბ. 3-

16. K.Koch, გვ.191-192; Пр.Уварова, გვ.304-305; Н.Март, გვ.95-97; ტაბ. 30-31; დ.ხოშტარია, ქალაქი არტანუჯი და მისი სიძველენი, „არტანუჯი“, 5, 1996, გვ.60-75.

17. Г.Казбег, გვ.75-79; Д.Бакрадзе, Заметки, გვ. 122, 153-159; А.Павлинов, გვ. 63-65, ტაბ. XXVIII-XXXI; Н.Март, გვ.158-164, ტაბ.55; N. et J.-M.Thierry, Voyage, გვ. 27-29; В.Беридзе, გვ.159-161; ტაბ.43,45; П.Закарая, გვ.67-73, ტაბ.61-62; W.Djobadze, გვ.9-16, ტაბ.1-5.

18. Е.Такаишвили, Археологические экскурсии, разыскания и заметки, II, Тифлис, 1905, გვ.56-59; Н.Северов, Памятники грузинского зодчества, Москва, 1947, გვ.192; პ.ინგოროვცა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954, გვ.57-58,342; С.Тoumanoff, Studies in Christian Caucasian History, Washington, 1963, გვ.328-329; В.Беридзе, გვ.160.

19. ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ.შოშიაშვილმა, თბილისი, 1980, გვ.285-287; П. Закарая, გვ.71; W. Djobadze, გვ.14-16.

20. А.Павлинов, გვ.66-67, ტაბ. XXXIV-XXXVII; Н. Март, გვ.142-151, ტაბ. 48-50, 54 (არასწორად გააიგივა ფორთა შატბერდთან); პ.ინგოროვცა, გიორგი მერჩულე, გვ.311-313 (დამაჯერებლად აჩვენა, რომ ფორთა ხანძთაა. მომდევნო ხანის ავტორთა უმეტესობა იზიარებს ამ იდენტიფიკაციას); N. et J.-M. Thierry, Nouveau voyage, გვ.56-58; В. Беридзе, გვ.179-182, ტაბ.44; П. Закарая, გვ.57-63; ტაბ.55-57; W. Djobadze, Monasteries, გვ.30-34, 36-37, ტაბ.23-33; W. Djobadze, Hanzta, გვ.165-173, 175-176, ტაბ.1-2, 6-10.

21. Д. Бакрадзе. Заметки, გვ.159-167; А. Павлинов, გვ.68, ტაბ. XXVI-4, XXXVIII; Н. Март, გვ.184-189, ტაბ.59-63; N. et J.-M. Thierry, Nouveau voyage, გვ.54-56; В. Беридзе, გვ.145-146, ტაბ.47-48,50; П. Закарая, გვ.77-81, ტაბ.66-74; W. Djobadze, გვ.57-71, ტაბ.68-91.

22. ლაპიდარული წარწერები, I, გვ.290-294; W. Djobadze, Monasteries, გვ.61,69-70.

23. А. Павлинов, გვ.69-70, ტაბ. XXVI-3, XXXIX-XL; Пр. Уварова, გვ.315; Н. Март, გვ.100-102, ტაბ.33; N. et J.-M. Thierry, Nouveau voyage, გვ.52-53; В. Беридзе, გვ.193-194, ტაბ.38; П. Закарая, გვ.85-88, ტაბ.75; W. Djobadze, გვ.72-77, ტაბ.92-105.

24. ენი-რაბათისა და შატბერდის იკივეობის ვერსია წამოაყენა ი.ზდანევიჩმა (იხილე მისი L'itinéraire géorgien de Ruy Gonzales de Clavijo et les églises aux confins de l'Atabegat, Paris, 1966, გვ.12). მას მხარს უჭერენ - თუმცა გარკვეული ყოყმანით - ნ. და ჟ.-მ.ტიერი და ვ.ჯობაძე. არგუმენტაციისათვის იხილე: ნ.ალექსიძე, დ.ხოშტარია, ახალი ცნობები ტო-

კლარჯეთის სიძველეთა შესახებ, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1991, № 1, გვ.127-129.

25. А. Павлинов, გვ.6; Н. Мapp, გვ.169-171, ტაბ.56; დ.ხომტარია, ბერთისა და სინკოთის... გვ.153-158. ნ. და ყ.-მ. ტიერის ცნობა, თითქოს ბერთის ეკლესია მთლიანად დანგრეული იყოს, არასწორია (N. et J.-M. Thierry, Voyage, გვ.27; J.-M. Thierry, Topographie et état actuel, გვ.140)

26. Д. Бакрадзе, Об археологической... გვ. 49; Н. Мapp, გვ.93-94, ტაბ. 23-25; W. Djobadze, გვ.54-56, ტაბ.62-67.

27. Г. Казбег, გვ.52-55; А. Павлинов, გვ.71-74, ტაბ. XLI-XLVII; Пр.Уварова, გვ.285-291; Н. Мapp, გვ.11-25, ტაბ.2-5; N. et J.-M. Thierry, Nouveau voyage, გვ.58-61; В. Беридзе, გვ.175-177, ტაბ.70-76,103; П. Закарая, გვ.91-99, ტაბ.76-83; W. Djobadze, გვ.218-231. ტაბ. 317-346.

28. Н. Мapp, გვ.125-130, ტაბ.40,43; დ.ხომტარია, ნუკა-საყდარი - IX საუკუნის ხუროთმოძღვრული ძეგლი კლარჯეთში, „ძეგლის მეგობარი“, 1988, №4, გვ.16-23; W. Djobadze, გვ.45-46, ტაბ.45-48; ქ.აბაშიძე, ნუკა-საყდარი, „არქიტექტურა და დიზაინი“, 1994, გვ.52-53; B. Baumgartner, გვ.206-209, ტაბ.7-11.

29. Н. Мapp, გვ.177; W. Djobadze, გვ.51-53, ტაბ.56, 58-60.

30. ლ.მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ.1, ნაკვ. 11, თბილისი, 1962, გვ.427; კ.კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.1, (მეხუთე გამოცემა), თბილისი, 1980, გვ.146-152.

31. პ.ინგოროვცა, გვ. 325-328, 345-346.

32. დ.ხომტარია, უცნობი სამნავიანი ბაზილიკა კლარჯეთის სოფელ სვეტში, „არქიტექტურა და დიზაინი“, 1994, გვ.51-52. ყ.-მ. ტიერი ამ ნაგებობას „ნიგალას ეკლესიას“ უწოდებს და არასწორად მიიჩნევს მას სამაფსიდიან დარბაზულ ეკლესიად (J.-M. Thierry, Topographie et état actuel, გვ.140, სურ.12).

33. W. Djobadze, გვ.22-23, ტაბ.20-22.

34. Н. Мapp, გვ.29, ტაბ.7.

35. Н. Мapp, გვ.110; R. Edwards, The Fortifications of Artvin: A second Preliminary Report on the Marchlands of Northeast Turkey, Dumbarton Oaks Papers, 40, 1986, გვ.173, ტაბ.26-28; W. Djobadze, გვ.19-21, ტაბ.17.

36. Н. Мapp, გვ. 176-177; W. Djobadze, გვ.49-51, ტაბ.56-57.

37. Н. Мapp, გვ.8-9, ტაბ.1.

38. Н. Мapp, გვ.151,154-155, ტაბ.49; W. Djobadze, Hanzta, გვ.161-162, ტაბ.4-5.

39. Н. Мapp, გვ. 123; B. Baumgartner, გვ.202-203.

მაია მანია

თბილისის მართი უცნობი ჩანახატი

თბილისის არქიტექტურის ისტორიკოსი არ არის განებივრებული გრაფიკული მასალით. თუ დასავლეთევროპული ქალაქებისათვის შემორჩა მდიდარი დოკუმენტური მასალა - ძველი გეგმები, დეტალური ჩანახატები, გრაფიურები, რომლებიც წარმოდგენას გვიქმნის მათი შუასაუკუნობრივი განაშენიანებისა და სივრცითი ორგანიზაციის ხასიათზე, თბილისისათვის XVIII საუკუნის 70-იან წლებზე აღრინდელი არანაირი გრაფიკული დოკუმენტი არ გავაჩნია. ამიტომ თუნდაც მოგვიანო ხანის ყოველი გამოსახულება ძვირფასი წყაროა ისტორიული თბილისის სახის დასადგენად და მისი გეგმარებით-სივრცითი სტრუქტურის შესასწავლად.

გვიქრობთ, თბილისის არქიტექტურით დაინტერესებულ პირთათვის საყურადღებო იქნება ძველი ქალაქის პანორამის ერთი დღემდე უცნობი ჩანახატი, რომელიც საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდებშია დაცული. ეს არის თხელ სიფრიფანა ქალაქზე (კალკაზე) კალმით წყალში გახსნილი ტუშით შესრულებული თბილისის ხედი (ზომა: 22,5X40 სმ). ნახატზე დატანილ წარწერაში ნათლად იკითხება ავტორის გვარი - ბარტოლდი (Barthold) და მისი შესრულების დრო - 1861 წელი.

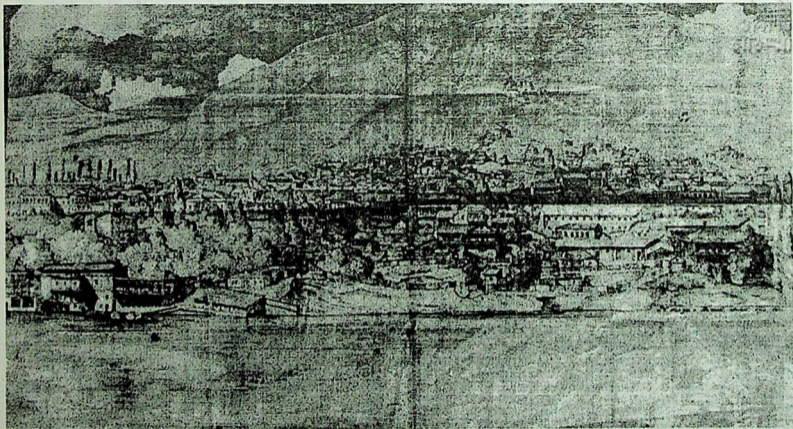
სამწუხაროდ, ვერ მოხერხდა ბარტოლდის ვინაობის დადგენა, მაგრამ გვრჩება შთაბეჭდილება, რომ მისი ნახატი უფრო არქიტექტორის ნამუშევარს ჰგავს, ვიდრე გრაფიკოსისა ან ფერმწერისას. ჩანს, რომ იგი კარგად იცნობს ქალაქს, შესანიშნავად გრძნობს მის მასშტაბსა და სივრცეს და ამიტომაც თითქმის დოკუმენტური სიზუსტით აკეთებს ქალაქის ერთი ნაწილის ჩანახატს.

სურათზე გამოსახულია მტკვრის მარჯვენა სანაპირო - გოლოვინის (დღევანდელი რუსთაველის) პროსპექტის მიმდებარე ტერი-

ტორია მტკვარსა და მთაწმინდას შორის – მონაკვეთი დაახლოებით ყოფილი ბარიატინსკის (დღევანდელი გიორგი ჭანტურიას) ქუჩის ხაზის მტკვართან გადაკვეთიდან ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და ვოდოვოზნაიას (დღევანდელი რევაზ ლალიძის) ქუჩების მტკვართან გადაკვეთამდე. გოლოვინის პროსპექტის მიმდებარე ტერიტორიის ეს ფრაგმენტი მთაწმინდის ფონზეა გამოსახული. სურათის ქვედა ნაწილი მტკვარს უჭირავს. უშუალოდ სანაპიროზე რამდენიმე ბანიანი სახლი მოჩანს – გვიანფეოდალური ხანის თბილისის განაშენიანების ერთ-ერთი უმთავრესი ელემენტი, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს თითქმის სრულიად გაქრა. ამ დროისათვის, როგორც ცნობილია და როგორც სურათიდანაც ჩანს, ქალაქის განაშენიანების ძირითად ტიპს წარმოადგენს XIX საუკუნის თბილისური საცხოვრებელი სახლი ხის შეკიდული, გადახურული აივნით – ტიპი, რომელმაც არსებითად განსაზღვრა XIX საუკუნის თბილისის ქირითადი სახე.

ნახატზე წარმოდგენილი ნაწილი ქალაქის ერთიანი გრძივი სტრუქტურის ფრაგმენტად იკითხება; ნათლად ჩანს ქალაქის გრძივი განვითარება მტკვრის გასწვრივ. ამგვარ აღქმას ხელს უწყობს სურათზე გამოსახული ჯაჭვი მსხვილმასშტაბიანი, კორიზონტალურად განლაგებული შენობებისა, რომლებიც გოლოვინის პროსპექტს მონიშნავენ და ხის შეკიდულაივნიანი ფასადებით მტკვრისკენ არიან მიქცეულნი. ამ ნაგებობათაგან უმრავლესობა დღეს აღარ არსებობს. ისინი შეიცვალა 1880-90 წლებში პროსპექტის რეკონსტრუქციისას, რომელიც დაკავშირებული იყო სახაზინო თეატრისა (დღეს ზ. ფალიაშვილის სახ. ოპერისა და ბალეტის თეატრი) და „საარტისტო საზოგადოების“ თეატრის (დღევანდელი რუსთაველის სახელობის თეატრი) მშენებლობასთან.

გარკვეული ცვლილებები შეიტანა ისტორიული თბილისის, კერძოდ გოლოვინის პროსპექტის მიმდებარე ტერიტორიის სივრცით აღქმაში რამდენიმე სახაზინო, საზოგადოებრივი შენობისა და შემოსავლიანი სახლის ახალმა, უფრო მსხვილმა მასშტაბმა და წმინდა ეკლექტიკურმა არქიტექტურამ.¹ ამ მხრივაც უნდა იყოს საინტერესო ბარტოლდის ჩანახატი, რადგან მასზე აღბეჭდილია XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქალაქი, აივნისანი ქალაქი, თითქმის მოწყვეტილი მტკვარს, მაგრამ ამავე დროს რელიეფზე შეფენილი სახლების ხის აივნისანი ფასადით მასთან ჯერ კიდევ მჭიდრო კონტაქტში მყოფი.

სურ.1. ბარტოლდი. თბილისის ხედი. 1861 წელი.

ბარტოლდის ნახატი კიდევ მრავალმხრივ არის საყურადღებო. ქალაქის ამ მონაკვეთის სურათის მარცხენა კიდეზე ასრულებს მწვანე მასივი, რომლის შუაგულშიც ბუნდოვნად გამოსახული მსხვილმას-შტაბიანი შენობა დგას. ეს თბილისის დროებითი საზაფხულო თეატრია საინჟინრო უწყების ბაღში. თეატრი, რომელიც 1870 წელს აიგო,² ყოფილი ბარიატინსკის (გიორგი ჭანტურიას), საპიორნაიას (რეზო თაბუკაშვილის), ინჟინერნაიას (სოლიკო ვირსალაძის) ქუჩებისა და ვოდოვოზნაიას ქუჩის შესახვევის რკალში იყო მოქცეული (სურ. №3). მისი არქიტექტურა დღევანდლამდე არ იყო ცნობილი. გარკვეულ წარმოდგენას თეატრის მტკვრისპირა ფასადზე გვიქმნის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში შემონახული ერთი ფოტოსურათი დიმიტრი ერმაკოვის ან ალექსანდრე როინაშვილის კოლექციიდან, რომელზეც თბილისის სწორედ ეს მონაკვეთია გამოსახული (სურ. №2). ფოტოზე მკაფიოდ მოჩანს თეატრის სილუეტი და მისი მტკვრისპირა ფასადის საკმაოდ დეტალურად პროფილირებული მასები, რაც გვაძლევს საშუალებას ვიფიქროთ, რომ თბილისის საზაფხულო თეატრი საინჟინრო უწყების ბაღში კლასიციზტურ სტილში იყო აგებული.

საქართველოს სახელმწიფო ისტორიულ არქივში დაცული ერთი დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ 1872-1876 წლებში საზაფხულო თეატრი საფუძვლიანად შეუკეთებიათ. თეატრის გადაკეთების ავტორი ცნობილი თბილისელი არქიტექტორი ალბერტ ზალცმანი ყოფილა. საბუთში დეტალურად არის მოთხრობილი თეატრის გადაკეთების შესახებ. აქვე დაცულია თბილისის საზაფხულო თეატრის დირექტორის და მეფისნაცვლის მთავარი სამმართველოს უფროსის მიმოწერა თეატრში საამშენებლო სამუშაოებთან დაკავშირებით და ალბერტ ზალცმანის რამდენიმე პატაკი.³ ფოტოზე ალბექდილი თეატრის მტკვრისპირა ფასადის არქიტექტურა და თავად ის ფაქტი, რომ თეატრის საფუძვლიანი გადაკეთება დაავალეს ისეთი კლასის არქიტექტორს, როგორც ალბერტ ზალცმანია, გვაფიქრებინებს, რომ თბილისის საზაფხულო თეატრი საინჟინრო უწყების ბაღში თბილისის ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი საინტერესო ნიმუში უნდა ყოფილიყო.

დროებითი საზაფხულო თეატრის გადაკეთება გამოწვეული იყო მუდმივი თეატრის დაწვით. ეს შენობა, რომელიც 1847-1851 წლებში ააგო თბილისში მომუშავე იტალიელმა არქიტექტორმა ჯოვანი სკუდიერიმ ყოფილ ერევნის (დღევანდელი თავისუფლების) მოედნის

შუაგულში, თეატრთან ერთად ქარვასლასაც შეიცავდა. 1874 წელს ხანძრის შედეგად თეატრის უმშვენიერესი დარბაზი, რომელსაც აღფრთოვანებაში მოჰყავდა მნახველი, დაიწვა და ქარვასლა უთეატროდ აღადგინეს.⁴ საზაფხულო თეატრის შენობასთან არის დაკავშირებული იმდროინდელი თბილისის კულტურული ცხოვრების ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტი. როგორც თეატრმცოდნე ნათელა ურუშაძე წერს, „...უთეატრობის შემდეგ საქართველოს დედაქალაქში კიდევ ერთხელ დაიბადა პროფესიული ქართული დრამატული თეატრი... 1879 წლის 1 სექტემბერს, საზეიმო ვითარებაში, გაიხსნა აღდგენილი მიუდმივმოქმედი პროფესიული ქართული თეატრის პირველი სეზონი. წარმოდგენილი იყო ბარბარე ჯორჯაძის სამმოქმედებიანი კომედია „რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“ და რაფიელ ერისთავის მიერ გადმოკეთებული ერთმოქმედებიანი ვოდევილი „იჭვიანი“.⁵ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს პრემიერა უკვე ალბერტ ზალცმანის მიერ განახლებულ თეატრის შენობაში შედგა. დროებით სახაზინო თეატრში გამოდიოდნენ ცნობილი მსახიობები: სუჰათაშვილი-იუჟინი, ლენსკი, ერმოლოვა. აქ მოღვაწეობდნენ ვ. აბაშიძე და მ. საფაროვა-აბაშიძე, ლ. მესხიშვილი და კ. მარჯანიშვილი. ამ თეატრში 1886 წლის 1 მაისს დაიდგა პეტრე ჩაიკოვსკის ოპერა „მაზეზა“ მისივე თანდასწრებით. 1891 წლის 24 აგვისტოს ამ ნაგებობაში გაუმართავს კონცერტი ცნობილ მუსიკოსს არტურ რუბენშტიენს. ამ თეატრის სცენაზე გამოსულა ცნობილი თეოდორ შალიაპინი.“⁶

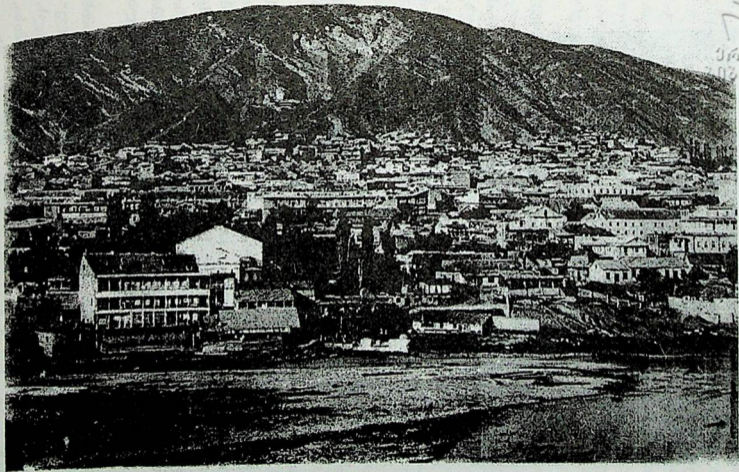
საინჟინრო უწყების ბალისა და თბილისის საზაფხულო თეატრის ადგილას დღეს „საქმრეწვემშენბანკისა“ და მეცნიერებისა და ტექნიკის კომიტეტის ორი მაღლივი შენობა დგას. თეატრის ამ ადგილზე არსებობას თბილისის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე შესრულებული გეგმები ადასტურებენ (იხ. 1884, 1894, 1902 წლების გეგმები), სადაც მკაფიოდ გამოიყოფა ზემოთაღნიშნული ქუჩების რკალი, საინჟინრო უწყების ბაღი და საზაფხულო თეატრი მის შიგნით. 1859 წლის თბილისის გეგმაზე დატანილია საინჟინრო უწყების ბაღი თეატრის გარეშე. როგორც ჩანს, ამ წელს თეატრი ჯერ არ არის აშენებული. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ბარტოლდს თეატრის ახლადაშენებული შენობა მოუნიშნავს თავის სურათზე. ბარტოლდის სურათზე თეატრი ბაღის სიღრმეშია მოთავსებული, მაშინ როდესაც ის მტკვართან უფრო ახლოს იყო, თბილისის ზემოთნახსენები გეგმების მიხედვით ის

საინჟინრო (დღეს სოლიკო ვირსალაძის) ქუჩას უშუალოდ ებჯინებოდა.

პირობითია კავკასიაში ერთერთი უძველესი სასწავლებლის - თბილისის გიმნაზიის (დღევანდელი კლასიკური გიმნაზიის) განთავსება სურათზე. ბარტოლდი თითქოს ამოკლებს გოლოვინის პროსპექტის სიგრძეს და ათავსებს თბილისის გიმნაზიის შენობას რამდენიმე სახლის გამოტოვებით. მაგალითად მას არა აქვს დახატული გენერალ-ლეიტენანტ თავად ივანე მუხრანბატონის სახლი, რომელიც გოლოვინის პროსპექტისა და გიმნაზიის ქუჩის (რუსთაველის პროსპექტისა და ლესია უკრაინკას ქუჩის) კუთხეში აშენდა 1854 წელს. ამავე შენობაში იმყოფებოდა ე.წ. თბილისის საკრებულო 1855 წლიდან რევოლუციამდე. 1921 წელს შენობა ხანძრის შედეგად დაიწვა.⁷ დღეს აქ კავშირგაბმულობის სამინისტროს შენობა დგას.

ბუნდოვნად არის გამოსახული ბარტოლდის ნახატზე წმ. გიორგის სახელობის სომხური გრიგორიანული ეკლესია. იგი ყოფილი კომენდანტის (გრიბოედოვის)⁸ ქუჩაზე მდებარეობდა და დღეს არ არსებობს. ეს ადგილი ალ. გრიბოედოვის ქუჩის დაახლოებით იმ მონაკვეთს ემთხვევა, სადაც ახლა მ. კალაშნიკოვის მიერ აშენებული ეზოიანი საცხოვრებელი სახლი დგას (ახლანდელი გრიბოედოვის ქ. №20). ეკლესია უშუალოდ არშაკუნისეულ ცნობილ სახლს⁹ ემიჯნებოდა და, შესაძლოა, მას ეკუთვნოდა კიდეც, რადგან თბილისის 1884 წლის გეგმაზე ეს ეკლესია არშაკუნისეულად მოიხსენიება.¹⁰ ასევე იხსენიება იგივე ეკლესია თბილისის 1894 წლის გეგმაზე, რომელიც 1895 წლის „კავკაზსკი კალენდარს“ ერთვის.¹¹ კარგად მოჩანს წმ. გიორგის ეს ეკლესია ზემოთმოტანილ ფოტოსურათზე (სურ. №2). ეკლესიის მასები, გუმბათის მაღალი ყელი და სამრეკლო ნათლად იკითხება განაშენიანების ფონზე.

ყურადღებას იპყრობს ბარტოლდის ნახატის მარჯვენა მხარეს გამოსახული მსხვილმასშტაბიანი ნაგებობების ყრუ ფასადები, მათი საკმაოდ მკაცრი იერი. ეს, როგორც ჩანს, კავკასიის მესანგრეთა პირველი ბატალიონის ყაზარმებია. ისინი XIX საუკუნის მრავალ გეგმაზეა დატანილი და დღესაც არსებობს.¹² მათი ფასადები საპიორნაიას (რეზო თაბუკაშვილის), ვოდოვოზნაიას (რევაზ ლალიძის), ბროსეს ქუჩებსა და საპიორნაიას I შესახვევზე (რეზო თაბუკაშვილის შესახვევზე) გადის. მესანგრეთა ყაზარმები გოლოვინის პროსპექტის საერთო ნიშნულის რამდენადმე ქვევით ჩანს განთავსებული. დღეს აქ

სურ.2. თბილისის ხედი მარცხენა სანაპიროდან. 1870-იანი წლების ფოტო.

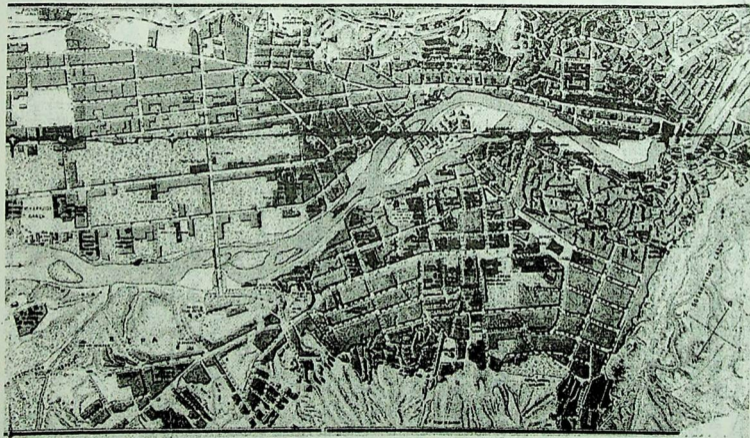
სამხედრო უწყების გაზეთის „ზაკაკაზსკიე ვონიე ვედომოსტის“ გამოქვეყნება და ტიპოგრაფია, საქართველოს რესპუბლიკაში ევროკავშირის დელეგაცია, მთაწმინდის რაიონის პოლიცია და სხვა დაწესებულებებია განლაგებული.

სურათზე ქალაქს ასრულებს მთაწმინდის სილუეტი. იგი თითქოს აერთიანებს და კრავს სურათს - მთაწმინდა ხომ XIX საუკუნის თბილისის დომინანტია. შეიძლება ითქვას, იგი ისეთსავე როლს ასრულებს გოლოვინის პროსპექტის და მისი მიმდებარე ტერიტორიის სივრცით აღქმაში, როგორსაც მეტეხი და ნარიყალა ფეოდალური ხანის ქალაქში.

ბარტოლდის ჩანახატზე მოჩანს ალექსანდრე გრიბოედოვის 1832 წელს დადებული საფლავი და მამადავითის ეკლესია. როგორც ცნობილია, 1861 წელს საქართველოს ეგზარქოსის მამა ევსეის განკარგულებით დაიწყო ზრუნვა მამადავითის ახალი, ადრინდელზე უფრო დიდი ეკლესიის ასაშენებლად. 1861 წლის 16 ოქტომბერს ეგზარქოსმა აკურთხა მომავალი ეკლესიის საძირკველი. ეკლესიის კურთხევა ხის გუმბათით 1871 წლის 12 სექტემბერს მოხდა. 1879 წლის იანვარს გუმბათის ყელი ჯერ კიდევ დაუსრულებელია, რაც ნათლად ჩანს ნახატიდან, რომელიც ერთვის დ.ნატიევის წიგნს „წმინდა დავითის სავანე საქართველოში“, სადაც ასახულია აღ. გრიბოედოვის გარდაცვალების 50 წლისთავთან დაკავშირებული ცერემონიალი. მთლიანად ეკლესიის მშენებლობა კი 1879 წელს დასრულდა.¹³

უნდა ვივარაუდოთ, რომ ბარტოლდის სურათზე მამადავითის სწორედ დღევანდელი ეკლესიის წინამორბედი, 1809-10 წლებში აგებული ძველი ეკლესიაა გამოსახული. ეს კი სურათის მნიშვნელობას დიდად ზრდის. რაკი ახალი ეკლესიის საძირკველი 1861 წლის 16 ოქტომბერს აკურთხეს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ბარტოლდს თავისი სურათი 161 წლის 16 ოქტომბრამდე, დაახლოებით ზაფხულის თვეებში უნდა ჩაეხატა. სურათზე სწორედ ზაფხულის თბილისია დახატული გაშლილი, ფოთლოვანი ხეებითა და ბუჩქებით.

ბარტოლდის ჩანახატი შესაძლებელია ერთიანი გრძივი პანორამის ფრაგმენტიც იყოს, მსგავსად ნიკანორ ჩარნეცოვის მიერ შესრულებული თბილისის ხედისა, რომელიც მან ნატურიდან ჩახატა 1831 წელს, ან დიმიტრი ერმაკოვის 1863-64 წლების თბილისის პანორამისა, რომელზეც მტკვრის მარჯვენა სანაპიროა ასახული და ხუთი

სურ.3. XIX ს. 90-იანი წლების თბილისის გეგმა.

მონაკვეთისაგან შედგება.¹⁴ ბარტოლდის ჩანახატიდან რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს იგი ერთიანი გრძივი კომპოზიციის ფრაგმენტი და ეგებ გამოჩნდეს კიდევ როდესმე მისი დაკარგული ნაწილებიც.

მნელია დაადგინო წერიტილი, საიდანაც ბარტოლდს შეიძლებოდა ჩაეხატა თბილისის ეს ხედი. არა თუ დღეს, არამედ უკვე XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქალაქის ეს ფრაგმენტი მკვეთრად განსხვავდებოდა ბარტოლდის დროინდელისაგან. ერთი რამ, რაც უცვლელი დარჩა, არის რელიეფი – თავად მთაწმინდა, მისი კალთები, მისი მიმართება თბილისის სხვა ნაწილებთან.

ამ ადგილის ძეგლისას ჩვენ თბილისის ერთერთ ძველ უბანს ჩუღურეთს მივმართეთ (ჩუღურეთი ბარტოლდის დროს, როგორც ცნობილია, განაშენიანებულია)¹⁵ და დღევანდელი არნ. ჩიქობავას ქუჩის (ყოფილი ჩერქეზოვის, ავჭალის, საბჭოს) №№ 5-11 სახლებს შორის შეეჩერდით, რადგან ამ ქუჩაზე მდებარე სახლების სახურავებიდან მოჩანს მთაწმინდა სწორედ იმ რაკურსით, როგორც ბარტოლდის სურათზე არის ნაჩვენები. განსაკუთრებით საგულისხმოა სურათის მარცხენა მხარეს მთაწმინდის სალაღაკის მთასთან შეყრის ადგილი, რომლის კონფიგურაციაც ძალიან ზუსტად ემთხვევა დღევანდელ სიტუაციას. ამ ადგილიდან იმავე რაკურსით მოჩანს მთაწმინდის ახალი ეკლესიაც და ამ ეკლესიისაკენ მიმავალი სერპანტინიც, რომელიც ადრე არსებული ბილიკის ნაცვლად გაუკეთებიათ გენერალ ლეიტენანტ ერმოლოვის ბრძანებით 1817 წელს.¹⁶ ბარტოლდის სურათზე მამადავითის ძველი ეკლესიაა გამოსახული, მაგრამ მისი კორპუსის რაკურსი აღნიშნული წერიტილიდან თანამედროვე ეკლესიის კორპუსის რაკურსის იდენტურია, რაც კიდევ ერთხელ გვაძლევს საშუალებას ვივარაუდოთ, რომ ბარტოლდს ხედი შეიძლება სწორედ ამ ადგილიდან ჩაეხატა. იგივე ადგილი აურჩევია, როგორც ჩანს, დ. ერმაკოვსაც ზემოთმოხსენიებული სურათის გადასაღებად. ამ დასკვნის გამორტანის უფლებას კვლავ მთაწმინდის კალთების მიმართულება, ზემოთნახსენები სერპანტინისა და მამადავითის ეკლესიის კორპუსის იგივე რაკურსით მდებარება გვაძლევს.

ბარტოლდის ნახატის გამოაშკარავებას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ისტორიული თბილისის ამ კონკრეტული უბნის შესასწავლად. ნახატის დეტალური კვლევა რაღაც ახალს შესძენს თბილისის არქიტექტურით დაინტერესებულ სპეციალისტებს. ის საშუალებას

გვაძლევს წარმოვიდგინოთ ქალაქის ერთი მონაკვეთის განაშენიანების მასშტაბი, მისი სივრცითი სტრუქტურის ხასიათი, დავადგინოთ ზოგიერთი დღეს არარსებული ნაგებობის თუ ნაგებობათა ჯგუფების ადგილი. ნახატმა შეიძლება გარკვეული სამსახური გაუწიოს ქალაქის რესტავრატორებსაც, რადგან ალექსანდრე როინაშვილის და დიმიტრი ერმაკოვის უფრო გვიანდელ ფოტომასალასთან ერთად ის წარმოადგენს ძვირფას საბუთს XIX საუკუნის თბილისის სტრუქტურის შესასწავლად.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

1. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1801-1917 წლები, ტ. II, თბ., 1960, გვ. 42-45.
2. გ. ბეჟანიშვილი, რუსთაველის პროსპექტი და მოედანი, თბ., 1967, გვ. 40.
3. თბილისის სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი № 5, № 2258. ერთერთ პატაკში ალბერტ ზალცმანი წერს: „Предписанием отъ 1-ого истекшаго Октября за № 4617, поручено мне Вашимъ Превосходительствомъ составить смету на некоторыя ремонтныя исправления въ здании летняго театра, а также переделать заного деревянныя къ нему пристройки. На все новыя и ремонтныя работы мною составляются проекты и сметы, которая будутъ въ непродолжительномъ времени представлены“.
4. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1801-1917 წლები, ტ. I, თბ., 1960, გვ. 58-59.
5. ნ. ურუშაძე, ქართული თეატრის ამბავი, თბ., 1982, გვ. 74.
6. გ. ბეჟანიშვილი, რუსთაველის პროსპექტი და მოედანი, თბ., 1967, გვ. 40-41.
7. თ. გერსამია, ძველი თბილისი, თბ., 1984, ანოტაცია № 178.
8. იქვე, ანოტაცია № 180.
9. შენობა აშენდა XIX საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს, არქიტექტორ გრ. ივანოვის მიერ 1856 წელს შედგენილი პროექტის მიხედვით. 1869 წლიდან 1886 წლამდე ამ სახლში თბილისის „საარტისტო წრე“ იყო მოთავსებული. ამჟამად ამ შენობაში თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიაა. იხ. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1801-1917 წლები, ტ. I, თბ., 1960, გვ. 118.

10. იბ. თბილისის გეგმა, შედგენილი ი.ფ.კლემენტიევის მიერ 1884 წელს, შესწორებული და შევსებული 1898 წლის 1 იანვარს, № 35, Церковь Армяно-григорианская Св. Георгия (Аршакуньевская).

11. იბ. Кавказский календарь на 1897 год, Тифлис; 1896 год, Приложение к плану А-2, Церковь Армяно-григорианская Св. Георгия (Сасахле) - სასახლე, როგორც ჩანს, არშაკუნისეულ სახლს გულისხმობს.

12. იბ. Кавказский календарь на 1895 год, Тифлис; 1895 год, Приложение к плану А-Казармы 1-го Кавказского Саперного Баталиона ან Кавказский календарь на 1897 год, Тифлис; 1896 год. - Приложение к плану А-Казенные здания Саперного баталиона და 1843, 1844, 1859 წლების და სხვაგვგებები.

13. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1801-1917 წლები, ტ. II, თბ., 1963, გვ. 29 (სქოლიო), обитель св. Давидова в Грузии, Тифлис, 1913, გვ. 12-13, 20; თ. გერსამია, ძველი თბილისი, თბ., 1984, ანოტაცია № 148; მ. ჩორგოლაშვილი, მთაწმინდა, თბ., 1979, გვ. 26.

14. თ. გერსამია, ძველი თბილისი, თბ., 1984, ილუსტრაცია № 1.

15. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1801-1917 წლები, ტ. I, თბ., 1960, გვ. 25-26.

16. Т. Квирквелиа, Архитектура Тбилиси, Тб., 1982, გვ. 178.

XX საუკუნის ხელოვნება

ნათია რამიშვილი

მაზინიზმი და ახალი თვალთახედვა

XIX საუკუნე მეცნიერების სწრაფი განვითარების ხანად ითვლება. საბუნებისმეტყველო დარგებისა და ტექნიკის მიღწევები სასწაულებს ახდენს - ჩნდება რკინიგზა, ტელეგრაფი, ახალი სამშენებლო მასალები (რკინა-ბეტონი), ფოტოგრაფია, კინო და სხვა. იცვლება ადამიანის სულიერი სამყარო. იდეალები. „რაც ამ საუკუნეში მეცნიერებამ სასწაული მოახდინა, რაც განათლებული ქვეყნების ადამიანმა სახელი და დიდება მოიპოვა, მთელს დანარჩენ თვრამეტ საუკუნეს ერთად არ ახსოვს“ - ამბობს ილია ჭავჭავაძე საუკუნის მიწურულს. მაგრამ იქვე სვამს კითხვას: „დღეს უფრო ბედნიერია კაცი თუ არა?“ (6,171-173). ტექნიკურმა პროგრესმა მას შემდეგ არნახულ მასშტაბებს მიაღწია და ადამიანისთვის არა მხოლოდ კომფორტის შემქმნელი, არამედ საშიში და დამლუპველიც კი გახდა. ილიას შეკითხვა ისევე ჰაერში გამოკიდებული დარჩა უპასუხოდ და კიდევ უფრო მწვავე ფორმა მიიღო; ტექნიკური პროგრესის საკითხი იმთავითვე იქცა განსჯის ერთ-ერთ უმთავრეს საგნად. ამჟამად ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, ერთი მხრივ, ხელოვნების მკვლევართა მოსაზრებები ამ საკითხის თაობაზე და, მეორე მხრივ, თვით მხატვართა მიერ დანახული და ასახული ძვრები ადამიანის შინაგან სამყაროში.

არსებობს ურთიერთსაწინააღმდეგო და ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებები ტექნიკური პროგრესის შესახებ. XX საუკუნის ზოგი ფილოსოფოსი, ფსიქოლოგი, ხელნებატყვადნე მას ადამიანის სულიერი დაცემისა და ჩვენი ეპოქის უდიდესი კატასტროფების მიზეზად მიიჩნევს (თ.ადორნო, ე.ფრომი, ო.შპენგლერი, პ.ზედლმარი). სხვები, პირიქით, ხოტბას ასხამენ ტექნიკურ მიღწევებს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით იქცევს ყურადღებას XX საუკუნის დასაწყისის ავანგარდისტ მხატვართა მისწრაფება

ყოველივე ახლისადმი და აღფრთოვანება „მაშინიზმით“, რომელიც მათი შემოქმედების წამყვან თემად იქცა. ეს გლობალური ხასიათის მოვლენა იყო და არ შემოფარგლულა რომელიმე ერთი ქვეყნის ან ქალაქის მხატვრული ცხოვრებით ისევე, როგორც დიდმა პოლიტიკურმა ძვრებმა და ახალმა იდეოლოგიამ (სოციალიზმი, მატერიალიზმი, უნივერსალიზმი) მოიცვა მთელი ევროპა და გამსჭვალა ახალი რევოლუციური იდეებით. ძველის ნგრევა და ახლის შენება, მეცნიერებისა და ტექნიკის გაღმერთება, დაპირისპირება ყოველივე მარადიულთან, ტრადიციულთან, ეროვნულთან, რელიგიურთან ერთგვარ მოდად, „კარგ ტონად“ იქცა საუკუნის დასაწყისის მხატვართა წრეებში. „XX საუკუნის დასაწყისში სციენტისტიზმი იქცევა ახალ მსოფლიო რელიგიად, მისი უხეში ფორმებით - მასების რელიგიადაც კი, ხოლო დახვეწილი ფორმებით - „ინტელიგენციისა“; მსოფლიო რელიგიად სხვადასხვა კონფესიით, მაგრამ საერთო სულისკვეთებით“ (18,185). ამ ახალმა რელიგიამ საქართველოშიც შემოაღწია და გარკვეული გამოხმაურებაც პოვა ქართველ ხელოვანთა წრეებში. „დღევანდელი ცხოვრების გარემო ძლიერ განსხვავდება წარსულისაგან. ახლა მეცნიერებას უდიდესი ადგილი უჭირავს ცხოვრებაში და მაშინიზმი - მეცნიერების შედეგი - უმთავრესი ძარღვია დღევანდელი ცხოვრებისა. მანქანა გამოსახავს მთელი ჩვენი არსებობის ხასიათს. ქიმიის დაწინაურებამ, ფოლადის გაუმჯობესებამ მოგვცა საშუალება მანქანების და მოტორების გაკეთებისა. დღევანდელი საშენი მასალა უმთავრესად რკინა და ბეტონია. ხისა და ქვის გათლის მაგიერ ადამიანი უკვე ფოლადსა თლის და ასპეტაკებს“ (3,83). დავით კაკაბაძის ეს სიტყვები ნათლად გამოხატავს საუკუნის დასაწყისის მისწრაფებებს, იმ საერთო განწყობილებას, რომელიც მთელ მსოფლიოს მოედო, თანაც ამ სიტყვების ავტორია ქართველი მხატვარი, რომელიც განსაკუთრებით კარგად ხედავს და აფასებს ძველ მხატვრობას, ხუროთმოძღვრებას, ზრუნავს ქართული მხატვრული „ენის“ აღორძინებისათვის. „საჭიროა შევიგნოთ ჩვენი წარსული მხატვრობა, საჭიროა შეგნება არამც თუ წარსული მხატვრობის, არამედ ხუროთმოძღვრებისა, ქანდაკებისა და მწერლობისა“ - წერს იგი 1919 წ. ჟურნალ „შვიდ მნათობში“ (2,142). XX საუკუნის დასაწყისის ქართული მხატვრობა დგება პრობლემის წინაშე - შეინარჩუნოს თავისი ეროვნული, განუმეორებელი სახე და ამავე დროს, გაიზიაროს ის საერთო ახალი სულისკვეთება, რომელიც

საოცარი წამლეკავი ძალით იჭრება ქვეყნის ცხოვრებაში, როგორც ტოტალური, შეუქცევადი მოვლენა. ამ ეპოქის წიაღში ჩასახული ხელოვნება, ბუნებრივია, სხვადასხვა ოდენობით აუცილებლად შეითვისებდა ახალ იდეალებს. შესაფერის ნიადაგს ქმნიდა ის გარემოებაც, რომ იმ პერიოდის ქართული საზოგადოება საკმაოდ დაშორდა სარწმუნოებასა და წარსულის ქრისტიანულ იდეალებს. ძველი ხელოვნებით დაინტერესება, მისი კვლევა და შესწავლა უფრო მეცნიერული ხასიათისა იყო. „ეკლესიას ისინი აღარ აღიქვამდნენ პროგრესის მეტოქედ თუ საეჭვო მოკავშირედ, იგი მათთვის დაძლეული იყო და, ზოგიერთი ესთეტიკოსისა არ იყოს, სიშორიდან, „ნეიტრალური“ ხედვის წერტილიდან იხილეს მათ ქართული ტაძრები და მათი სამკაული, ესთეტიკურ, მხატვრულ მოვლენად“ (1). ამდენად, არც არის გასაკვირი, რომ ახალი მხატვრული „ენის“ მისაგნებად ისევ წარსულის ხელოვნების კვლევას მიმართავენ. „აქ ჩვენ დაგვეხმარება მეცნიერება, რომლის მეთოდის საშუალებით ჩვენ უფრო მალე მივალწევთ მიზანს“ – ამბობს დავით კაკაბაძე. ეროვნული ნიადაგის შემზადება, გამაგრება და საუკუნის ახალი იდეების შეთვისება და არა პირდაპირი გადმოღება და მიბაძვა – აი, რა იყო ქართველ ხელოვანთა და მოაზროვნეთა ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანა ამ პერიოდში. ამგვარ მისწრაფებებს კარგად გამოხატავს ტიცინ ტაბიძის სიტყვები: „ევროპა შემოაღებს კარებს და ამ დროს ჩვენ უნდა დაგხვდეთ შეჭურვილი ეროვნული შემეცნებით, ეროვნული კულტურის ყველა ფოლაქებშეკრული, რომ იყოს მთავარი მორგვი, რომელზედაც მოეხვევა ახალი იდეები“ (5).

ეს ახალი იდეები თავად ევროპელებისათვისაც ახალი იყო. გერმანელი ხელოვნებათმცოდნე ვერნერ ჰაფტმანი XX საუკუნის მხატვრობის განხილვისას აღნიშნავს, რომ „მხატვრობაში რადიკალური ცვლილებები მოხდა 1900-1910 წლებში. 1905 წელს ფოვიზმი წარმოიშვა, 1907 წელს – აბსტრაქტული სურათი. ამ თარიღებს შეიძლება დაერთოს მეცნიერების ისეთი მიღწევები თუ აღმოჩენები, როგორც არის 1900 წელს პლანკის მიერ კვანტური თეორიის აღმოჩენა, ამავე წელს ფროიდის მიერ სიზმრის მნიშვნელობის ახსნა, 1905 წელს აინშტაინის ფარდობითობის თეორიის შექმნა, 1908 წელს – მინკოვსკის მიერ სივრცით-დროითი განზომილების მათემატიკური ფორმულირება“ (12,8). მკვლევარი თარიღების თანხვედრაში გულისხმობს

მეცნიერების არა უშუალო გავლენას ხელოვნებაზე, არამედ იმ საერთო ატმოსფეროს, რომელშიც ზოგადად მოექცა ადამიანი საუკუნის დასაწყისში, თითქმის რევოლუციურ ცვლილებებს ადამიანის გარე სამყაროსთან მიმართებაში, ყოველივე ხილულის ახალ, მეორე „რეალობად“ წარმოჩენას, რაც ამა თუ იმ აღმოჩენის საფუძველზე მოხდა. ვ.ჰაფტმანის აზრით, ის ხე, ვარდი თუ ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა, რომელიც ყოველთვის იყო და თითქოს არ შეცვლილა, დღეს პოეტისა და მხატვრისათვის, როგორც ხედვის წარმმართველისათვის, აღარ არსებობს, წარმოიქმნება სრულიად სხვა „ოპტიკა“, სხვა „ხედვა“. „მისი (მხატვრის) გამჭოლი მზერა ხილული ფორმის იქით არსებულ გენეტიკურ პროცესებში ატანს. ინტერესი ძირითადი ცნებებისადმი - ხე, ყვავილი, ნაკადული - გადადის მათში დაფარული დინამიური ქმედების ცნებებზე - ზრდა, აყვავება, ჩუხჩუხი... ოპტიკის ამგვარი გადანაცვლება კი ანარეკლია ჩვენი რეალობის განცდაში მომხდარი ძვრებისა“ (12,8). აღმოჩნდა, რომ ადამიანის თვალის - ხედვის ორგანოს დიაპაზონი საკმაოდ შეზღუდულია და მხოლოდ გარკვეულ ფიზიკურ ფერთა შკალაში ახდენს ორიენტაციას - მაგალითად, ინფრაწითელსა და ულტრაიისფერს ის ვერ აღიქვამს; აღმოჩნდა, რომ დრო და სივრცე განუსაზღვრელია, ადამიანის მიერ აღქმული გარე სამყაროს ობიექტური სურათი ირყევა; მხატვრობის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა - სიზუსტით ასახოს გარემო - აბსურდული ხდება - ფოტოაპარატი გაცილებით უკეთ ასრულებს ამ ამოცანას. „დღევანდელი ადამიანის აზროვნება, მსჯელობა და მისი ყოველივე ფსიქიური პროცესი უკვე სხვა სახისაა, ვიდრე წინათ... მაშინიზმის საგნების ცქერით შეიცვალა აგრეთვე ჩვენი თვალთახედვა“ (3,85-86).

თვალთახედვის შეცვლა, რა თქმა უნდა, ერთბაშად არ მომხდარა. მხატვრობის მაგალითზე შეიძლება თვალი მივადევნოთ XIX-XX საუკუნეთა მიჯნას მიახლოებულ ხელოვანთა მისწრაფებებს, მათ მიერ ახალი საშუალებებით ახალი ხედვის დამკვიდრების მცდელობას. მაქს იმდალი წიგნში „Farbe“ (ფერი) მსჯელობს XIX საუკუნეში ჩამოყალიბებული „ხედვის“ ამსახველი ახალი თეზისის თაობაზე. მას მოჰყავს ჯონ რასკინის ფრაზა (ტერნერის ფერწერის მიმართ გამოთქმული) თვალის „უმანკოების“ შესახებ: „სინამდვილის ამსახველი ჭეშმარიტი ხედვა არის მხოლოდ სიბრტყეზე ფერების მონაცვლეობა,

ყოველი სხვა წარმოდგენა საგანზე კი ჩვენი შემეცნების, გამოცდილების და სწავლის შედეგია. ამგვარი გამონათქვამები აქვთ XIX საუკუნის სხვა თეორეტიკოსებსაც. მათში იკვეთება ერთი აზრი, რომ ყოველგვარი ცნებისა და აპრიორული ცოდნის უკუგდება აძლევს მხატვარს შესაძლებლობას, ჩასწვდეს ხილული სამყაროს ჭეშმარიტ არსს“ (15, 19-34). ეს არის სწორედ იმპრესიონისტული ხედვა. ბუნების მხოლოდ ხილული ანარეკლის დაფიქსირება თვითმიზნად იქცევა ამ პერიოდის მხატვრობაში. ყველაფერი ხდება გაბუნდოვნებული, არამდგრადი და ფერთა ლივლივში იძირება. იშლება კონტურები და საზღვრები საგნებს შორის (კ.მონე). ამგვარი „ცნებაგამოცლილი“ (Entbegriffliche - მაქს იმდალის მიერ შემოტანილი ტერმინია) ხედვა, ავტორის აზრით, უკვე სხვაგვარად ვლინდება პ.სეზანის მხატვრობაში. რასკინისეული თეზისი შეტრიალდება და ახალ დატვირთვას იძენს. თუმცა სეზანიც იზიარებს „ბუნებასთან უშუალოდ მისვლის“ იდეას - „არსებობს საგნების წმინდა ფერწერული ჭეშმარიტება. რარიგ ძნელიც უნდა იყოს ბუნებასთან უშუალოდ მისვლა, უნდა შეგეძლოს მას ახალშობილის თვალთ შეხედო“ (13, 17) - მაგრამ მისი ფერწერა ითვალისწინებს არა მხოლოდ ფერებად დაშლას, არამედ კონსტრუქციულ აგებასაც. მხატვრის ამოცანას წარმოადგენს კოლორისტული კონსტრუქციის, სისტემის შექმნა, ანუ ერთდროული პროცესი დაშლისა და შექმნისა, როდესაც „უბრალო ლაქების ურთიერთკავშირით მოწესრიგებული კოლორისტული სისტემა აღმოცენდება“ (სურათი „სენ-ვიქტუარის მთა“). აქ საქმე გვაქვს უკვე არა პასიურ, „ცნებაგამოცლილ“ აღქმასთან, არამედ „მჭვრეტელ ხედვასთან“ (Sehende sehen): „ხატვის პროცესში თვალი და ტვინი ერთმანეთს უნდა შეეშველოს და უნდა ვიმუშაოთ მათი ურთიერთსრულქმნისათვის - ფერადოვან შთაბეჭდილებათა ლოგიკური განვითარების გზით. მაშინ სურათები ბუნების კონსტრუქციები იქნება“ (13, 18) - ამბობს სეზანი. ამ პრობლემის გარშემო მრავალი თქმულა. ცნობილია, რომ შემოქმედების აქტი თავისთავად გულისხმობს გარკვეულ პროცესს, რომელშიც რამდენიმე კომპონენტი მონაწილეობს: ინდივიდი (სუბიექტი), გარე სამყარო (ობიექტი) და კიდევ „რადაც“ - მათი დამაკავშირებელი, რომლის გარეშეც ვერ შეიქმნება ხელოვნების ნაწარმოები. მხოლოდ სუბიექტური განცდა ან ობიექტის ზუსტი ასახვა არ არის საკმარისი შემოქმედებითი პროცესისათვის. არც მხოლოდ ცალკეული მონასმი

ან ლაქა ტილოზე არ გამოხატავს თავისთავად არაფერს. „უესტი თუ მიმიკა ისევე ვერ იქნება მხატვრული ნაწარმოები, როგორც მხოლოდ ენობრივი ბგერა არ ნიშნავს უკვე მეტყველებას. ყოველი უესტი თავისთავად, ყოველი შორისდებული თავისთავად მუდამ დარჩება გამოხატვის ნაკლოვან ფორმად“ – ასე განმარტავს ხელოვნების არსს ფილოსოფოსი ერნსტ კასირერი ღრამის მსახიობის მაგალითზე, როდესაც ყოველი „მისი სიტყვა თუ უესტი სტრუქტურული მთლიანობის ნაწილია“ (4,238). სტრუქტურა კი არ შეიძლება თავისთავად იყოს გამოვლენილი ბუნების მხოლოდ ასახვისას. როგორც ზუსტი, ნატურალისტური გადმოხატვისას იკარგება მთლიანობა, ასევე მხოლოდ ინსტიქტური, გაუაზრებელი, უნებლიე შტრიხი თუ მონასმი არ შეიძლება ჩაითვალოს სრულქმნილ ნაწარმოებად. დავით კაკაბაძე ამბობს: „პირველი შთაბეჭდილება მუდამ შედეგია თავის შინაგან კონსტრუქციასთან დაკავშირებული გარეგნული ფორმისა. ადამიანის შემოქმედებითი ნიჭი სწორედ საგანთა ამ თვისების აღმოჩენაში მდგომარეობს, რადგან საგანთა რეპრეზენტაცია იმ ხაზებისა და ფერების წარმოდგენაში რომ მდგომარეობდეს, რომლებიც მხოლოდ გარეგნულ ფორმას შეიცავენ, ამგვარი ნამუშევარი უსარგებლო გახდებოდა, შიგ შემოქმედებითი ნიჭი არ იქნებოდა ჩაქსოვილი. ის მხოლოდ არსებული საგნების იმიტაცია და გამეორება იქნებოდა. როგორც კი საგანთა არსს ჩაეწვდებით, ახალ ფორმას ვპოულობთ, შინაგან თვისებათაგან შეთხზულ ფორმას“ (3.69). ამდენად, „შინაგან თვისებათა“ წვდომისათვის შემოქმედებით პროცესში ძირითადი და ყველაზე არსებითია ადამიანის გარემოსთან დამაკავშირებელი „რალაც“ – ისევე, როგორც მუსიკოსისათვის სმენა, ასევე მხატვრისათვის – თვალი, ოღონდ არა ჩვეულებრივი მხედველი, არამედ „მჭკვრეტელი თვალი“, ანუ განსაკუთრებულად დახვეწილი, აქტიური ხედვის შედეგად გავარჯიშებული: „მშვენიერებას ვერ ვეზიარებით მხატვრულ ქმნილებათა პასიური აღქმის გზით, არამედ ჩვენი გონის აქტიური თანამონაწილეობით, რომელიც უფლებამოსილია შეისმინოს, ან არ შეისმინოს მშვენიერის მოთხოვნა. მაგრამ ამ პროცესს არა აქვს სუბიექტური ხასიათი, არამედ როგორც ობიექტური სინამდვილის ჩვენებური ხედვის წინაპირობა, იგი დაფუძნებულია ხელოვნების შემოქმედებით აქტივობაში. ხელოვანი პასიური როდია, როცა საგნებს აღიქვამს და ამ აღქმების ფიქსაციას ახდენს, არამედ მის თვალს

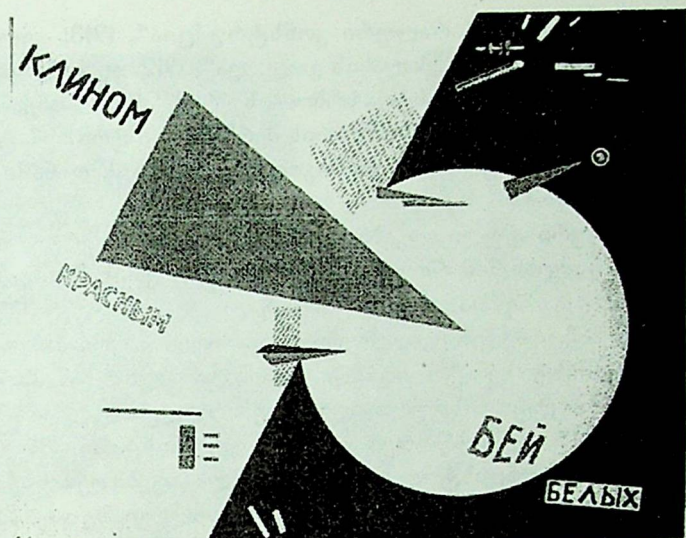
მშენებლების აღმოჩენის შესაძლებლობას უქმნის გონითი, კონსტრუქციული აქტები“ (4,238). რა თქმა უნდა, აქ მსჯელობაა ზოგადად ხელოვნების შესახებ და არ იგულისხმება რომელიმე კონკრეტული ეპოქის ან მიმართულების მხატვრობა, მაგრამ XIX-XX საუკუნეთა მიჯნა ის პერიოდია, როდესაც ყველაზე მეტად იჩენს თავს მისწრაფება ყველაფრის გაშიფრვის, გაშიშვლების, სააშკარაოზე გამოტანისადმი. შემთხვევითი არ არის, რომ სეზანი XX საუკუნის მხატვრობის ფუძემდებლად ითვლება. სტრუქტურის გამოვლენა, მისი დაშლა-აგება შემდეგ და შემდეგ სულ უფრო უკიდურეს ხასიათს იღებს და აბსტრაქციამდე მიდის. სწორედ იმ ახალ თვალთახედვას, როდესაც საგანი, ადამიანი, ბუნება თანაბრად გამოისახება და ერთნაირ დატვირთვას იღებს, საფუძველი ჩაეყარა სეზანის მხატვრობაში. ჰანს ზედლმაირის აზრით, „ამის შემდგომ სულ მალე ერასთან ადამიანი ხის თოჯინას დაემსგავსება, მანეკენად, ავტომატად წარმოჩნდება, უფრო გვიან, მატისთან ადამიანის მნიშვნელობა არ აღემატება ხალიჩის ორნამენტს, ხოლო კუბისტებთან კი კონსტრუქციული მოდელის საფეხურზე დაიყვანება“ (19,126).

ფერნან ლეჟეს 1910-იანი წლების კუბისტური ნამუშევრები ნათლად გამოხატავს ზემოთაღნიშნულ ტენდენციებს. ადამიანების ფიგურები, სახლები, ხეები თუ მანქანა თანაბრად გამოისახება, ერთნაირ ელემენტებად იშლება, ერთმანეთში ირევა. თითქოს ერთი მასალისაგან არის შექმნილი ცოცხალიც და არაცოცხალიც. ყველაფერი გაპრიალეზებული ლითონის მოცულობით კონსტრუქციულ ნაწილებად ქცეულა, რომლებიც სხვადასხვა განზომილებაშია წარმოდგენილი და ქალაქის ხმაურში, ქაოტურ მოძრაობაშია ჩართული (სურათები „კიბე“, „სახლები ხეებქვეშ“, „ვარდისფერი ბუქსირი“, „ტიპოგრაფი“, „ადამიანები ქალაქში“ და სხვა). გამოსახულება ხშირად ისე ახლოს არის გამოსული წინა პლანზე, რომ მაყურებელი თითქოს მონაწილე ხდება ერთმანეთში ჩახერგილი მანქანური ელემენტების ჟღარუნისა. ამ სურათებიდან ერთგვარი ირონია თუ გროტესკიც გამოსჭვივის ტექნიკას დამორჩილებულ უმწეო ადამიანთა ფიგურების მიმართ.

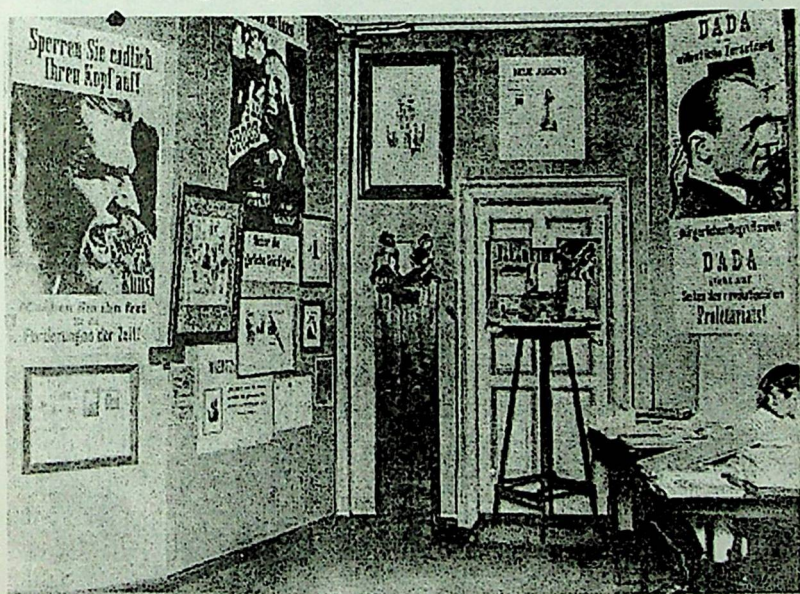
იგივე შეიძლება ითქვას ამავე პერიოდის სხვა კუბისტთა ნამუშევრებზეც. მაგალითად, მარსელ დიუშანის „მეფე და დედოფალი შიშველი ფიგურების გარემოცვაში“ - აქ უკვე სურათის სათაურშიც მოჩანს ის ირონია, რომელიც უთავო და გაურკვეველ კონსტრუქციებად

დაშლილ ფიგურებს გამოხატავს. სოფია ტაუბერ-არპის მარიონეტი - „ჯარისკაცი და ჯარი ერთდროულად“ (1918 წ.) - ასევე უთავო მექანიკური ელემენტებისაგან შედგენილი ფიგურაა, რომლის მრავალი კიდურის ამოძრავებაც შესაძლებელია თოკების საშუალებით. აქაც ერთგვარი გროტესკია: თითქოს პირქუში, უხეში ფორმების მქონე, უსახური ლითონის კონსტრუქცია ამავე დროს უსუსური და ძალიან მარტივია.

თუკი გადავხედავთ ფუტურისტების მანიფესტებს, რომლებიც ამ მიმართულების დამაარსებელმა ფილიპო ტომაზო მარინეტიმ გამოსცა 1909-10 წლებში, დავინახავთ, რომ აქ პირდაპირი მოწოდებაა ტექნიკის გაღმერთებისაკენ, ყოველივე ძველის დანგრევისა და ახალი რელიგიის შექმნისაკენ, სადაც მანქანა იქცევა მთავარ ღვთაებად. XX საუკუნის ცნობილ ფსიქოლოგს ერიხ ფრომს წიგნში „ადამიანური დესტრუქციის ანატომია“ განხილული აქვს ფუტურისტული მანიფესტი, როგორც ნეკროფილიის ტიპიური მაგალითი. ავტორი თვლის, რომ ტექნიკის გაღმერთება, მანქანის, არაცოცხალი მექანიკური ხელსაწყოების გაფეტიშება, რაც ასე დამახასიათებელია XX საუკუნისათვის, დესტრუქციული ხასიათის მატარებელია. მისი აზრით, მარინეტის მიერ პირველ მანიფესტში დასახულმა იდეალებმა სრული განხორციელება პოვა მეორე მსოფლიო ომის დროს ნაციონალ-სოციალისტების მეთოდებში. მეორე მანიფესტი (1910) ქადაგებს თანამედროვეობის უდიდესი მიღწევის - სისწრაფისადმი თაყვანისცემას. „მანქანის მაღალი სისწრაფეებისადმი ლტოლვა სხვა არაფერია, თუ არა უმაღლესი განცდა (ნეტარება) ღმერთთან შეერთებისა... მომავალი ნგრევა სახლებისა და ქალაქებისა - იმისათვის, რომ სივრცე შეიქმნას ავტოსადგომებისა და აეროდრომებისათვის“ (11.312-313). უპირველესი, რაც ფუტურისტთა ნამუშევრების დათვალიერებისას გვხვდება თვალში, არის საოცარი დინამიკა, თავბრუდამხვევი ტრიალი. აქ, კუბისტებისაგან განსხვავებით, უბრალოდ დაშლილი საგნები და სხეულის ნაწილები კი არ არის დახვავებული, არამედ ყველაფერი საერთო ორომტრიალში, ქაოსშია ჩართული. თითქოს ხმაურიან, არეულ სამყაროში მონაწილეობს აქაც უსახური და დაბნეული ადამიანი (უ. ბოჩონის „თაყყრილობა გალერეაში“, 1909; „ქალაქის ხმაური სახლში იჭრება“, 1911). ნგრევა განუსაზღვრელ სივრცესა და დროში ხშირად აბსტრაგირებულია და ფარავს ყოველივე კონკრეტულსა და თვალსა-

სურ.1. ელ ლისიცკი. პლაკატი. 1920

სურ.2. პირველი საერთაშორისო დადაისტური გამოფენა. ბერლინი. 1920

ჩინოს (უ. ბოჩონის „სპირალური კონსტრუქცია“, 1913; „ელასტიურობა“, 1912. კ. კარას „მილანის გალერეა“, 1912. ჯ. სევერიანის „ნგრევა“, 1914. ჯ. ბალას „მანქანა სრბოლის დროს“, 1913; „მანქანა და ხმაური“, 1912 და სხვა). აქ განზრახ არის შერჩეული ისეთი თემატიკა, რომელიც მაქსიმალური დატვირთვით გამოხატავს დინამიკას, მექანიკურ მოძრაობას.

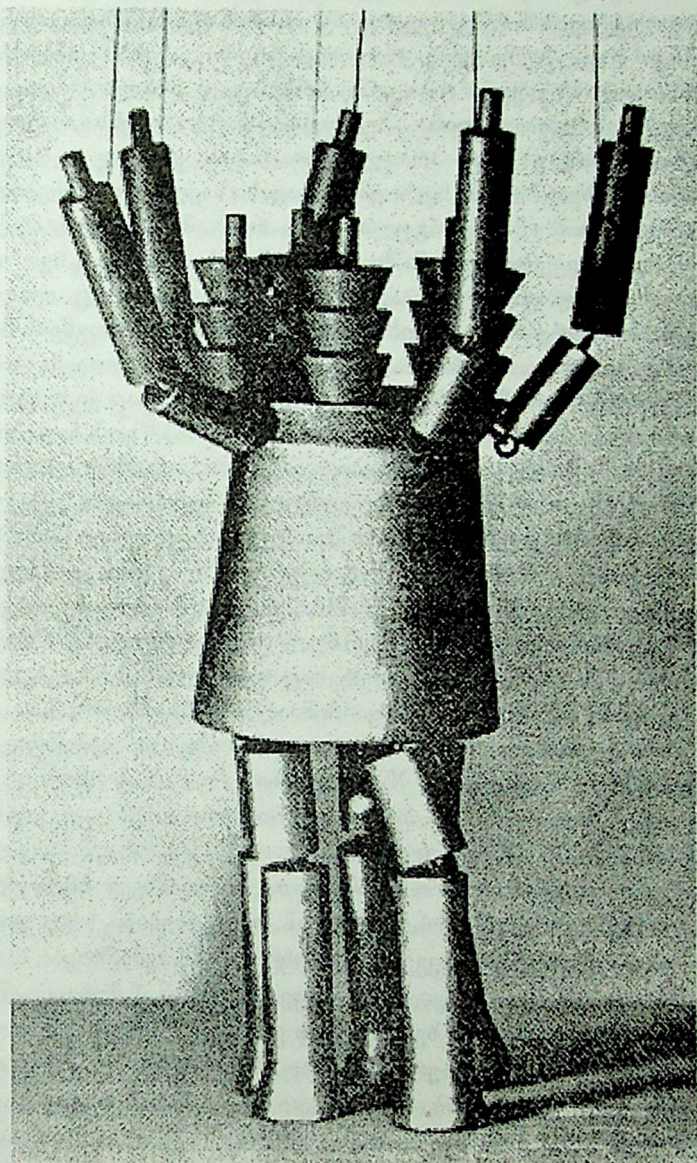
კუბო-ფუტურისტული იდეები რუსეთშიც ფართოდ ვრცელდება და თითქმის წამყვან მიმართულებად იქცევა რუსეთის მხატვრულ წრეებში. საინტერესოა, რომ თუკი იტალიელი ფუტურისტები ფაშიზმის წინამორბედებად ითვლებიან (ცნობილია, რომ მარინეტი შემდგომში ფაშისტის სენატორი გახდა, ბოჩონი სამხედრო სამსახურში იყო), რუსეთში ფუტურისტული იდეები უპირველესად მემარცხენე მხატვრებმა აიტაცეს. სწორედ კუბო-ფუტურისტები ქმნიდნენ მარქსიზმის პროპაგანდისტულ აფიშებსა და პლაკატებს დემონსტრაციებზე გამოსაფენად. სწორედ კომუნიზმის იდეოლოგიაზე დაყრდნობით გაშალა ფრთები კაზიმირ მალევიჩის სუპრემატიზმმა, ვლადიმერ ტატლინისა და ალექსანდრ როდჩენკოს კონსტრუქტივისტულმა იდეებმა, რომელთა დამკვიდრებას დიდად უწყობდნენ ხელს მაშინდელი ბოლშევიზმის წარმომადგენლები ტროცკი და ლუნაჩარსკი (9.16). ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ახალი იდეები, ახალი „თვალთახედვა“, „ახალი ხელოვნება“, „ახალი რეალიზმი“, ახალი მსოფლიოს შექმნა საერთო მოვლენა საუკუნის დასაწყისში და ეს კარგად ჩანს ახალი მხატვრული ფორმის შემოტანაში. მაგალითად, მალევიჩის ადრინდელ ნამუშევრებს „მოსავალი“ (1912), „შემის მჭრელი“ (1912) ბევრი საერთო აქვს ფრანგი მხატვრის ფერნან ლეჟეს ზემოთგანხილულ ნამუშევრებთან, ხოლო მალევიჩის ამავე პერიოდში შექმნილი „მლესავი“ კუბო-ფუტურისტების ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. ბევრი მსგავსი პარალელის გავლება შეიძლება სხვადასხვა ქვეყნის მხატვრებს შორის: ამავე იდეებით საზრდოობს გერმანიაში 1919 წელს ვალტერ გროპიუსის მიერ დაარსებული „ბაუჰაუზი“, მოგვიანებით პოლანდიური „დე სტილის“ ჯგუფი, დადაისტები და სხვა. თუკი ფსიქოლოგი ერიხ ფრომი ფუტურისტულ მანიფესტს განიხილავს, როგორც დესტრუქციულსა და ნეკროფილურს, უფრო მეტად შთაბეჭდავი ჩანს ამ თვალსაზრისით რუსეთის მემარცხენე მხატვართა გამონათქვამები თუ ლოზუნგები. „ფერწერის გვამი, ბუნების

სურ.3. გეორგ გროსი და ჯონ ჰარტფილდი პირველ საერთაშორისო დადასტურებულ გამოფენაზე. ბერლინი. 1920

გადმოხატვის ხელოვნება, დღეს წევს კუბოში, რომელიც სუპრემატიზმის შავი კვადრატით არის დალუქული და მისი სარკოფაგი ხელოვნების ახალ სასაფლაოზე - ფერწერული კულტურის მუზეუმში - არის გამოფენილი პუბლიკისათვის" - წერდა 1919 წელს მალევიჩის მიმდევარი ივან კლუნი (20,43). „Клином красным бей белых“ - აწერია ელ ლისიცკის 1920 წლის ცნობილ პლაკატს. ნიკოლაი სუეტინის ერთ-ერთ ესკიზზე კი ვკითხულობთ რელიგიასთან ბრძოლის ცნობილ კომუნისტურ ლოზუნგს: „Религия опиум для народа“.

რა თქმა უნდა, რელიგიის ადგილი ამ პერიოდის ხელოვნებაში არ არის, ან კიდევ, ხდება ჩანაცვლება სხვა რელიგიით - ტექნიკის, მანქანის გაღმერთებით. ჰანს ზედლმაირის აზრით, ღმერთსა და ადამიანს შორის უფსკრულის წარმოშობა არის მიზეზი თვით ადამიანის ჩამოფასებისა, რასაც მოჰყვა მისი ხელოვნებიდან განდევნა და თავისთავად ხელოვნების სიკვდილიც თანამედროვე მხატვრობის მრავალ მიმართულებაში. განსაკუთრებით კუბიზმსა და კონსტრუქტივიზმში „მწვევრვალზეა აყვანილი ყოველივე არაცოცხალი, გაცვივებული, ანორგანული, ამორფული, მექანიკური და მანქანური“ - ამბობს იგი (17,157). 1920 წელს ბერლინის პირველ დადაისტურ გამოფენაზე გაკრული იყო ამგვარი ლოზუნგი: „ხელოვნება მოკვდა, გაუძარჯოს ტატლინის ახალ მანქანურ ხელოვნებას“. ერთ-ერთ ფოტოზე მხატვრები გეორგ გროსი და ჯონ ჰარტფილდი ამ წარწერის დემონსტრირებასაც კი ახდენენ. აქვე იყო გეორგ გროსის პლაკატი წარწერით: „ძირს ხელოვნება, ძირს ბურჟუაზიული სულიერება“. ან კიდევ: „დილეტანტებო, აღსდექით ხელოვნების წინააღმდეგ“ და სხვა. დადაისტური გამოფენის (DaDa-Messe) გახსნა ხელოვნების წინააღმდეგ დემონსტრაციის „აქცია“ იყო - დადაისტები, თუმცა ტატლინის თეორიულ შეხედულებებს იზიარებდნენ, მაგრამ, მისგან განსხვავებით, არ იყვნენ ასე აღფრთოვანებულნი მანქანის ძალაუფლებითა და ტექნიკის სიზუსტით. თანამედროვეობის ეს სიმბოლო, ჩართული მათ კოლაჟებში, უფრო ირონიული ხასიათისა იყო. ხელოვნების უარყოფას, ახალი თვალთახედვის დამკვიდრებას დადაისტური მოძრაობაც ცდილობს, რომელსაც ციურიხში ჩაეყარა საფუძველი 1916 წელს და რომელმაც შემოიტანა ანტი-ხელოვნების ცნება. დადაისტებმა მოიტანეს ახალი დამოკიდებულება, რომელიც გამოხატავს შოკს, ირონიას, აბსურდს, ქაოსის ინსცენირებას, ნგრევის აქტს (17, 16-17). რუსული

სურ.4. ს.ტაუბერ-არპი. ჯარისკაცი და ჯარი ერთდროულად.1918.

კონსტრუქტივიზმი უშუალოდ ფუნქციასთან, ტექნიკის გამოყენებასთან იყო დაკავშირებული. როგორც დავით კაკაბაძე ამბობს, იგი „პირდაპირი შედეგია რუსეთში არსებული ახალი სოციალური წყობილების იდეოლოგიისა... ხელოვნება წარმოადგენს გამკეთებლის ფსიქოლოგიას, ესე იგი პროლეტარიატისას; კარგად გაკეთებული საგანი - აი, ხელოვნება. ხელოვნება თავისი საკუთარი მიზნებით უკვე არ არსებობს...“ (3.97). საგულისხმოა, რომ ამ პერიოდის მოწინავე მხატვრები ყველა ქვეყანაში ერთი აზრის არიან - „ხელოვნება მოკვდა“, „ხელოვნება უკვე აღარ არსებობს“. მართლაც, თითქოსდა იშლება საზღვრები ხელოვნებასა და სამომხმარებლო საგნებს შორის. ინდუსტრიული სამყარო მასობრივი წარმოებითა და მასობრივი კულტურით თავის წიაღში აქცევს ყოველივეს, რასაც კი ხელოვნება, შემოქმედება ჰქვია. მარსელ დიუმანის მიერ 1913 წელს ნიუ-იორკში გამოფენილი ბოთლების საშრობი - ე.წ. Ready-made - იყო ნათელი დემონსტრაცია იმ მიდგომისა, რომლითაც ნებისმიერი უტილიტარული დანიშნულების საგანი შეიძლება ხელოვნების ნიმუშად ჩაითვალოს (17, 182-183). სწორედ ამ პერიოდში შექმნილ კ. მალევიჩის „შავ კვადრატს თეთრ ფონზე“ და Ready-made-ს თვლიან დასავლელი ხელოვნებათმცოდნეები ერთგვარ ნულოვან წერტილად, გარდატეხად ხელოვნების ისტორიაში, როდესაც ფერწერამ და საგნობრივმა ხელოვნებამ უკიდურეს საზღვარს მიაღწია (18, 137-140).

დროთა განმავლობაში ახალი „თვალთახედვა“ ბუნებრივად და შეუმჩნეველად მკვიდრდება XX საუკუნის ადამიანის ცნობიერებაში. ხელოვნების სამყარო კი თავის თავში აერთიანებს ყოველივეს - მასობრივი სამომხმარებლო პროდუქციით დაწყებული მდარე დილექტანტური „კიჩის“ ჩათვლით და იწყება თავბრუდამხვევი მონაცვლეობა სხვადასხვა „ზმების“, კონცეფციების, თუ აქციებისა. სულ უფრო და უფრო რთული ხდება გარკვეული კრიტერიუმის შემუშავება, რომლის მიხედვითაც შეიძლება შეფასდეს უკვე ხალხისაგან მეტად დაშორებული და მიუწვდომელი ხელოვნების ესა თუ ის ნიმუში. ხელოვნება იქცევა კომერციის ერთ-ერთ სფეროდ, ბაზრის პროდუქტად. იწყება გაუთავებელი მსჯელობა და კამათი იმის შესახებ თუ რა არის ხელოვნება? რა არის ხელოვნების დანიშნულება? არის თუ არა ეს საერთოდ ხელოვნება? რა ელის ხელოვნებას? რა არის ეს - ძველის ბოლო თუ ახლის დასაწყისი და ა.შ. ჰანს ზედლმაიერი ამბობს, რომ

„დღეს, როდესაც „თანამედროვე ხელოვნების“ შესახებ კამათობენ, ავიწყდებათ უმთავრესი - ის, რომ ხელოვნების ყველაზე უფრო ექსტრემალურ-რევოლუციურ მიმართულებებს თავად აღარ სურდათ, რომ ხელოვნებად წოდებულიყვნენ. ეს იყო ოციანი წლები, დიდი საჯაროობის პერიოდი, როდესაც სახალხო დემოკრატია ჯერ კიდევ ღიად უწოდებდა თავს პროლეტარიატის დიქტატურას და ავანგარდისტთა მიერაც სრულიად ღიად გამოითქმებოდა“ (18,140). ამგვარი პროტესტი და აჯანყება სულაც არ არის მოულოდნელი XIX საუკუნის დასავლეთ-ევროპული დეკადენტურ-ეკლექტიკური ხელოვნების ფონზე - თუკი ამ უახლესი წარსულის ხელოვნება, ზოგან ნატურალიზმამდე მისული, ზოგან უკიდურესად „დამტკბარი“ და სტილიზებული, იწოდებოდა ხელოვნებად, ახალი თაობის მხატვრებს აღარ სურდათ იმავე სახელწოდების ქვეშ გაერთიანებულიყვნენ. მათ სურდათ ახალი სიტყვა ეთქვათ თავიანთი შემოქმედებით და უკიდურესი პროტესტის სახით მიექციათ საზოგადოების ყურადღება. ამით ბრძოლა გამოუცხადეს ყოველივე ტრადიციულსა და ძველს განურჩევლად. ხოლო ერთი უკიდურესობიდან მეორეში გადავარდნა კი, ბუნებრივია, იწვევს საშიშროებას, ასცდეს იმ შუალედურ მთავარ ღერძს, რომელიც, მართალია, არაჩვეულებრივი ფანტაზიის გაშლის საშუალებას აძლევს ადამიანს, მაგრამ არამდგრად და არამყარ მდგომარეობაში ტოვებს მას. უსარწმუნოებო, უწარსულო ხელოვნება იოლად იქცევა იდეოლოგიის იარაღად ან პროდუქტად, ამასთან, ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო იდეოლოგიისაც კი. დღეს სულ უფრო ხშირად გამოითქმის აზრი სოციალისტური და ფაშისტური ხელოვნების იდენტურობის შესახებ. ამ მხრივ საინტერესოა იგორ გოლომშტოკის გამოკვლევა „სოციალისტური რეალიზმი“, როგორც მეორე „ინტერნაციონალური სტილი“ (7). ავტორის აზრით, სოცრეალიზმი არ შეიძლება მივიჩნიოთ მხოლოდ ცალკეული ქვეყნის ადგილობრივ მოვლენად, არამედ უნდა განვიხილოთ XX საუკუნის მხატვრული კულტურის ფენომენად და, ამდენად, მეორე ინტერნაციონალურ სტილად მოდერნიზმის გვერდით. ამგვარი ხელოვნება ყოველთვის წარმოიქმნება ტოტალიტარულ სახელმწიფოში, სადაც მთელი საზოგადოება მძლავრ მანქანურ-სისტემაშია მოქცეული (7,189). ხომ არ არის ეს ლოგიკური გაგრძელება XX საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბებული ახალი „თვალთახედვისა?“ ისევე, როგორც გაგრძელება იმ სოციალური აფეთქებებისა,

რომლებითაც დაიწყო ჩვენი საუკუნე? ხომ არ გრძელდება ეს პროცესი დღემდე, საუკუნის მიწურულამდე? ინტერნაციონალური სულით გაუღენთილ XX საუკუნეში, „მაშინიზმის“ ეპოქაში ხელოვნება, რომელიც ავტონომიურობისაკენ და ინდივიდუალიზმისაკენ მიისწრაფოდა, უეცრად იქცევა მასობრივ ხელოვნებად, განურჩევლად არსებული საზოგადოებრივი წყობისა. XX საუკუნეში თანაარსებობს ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებული მიმართულებები, როგორც არის, ერთი მხრივ, ავანგარდი, მოდერნიზმი და, მეორე მხრივ, სოცრეალიზმი და ნაციონალ-სოციალისტური ხელოვნება. მიუხედავად გარეგანი სხვაობისა, მათ ახასიათებს ერთი საერთო რამ - ეს არის ინტერნაციონალური სული, „თვალთახედვა“. დღეს, საუკუნის ბოლოს უფრო ნათლად იკვეთება მოდერნიზმის ნამდვილი არსი. XX საუკუნის მეორე ნახევრის მიმდინარეობებმა კიდევ უფრო მეტად დააკონკრეტა, გაშიფრა და მძლავრად გამოავლინა ის იდეები თუ მისწრაფებები, რომლებიც საუკუნის დასაწყისის უკვე კლასიკურ მოდერნიზმად წოდებულ ხელოვნებაში ჩაისახა. ახალმა მასალამ, ახალმა ტექნიკურმა საშუალებებმა კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩინა „მაშინიზმის“ ეპოქის სულისკვეთება.

ისმის კითხვა: ხომ არ არის მოდერნიზმიც გარკვეული იდეოლოგიის გამომხატველი? საბჭოთა იდეოლოგია ხელოვნებას ინტერნაციონალიზმს „ავალებდა“, რაც ბუნებრივად წარმოშობდა პროტესტის გრძნობას აშკარად თავს მოხვეული იდეის მიმართ (ეს ცალკე კვლევის საგანია). ამ დროს დასავლური მოდერნიზმი თავისუფლების სიმბოლოდ აღიქმებოდა თვით დასავლელებისთვისაც კი და, როგორც იქაური ხელოვნებათმცოდნეები ამბობენ, უკვე მათთვისაც აუტანელი გახდა გაუთავებელი რიტორიკა თავისუფლების შესახებ: „ლაპარაკია თავისუფალ ფორმაზე, დამოუკიდებელ ფერსა და სიბრტყეზე, ხელოვანის თავისუფლებაზე და ა.შ.“ (21.34) - წერს პეტერ ვაიბელი და იქვე დასძენს, რომ მოდერნისტული ხელოვნების იდეოლოგიის ფუნქცია ისიცაა, რომ ხალხს უტოპიური თავისუფლების შესახებ მოუთხროს - სიმბოლურად, წარმოსახვით და არა რეალურად. თავისუფლების ამ ილუზორულმა, აბსტრაქტულმა ცნებამ გადაფარა ნაციონალური მსოფლგაგება. ამდენად, მოდერნიზმი თავისთავად მოიცავს ინტერნაციონალიზმს, უნივერსალიზმს, რომელიც, იმავე ავტორის თქმით, უფრო ჰეგემონად იქცა თანამედროვე მსოფლიოში,

ვიდრე თავისუფლების სულისჩამდგმელად (21.35).

ომისშემდგომი დასავლეთის ხელოვნება დღეს ამერიკულ მულტი-კულტურულ ჭრილში განიხილება. ევროპიდან ამერიკაში ექსპორტირებული ხელოვნება უკან დაბრუნდა „ახალი“ სახელწოდებებითა და კიდევ უფრო დიფერენცირებული სახით: აბსტრაქტული ექსპრესიონიზმი, ინფორმელი, ჰეპენინგი, ფლუქსუსი, ახალი რეალიზმი, პოპ-არტი, ოპ-არტი, კონცეპტუალური ხელოვნება, მინიმალიზმი, სტრუქტურალიზმი და სხვა; ოთხმოციანი წლებიდან იწყება ნეო გეო, ახალი ველურები, ტრანსავანგარდი, აგრეთვე Appropriation Art (მითვისების ხელოვნება), სიმულაციის ხელოვნება, მედიენ არტი, დიგიტალური ხელოვნება, დეკონსტრუქტივისტული არქიტექტურა და სულ ბოლოს კონტექსტუალური ხელოვნება. ხელოვნებათმცოდნე ჰანს ბელთინგი ამბობს, რომ ყოველი ახალი მიმდინარეობის წამომწყებნი ახალ ათვლის წერტილს (Nullpunkt) იგონებდნენ, რასაც კულტურაში ისეთივე მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, როგორც ახალ აღმოჩენას ტექნიკაში (10.62) და დაგროვდა უამრავი ათვლის წერტილი, რომლებსაც ბოლო არ უჩანს და რომლებიც საბოლოო ჯამში ქმნიან ერთ მთლიან ხელოვნებას, რომელიც უკვე საყოველთაოდ აღიარებულია, როგორც უნივერსალური, ტრანსნაციონალური თუ ტრანსკონტინენტური. დღეს, საუკუნეთა მიჯნაზე, ისევ მსჯელობის საგანია თანამედროვე ხელოვნების მომავალი. ხშირად მიიჩნევენ, რომ მომავლის ხელოვნება ტექნიკური პროგრესის წიაღში აღმოცენებულ ახალ საშუალებებშია (მაგალითად, დიგიტალური ტექნიკა). ამასთან დაკავშირებით ისეთი ახალი ცნების დამკვიდრება სცადეს, როგორიც არის Zweite Moderne, ანუ მეორე მოდერნიზმი (16), რაც მოდერნიზმისა და პოსტმოდერნიზმის ერთგვარი გაგრძელებაა. მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ ჰანს ბელთინგს, რომელიც თვლის, რომ დღეს დასავლეთის კულტურისათვის თანამედროვე სამყაროში საკუთარი ადგილისა და როლის გარკვევა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე იმისა, თუ მერამდენე მოდერნიზმში შეაბიჯებს ეს კულტურა. დასავლეთის ხელოვნება დღეს სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებსა და მესამე სამყაროსთან ბარიერების მოშლამ სხვა კუთხით დაანახა მათ თავიანთი ხელოვნება. აღმოჩნდა, რომ სხვა ქვეყნების ხელოვნებაში არეკლილი მოდერნიზმის ფონზე იკარგება ის პრივილეგიური მდგომარეობა, რომელსაც დასავლეთი თავის

მონაპოვრად თვლიდა. კ. ბელთინგის აზრით, მოდერნიზმი თვითონ ცდილობდა საკუთარი კულტურისაგან გამოთავისუფლებას და ყოველგვარ ტრადიციას მომავლისაკენ სწრაფვის ხელისშემშლელად აღიქვამდა, საზრდოს და იმპულსებს კი დასავლური ხელოვნება ეძებდა სხვა კულტურებში, სხვა ქვეყნებში, რომელთაც „პრიმიტიულად“ ან „პერიფერიულად“ მიიჩნევდა. სრულიად მოულოდნელად, სწორედ ამ ქვეყნებში არანაკლები რანგის ხელოვნება აღმოჩნდა. ამ ფონზე თითქოს გულუბრყვილოდაც გამოიყურება არადასავლური ქვეყნების მხატვართა სინანული განვლილ წლებში იძულებით გამოტოვებული მოდერნიზმის გამო (10,68-69).

თუკი დასავლური ხელოვნებისთვის იმპულსების წყარო სხვა კულტურებია, როგორც ეს საუკუნის დასაწყისში გამოიკვეთა, დანარჩენი მსოფლიოსათვის დასავლური მულტიკულტურული ცივილიზაცია დღეს ინფორმაციის წყაროა. ბუნებრივია, თანამედროვე ქართული ხელოვნებაც ცდილობს დაიმკვიდროს თავისი კუთვნილი ადგილი ამ წინააღმდეგობებით სავსე მსოფლიოს მხატვრულ ცხოვრებაში და ისევ დგება საკითხი, როგორც საუკუნის დასაწყისში, ახალი მხატვრული ფორმის ძიებისა: მივესადაგოთ მთლიანად დასავლურ ხელოვნებას და „განვთავისუფლდეთ“ ჩვენივე კულტურის მემკვიდრეობისაგან თუ შევინარჩუნოთ ჩვენი თვითმყოფადობა და, ამავე დროს, გავიზიაროთ თანამედროვე „თვალთახედვა“ უახლესი ტექნიკური მიღწევების ჩათვლით? დღევანდელ ქართულ ხელოვნებაში ეს ორივე ტენდენცია იკვეთება.

მოვლენები ჩვენს დროში ძალიან სწრაფად ვითარდება. უახლოესი მომავალი გვიჩვენებს, თუ საით წავა ქართული ხელოვნება და რა ადგილი ხვდება მას წილად თანამედროვე ტექნოკრატულ, ბაზრის კანონებით გაჯერებულ სამყაროში.

დამოწმებული ლიტერატურის სია:

1. თუმანიშვილი დიმიტრი, შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნება XIX საუკუნის მამულიშვილთა თვალთ. ხელნაწერი.
2. კაკაბაძე დავით, ჩვენი გზა, „შვიდი მნათობი“, №1,2, 1919.
3. კაკაბაძე დავით, ხელოვნება და სივრცე, თბილისი, 1983.

4. კასირერი ერნსტ, რა არის ადამიანი? (გერმან. თარგმნა ლ. რამიშვილმა), თბილისი, 1983.
5. ტაბიძე ტიციან, „ცისფერი ყანწები“, 1916, № 2.
6. ჭავჭავაძე ილია, „მეცხრამეტე საუკუნე“, 31 დეკემბერი 1899, პუბლიცისტური წერილები, ტ. IV, საბჭოთა საქართველო, 1987.
7. Голомшток Игорь, Социалистический реализм как „второй интернациональный стиль“. წიგნიდან - Bildende Kunst in Osteuropa im 20. Jahrhundert, Berlin, 1991.
8. Adkins Helen, Erste Internationale Da Da-Messe, Berlin, 1920. Stationen der Moderne. Berlin, 1989.
9. Barr Alfred, Cubism and Abstract Art, Museum of Abstract Art, New-York, 1936.
10. Belting Hans, Die Moderne und kein Ende. Die Zweite Moderne. Eine Diagnose der Kunst der Gegenwart, Munchen, 1996.
11. From Erich, Anatomie der menschlichen Destruktivitat. Stuttgart, 1974.
12. Haftmann Werner, Malerei im 20. Jahrhundert. B. 2. Munchen, 1983.
13. Hess Walter, Dokumente zum Verstandnis der Modernen Malerei, Munchen, 1972.
14. Imdahl Max, Bildautonomie und Wirklichkeit. Zur theoretischer Begrundung moderner Malerei. Mittenwald, 1981.
15. Imdahh Max, Farbe. Kunsttheoretische Reflexionen in Frankreich. Munchen, 1987.
16. Klotz Heinrich, Die Zweite Moderne. Eine Diagnose der Kunst der Gegenwart. Munchen, 1996.
17. Karin Thomas. DuMonts kleines Sachworterbuch zur Kunst des 20. Jahrhunderts. Von Anti-Kunst bis Zero. Koln, 1973.
18. Sedlmayr Hans, Die Revolution der modernen Kunst. Koln, 1985.
19. Sedlmayr Hans, Verlust der Mitte. Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit. Ullstein, 1991.
20. Shadowa Larissa A. Suche und Experiment. Aus der Geschichte der russischen und sovjetischen Kunst zwischen 1910 und 1930. Dresden, 1978.
21. Weibel Peter. Probleme der Moderne. Die Zweite Moderne. Eine Diagnose der Kunst der Gegenwart. Munchen, 1996.

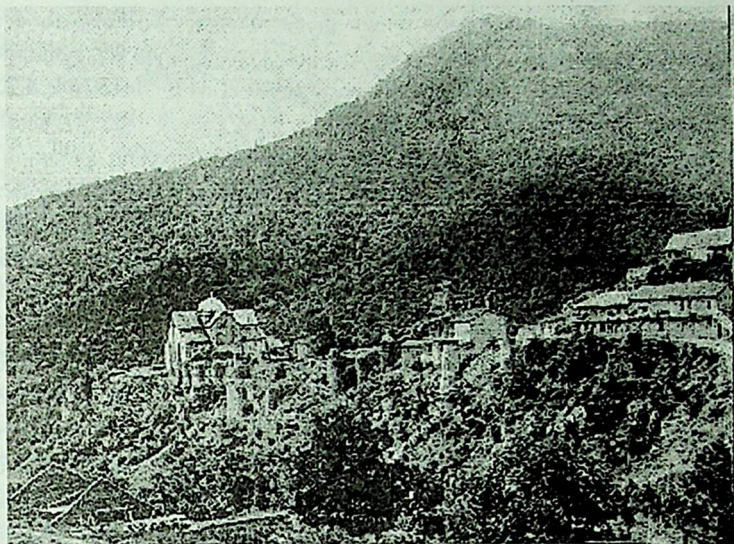
დევი ბერძენიშვილი

ახტალის მონასტერი

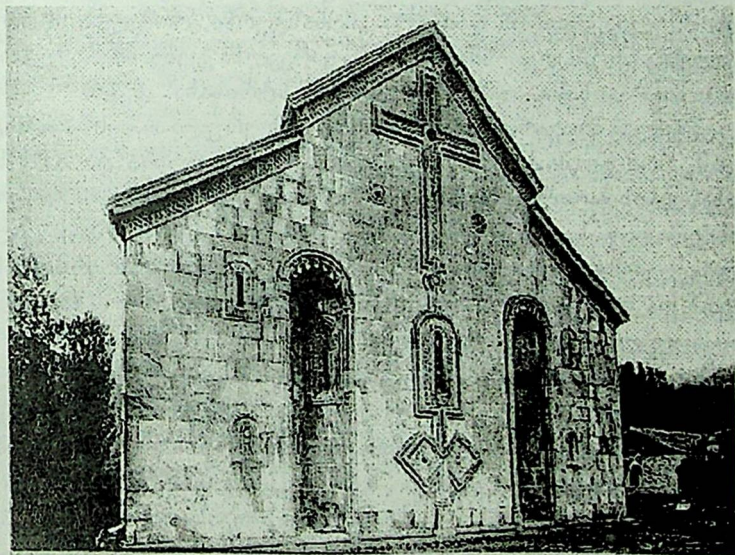
ქვემო ქართლში, მდ. დეხედის შუა წელზე მდებარეობს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქართული მონასტერი ახტალა. ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვით, ჭოჭკანის ხეობის „ქუემორ არს ჩრდილოთ ეკლესია აგარაკისა (რომელსა შინა დასვა გორგასალ ეპისკოპოზი, შემდგომად იქმნა მიტრაპოლიტი და მეტოქი სომხითისა, რომლისა სამწყსო იყო ხუნანი, გარდაბანი და ბერდუჯის მდინარე, გუნბათიანი, დიდშენი, აწ უწოდებენ ახტალას“ (1.36). ვახუშტი უნდა ცდებოდეს, როდესაც აგარაკის საეპისკოპოსოს ახტალაში გულისხმობს. ეს მას ემართება იმიტომ, რომ ხუნანი ქცია-მტკვრის შესაყარში, ბერდუჯის მდინარე კი - დეხედის ხეობაში ეგულება. სინამდვილეში ბერდუჯის მდინარე დღევანდელი ძეგამია, ხუნანი კი ძეგამის დასავლეთით მყოფი „თოფრაზ-კალა“ (2.155-156). ქართლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში, ძველი ალბანეთისა და სომხეთის მოსაზღვრე მხარეში, პოლიტიკური სიტუაციის ცვლა იყო, როგორც ჩანს, ვახუშტის ამ შეცდომის მიზეზი.

IX ს-ის ბოლოდან ქვემო ქართლში თანდათან ბატონდებიან სომეხი ბაგრატუნები; ამ დროს, პირველ ყოვლისა, დეხედის ხეობა აღმოჩნდა მათ ხელში, მაგრამ XI ს-ში ბაგრატუნების ბატონობას ქვემო ქართლში ბოლო მოეღო, თუმცა ხეობის ეს ნაწილი ერთ ხანს ისევ მათ შერჩათ.

ახტალის ძველი სახელწოდება ყოფილა სპილენძის საბადო, სპილენძის მადანი (სომხურად - ჰლნძაჰანქ), რაც ძველთაგანვე აქ სპილენძის მოპოვება-დამუშავებაზე მიგვანიშნებს. ახტალის სამონასტრო კომპლექსში ახლა სამი ეკლესია ჩანს: ორი მცირე, დარბაზული ტიპისაა - წმ. გიორგისა და წმ. სამების სახელობისა,

სურ. 1. ახტალა. საერთო ხედი.

სურ. 2. ახტალის ტაძარი. აღმოსავლეთ ფასადი.

მესამე კი ჯვარგუმბათოვანი დიდი ტაძარია ღვთისმშობლის შობის სახელობაზე აგებული (აღრე ყოფილა კიდეც ეკვდრები წმ. დიმიტრის, წმ. ბასილისა და ივანესი). ტაძარი აგებულია XIII ს-ში (3.144; 4.222).

ახტალის მიდამოებში აღმოჩენილი ქვაჯვარის 1183 წ. სომხურ წარწერაში საუბარია პლნდაჰანქში ჯვრის აღმართვაზე ახპატის წმ. ღმრთისმშობლის სახელზე, რომელსაც აკეთებს მარიამ კვირიკეს ასული. ესენი ლორე-ტაშირის ბაგრატუნთა შთამომავლები არიან, რომლებიც იხსენიებიან ახპატის სომხურ და ქობერის ქართულ წარწერებში (4.161; 5.64). უნდა ვიფიქროთ, ეს ადგილები მაშინ ამ საგვარეულოს მფლობელობაში რჩებოდა.

სომეხი ისტორიკოსების - ვარდან დიდის (XIII ს.), კირაკოს განძაკეცის (XIII ს.), სტეფანოს ორბელიანის (XIII-XIV სს.) ცნობებით, ზაქარია მხარგრძელის ძმამ - ივანე ათაბაგმა, XIII ს-ში მიიღო რა ქართული მართლმადიდებლობა, სომხებს წაართვა პლნდაჰანქი, ააშენა იქ ქართული მონასტერი და იქვე დაიმარხა (3.144). ამ დროიდან მონასტრის სახელად სპილენძაჰანიც შემოსულა, ე.ი. სომხურ სიტყვას იმავე მნიშვნელობის ქართული „სპილენძი“ ჩაენაცვლა. XIII ს-ის I ნახევარში, ქართულიდან სომხურად ნათარგმნ ხელნაწერში აღნიშნულია, რომ ის დაიწერა „მონასტერსა, რომელსა ეწოდების სპილენძაჰან, წმ. ღვთისმშობლის საფარველსა ქვეშე, მმართველობასა ივანე ათაბაგისასა, აღმშენებლისა მონასტრისასა“ (6.316).

ახტალის მთავარი ტაძრის ხუროთმოძღვრული ანალიზი ადასტურებს, რომ გეგმით იგი წააგავს XII ს-ის ბოლოსა და XIII ს-ის დასაწყისის ქართულ გუმბათოვან ტაძრებს; ამასვე ემოწმება დეკორის სისტემა და ფასადების ორნამენტიკა. აღსანიშნავია, რომ მათი ცალკეული ელემენტები და მოტივები უკავშირდება მუსლიმანურ აღმოსავლეთს და სომხეთს. ტაძარს ეს ანიჭებს სპეციფიკურ ხასიათს, რაც ნიშანდობლივია სომხეთთან მოსაზღვრე ამ რაიონისათვის (7.10-11).

ახტალის მონასტრის ისტორიისათვის საინტერესოა ერთი ეპიზოდი, რომელიც სტეფანოს ორბელიანს აღუწერია. მისი სიტყვით, ვაიოც ძორში (სევანის სამხრეთ.-აღმოსავლეთით - დ.ბ.) მდებარე ნორავანის მონასტრის ჯვრები, იქაურ ეპისკოპოსს ხაჩენში, აწოპის მონასტერში დაუგირავებია. ამ მონასტრისათვის ისინი ჩამოურთმევია ქვეყნის მთავარს - ვასაკს, ქალკედონიტ სომეხს და ერთი ჯვარი ივანე ათაბაგისათვის უჩუქებია; მას კი, ნაჩუქარი ჯვარი პლნდაჰანქის

მონასტერში დაუსვენებია. ეს სასწაულმოქმედი ჯვარი ივანესაგან დაუხსნიათ სარგის ეპისკოპოსსა და სივნიეთის მთავარს ლიპარიტ ორბელიანს, რომლებმაც ჯვარი ნორაჲანს დაუბრუნეს. ივანე ათაბაგს კი, გამოსასყიდთან ერთად, ჩარექის ციხეც გადასცეს (შამქორის ხეობის ზემო წელზე - დ.ბ.).

შემდეგ მოთხრობილია იმის შესახებ, თუ როგორ დაუთმო სარგის ეპისკოპოსმა მის თანამდგომ იოანეს სივნიეთის ეპარქიის ნაწილი. ამას მოჰყოლია „შფოთი წმიდა ჯვრისათვის“. ორივე ეპისკოპოსი, ლიპარიტი და ძე მისი - ელიგუმ, სამსჯავროდ ივანე ათაბაგთან დვინს წასულან. მას კი მოუწვევია თავისი დიდებულები - ბუბაგი და მარწვანი, ივანე ტბელი და მემნა ჯაყელი, დიდი ჭყონდიდელი, „რომელიც მოსულიყო სამეფოდან“, ვარძიის წინამძღვარი და პლძაჰანქის წინამძღვარი, დიდი მამამთავარი გარეჯისა, გაგელი, მაწნაბერდელი და სხვა მრავალი დიდებული, თბილისის ყადი, ანისის ყადი, დვინის ყადი, სურმარის შეიხი, ანისისა და ახპატის ეპისკოპოსები. ყველა ამათთვის უბრძანებია ივანე ათაბაგს საქმის გამოძიება. „ამათ გამოძიეს სამართალი და განსაჯეს ესრე, რომ მკვდარსა და ტყვექმნილს ერთი აქვს სახე: ვინც მკვდარს აღადგენს, აღარაა მშობელთა შვილი, არამედ განმაცხოვებლისაა და რომელიც ტყვექმნილს დაიხსნის, აღარაა ის ამიერიდან მფლობელისა, არამედ ტყვის მხსნელისაა. ახლა ამ ქვეყანასავით, რომელიც მახვილითა და ხელით არის აღებული და საქართველოს სამეფოს საკუთარ სამემკვიდრეოდ იწოდება, ის ჯვარიც საკუთარი იყო ივანესი და მისი მიცემის გამო ლიპარიტისა და უფალ სარგისისათვის მრავალი წარსაგებლით, 1000 დრაჰკანამდის, ჯერ არს იყოს ლიპარიტისა და მისი ეკლესიისა სამარადისო მემკვიდრეობად“. ამ სამართალს ყველა სიამოვნებით დათანხმებია (8.110-116).

უნდა ვიფიქროთ, რომ სპილენძაჰანის ახლადაგებულ მონასტერში დასვენებული ჯვრისათვის მიღებულ გამოსასყიდს, ივანე ათაბაგი იმავე მონასტრის საჭიროებებს მოახმარდა. ახტალის სამონასტრო კომპლექსში შემორჩენილ წარწერებში კარგად მოჩანს ბერების მიერ წარმოებული, გაცხოველებული აღმშენებლობა. ერთი ქვაჯვარის წარწერა ასეთია: „იორდანეს შეუნდოს ღმერთმან, რომელმან ესე უხმარი ადგილი სახმარ ყო“; მეორე ჯვრიან ქვაზე იკითხება: „ძღვევაი ქრისტესი. ამა ადგილისა მაშენებელთა დემეტრეს, გიორგის, სიმონს შეუნდვენ უფალო ღმერთო“. საყურადღებო წარწერებია წმ. სამების

ეკლესიაში მყოფ საფლავის ქვებზეც: „ღმრთისათვის ლოცვა ყავთ მამანო წმიდანო მოსე კანდელაკისათვის“; „იოანეს შეუნდვენ ღმერთმან“; „მოსეს ძმასა შეუნდვენ ღმერთმან“; „დეკანოზსა ნიკოლოზს შეუნდვენ ღმერთმან“; „სიმონს შეუნდვენ უფალო ღმერთო“.

მთავარი ტაძრის პირდაპირ, გორაკზე მცირე სამლოცველოა, რომლის დასავლეთის შესასვლელის თავზე, ათსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა ასე იკითხება: „მე, უღირსი სულითა საწყალობელი წინამძღვარი პეტრე, ღირს ვიქმენ აღშენებად ეგუტერისა ამის, სახელსა ზედა წმიდათა მოციქულთასა, სადიდებლად მათდა და პირველ პატრონთა და გამზრდელთა, თავთა ჩვენთა სამლოცველოდ და სულისა ჩემისა სალოცველ-სახსენებლად. და განვაჩინე ათორმეტთა მოციქულთა დღესასწაულის მეორე დღე. ვინცა ჩემისა გუარისა კაცი იყოს, მისისა ძალისებრ ძმათა გამიხსენებდეს და წესითა მიწირვებდეს და მე თქვენთა ლოცვათა შინა მომიხსენებდეთ. და უკეთუ ჩვენთა ცოდვათა მისაგებელი მომაგოს ღმერთმან და ჩემისა გუარისა კაცი აღარავინ იყოს, თქვენ, ქრისტეს მოყვარენო და მგზავსნო მამანო წმიდანო და ყოველნო ძმანო, ვინცა პატრონისა ავაგ ათაბაგისა სამწირველოსა ზედა, ჩემგნით აღშენებულსა ზედა ღირს იყოთ და აღირსოთ პირველ პატრონთა და თქვენცა, სული მანვე იურვოს დაუკლებლად. ჩემითა ხელითა და ძმისწულისა ჩემისა ილარიონისითა აგვიშენებია და არვინ გვემართლების უხსენებლობასა. ესე ჩემგნით გაჩენილი, ანუ ჩემისა გუარისა კაცმან, ანუ ვინ სხვაი შემოვიდეს და დააკლოს და შეცვალოს, შემცაიცვლების რჯულისაგან ქრისტიანეთაისა და ცოდვათა ჩემთა პასუხი მან გასცეს წინაშე ღმრთისა“. წარწერა 1242-1250 წლებისა უნდა იყოს (3.144; 6.311-315), როგორც ამ საინტერესო წარწერიდან ჩანს, მონასტრის წინამძღვარ პეტრეს, მონღოლთა ბატონობის პირობებშიც მოუხერხებია ავაგ ათაბაგის სამწირველო ეკვდერის აშენება.

სპილენძაძანის ქართულ სავანეში უმოღვაწიათ სომეხ ქალკედონიტ ბერებსაც. უნდა ვიფიქროთ, სამონასტრო კომპლექსში მათ თავისი სამლოცველოც ექნებოდათ... მონასტრის მახლობლად სოფ. აიორში შემორჩენილია სომხური წარწერები; ერთი მათგანი პატარა ეკლესიასთან აღმართულ ხაჩქარზეა ამოკვეთილი და 1245 წლით თარიღდება. მისი ქართული თარგმანი გვამცნობს: „აღიმართა წმიდა ესე საუფლო დღეგრძელობისათვის ავაგისა წინამძღვრობასა პეტრესა

და მამასახლისობასა ამაზასპისა. მე იაკობ ხუცესმა აღვმართე ჯვარი ესე ჩვენს სასაფლაოზე. მე და მეუღლე ჩემი მოიხსენეთ ლოცვასა შინა“.

საინტერესოა, რომ პეტრეს წინამძღვრობა ქართულ მართლმადიდებლურ მონასტერში, ამ სომხურ წარწერაში ქართული სიტყვითაა გადმოცემული - წინამძღვარუთიუნ, მაშინ როდესაც ანტიქალკედონურ ახპატში ამაზასპის ეპისკოპოსობა სომხური *ჰაირაპეტუთიუნ*-ით გამოიხატება (6.313-319). სამწირველოს ქართული წარწერის მსგავსად, აქაც იგივე ავაგ ათაბაგი და პეტრე წინამძღვარი იხსენიება, იაკობი კი, სომეხი ქალკედონიტი ხუცესია, მართლმადიდებლურ მონასტერში ქართველი ბერების გვერდით მოღვაწე. კირაკოს განმაცემის ცნობით, ივანე ათაბაგი დაუკრძალავთ მის მიერ აგებული ეკლესიის შესასვლელთან, ხოლო მისი ძე-ავაგი, მამამისის საძვალეში (9.148,198).

მეორე სომხური წარწერა იქვე, პატარა სამლოცველოს სამხრეთი შესასვლელის ბალავრის ქვაზეა. მისი ქართული თარგმანი ასეთია: „ნებითა კეთილმოქმედი ღმრთისა, წელსა ღვთივ ძლიერისა მეფისა დემეტრესი, მამასახლისობასა უფლისა იოვანესი, წინამძღვრობასა სიმონისა, დეკანოზობასა ოქროპირისა, მე ცოდვილმა“... დემეტრე მეფის ხსენება, ამ დაზიანებულ წარწერას 1270-1284 წწ. ათარიღებს. იოანე ახპატის მამამთავარია. სიმონ წინამძღვარი კი - სპილენძაჰანის ქალკედონიანთა საგანისა და სამეცნიერო-ლიტერატურული სკოლის მესვეური. ამ წარწერაშიც სიმონისა და ოქროპირის ტიტულები - წინამძღვარი და დეკანოზი - ქართული სიტყვებითა და სომხური ასოებითაა დაწერილი - წინამძღვარუთიუნ, დეკანოზუთიუნ, ხოლო ახპატის ეპისკოპოსი სომხური სიტყვით იხსენიება - არაჯნორდ (6.313-314).

ახტალის ტაძრის XIII ს. მოხატულობაში, ქართველ მოღვაწეთა მთელი ჯგუფის გამოსახვის საინტერესო მაგალითი გვხვდება. დასავლეთ კედლის ქვედა რეგისტრში წარმოდგენილნი არიან წმ. იოანე ზედაზნელი, შიო მღვიმელი, ევაგრე, აგრეთვე ილარიონ ქართველი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები. აქ ხაზგასმულია სურვილი იმ ქართველ მოღვაწეთა უკვდავეფოფისა, რომელთაც დიდი როლი ითამაშეს ქართული სამონასტრო საქმიანობის გავრცელებაში (10.14-15).

ჩვენი საუკუნის დასაწყისში, ჯერ კიდევ არსებობდა ერთი უცნობი მონასტრის ტიბიკონის დაზიანებული ნაწყვეტი. მისი დედანი დაიღუპა.

შემოგვრჩა პროფ. ს.კაკაბაძის გადმონაწერი; თუმცა ტექსტი საბოლოოდ დადგენილი არაა, შინაარსის მიხედვით, ტიბიკონი 1191-1212 წწ თარიღდება. იქ მოხსენიებული ბოლნისის გამო ვარაუდობენ, რომ ესაა წესი და განგება ბოლნისის სიონის, ან მის მახლობლად მყოფი რომელიღაც მონასტრისა (11.72; 12.146). ამ წესდებაში, ცხადია, განსაზღვრული იქნებოდა უფლება-მოვალეობანი მოძღვრისა და მოწაფისა, მწირი მონაზვნისა, დიაკვნისა, ერისაგანი მსახურისა, განსაკუთრებით კი მონასტრის წინამძღვრისა.

ზემოხსენებული ტიბიკონის ნაწყვეტი ასე იწყება: „... თუ ვინმე დაიმჭიროს თვითოისა მეტი, მოძღუარი და მოწაფე ორნივე კიდე გაიხსნენ მონასტრით შეუნდობლად“ (11.71; 12.132). მსგავსად ვაჰანის ქვაბთა მონასტრის განგებისა, რომელიც დაახლოებით ამავე ხანებშია შედგენილი, აქაც საუბარი უნდა იყოს ტიბიკონის დამდების სურვილზე, რომ არავინ გახდეს გარეშე მოძღვრის მოწაფე და არც სხვათა დამოწაფებას ეცადოს შინ, თუ გარეთ. ამით იქნებოდა დაცული ძმათა მიუკლებლობა (12.136).

მოძღვენო წინადადებაში იხსენიებიან საპყარნი, ე.ი. დავრდომილნი, ან უძღურად მყოფნი ძმანი, „რომელნი განჩენილ არიან ეგრევე იმყოფებოდნენ“. ისევე, როგორ ვაჰანის ქვაბთა განგებაში, აქაც საუბარი იქნებოდა მესნეულე მონაზონზე, რომელიც „განიჩინებოდის და უძღურმყოფთა ძმათა ჰმსახურებდეს“, დღეში სამგზის შემოვლითა და ტრაპეზიდან მათთვის საწესოს მირთმევით (12.132,140).

უცნობი მონასტრის ზემოხსენებულ ტიბიკონში ნათქვამია: „საწინამძღვრონი ადგილნი და გლეხნი და ზუარნი და ვენახნი და სხუაი მოსავალი ეგრეთვე ჰქონდეს... გ--ცა იკლებდა და ჩიოდა, ვითა პატრონისა და ლაშქართა და სტუმართათვის ესე მოსავალი არ ეყოფის და ამისთვის... ეგრეთვე ბოლნისს საღვინე დავდევი“. მაშასადამე, სტუმართა სიმრავლის გამო, საწინამძღვრო ადგილებიდან, თუ ზვარ-ვენახებიდან მონასტერში შემოსული ღვინო არ ჰყოფნით, ამიტომ ჩივიან და წესდების დამდებისაგან მარაგის შევსებას მოითხოვენ. ისიც ბოლნისში საღვინეს გაიჩენს. შემდგომ ტექსტში ასე გრძელდება: „ესე... ქარცებით ზუარბალი მოვიდოდეს და ბოლნის(ი)სა (ჩემი კონიექტურაა - დ.ბ.) ღვინოი მოიღების ერთი მონასტრის მწირველი, ნაცვალი დ-წ-სა დაიყენებოდის და ერთი მწირი და ერთი ვი-სა ყმაი ამას მოსავალსა ზედა“. გამომცემელთაგან აქამდე აღუნიშნავი დარჩა

სიტყვა ქარცების მნიშვნელობა. ყოველ შემთხვევაში არავის აქ ტოპონიმი არ დაუნახავს. ამიტომაც ყველა მიიჩნევდა, რომ ტიბიკონის შემორჩენილ ნაწყვეტში მხოლოდ სახელწოდება ბოლნისი იხსენიება; აკად. გ.ჩუბინაშვილი კი, ამის გამო ხსენებულ ნაწყვეტს ბოლნისის სიონის განგებად მიიჩნევდა (13.110-111). სიტყვები „ქარცებით ხუარბალი მოვიდოდეს“, აღნიშნავს ხორბლის მოსვლას ქარცებიდან. ძველად მოქმედებით ბრუნვას დაკისრებული ჰქონდა გამოსვლითის ფუნქციაც. ის ახლაც შემონახულია მთის კილოებში: ვაჟა „ბახტრიონში“ რომ ამბობს „თუშეთით მოსულ მზირია“, გულისხმობს თუშეთიდან მოსულს (14.74). ასე, რომ ტიბიკონში ქარცები პუნქტია, საიდანაც ხორბალი უნდა მოსულიყო. ეს კი ჯავახეთის ზეგანზე მყოფი სოფელი უნდა იყოს. ჯავახური ხორბალი ყოველთვის ცნობილი იყო და ქვემო ქართლში მონასტრის საჭიროებისათვის მისი მოშველიება არ იქნებოდა უჩვეულო რამ. ტოპონიმი, ალბათ, ნიადაგის თვისებას გამოხატავდა: ქარცი - მოწითალო, ქერაა. სოფელი ქარცები ახლაც არსებობს ახალქალაქის რაიონის ოკამის სასოფლო საბჭოში.

მომდევნო წინადადების სიტყვები: „და გი... არს დიდთა და სრულთა მონასტერთათა მის ღვინისაგან...“ გამოხატავენ ტიბიკონის დამდების სურვილს - მის სავანეშიც ისევე მოეხმარათ შემოსული ღვინო, როგორც ეს დიდსა და სრულ მონასტრებს შეეფერებოდათ. შემდგომ ნაკლულ ტექსტს აკად. ივ.ჯავახიშვილი ასე ალაღგენდა: „ამ მოტანილ ღვინისაგან „პირველად საბაბილო ჭური, საკვირაო შემომწირველთანი ჭურნი აღივსებოდინ და მერმე სხუანი, რავდენიცა ეგებოდეს“. ამ ღვინის დახარჯვის შესახებ განსაზღვრული იყო, რომ „საბაბილოი ჭური დღეობასა წაივებოდეს, ვითა მოსახმარებლად სახამსო იყოს, და საკვირაოი ჯვარამაღლებიდან, ვითა წესი და პირი საქმეთაი მოგცემდეს-ო“... მოხსენებული სხუანი ჭურნი საფიქრებელია, მონასტრის საკუთარი ყმების ვენახებითგან კულუხად მიღებული ტკბილ-ღვინის ჩასასხმელად იქნებოდა განკუთვნილი (15.23-24).

განწესების შემდგომი სიტყვებიდან ჩანს, რომ მონასტერში „აქამდის“ ე.ი. ტიბიკონის დადებამდეც ყოფილან „პატრონი ღმრთისა სწორნი, ლაშქარნი, სტუმარნი დიდნი და მცირენი“, რომლებიც ახლაც ისეთივე პატივით უნდა გაისტუმრებოდნენ. ეპითეტი „ღმრთისა სწორნი“, მეფეთა შესაფერია და ალბათ სამეფო ოჯახს გულისხმობს. სხვა ორ შემთხვევაში, მხოლოდით რიცხვში მოხსენიებული „პატრონი,

ლაშქარნი და სტუმარნი“, მონასტრის პატრონს და განგების დამდებს, მის ლაშქარსა და სტუმრებს უნდა აღნიშნავდეს.

აქვე გათვალისწინებულია პურიისა და ღვინის ნაკლებობის შემთხვევები სეტყვისა თუ სხვა მიზეზთა გამო, რაც უნდა შეივსოს მონასტრის მარაგიდან. ტიბიკონის დამდები წელიწადის დღეებზე გაჩენილი ალაპების რაოდენობას 45-ით აჭარბებს, რომ დანაკლისი ძმათა კრებულმა ამით შეივსოს; ხოლო თუ ზედმეტი მორჩება რამე, ისიც წმინდა ტრაპეზს დაემატება, რომ ყველა უხვებითა და უნაკლულად იყოს.

ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ მეფეთა-მეფის თამარის დღეგრძელობა, წარმართება და შენდობა უფრო უნდა აღემატოს და ითქმოდეს ლოცვებში. მან თურმე „დიდი გულს-მოდგინებაი აჩუნა და სოფელნი და აგარაკნი შემოსწირნა და სხუანი აგარაკნი თქუენნი შესავლობისაგან შეუვალყვნა და ყოველი ხარკი და ბეგარა ამოგზადა“... სამწუხაროდ შეწირული თუ ბეგარა-ხარკახდილი სოფლებისა და აგარაკების სახელები არ ჩანს.

განსაკუთრებით საინტერესოა ტიბიკონის ის ნაწილი, სადაც ივანე მხარგრძელი იხსენიება: „ივანე მხარგრძელმანცა მსახურთუხუცესმან დიდი სასოებაი და გულს-მოდგინებაი აჩუნა ამის დედისა ღმრთისა მიმართ და საყოფელისა მისისა, და რომელ მონასტერსა... საბოსტნე და სავენახე, რომელი დიდად ეხმარნეს, ესე ვალანისა ქუეშითგან იყიდა, რომელ... უფროსითა საფასოითა და დედასა ღმრთისასა შემოსწირა, რათა მოხსენებული დიდებულ ყოს ძემან ღმრთისამან და ამან ყოვლად წმიდამან დედამან მისმან“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ნაწყვეტში, ივანე მსახურთუხუცესის მიერ შემოწირული მხოლოდ საბოსტნე და სავენახე ადგილები ჩანს, მაინც მისი ღვაწლი შეფასებულია, როგორც „დიდი სასოებაი და გულს-მოდგინებაი“. განგების დაზიანებისა და ნაწყვეტის ფრამენტულობის პირობებში, ეს „დიდი სასოებაი“, ანუ მონასტრის დაიმედება ივანე მხარგრძელისაგან, სავანისადმი მისი განსაკუთრებული დამოკიდებულების მაჩვენებლად შეიძლება მივიღოთ. ძმათა კრებულისათვის დიდად საჭირო და გამოსაყენებელი საბოსტნე და სავენახე ადგილები მას ზედმეტ ფასად შეუსყიდია „ვალანისა ქუეშითგან“. ვალანი „ფიცრის გალავანია“, ანუ ხის ღობეშემოვლებული კარ-მიდამო. ასეთი სიტყვა პეტრიწონის მონასტრის ტიბიკონშიაც გვხვდება: „ნასყიდის ნაწერები ვარდანისი

ავლანისათვის, რომელი მისინოპოლს არს“. ეს ავლანიც ეზო კარ-მიდამოს აღნიშნავს (16.125, 148). საფიქრებელია ასეთი ადგილები ქვემო ქართლის ჩვენი მონასტრის მახლობლად იქნებოდა, რომლებიც ყველასათვის იყო ცნობილი და სახელით მინიშნება საჭიროდ აღარ დაუნახავთ. პეტრიწონის განგების ავლანი კი მისინოპოლს ყოფილა.

მოსავალი ამ შემოწირული ადგილებიდან, როგორც შეეფერებოდა, განუჩენიათ ტრაპეზისათვის, წინამძღვრისათვის, რაც „სტუმარსა და მომავალსა ყოველსავე მისსა ეყოფოდა“, ასევე განუწესებიათ „სამწირველოისა სახლისა მისისათვის“. აქ ტიბიკონის დამდების სამწირველო უნდა იგულისხმებოდეს, რომელიც ამავე მონასტერში ყოფილა. იგი შემწირველის სულის მოსახსენიებელი წირვა-აღაპის მოწესრიგებას ემსახურებოდა. „სამწირველოისა სახლი“ საშემოსავლო ობიექტადაც არის გაგებული, რომელიც ჯერ კიდევ მონასტრის საერთო შეწირულობას წარმოადგენდა. სამწირველო მამულის შეწირვა იმთავითვე საერთო წმინდანის, მთავარი ეკლესიის სახელზე ხდებოდა და ამ შემოსავალში, მწირველთან ერთად, მონასტრის საერთო წინამძღვარი მონაწილეობდა. XIII ს-ში სამწირველოს საკურთხევლად, ზოგჯერ მონასტრის საერთო საეკლესიო საკურთხეველი გვევლინება, ხან კი, საკუთარი საკურთხეველი არსებობს, რაც ცალკე ეკლესია - ეკვდერს გულისხმობდა (17. 333, 157). მაგალითად, ანტაღის მონასტრის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, გამოვა რომ ივანე მსახურთუხუცესის სამწირველოს საკურთხეველი ღმრთისმშობლის სახელობის მთავარ ეკლესიაში იქნებოდა; ავავ ათაბაგის სამწირველოდ კი, პეტრე წინამძღვარს ცალკე ეკვდერი აუშენებია წმ. 12 მოციქულთა სახელზე, რასაც გვაუწყებს 1242-1250 წწ. ზემოხსენებული წარწერა.

განგების ნაწყვეტში შემდეგ ნათქვამია: „და სხუაი, რომელი ამისგან დაპრჩა, ასსავე სახლსა ზედა სახუცოსა და სამწიროსა, წესისაებრ ვითა ჰმართებდა, ზედა გაუყავ სწორად“. მაშასადამე, ტექსტის წინა ნაწილში აღნიშნული ყველა სამსახურის გასტუმრების შემდგომ დარჩენილია სამყოფი სურსათი 100 სახუცო და სამწირო სახლებზე გასანაწილებლად. ხუცესთა და მწირთა აღნიშნული რაოდენობის გათვალისწინებით, მონასტერი დიდი იქნებოდა.

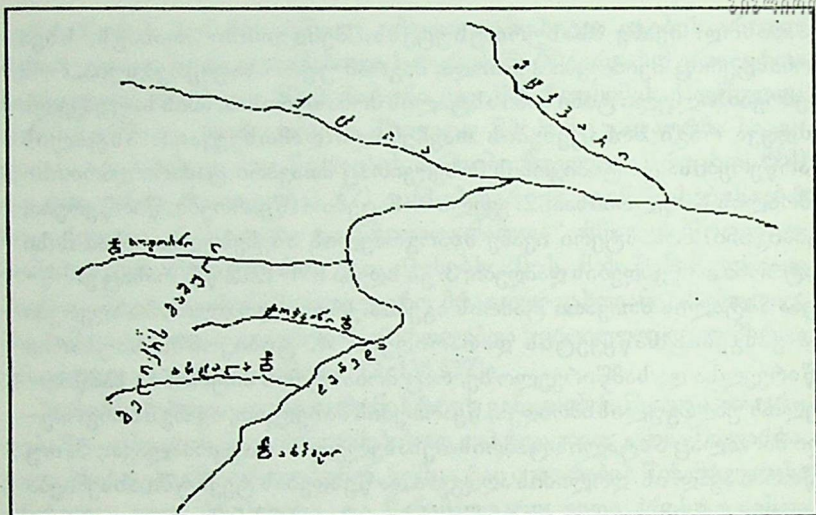
ვაჰანის ქვაბთა განგების მიხედვით, იქ 51 მღვდელმონაზონი და 10 მსახური იყო. ასევე 50 მონაზონი და ერთი წინამძღვარი იყო

პეტრიწონის მონასტერშიაც. ასეთი დამთხვევა ეგების არ იყო შემთხვევითი: ძველ აღთქმასა და სახარებაში 50 (ერგასი) ერთ-ერთი საკრალური რიცხვია. 50 მონაზონი იყო წმ. რიფსიმეს ქალწულთა მონასტერშიაც, რომელთაგან მხოლოდ წმ. ნინო გადაურჩა სიკვდილს... ვაჰანის ქვაბთა წესდების დამდეგი მღვდელთა რიცხვს (24) და დიაკონთა რაოდენობას (7) განსაზღვრავს „განაწესებისაებრ მოციქულთა კრებულისა და წმიდათა მამათა“. მწირად წოდებულ მონაზვნების რაოდენობას იგი აწესებს 20-ს. მას შესაძლებლად მიიჩნდა მღვდელ-მონაზონთა უფრო მრავალრიცხოვანი კრებულის, მაგრამ დადგენილ რაოდენობას ამართლებდა სურვილით ყოველმხრით უნაკლულად ყოლოდა ძმობა (12. 136,137).

ზემოხსენებული უცნობი მონასტრის განგების ნაწყვეტი მთავრდება წინამძღვრის ქცევის ნორმების რეკომენდაციით: „წინამძღუარსა, ვითა ქრისტესა ჰმორჩილებდნენ. ნუმცა რაი იკადრების წინამძღურისა უნებელი, ვითა ქრისტესი. და წინამძღუარი, ვითა ქრისტე მისთა მოწაფეთათვს ტკილი, სახიერი და ღმობიერი იყოს. წინამძღუარისაგან ნუმცა იქმნების ესე, თუ: (რომელთა) კითხვა-რჩევით სიყუარული ჰქონდა, რომელმან ეშინოდა და ჰრცხუენოდა და ნუგეშინისცემდა, ასუმევდა, აცმევდა და რომელთა მწირთაგან არცა ეშინოდა და არცა ჰრცხუენოდა“ (12. 134). მაშასადამე თუ ზოგიერთ მწირს ეშინია და რცხვენია წინამძღვრისა, ეს უკანასკნელი უნდა ანუგეშებდეს მას.

ზემოთ განხილულ ტიპიკონზე დაკვირვებით, აკად. ივ. ჯავახიშვილმა დაასკვნა, რომ „ესაა მსახურთუხუცესის ივანე მხარგრძელის მიერ (მაშასადამე 1191-1212 წწ.) დაარსებული ქვემო ქართლის, ბოლნისის მაზლობლად მდებარე მონასტრის განგება“ (14.22-23). ე.ი. ივანე მხარგრძელი მონასტრის პატრონი ყოფილა და თვითონვეა წესდების დამდეგი, თუმცა მის ნაბრძანებს სხვა უნდა წერდეს. ამას ადასტურებს ნაწყვეტის ბოლოს ნათქვამი: „აწ ესე, ვითა ყოველივე წესი და განგებაი ამის მონასტრისაი საღმრთოი და საკაციო ამას ტვიპიკონსა შინა სრულად და უნაკლულად დამიწერია, ყოველსავე ეგრეთ ადასრულებდენ“ (11.73; 12.134). ტექსტის ფრაგმენტულობით უნდა აიხსნას, რომ მონასტრის პატრონის ვინაობა გამოკვეთილად არ ჩანს, როგორც ეს ვაჰანის ქვაბთა განგებაშია, თუმცა მისი მოხსენიება თამარ მეფის შემდეგ, მისი ზრუნვის ხაზგასმაც საკმაო საბუთია

საამისოდ. ივანე მსახურთუხუცესს, შემდგომში ათაბაგს, სხვა მონასტერიც შეიძლება ჰქონოდა, მაგრამ უფრო საფიქრებელია, რომ ზემოვანხილული ტიბიკონი ახტალის მონასტრისაა. ამის საფუძველს იძლევა რიგი მონაცემების თავჩენილი დამთხვევა: 1. ახტალის წარწერებისა და ტიბიკონის მიხედვითაც მთავარი ტაძარი ღმრთის-მშობლის სახელობისაა; 2. ყველა მონაცემით (წყაროები, წარწერები, ტიბიკონი) მონასტერი ივანე მხარგრძელის აშენებულია, ისაა მისი პატრონი და წესდების დამდები; 3. ეს ხდება 1191-1212 წწ, რასაც ემოწმება ახტალის მთავარი ტაძრის აგების ქრონოლოგიური საზღვრები და განგების ნაწყვეტის დათარიღება; 4. ტიბიკონში საუბარია მწირველსა და სამწირველოზე, რაც მონასტრის პატრონის სამწირველოს უნდა გულისხმობდეს; წყაროების მიხედვით, ივანე მხარგრძელი მართლაც ახტალის ტაძრის შესასვლელში დაუკრძალავთ; 5. თუ სწორია აკად. ის. დოლიძის აღდგენა და წესდების ტექსტში იხსენიება მატური („რომელთაცა ძმათა წინამძღუარი უბრძანებდეს ეკლესიისა და მატურისა (მტ რსა) სამსახურად გაგზავნასა“...) მაშინ აქ ალბათ მომავალი საგვარეულო სამარხი უნდა იგულისხმებოდეს. მართლაც მამა-შვილი: ივანე და ავაგ ათაბაგები ახტალის მონასტერში დაიკრძალნენ; 6. ბოლნისისა და ქარცების დასახელება განგებაში, საიდანაც ღვინო და ხორბალი უნდა მოსულიყო მონასტერში, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მონასტერი ამ პუნქტების გარეთ იგულისხმება; მათთან საპირისპიროდ, ადგილობრივ ვითარებას ტიბიკონში აღნიშნავენ სიტყვებით: „აქა“, „აქაით“, „ამის ადგილისაგან“, „ამის მონასტრისაი“, რომლის სახელის მოუხსენებლობა ნაწყვეტის ნაკლულობით უნდა აიხსნას; 7. სამეფო ოჯახის, ლაშქართა, დიდთა და მცირე სტუმართა ხშირად იქ ყოფნა, მიუთითებს მონასტრის სიახლოვეზე მნიშვნელოვან ტრასასთან, რასაც ასევე შეესატყვისება ახტალის მდებარეობა დებედის ხეობით მიმავალ გზაზე; 8. ახტალის წარწერებსა და განგების ნაწყვეტში მოხსენიებული მსახურთათანამდებობანი შეეფერება „დიდთა და სრულთა მონასტერთა“: მამასახლისი, წინამძღვარი, მოძღვარი, დეკანოზი, დიაკონი, კანდელაკი, ხუცესი, წმ. მამანი და ყოველნი ძმანი, მწირველი, მოწაფე, მწირ-მონაზონი, ასევე - ერისაგანი, მსახური, განმგე, ნაცვალი, საპყარი, ყმა; 9. ტიბიკონში იხსენიება მონასტრის პატრონი, პეტრე წინამძღვარიც ახტალის წარწერაში აშობს, რომ აშენებს ეგვტერს,

სურ. 3. სქემა მელიქის მამულისა სომხითში

„სადიდებლად პატრონთა და გამზრდელთა“, ორივეგან იგულისხმება ივანე მხარგრძელის ოჯახი; 10. განგების ნაწყვეტის ბოლოს წინამძღვარი სამჯერაა ქრისტეს შედარებული („ვითა ქრისტესა“), პეტრე წინამძღვარი თავის წარწერაში ასევე ამბობს: „თქოვიენ, ქრისტეს-მოყვარენო და მგ ზავსნო მამანო წმიდანო“... ცხადია ამით არ ცნაურდება, რომ მაინცდამაინც პეტრეა ტიბიკონის დამწერი, მაგრამ იგი თითქოს ამ წესდების გავლენას უნდა განიცდიდეს; 11. ტიბიკონის ნაწყვეტის ბოლოს, წინამძღვრისაგან მოითხოვენ თანაბარ დამოკიდებულებას, ერთნაირ სიყვარულს, არგამორჩევას მონაზვნებისას მონასტრის მწირთა შორის. ასეთი რამ არ ჩანს ვაჰანის ქვაბთა, თუ პეტრიწონის მონასტრის წესდებათა ტექსტებში. ეგების ეს უნდა მიგვანიშნებდეს განსხვავებულ ვითარებაზე, ახტალის მონასტერში რომ შექმნილა: ქართველი და სომეხი დიოფიზიტი ბერების თანამშრომლობაზე. ასეთ ვითარებაში, თუ კანონზომიერია პეტრიწონისა და ვაჰანის ქვაბთა მონასტრების ბერ-მონაზონთა თანაბარი რაოდენობა - 50, მაშინ იქნებ ჩვენს ნაწყვეტში მოხსენიებული 100 სახუცო

სახლიდანაც 50 ტომით ქართველი, 50 კი - სომეხი დიოფიზიტი მონაზვნისა იყო; 12. ტიბიკონი რომ ახტალის მონასტრისაა, საამისოდ ნიშანდობლივი უნდა იყოს კიდევ ერთი გარემოება: ტყავის ნაჭერზე დაწერილი ამ ნაწყვეტის მეორე სუფთა გვერდზე ყოფილა 1777 წ-ით დათარიღებული მხედრულად ნაწერი, შეწირულების სიგელი გარეჯის ნათლისმცემლისადმი მიცემული სომხითის მელიქის ძეთაგან (11.73-75). ახტალის მონასტრის განგების ნაწყვეტი მათ ხელში უნდა ჩავარდნოდათ იმიტომ, რომ სომხითის მელიქის თავადური სახლის სამკვიდრებელი თავიდანვე ხოუორნისხევსა და ჭოჭკანის ხეობაში იყო. ეს ირკვევა ქართული და უცხოენოვანი წყაროების შეჯერებით, მეტადრე ომან ხერხეულიძის სიტყვებით: „... ახტალა, რომელ არს მამულობით თავადთა სომხითის მელიქისა“ (18. 98-101). ახტალის მონასტერი სომხითის მელიქების საგვარეულო სასაფლაოდ ქცეულა და ასე დარჩენილა XIX ს-ის შუამდე. ამასვე ეხმაურება XVIII ს-ის ხელით შესრულებული მეორე მინაწერი ზემოხსენებული ტიბიკონის ნაწყვეტის არშიაზე: „წვიმაში გდებულყოფი ქვემოთ ხევში და მაგიერი ქაღალდი კი მივეც, ეს აქ აღარას ეხმარებოდა“ (11.71). ამას სომხითის მელიქის ოჯახის წევრი უნდა წერდეს და სიტყვა „აქ“, მისი საცხოვრისისა და ახტალის მონასტრის გვერდი-გვერდ არსებობაზე მიგვანიშნებს. მონასტერს წვიმით გადარეცხილი ეტრატის ნაჭერი, დამწერის აზრით, ველარ გამოადგებოდა.

1392 წ. საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში დასახელებულია: „ახტალას კუამლი სომეხი ათი, მათითა მამულითა, კუალად ახტალის ხევზე სოფელი ვარდისუბანი“ (12.178). აქ მონასტრის მოუხსენიებლობა უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ იგი არ შედიოდა საკათალიკოსო მამულებში. 10 კომლი სომეხი კი ახტალაში მცხოვრები დიოფიზიტები იქნებოდნენ, რადგან სვეტიცხოვლის კუთვნილი სოფლები და ყმები, სამწყსოდაც მასვე ექვემდებარებოდნენ (19. 82. 86). ვახუშტის რუკაზე და სოფლების სიაში, ვარდისუბანი ახტალისხევში აღარ ჩანს, მაგრამ მისი სახელწოდება, XIV ს-ის ბოლოს იქ ქართულ მოსახლეობზე მიუთითებს.

სახელი ახტალა პირველად ზემოხსენებულ საბუთში ჩნდება; სომხური წყაროები მას არ იხსენიებენ, იქ ძველებურად, მწიგნობრული გზით შემორჩენილი „პლნმაჰანქი“ იხმარება. ვარაუდობენ, რომ ახტალა ამ ადგილს შეერქვა მონგოლ-თათართა ბატონობის ხანაში, წარმომ-

დგარია „აღ-თალა“-დან, რაც ნიშნავს „თეთრ ველს“, ეს კი ალბათ იქ არსებული მადნების გამო, ნიადაგის სიბაცეს უკავშირდება (20. 196).

ვახუშტი ბატონიშვილი ახტალისა და მისი მეზობელი ხევების აღწერისას, ასევე თავის რუკაზე შეცდომებს უშვებს: მისი ჩვენებით, ახპატის ქვევით, ჯერ ჭოჭკანის ხეობაა, შემდეგ ახტალისა, სინამდვილეში ვითარება წინაუკმოა. ამიტომვე არაა სწორი ახტალის ქვემოთ ხოჟორნისხევის დასახელება (1. 36), ის ჭოჭკანისხევის შემდეგ მდინარის დაყოლებით ერთვის დებედას. ამრიგად, სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ პუნქტებისა და ხევების თანმიმდევრობა ასეთია: ახპატი, ახტალა, ჭოჭკანი, ხოჟორნისხევი. არაზუსტია სოფლების განლაგება ხეობათა მიხედვითაც: სოფელთა სიებში ახტალა და ყაზანჩი ხოჟორნის ხეობაშია ჩათვლილი, რუკაზე კი, ყაზანჩი ჭოჭკანისხევშია აღნიშნული, ახტალა - ცალკე; უზუსტობაა ბრდაძორის მოთავსება ჭოჭკანისხევში... ავტორის ეს შეცდომები გამოწვეული უნდა იყოს იმით, რომ ას წელზე მეტი ხნის განმავლობაში ირანის შაჰისაგან სომხეთის მელიქისათვის მემკვიდრეობით ნაბოძები მამული დებედის ხეობაში, ქართლის აღწერას არ ექვემდებარებოდა; მელიქის სიურღალს არ ევალებოდა მოლაშქრეთა გამოყვანა, სახელმწიფო გადასახადი და ასე რჩებოდა XVIII ს-ის დასაწყისშიაც, თუმცა კი, სომხეთის მელიქი ქართლის მეფის მოხელედ ითვლებოდა; ყოველივე ამას დასტურლამალი მოწმობს (18. 101). ამიტომ აქაური სოფლების შესახებ, ვახუშტის ხელთ არსებული აღწერითი ცნობები ნაკლული უნდა ყოფილიყო, რაც მის შეცდომებს აპირობებდა.

დებედის ხეობის განსაკუთრებული ეკონომიკური მნიშვნელობა ისევ გამოჩნდა XVIII ს-ის 60-იანი წლებიდან, როდესაც ერეკლე მეფემ გიუმიშხანეს პროვინციიდან (ოსმალეთი) გადმოასახლა ბერძენ მადნისმწარმოებელთა 800 ოჯახი (2000 სული). 1763 წ. ახტალის ვერცხლის საბადოების და შაბლულის სპილენძის დამუშავება, 1770 წ. კი, მათ შეემატა ალავერდის სპილენძსადნობი იმავე დებედის ხეობაში. თუ ახტალის მადანი სომხეთის მელიქიშვილების მიწებში ითვლებოდა, ალავერდის საბადოები არღუთაშვილებისა და ბარათაშვილ-ორბელიანთა მამულებში იყო. ახტალიდან მიღებულ ოქროს ბერძნები მთლიანად მეფეს აბარებდნენ, ვერცხლიდან კი მეფე იღებდა 25% ნატურით. მელიქიშვილები მიწისა და ტყისათვის დებულობდნენ 300 მანეთს, ამდენსავე ქარხნების ზედამხედველობისათვის, ასევე ტყვიისა

და ვერცხლის ნაწილს ნატურით. მეფის წლიური სუფთა შემოსავალი 50 000 მანეთამდე აღწევდა (21. 9-17). 1776 წ. ერეკლე მეფეს სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს ცხრაგირვანქიანი, ახტალის მადნისაგან გაკეთებული ბარძიმი წარწერით (22. 345).

1785 წ. ომარ-ხანი კახეთზე გამოვლით ქართლს შემოესია, ააოხრა ახტალის მალაროები. ამის გამო ერეკლე წერდა გარს. ჭავჭავაძეს, რომ ლეკებმა ააფეთქეს ახტალის ციხის კედელი, თუმცა 300 კაცი დაუხოცეს, მათ მაინც აიღეს ახტალა და დაატყვევეს 845 კაცი, მათ შორის მელიქიშვილებიც. მტერს წაუღია დიდი რაოდენობის სპილენძი, ტყვია, ვერცხლი, ფული (23. 52).

აოხრებული საბადოები ორი წლის მანძილზე უმოქმედოდ იყო. იქ მუშაობა განახლდა 1787 წლიდან, მაგრამ უკვე შემცირებული წარმადობით. 1788 წ. მეფე ერეკლე იულონ ბატონიშვილს წერდა, რომ ახტალაში გაგზავნილი ასი კაცი უკან გამობრუნებულა და მადნები უპატრონოდ მიუტოვებიათ. „ახლა მელიქიშვილი იასე უზბაში გამოგვიგზავნია. ასი კაცი ახლა სხვა უნდა გაურიგო 20 დღის ნუზლით. ორი უზბაში უთავე და ამ იასეს მიაბარე, წყალი გაიყვანოს, კაცი გაუძღვაროს და გაისტუმროს... შენ ხომ იცი, რომ ჩემი ხელის გამმართავი ეგ მადნები არის და ბერძნების სარჩოც ეგ არის“ (24. 45-46).

ერეკლეს დიდი მზრუნველობა გამოუჩენია მადნისმწარმოებელ ბერძენთა მიმართ. ახტალაში მომუშავე ილია ბერძნის ნათლიობაზეც არ უთქვამს უარი, დაუნიშნია ჯამაგირი, საკმაოდ უხვი წლიური უღუფა და სახლიც მიუცია. ამიტომ იყო ილია ბერძენი რომ მოახსენებდა: „თქვენს უბრძანებლად კარის ზღურბლზედ გადმოსვლაც არ შემიძლიანო“ (25. 315).

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობა, ახტალაში ძველთაგანვე საეპისკოპოსო კათედრის არსებობაზე, სხვა წყაროებით არ დასტურდება; სამაგიეროდ საყურადღებო უნდა იყოს მისი ნათქვამი ახტალის წინამძღვარზე: „შემდგომად იქმნა მიტრაპოლიტი და მეტოქი სომხითისა, რომლისა სამწყსო იყო ხუნანი, გარდაბანი და ბერდუჯის მდინარე“ (1. 36). ავტორის მიერ ნახმარი ეს „შემდგომად“ ჯერ ისევ ერთიანი საქართველოს პერიოდს უნდა გულისხმობდეს, მაგრამ XIII ს-ის ძეგლში - „განგება დარბაზობისა“, ახტალის მიტროპოლიტი არ ჩანს. შესაძლოა დემეტრე II-ის შემდგომ ხანებში, ეგების გიორგი ბრწყინვალის დროს შეიქმნა ქვემო ქართლში ისეთი ვითარება, რომ

ახტალის წინამძღვარი მიტროპოლიტი გახდა. ამ მხრივ შესაძლოა ნიშანდობლივი იყოს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა: „პერ-კახთა და სომხითის ერისთავნი, რომელნიც ჩინგიზთ მიუდგენ, კახეთს ცივზედ მოაწვივა და ამოსწყვიტა, იმერნი და ამერნი გაიერთა და დაიპყრა ნებისაებრ ყოველი საქართველო“ (26. 325). ასეთ პირობებში ახტალის მიტროპოლიტს დაეკისრებოდა დებედის ხეობის ქართული მოსახლეობის, ასევე მოძრავლებული სომეხი ქალკედონიანების მწყემსმთავრობა.

ცნობა იმის შესახებ, რომ ფეოდალიზმის გვიან საუკუნეებშიაც არსებობდა ახტალის სამიტროპოლიტო, ვახუშტის გარდა, მოიპოვება 1770-იანი წლების კიდევ ერთ საბუთში. იქ ქართლის მაშინ მოქმედ საეპისკოპოსოთა გვერდით, დასახელებულია „დაცლილნი აოხრებისაგან სამიტროპოლიტო ახტალისა, საეპისკოპოსო მანგლისისა“ და სხვა (12. 929). მაშინ მოხდებოდა ახტალის წმ. გიორგის ეკლესიიდან XII-XIII სს-ის ტყავის სახარების გამოტანა, რომელიც შალიკაშვილებს ჩაგარდნიათ ხელში (22. 380).

ვახუშტისავე სიტყვით, ატენის სიონში „აწ სმენ გადამდგარს ეპისკოპოსს ახტალის მაგიერ, ვინათგან იგი უქმ არს, და აწ არს ნიში მისი“ (1. 57). სხვა ფაქტებთან ამ ცნობის შეჯერებით, გამოტანილია დასკვნა, რომ მხოლოდ მაშინ, როცა ვახუშტის შრომა იწერებოდა, აპირებდნენ, როგორც ჩანს, ახტალიდან ატენში საეპისკოპოსოს გადმოტანას. მას მერე, რაც ატენი გახდა „ნიში“ ახტალისა, შემდეგ მისი მემკვიდრე, უნდა გაჩენილიყო სომხური პილიგრიმული წარწერები ატენის სიონის კედლებზე. ეს პილიგრიმები ქალკედონიტები იქნებოდნენ ისევე, როგორც ქალკედონიტური იყო ახტალის საეპისკოპოსო. ჩანს აღნიშნული ღონისძიება არ განხორციელებულა: როგორც მომხდარი ფაქტი, იგი არ აისახა ვახუშტის თხზულების გვიანი ხანის ხელნაწერებში; არც შემდგომშია რაიმე ცნობა ატენის საეპისკოპოსოს შესახებ (27. 82). მომდევნო ხანებში ახტალის მრევლისთვის ისევ მოუყრიათ თავი. ეს ალბათ ანტონ I კათალიკოსის მოღვაწეობის ხანაში (1744-1788 წწ.) მოხდა. ახტალის იმდროინდელ იერარქთაგან ასახელებენ: სოფრომს, ომარ-ხანისაგან დატყვევებულს, შემდეგ ახალციხელ ქრისტიანთაგან გამოსყიდულს; გედეონს, აღესრულა 1792 წ; ეგნატის, რომელმაც ახტალა მიატოვა 1796 წ; იოანეს, რომელიც აღესრულა 1798 წ. XVIII ს-ის ბოლოს ახტალის ეპარქიას

განაგებდა ვარლამი, ქსნის ერისთავის - დავითის ძე. იოანე ბაგრატიონის ცნობით, იგი კათალიკოს ანტონ I-ს აღუზრდია, ახტალის ეპისკოპოსი გამზდარა, შემდგომში კი - საქართველოს ეგზარქოსი (28. 183, 234). 1802 წ. ახტალის მადაროებში მომუშავე ბერძნების თხოვნით, ბერძენი მღვდელი ქ. ანკირიიდან, კიპროსში აღზრდილი იოაკიმი ახტალის ეპისკოპოსად აკურთხეს; აღესრულა 1827 წ. (29. 34).

ახტალის მონასტრის ისტორიისათვის, საყურადღებოა XIX ს-ის იქაურ საფლავის ქვათა წარწერებიც: „ქრონიკონს უჟ (1802 წ.), ასექტენბერს. ქ. ტომთა და ნათესავთა ყოველთა მიერ ბუნებისა გარდავიხადე მეცა, რომელი ვიყავ ჯავახიშვილის მზეჭაბუკის ასული და მეუღლე ჩინებულთა თავადთა სომხითის მელიქის ძის თეიმურაზისა, თამარ აღვესრულე წლისა ნე (55) და დავუტევე ორნი სატრფონი ძენი ჩემნი სოლომონ და იოანე გოდებასა შინა და აქა დავიდევ ახტალის ეკლესიასა, სასაფლაოსა ჩვენსა. გევედრები მხედთა ოხანი მაგეთ“. თეიმურაზი და ძე მისი სოლომონ მელიქიშვილები, იხსენიებიან ზემოთ განხილული ახტალის მონასტრის ტიპიკონის 1777 წლის მინაწერში, რომელიც ვკამცნობს გარეჯის მონასტრისათვის მათ მიერ ჭოჭკანელი გლეხის შეწირულებას.

1812 წლის მეორე წარწერა საფლავის ქვაზე ასეთი შინაარსისაა: „... საქართველოს მეფის გიორგის გორდალი თავადი ზაალ დავითის ძე ზურაბიშვილი ბარათოვი, შობისაგან წლისა ლ-სა (30) და ჩემთანა მეცხედრე ჩემი, თავადის ამილახორის ასული ანნა, წლისა კვ-სა (26), რომელნიცა ჟამსა შინა სიჭაბუკისასა, ვჰყუარობდით მრავალთა კეთილობათაგან. ხოლო უბედურისა გამო შემთხვევისა, ერთსა ცხედარსა ზედა შუალამ მძინარენი, თთუესა აპრილსა იბ-სა (12), ჩყიბ-სა (1812) წელსა, შესაწყალ მოვიკლენით ხანჯლისა გმირვითა ორგულთა ყმათა ჩუენთაგან და დაითხია სისხლი ჩვენი სოფელსა შინა ჩვენსა ახპატს, ხოლო სხეული ჩვენი აქა მცირესა საფლავსა შინა დაიფარა და აღიხოცა ჩუენზედა მეძკვიდრება სახლისა ჩვენისა“. ახპატის მონასტრის მატთანე ამ ფაქტს 1790 წლით ათარიღებს და მიზეზად ზაალის უზომო სიმკაცრე მოაქვს (30. 16). საფლავის ქვის თარიღი უფრო სანდო ჩანს.

მესამე წარწერა 1856 წლისაა და ასე იკითხება:

„კნიაჟნა ნატალია ალექსანდროვნა მელიქოვა, მხევალი ღუთისა განსვენებული...“

ჰასაკის გვართა სახელოვანი,
 სწავლა ზნეობით წარმატებული,
 დასჯნა რა მსწრაფლად ყვავილოვანი,
 და რტო ნაყოფად განმზადებული,
 რომ უქმნა დღენი განმწარებულნი
 საყვარლის ასულისგან მოკლებული.

დედა სოფიო ერისთავის ასული მელიქოვისა, ცრემლით დასდებს
 ლოდსა ამას, რათა ყოველთა თანა წარმავალთა სთქუათ: წმიდათა თანა
 განუსვენე ქრისტე ღმერთო, სულსა მხევლისა შენისასა. დაბადებულ
 არს ჩყლდ-ს (1834), აკვისტოს კვ-სა (26), გარდაიცვალა ივლისის იზ-
 სა (17) ჩყნვ-სა (1856) წელსა,, (4. 215-217).

ახტალის მონასტერი ამჟამად სომხეთის საზღვრებშია.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ. 1941.
2. დ. მუსხელიშვილი. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, I, თბ. 1977.
3. Е. Такаишвили. Грузинские надписи Ахталы, СМОМПК, XXIII, 1901.
4. პ. მურადიანი. სომხეთის ქართული წარწერები, ერ. 1977 (სომხ. ენაზე).
5. ლ. მელიქსეთ-ბეგი. ქობერი და მისი სომხური და ქართული წარწერები, ტფ. უნივერსიტეტის მოამბე, VII, 1927.
6. ლ. მელიქსეთ-ბეგი. ლორე-ტაშირის ქართული ეპიგრაფიკა, თსუ შრომები, - 1964, ტ. 108.
7. Р. О. Шмерлинг. К вопросу о характеристике главного храма Ахталы... XI науч. сессия Отделения обществ. наук АН Груз. ССР, 26-28 апреля 1943 г. Тб. 1943.
8. ილ. აბულაძე. სტეფანოს ორბელიანის ისტორიის ერთი ცნობის განმარტების გარშემო, თსუ შრომები, 1948, XXXIII - В.
9. Киракос Гандзакци. История Армении, пер. Л. А. Ханларян, 1976.
10. ა. ვოლსკაია. ქართველ მოღვაწეთა - „ცამეტ ასურელ მამათა“ გამოსახულებები... გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართ. ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის XXVIII სამეცნიერო სესია... გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ. 1985.

11. ს. კაკაბაძე. მეფის თამარის დროინდელი ერთი მონასტრის ტიპიკონის ნაწევები, წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, წ. I, ტფ. 1914.
12. ის. დოლიძე. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბ. 1970.
13. Г. Н. Чубинашвили. Болниси, „ენიმკის მოამბე“, IX, 1940.
14. აკ. შანიძე. თხზულებანი, ტ. III, თბ. 1980.
15. ივ. ჯავახიშვილი. მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, I, თბ. 1969.
16. აკ. შანიძე. ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი, თბ. 1971.
17. ბ. ლომინაძე. სამწირველო XIII ს-ში, „მიმოხილველი“, I, თბ. 1949; ფეოდალური მიწისმფლობელობის ისტორიიდან, მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკ. 31, 1954.
18. დ. ბერძენიშვილი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, ქვემო ქართლი, I, თბ. 1979.
19. ა. ხახანაშვილი. გუჯრები, ქუთაისი, 1891.
20. დ. დავლიანიძე. ვახუშტი ბაგრატიონის ერთი ცნობის გამო, კრებ. „ვახუშტი ბაგრატიონი ისტორიკოსი და ეთნოგრაფოსი“, თბ. 1997.
21. დ. გოგოლაძე. სამთამადნო, სამთო-საქარხნო მრეწველობა საქართველოში... თბ. 1966.
22. თ. უორდანი. ქრონიკები, III, თბ. 1967.
23. Межкавказские политические и торговые связи Вост. Грузии, I вып. материал подобрал и подготовил к печати В. Н. Гамрекели, Тб. 1991.
24. ექვთ. თაყაიშვილი. საქართველოს სიძველენი, III, თბ. 1910.
25. ის. დოლიძე. ქართული სამართლის ძეგლები, VIII, თბ. 1985.
26. ქართლის ცხოვრება, II, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. თბ. 1959.
27. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები, თბ. 1978.
28. მცირე უწყებანი ქართველთა მწერალთათვის, ივ. ლოლაშვილის გამოც. თბ. 1983.
29. Дм. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства, 1875.
30. С. В. Тер-Аветисян. Крестьянский самосуд над помещиками-феодалами Бараташвили в конце XVIII в. Бюллетень КИАИ, 1930, № 6.

ოთარ ჯანელიძე

ექვთიმე თაყაიშვილი პოლიტიკურ სარბიელზე

ექვთიმე თაყაიშვილი სტალინის სიცოცხლეში, 1953 წლის თებერვალში გარდაიცვალა. მის დაკრძალვას მხოლოდ მეცნიერის უახლოესი ნათესავები და უერთგულესი მეგობრები დაესწრნენ, დაახლოებით ორმოცი ადამიანი.

საქართველოში, სადაც მიცვალებულის საუკუნო გზაზე გაცილები გააკვეული ტრადიცია და რიტუალი არსებობს, ეს ამბავი უჩვეულოდ მოგვეჩვენება, რომ არა ერთი გარემოება: ექვთიმე თაყაიშვილი, როგორც კომუნისტური ხელისუფლებისათვის მიუღებელი პიროვნება, სიცოცხლის ბოლო წლებში საბჭოთა რეჟიმის მიერ შერისხული გახლდათ.

საკითხავია, რატომ იყო, ერთი შეხედვით, უწყინარი პროფესიის ხეიბარი მოხუცი ესოდენ საშიში და მიუღებელი საბჭოთა წყობილებისათვის? იმიტომ, რომ მის სახელთან ასოცირდებოდა არა მხოლოდ ჩვენი ეროვნული საგანძურის მრავალწლიანი, ფათერაკებით აღსავსე ოდისეა უცხოეთში, არამედ იგი ცოცხალი მატთანე იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა, რომლის ტრაგიკული აღსასრული სწორედ ბოლშევიკ-კომუნისტებთანაა დაკავშირებული.

ექვთიმე თაყაიშვილს რამდენიმე მონოგრაფია, მრავალი ნარკვევი და სტატია მიეძღვნა, მაგრამ მისი იბიოგრაფიის ერთი მნიშვნელოვანი მონაკვეთი, შეიძლება ითქვას, უსამართლოდაა მივიწყებული, კერძოდ – მისი ეროვნულ-პოლიტიკური მოღვაწეობა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ემიგრაციის წლებში.

ექვთიმე თაყაიშვილი უაღრესად მრავალმხრივი მოღვაწე იყო: პირველი ქართველი არქეოლოგი, მკვლევარი ისტორიკოსი, ეთნოგრა-

ფი, წყაროთმცოდნე, ნუმიზმატი, ფოლკლორისტი... არ დარჩენილა ქართველოლოგიური მეცნიერების არც ერთი დარგი, რომელსაც სწავლულის ხელი არ შეხებოდეს.

მრავალი ეპითეტი ეძღვნება ექვთიმე თაყაიშვილს: კონსტანტინე გამსახურდიამ მას „ერის მეჭურჭლეთუხუცესი“ უწოდა, ნიკო ბერძენიშვილმა - „ისტორიის მეცნიერების რაინდი“, გიორგი ჩუბინაშვილმა - „ქართული არქეოლოგიის ნესტორი“ და სხვა. მაგრამ არანაკლებ საინტერესოა მისი ეროვნული და პოლიტიკური საქმიანობა, რომლის წარმოჩენასაც ამ წერილში შევეცდებით.

მოგეხსენებათ, ექვთიმე თაყაიშვილი გურიის მკვიდრია. ჩვენი საუკუნის პირველი მეოთხედის გურია საზოგადოდ ცნობილია, როგორც ქართული სოციალ-დემოკრატიის სამშობლო, მაგრამ ამ მხარემ წარმოშვა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისეთი თვალსაჩინო მოღვაწეებიც, როგორებიც იყვნენ გერონტი ქიქოძე, პავლე ინგოროყვა, ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვა. დიახ, ექვთიმე თაყაიშვილი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი მესაძირკვლე იყო.

ეს პარტია, რომელიც 1917 წლის ივნისში ჩამოყალიბდა, ილია ჭავჭავაძისა და სხვა თერგდალეულთა ნააზრევს დაეფუძნა და, არსებითად, საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის მათივე გზა განაგრძო.

პარტიის რიგებში თავი მოიყარეს ქართველი ინტელიგენციის უმთავრესად ახალგაზრდა, მაგრამ თვალსაჩინო წარმომადგენლებმა. ნიკო ნიკოლაძე, უკანასკნელი სამოციანელი, იყო პარტიის უხუცესი წევრი.

ექვთიმე თაყაიშვილი იმ დროს ორმოცდათოთხმეტი წლისა იყო, - ნიკო ნიკოლაძესა და ახალგაზრდებს შორის შუა თაობას წარმოადგენდა. იგი რაიმე კონიუნქტურული მოსაზრებით არ დაკავშირებია ახალ პარტიას. ეროვნული - დემოკრატიზმი სიჭაბუკიდანვე მისი რწმენის, მსოფლმხედველობის საფუძველს შეადგენდა. ამასთან, ექვთიმე თაყაიშვილს უშუალოდ ჰქონდა გავლილი ილია ჭავჭავაძის სკოლა: პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტის დამთავრების შემდგომ, 1887 წელს სამშობლოში დაბრუნებული ახალგაზრდა სწავლული ჯერ პედაგოგიურ, მერე კი სამეცნიერო მოღვაწეობას იწყებს, ამავე დროს იგი უკავშირდება ილია ჭავჭავაძესა და მის თანამებრძოლთა წრეს და თანამშრომლობს

„ივერიასთან“, ჩართულია ყველა იმ საზოგადო საქმეში, ილიას თაოსნობით რომ ეწყობა.

ექვთიმე თაყაიშვილის ბიოგრაფიის ერთი საყურადღებო დეტალია მისი მონაწილეობა საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მუშაობაში 1917 წლის ნოემბერში. ყრილობა სწორედ იმ პარტიის ინიციატივით იქნა მოწყობილი, რომლის ერთ-ერთი ლიდერი თავად ე. თაყაიშვილი იყო. მას ჰქონდა დიდი მორალური ავტორიტეტი არა მხოლოდ თავის თანაპარტიელთა შორის, არამედ მთელს საქართველოშიც. ამიტომ, სრულიად ბუნებრივია, რომ იგი არჩეულ იქნა ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში.

ნიშანდობლივია, რომ ე. თაყაიშვილის ხელმოწერა ამშვენებს საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს, რომლითაც საქართველო საუკუნოვანი უფულებობისა და რუსეთის კოლონიური ქვეყნის მდგომარეობიდან აღდგა, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით.

1918 წლის ოქტომბერში საქართველოს ეროვნული საბჭო ახალი წევრებით შეივსო და მნიშვნელოვნად გაფართოვდა. დღის წესრიგში დადგა მისი სახელწოდების შეცვლის საკითხი. საბჭოს სხდომაზე, საკონსტიტუციო კომისიამ წამოაყენა წინადადება, რომ საკანონმდებლო ორგანოსათვის ეწოდებინათ „რესპუბლიკის დარბაზი“. მმართველი ძალა, სოციალ-დემოკრატები (მენშევიკები) მოითხოვდნენ „საქართველოს პარლამენტს“, ფედერალისტები მხარს უჭერდნენ „რესპუბლიკის საბჭოს“ და სხვ. კამათში ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის სახელით ე. თაყაიშვილმაც მიიღო მონაწილეობა. აი, როგორ აღწერს ამ ფაქტს გაზეთის კორესპონდენტი: „როდესაც ექვთიმე თაყაიშვილი თავისი ადგილიდან დაიძრა, თავისებური, მოხრილი სიარულით, მე მესმოდა ხმები: ეხლა საკითხი უთუოდ გადაიჭრებაო. ასე ფიქრობდა ყველა, ვისაც პატივი და მოკრძალება აქვს ბებერი ისტორიის და მუდამ ცოცხალი ტრადიციის და ჩვენი მხცოვანი ისტორიკოსიც, ძველი დარბაისელი ენით შეუდგა ახალი ლინგვისტების წინაშე ძველი ქართულის გამართლებას.

ყველა გრძნობდა, უთუოდ თუ რა მძიმე იყო მისთვის ეროვნულ საბჭოში გამართული კამათი და ამ სიმძიმემ დასძრა იგი თავის ადგილიდან“.¹

ახლა თავად ექვთიმე თაყაიშვილს მოვუსმინოთ. იგი ამბობდა: „ძნელათ თუ ვისმეს უყვარს უცხო სიტყვების ხმარება ისე, როგორც ქართველებს, ძნელათ თუ მოიპოვება ერი, რომელსაც ისე უყვარდეს

უცხო ენა, როგორც ეს ჩვენ გვიყვარს. ეს სენი ისტორიულია, მაგრამ ეხლა იგი უფრო გვემჩნევა. ამ ერთ საუკუნეში ქართული ლექსიკონი ძალზე შეიცვალა. ისტორიკოსი უწინაც აღნიშნავდა, რომ ქართული ენა „უცხოთ მორთული“ არისო. ე.ი. უცხო სიტყვებით შერთული, მაგრამ დღევანდელ ისტორიკოსს ამის თქმა მეტი უფლებით შეუძლია... ეხლა, როდესაც საქართველოში ევროპის კულტურა შემოვიდა, ჩვენი ლექსიკონის არევას, რასაკვირველია, უფრო აქვს ადგილი.

თუ საქართველოს სახელმწიფო გსურთ აღადგინოთ და განამტკიცოთ, - მიმართავდა ე. თაყაიშვილი დეპუტატებს, - თავი უნდა დაანებოთ უცხო სიტყვების სესხებას და ის სახელი მიიღოთ, რომელიც ქართულიც არის და ამავე ბუნებას გამოხატავს“.

მეცნიერმა ხაზი გაუსვა, რომ სიტყვა „დარბაზი სპარსულიდან არის გადმოქართულებული, მაგრამ იგი სავსებით არის შესული ქართულ ხმარებაში... დარბაზი ნიშნავს დიდ ოთახს, მაგრამ თუ ამ სახელს მიიღებთ, - მიუთითებდა ორატორი, - მაშინ უნდა მიიღოთ სიტყვა სეფე-დარბაზი, ესე იგი სასახლის დარბაზი. რუსთაველს აქვს ნათქვამი: „სეფესა შენსა დარბაზსა“. სიტყვა სეფეც გადმოქართულებულია, - განმარტავდა ექვთიმე თაყაიშვილი, მაგრამ სავსებით შესულია ხმარებაში და თუ მიიღებთ, იცოდეთ, რომ ეს ნამდვილი ქართული სახელი იქნება“.

სწავლულმა დეპუტატმა განმარტა ასევე „პალატის“ მნიშვნელობა, აღნიშნა, რომ ისიც იგივე ბუნებისაა, - დიდ ოთახს ჰქვია, მაგრამ „ეს სიტყვაა დასავლეთის და დარბაზი აღმოსავლეთის“. დასასრულს ექვთიმე თაყაიშვილმა განაცხადა: „ყველაზე უკეთესი და შესაფერი, ჩემი აზრით, იქნება საბჭო. ეს ნამდვილი ქართული სიტყვაა. ნათქვამია: „დავსხდეთ და მოვიხმოთ ბჭენიო“. ბჭენი ნიშნავს მსაჯულებს, რომელთაც განსაკუთრებულ იხმობდნენ - სამართლის აღსასრულებლად. საბჭოს წინ უნდა დაერთოს არა ნაციონალური, არამედ რესპუბლიკის საბჭო და მე მგონია, რომ უკეთეს სიტყვას, ნამდვილს ქართულს ვერავინ მოიგონებს“.²

ეროვნული საბჭოს სოციალ-დემოკრატიულმა უმრავლესობამ არ მიიღო მეცნიერ-ისტორიკოსის ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისი. კორესპონდენტის სიტყვით, „ექვთიმე თაყაიშვილი დამარცხდა, ისევე როგორც მასთან ერთად დამარცხდა ცოდნაც და ისტორიაც“. კენჭისყრისას უპირატესობა სოციალ-დემოკრატთა წინადადებას მიეცა, - ეროვნულ საბჭოს საქართველოს პარლამენტი დაერქვა.

მართალია, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ხელისუფლების

ოპოზიციურ ძალას წარმოადგენდა, მაგრამ მისი წევრები და მათ შორის ექვთიმე თაყაიშვილი აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი ახალი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისა და განმტკიცების საქმეში.

1919 წლის თებერვალში ჩატარდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები. ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ 8 მანდატი მიიღო. ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატები გახდნენ ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი გვაზავა, სპირიდონ კედია, გერონტი ქიქოძე, იოსებ მაჭავარიანი, ექვთიმე თაყაიშვილი, ალექსანდრე ასათიანი და პეტრე სურგულაძე.

კრება მუშაობას 1919 წლის 12 მარტს შეუდგა. დამფუძნებელი კრების მესამე სხდომაზე, 18 მარტს, ეროვნულ-დემოკრატიულმა საპარლამენტო ფრაქციის თავმჯდომარის, გიორგი გვაზავას წინადადებით, ექვთიმე თაყაიშვილი ერთხმად აირჩიეს საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგად (მოადგილედ) და პრეზიდენტის წევრად. რეგლამენტის თანახმად, პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა ერთი სესიის ხანგრძლივობით განისაზღვრებოდა, ამიტომ, 1920 წლის 16 მარტს ჩატარდა ხელახალი არჩევნები. აღსანიშნავია, რომ ექვთიმე თაყაიშვილი კვლავ აირჩიეს იგივე თანამდებობაზე. იგი არჩეულ იყო აგრეთვე კრების სახალხო განათლებისა და ხელოვნების მუდმივმოქმედი კომისიების წევრად.

ექვთიმე თაყაიშვილის ინიციატივით დამფუძნებელმა კრებამ შექმნა საბიბლიოთეკო კომისია. კომისიის თავმჯდომარედ თვით ე. თაყაიშვილი აირჩიეს, მას ხომ ამ სფეროში საქმიანობის დიდი გამოცდილება ჰქონდა.

პოლიტიკური მოღვაწეობის პარალელურად იგი აგრძელებდა სამეცნიერო-პედაგოგიურ მუშაობას, - სათავეში ედგა კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიურ ინსტიტუტს, იყო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორი, კითხულობდა ლექციებს, წერდა საჟურნალო სტატიებს, აქვეყნებდა ნაშრომებს. 1919-1920 წლებში ექსპედიციაც მოაწყო რაჭაში. აღწერა და გადმოიღო რაჭის მნიშვნელოვანი ხუროთმოძღვრული ნაგებობანი, შეისწავლა იქ დაცული სიძველენი. შემდგომ ამ მასალების საფუძველზე თბილისში გამოფენაც მოაწყო და სხვ. მაგრამ, რაც მთავარია, ამ მოგზაურობის დროს იგი ხვდებოდა ადგილობრივ მცხოვრებლებს, ესაუბრებოდა ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხებზე, განუმტკიცებდა მათ საქართველოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის რწმენას, უსახავდა იმედს.

ცნობილია, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომ-

მარე იყო ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე, მაგრამ იგი ხანგრძლივად მივლი-
 ნებული იყო უცხოეთში. კრების მუშაობას ფაქტობრივად მისი უფროსი
 ამხანაგი (პირველი მოადგილე) ალექსანდრე ლომთათიძე ხელმძღვა-
 ნელობდა. ექვთიმე თაყაიშვილს არა ერთხელ მოუხდა მისი შეცვლა
 და კრების სხდომების თავმჯდომარეობა.

დამფუძნებელ კრებაში, რომელსაც შალვა ნუცუბიძე „საქართვე-
 ლოს ცნობიერების გვირგვინს“ უწოდებდა, პრეზიდენტიდან უაღრესად
 თავაზიანი, დახვეწილი გამოთქმებით მიმართავდნენ დეპუტატებს.
 მაგალითად, თუ მომხსენებელი ძირითად საკითხს გადაუხვევდა,
 სხდომის თავმჯდომარე მას ამგვარად შეეხმიანებოდა: „ბატონო ორა-
 ტორო, უკაცრავად, უმორჩილესად გთხოვთ, დაუბრუნდეთ საგანს,
 დღევანდელ მსჯელობის საგანს“.

თუ ვინმე უადგილო რეპლიკას ჩაურთავდა გამომსვლელს, თავ-
 მჯდომარე საერთო შენიშვნას გააკეთებდა: „უკაცრავად, ბატონებო,
 უმორჩილესად გთხოვთ, ადგილიდან ნუ იწეხებით ლაპარაკს“. რეგლა-
 მენტს ასე შეახსენებდნენ: „უკაცრავად, ბატონო, თავდება თქვენი
 დრო“ და სხვ.

მიმართვის ამგვარ დარბაისლურ სტილს ექვთიმე თაყაიშვილიც
 ამკვიდრებდა. იგი ზრუნავდა ქართული ენის სიწმინდის დასაცავად,
 მოითხოვდა, რომ საკანონმდებლო ორგანოში მორიდებოდნენ
 უცხოური სიტყვების წარმოთქმას და ესარგებლათ ქართული ენის
 ულვევი შესაძლებლობებით.

თვითონ ხშირად არ გამოდიოდა სიტყვით, ერიდებოდა აზრი
 გამოეთქვა ისეთ პრობლემებზე, თავს კომპეტენტურად რომ არ თვლი-
 და. მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში და თავისი პროფილის
 საკითხებზე მსჯელობისას თუ დადებოდა ტრიბუნასთან, ამიტომაც
 დამფუძნებელი კრების სტენოგრამებში მისი მხოლოდ რამდენიმე
 გამოსვლაა დაფიქსირებული. აღსანიშნავია, რომ ე. თაყაიშვილის
 ყოველი სიტყვა პოლიტიკური გამჭრიახობისა და მეცნიერული
 დაკვირვების ურთიერთშერწყმით გამოირჩევა. საილუსტრაციოდ მისი
 ერთი გამოსვლაც გამოვლავებთ.

1919 წლის 5 დეკემბერს, დამფუძნებელი კრების 68-ე სხდომაზე,
 მან შეიტანა კანონპროექტი „ბეჭდვითი სიტყვის ნაწარმოების მთავ-
 რობისათვის წარდგენის შესახებ“. კანონპროექტის არსი მარტივი იყო:
 ქვეყნის უმთავრეს წიგნთსაცავებში უნდა შეეკრიბათ რესპუბლიკაში
 გამოცემული ნებისმიერი სახის ნაბეჭდი პროდუქცია. ეს ნებისმიერ
 მსურველს მათი გაცნობის და გამოყენების შესაძლებლობას მისცემდა,

ხოლო ხელისუფლებას იმის გარკვევას გაუადვილებდა, თუ რა გამოდის საკუთარ სახელმწიფოში. ამ მიზნით, თითოეულ სტაბლს საკუთარი ბეჭდვითი გამოცემის თოთხმეტი ცალი მთავრობისათვის უნდა წარედგინა, - ორი ეგ ზემპლარი შინაგან საქმეთა, ხოლო თორმეტი - განათლების სამინისტროსათვის. უკანასკნელს ისინი ძირითად წიგნთსაცავებში - დამფუძნებელი კრების, უნივერსიტეტის, საეთნოგრაფიო საზოგადოების და ა.შ. ბიბლიოთეკებში უნდა გაეგზავნა.

დამფუძნებელი კრების ესერმა დეპუტატებმა გიგო ნათაძემ და ილია ნუცუბიძემ ამ კანონპროექტში ცენზურის აღდგენა დაინახეს და ექვთიმე თაყაიშვილს, როგორც მის ავტორს, ბრალი დასდეს. სოციალ-დემოკრატებმა რაჟდენ არსენიძემ და გრიგოლ გიორგაძემ დაიცვეს კანონპროექტი. ბოლოს სიტყვა კვლავ ექვთიმე თაყაიშვილმა აიღო. მისი გამოსვლა ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ. პირველი პოლიტიკური ხასიათისაა, მეორეს კი სამეცნიერო ინტერესი განსაზღვრავს.

„ბატონებო! ყველაფერს მოველოდი, - დაიწყო სიტყვა ექვთიმე თაყაიშვილმა, - მაგრამ თუ ეს უბრალო, მარტივი, ყველასათვის გასაგები და სასარგებლო კანონპროექტი ამდენ დავიდარაბას გამოიწვევდა, ამას კი არ მოველოდი. ეს სწორედ პარტიულ უნიანობით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ასეთ მარტივ საგანზე ასეთი აურ-ზაური ასტეხეს... მე ვერ წარმომიდგენია ისეთი სახელმწიფო, - განაგრძო ორატორმა, - ისეთი მთავრობა, რომელსაც არ ევალებოდეს ცოდნა იმისი, რაც ხდება, დაიწერება სახელმწიფოში. მთავრობამ, იქნება ის დემოკრატიული, თუ არა დემოკრატიული, სოციალისტური თუ არასოციალისტური, სულ ერთია, ყოველმა მთავრობამ უნდა იცოდეს, თუ რა იწერება, რა ხდება, რა აზრები, იდეები და მოძღვრებანი ვრცელდება სახელმწიფოში, რა იდეები ტრიალებს ხალხში, რა მიმართულებაა პრესაში. მაგრამ თავისთავად ცხადია, რომ ეს თვალყურის დევნა არ ნიშნავს მის ბოროტად გამოყენებას. ესენი ამბობენ, რომ თუ ორი ცალი გამოცემულ ნაწარმოებისა გაეგზავნა შინაგან საქმეთა მინისტრს, ეს ცენზურის აღდგენა არისო, იმიტომ, რომ ის ამას ბოროტად გამოიყენებსო. გამოდის, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრმა არ უნდა იცოდეს, რა იბეჭდება სახელმწიფოში. თუ შინაგან საქმეთა მინისტრს არ გაეგზავნა გამოცემული ნაწარმოების ორი ცალი და გაეგზავნა მხოლოდ განათლების სამინისტროს, ნუთუ შინაგან საქმეთა მინისტრი ისეთი უსუსური არის, რომ ის ვერ იშოვის თორმეტი ცალიდან ორ ცალს და ვერ გადაათვალიერებს მას. ყოველ შემთხვევაში, ის შესძლებს გაიგოს ის, რაც საჭიროა. აი, ეხლაც, არ მისდის

გამოცემული ნაწარმოების არც ერთი ცალი, - მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის ზოგ რამეს მაინც ტყობილობს...“

„ახლა წარმოიდგინეთ თქვენ, - განაგრძობდა გამომსვლელი, - რომ არის პრესა, რომელიც აშკარად მიმართულია დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების წინააღმდეგ, - მტერი უწყობს ხელს და ხალხში ამბოხებას იწვევს. ამ შემთხვევაში ჩვენ არ უნდა მივსცეთ საშუალება მიიღოს მის წინააღმდეგ საჭირო ზომები? დიახ, მინისტრმა უნდა მიიღოს ზომები, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ის უკანონოდ მოიქცეს. მე, როდესაც მთავრობას ვაძლევ ამის ნებას, სახეში მაქვს, რომ მთავრობა უნდა მოიქცეს კანონის ძალით. მე თანახმა ვარ, რომ მინისტრმა ასეთი საქმე გადასცეს სასამართლოს. მაგრამ რანაირად უნდა მიმართოს მან სასამართლოს, თუ არ იცის, ვინ ჩაიდინა დანაშაული პრესის საშუალებით, ან ვინ არის ბოროტმოქმედი?“

თუ სიტყვის დასაწყისში ე. თაყაიშვილი საკითხის პოლიტიკურ ასპექტზე უფრო ამახვილებდა ყურადღებას, დასკვნით ნაწილში მაინც ისტორიკოსმა იჩინა თავი, მან, ვისაც სხვაზე უკეთ მოეხსენება წიგნის, ჟურნალისა თუ გაზეთის საისტორიო მნიშვნელობა, როგორც თანამედროვე, ისე მომავალი მკითხველისათვის.

„ბატონებო, - ასრულებდა ექვთიმე თაყაიშვილი, - მე მგონია, ყველა ნაწარმოები შესაძენია. თანამედროვე მოღვაწენი ვერ დააფასებენ იმას, თუ რა არის შესანახი და რა არა. ასე ეგონათ დიდი საფრანგეთის რევოლუციის დროსაც, მაგრამ ეხლა ათას მანეთობით ვაძლევთ იმ პატარა ფურცლებში, რომლის შენახვა მაშინ საჭიროდ არ მიაჩნდათ... შეუძლებელია ჩვენ დავაფასოთ დღეს ის, რაც ისტორიამ უნდა დააფასოს. ეხლანდელ მოქმედებას ისტორია გაარჩევს. ისტორია ყველას თავისას მიუსჯის. ის ყველას გაგვასამართლებს. ამიტომ თუ თქვენ კულტურული ხალხი ხართ, ეს წესი უნდა შემოიღოთ და ყოველგვარი ბეჭდვითი სიტყვის ნაწარმოები მომავალ თაობას შეუნახოთ“.³ ამ სიტყვებს დეპუტატების საერთო ტაში მოჰყვა და კანონპროექტიც მიიღეს. დღეს, ალბათ, ზედმეტია ლაპარაკი იმაზე, თუ რაოდენ მართალი იყო ექვთიმე თაყაიშვილი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის მისი არსებობის პირველი დღეებიდანვე უმნიშვნელოვანესი საკითხი იყო მეზობელ ქვეყნებთან მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება და შენარჩუნება. საქართველო უმეტესად ახერხებდა ამას, მაგრამ ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა შორის იყო ერთი მტკივნეული პრობლემა, რომელიც ტერიტორიების კუთვნილებასა და საზღვრების დადგენას შეეხებოდა.

მათი გარკვევის მიზნით. 1918 წლის გაზაფხულზე, ჯერ კიდევ ამიერ-კავკასიის სეიმმა შექმნა პოლიტიკურ-ტერიტორიალური გადამიჯვნის კომისია.⁴ მაგრამ საკითხის გადაწყვეტა გაჭიანურდა. სომხეთის უსამართლო ტერიტორიულ პრეტენზიებს საქართველოსადმი 1918 წლის დეკემბერში სომხეთ-საქართველოს ომიც კი მოჰყვა. მეომარ სახელმწიფოთა დაზავების შემდგომ, მოწვეულ იქნა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების წარმომადგენელთა კონფერენცია. კონფერენციამ დაინტერესებულ მხარეთა მონაწილეობით გამოყო სატერიტორიო კომისია, რომელსაც საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი ხელმძღვანელობდა. საქართველოდან კომისიის შემადგენლობაში სვიმონ მღვიანთან ერთად ექვთიმე თაყაიშვილიც შედიოდა.

კომისიის სხდომებზე ექვთიმე თაყაიშვილი სხვა ქართველ დელეგატებთან ერთად იცავდა დებულებას, რომ „დავა შეიძლება მხოლოდ სახელმწიფოთა შორის მდებარე მომიჯნავე რაიონებზე და ასეთი დავის გადაწყვეტის დროს ხალხის ნებისყოფის გარდა საჭიროა ხელმძღვანელობა აგრეთვე ისტორიულ-სტრატეგიული საზღვრებით და სადავო რაიონების ყოფა-ცხოვრების მიხედვით“.⁵ ამასთან, მეტი სიცხადისათვის ექვთიმე თაყაიშვილი მოითხოვდა, ჯერ გამოერკვიათ სადავო რაიონები და შემდეგ ემსჯელათ პრინციპებზე. სომხეთის მხარე აყენებდა წინადადებას, რომ სადავო საკითხების გადაწყვეტა პარიზის სამშვიდობო კონფერენციისათვის მიენდოთ. ამის საპასუხოდ ექვთიმე თაყაიშვილმა განაცხადა: „კონგრესის გადაწყვეტილება ჩვენს დავას ვერ მოსპობს, ეს დავა ჩვენ თვითონვე მშვიდობიანობის გზით უნდა გადავწყვიტოთ: თუ შეთანხმება ვერ მოხდება, მაშინ არბიტრაჟს უნდა მივმართოთ“.

ექვთიმე თაყაიშვილი ასაბუთებდა თვალსაზრისს, რომ „ამიერკავკასიის სომეხთა უმრავლესობის მოთავესება სომხეთის სახელმწიფოში მეზობელ სახელმწიფოთათვის ზიანის მიუყენებლად შეუძლებელია. სომეხთა სახელმწიფო, მეზობლებთან შედარებით, უფრო ფართე ფარგალში შეიძლება შეიქმნეს ოსმალეთის სომხებთან გაერთიანებით“.⁶

კომისიამ აზრთა გაზიარების შემდგომ ერთხმად მიიღო დადგენილება: „სატერიტორიო დავა დაინტერესებულ რესპუბლიკათა ერთმანეთთან შეთანხმებით უნდა მოხდეს. თუ შეთანხმება ვერ მოხერხდა, მაშინ დავა არბიტრაჟის საშუალებით უნდა გადასწყდეს“. ეს დადგენილება კონფერენციის მონაწილეებმაც გაიზიარეს და ერთხმად დაამტკიცეს, მაგრამ საკითხი მაინც გადაუწყვეტელი დარჩა.

მომდევნო წელს საქმეში საქართველოში მყოფი ინგლისის წარმო-

მადგენლობა ჩაერთო. მისი წინადადებით, მუშაობა საზღვრების გამო-სარკვევად კვლავ გაგრძელდა. საზღვრების დამდგენი კომისიის შემადგენლობაში საქართველოს მთავრობამ ისევ ექვთიმე თაყაიშვილი შეიყვანა. მასთან ერთად ეს მეტად საპასუხისმგებლო საქმე ივანე ჯავახიშვილს, პავლე ინგოროყვასა და გენერალ ოდიშელიძეს დაეკისრა.⁷

მიუხედავად ხელისუფლების ოპოზიციაში ყოფნისა, ექვთიმე თაყაიშვილი და მთელი ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქცია თავგამოდებით იცავდნენ ქვეყნის დამოუკიდებლობას, მის თავისუფლებას. დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთ სხდომაზე გამოსვლისას ექვთიმე თაყაიშვილი ხაზგასმით აღნიშნავდა:

„ჩვენ ყველანი სხვადასხვა პარტიას ვეკუთვნით, მაგრამ ერთში ყველანი ვკერთდებით და ეს არის შეერთებულის ძალით გალაშქრება მათ წინააღმდეგ, ვინც ჩვენ თავისუფლებას ძირს უთხრის, ვისაც სურს, რომ ჩვენ კვლავ მონებად ვიყოთ... სანამ ჩვენი თავისუფლება არ განმტკიცებულა, ერთადერთი მიზანი ყველა პარტიისა არის განმტკიცება. არ არის ისეთი პარტია, რომელიც ასეთ ნიადაგზე არ იდგეს. ვინც საქართველოს დამოუკიდებლობის მტერია, ის ჩვენი ყველას მტერია და ამათ უფლებას ვერ მივსცემთ ილაშქრონ ჩვენს წინააღმდეგ... ვინც ჩვენს დამოუკიდებლობას ძირს უთხრის, უსათუოდ მის წინააღმდეგ უნდა იქნეს ზომები მიღებული“.

საქართველოს თავისუფლების განმტკიცების გზაზე დიდმნიშვნელოვანი მიღწევა იყო ჩვენი სუვერენიტეტის საერთაშორისო აღიარება. 1920 წლის 12 იანვარს ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა დე ფაქტო ცნეს საქართველოს დამოუკიდებლობა. ამ თარიღის აღსანიშნავად საქართველოს მთავრობამ განიზრახა თბილისში აეგოთ თავისუფლების ძეგლი. საკითხი გადასაწყვეტად დამფუძნებელ კრებას გადაეცა, რომელმაც დამოუკიდებლობის ფონდის შესაქმნელად საყოველთაო ხელისმომწერა გამოაცხადა. საგულისხმოა, რომ აღნიშნული დადგენილება კრებამ ექვთიმე თაყაიშვილის წინადადებით მიიღო. თავის გამოსვლაში ამ საკითხის გამო იგი აღნიშნავდა:

„დამფუძნებელ კრებას შეეძლო თვითონ გაეღო შესაფერი თანხა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს არ იქნება მიზანშეწონილი. ჩვენ გვკონია, ის ძეგლი... ისეთი უნდა იყოს, რომ მის შექმნაში ყველას უნდა ჰქონდეს შეტანილი თავისი წვლილი, მთელ ერს, განურჩევლად მიმართულებისა, წოდებისა და ჰასაკისა, რათა ყველასათვის საამაყო შეიქმნეს ის. ამ სახით ხელისმომწერა უფრო მიზანშეწონილი იქნება“.

სამწუხაროდ, საქართველოს დამოუკიდებლობა დიდხანს არ გაგრძელდება. 1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის ჯარის ნაწილებმა დაამხეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა...

ექვთიმე თაყაიშვილი ქართული განძეულის მცველად და საპატრონოდ საფრანგეთში გაემგზავრა. დაიწყო იძულებითი ხანგრძლივი ემიგრაციის ხანა.⁸ ემიგრაციაში გაიხიზნა საქართველოს მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების წევრთა ერთი ნაწილიც. მათ ბინა პარიზის მახლობლად, ლევილში დაიდეს.

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდგომ, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარმა კომიტეტმა და დამფუძნებელი კრების საპარლამენტო ფრაქციამ ერთობლივი დადგენილებით პარტიის წევრებს საზღვარგარეთ გასვლა, ემიგრირებულ მთავრობასთან და სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან თანამშრომლობა აუკრძალა. მაგრამ ისე მოხდა, რომ ზოგიერთი თვალსაჩინო ეროვნულ-დემოკრატი მამაცი აღმოჩნდა უცხოეთში. მათ შორის იყვნენ გრიგოლ ვეშაპელი, რევაზ გაბაშვილი, ლელი ჯაფარიძე და სხვ. 1920 წლის აპრილიდან, როგორც საქართველოს ეკონომიკური მისიის წევრი, ევროპაში იმყოფებოდა ნიკო ნიკოლაძეც.⁹ მათვე შეუერთდა ექვთიმე თაყაიშვილიც. ყველა ესენი ჩაებნენ იმ პოლიტიკურ მუშაობაში, რომელსაც ემიგრანტული მთავრობა საქართველოდან გახიზვნის შემდეგ ეწეოდა.

აღსანიშნავია, რომ პარიზში ფუნქციონირებას განაგრძობდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმი, რომელიც ფრაქციათა წარმომადგენლებით შეივსო და გაფართოებული პრეზიდიუმი დაერქვა. ექვთიმე თაყაიშვილი კვლავ მისი თავმჯდომარის მოადგილეა.

დიპლომატიური და პროპაგანდისტული მუშაობის პარალელურად ჩვენი პოლიტიკური ემიგრაცია ცდილობდა კავშირი გაეხა საშობლოსთან, მიეღწია პოლიტიკურ ძალთა შეთანხმებისათვის ბოლშევიკური ოკუპაციის წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტის შესაქმნელად. ამ მიზნით, 1921 წლის 18 დეკემბერს პარიზში გაიმართა პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენელთა ინტერპარტიული თათბირი, რომელმაც მომავალი კონფერენციის დღის წესრიგი და განსახილველი დოკუმენტების პროექტები შეიმუშავა. სხვებთან ერთად, თათბირის მუშაობაში ექვთიმე თაყაიშვილიც მონაწილეობდა. 1922 წლის თებერვალ-მარტში გამართულმა კონფერენციამ, რომლის ერთ-ერთი დელეგატიც ასევე ექვთიმე თაყაიშვილი იყო, მიიღო ინტერპარტიული შეთანხმება. იგი საქართველოს ოკუპანტების წინააღმდეგ განზრახული გამოს-

ვლისათვის ძალთა გაერთიანებასა და ერთობლივ მზადებას ითვალისწინებდა.

ემიგრაციაში მოღვაწე პოლიტიკური პარტიების ხელმძღვანელებმა კარგად იცოდნენ, რომ საქართველოს განთავისუფლების საქმეში გადამწყვეტი სიტყვა თვით ქართველ ხალხს უნდა ეთქვა, თუმცა, დროდადრო საჭიროდ თვლიდნენ გამამხნეველ მიმართვებისა და მოწოდებების გამოგზავნას.

ერთ-ერთ ამგვარ მიმართვაში, რომელიც 1922 წლის 26 მაისითაა დათარიღებული, ხაზგასმულია: „ერი არ შეიძლება შედრკეს, - ქართველი ხალხი ერთი წუთითაც არ გაიფიქრებს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დროშა დაბლა დახაროს...“

ერი ყოველ წუთს სადარაჯოზე უნდა იდგეს, მისი გუშაგი უნდა ფხიზლობდეს. დაე ამ ბრძოლაში მამა დაეცეს, მისი ადგილი შვილმა დაიკავოს, ძმა დაიღუპოს, ის ძმამ შესცვალოს, მეგობარი - მეგობარმა, ამხანაგი - ამხანაგმა... და ასე განუწყვეტლივ გრძელდებოდეს ბრძოლა საქართველოს განთავისუფლებამდის!“

ექვთიმე თაყაიშვილი არ ყოფილა შეიარაღებული აჯანყების მომხრე. ეს მკაფიოდ გამოჩნდა 1922 წლის 14 ივლისს, ემიგრირებული მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის პარიზში გამართულ შეერთებულ სხდომაზე, რომელზეც განიხილებოდა საქართველოში აჯანყების მზადების საკითხი. ე. თაყაიშვილმა განაცხადა: „მე მგონია, ამოდენა საპასუხისმგებლო საქმის ადვილად გადაწყვეტა არაა ადვილი და არც თითის აწევით შეიძლება. აქ სულ სულის კვეთებაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ ამით რომ ვერ მოერიევინან მტერს? ვთქვათ მოერიეთ კიდევ, ხვალ რომ უზარმაზარი რუსეთი მოგადგებათ?... ჩვენში საერთაშორისო მდგომარეობა არ იციან, ჭურში არიან. არც იარაღი აქვთ, არც სურსათი, არც წამალი და მაინც, უნდა ავჯანყდეთო! ჩემი აზრით, ძველ გზას უნდა დავადგეთ: მზათ იყონ. შეიძლება ხალხი ჩავარდეს სასოწარკვეთილებაში, მაგრამ ჩვენ მაინც, არ უნდა ვურჩიოთ აჯანყება ახლანდელ პირობებში. ეს იქნება ჩვენი ხელით დაკვლა“¹⁰.

1924 წლის აგვისტოში ქართველმა ერმა იარაღით ხელში სცადა სამშობლოს განთავისუფლება, მაგრამ აჯანყება დამარცხდა. კომუნისტურმა ხელისუფლებამ სასტიკ რეპრესიებს მიმართა. აჯანყების ექომ საფრანგეთში, ემიგრაციამდეც მიაღწია. მდგომარეობის გასაანალიზებლად მოწვეულ იქნა მთავრობის სხდომა, რომელსაც დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის წევრებიც დაესწრნენ. ექვთიმე თაყაი-

შვილს ამ სხდომაზე შეშფოთებით განუცხადებია: „ინტელიგენციას გაგვიჟღერტენ, ამიტომ საჭიროა ერიოზე ვიქონიოთ გავლენა, - ჩაერიოს ამ საქმეშიო“."

ამ ამბებიდან ახლო ხანებში ექვთიმე თაყაიშვილი პოლიტიკურ საქმიანობას არსებითად ჩამოშორდა, თუმცა სამშობლოს თავისუფლების სურვილი და ოცნება სიცოცხლის ბოლომდე არ განელებია.

შენიშვნები:

1. ლ. ჯ-ძე, წერილები პარლამენტიდან, „საქართველო“, 1918 წ., 6 ოქტომბერი.
2. საქართველოს პარლამენტში, „საქართველო“, 1918 წ., 6 ოქტომბერი.
3. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, 1919 წლის 5 დეკემბრის 68-ე სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიში, გვ. 13.
4. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. № 5, ფურც. 118.
5. ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა წარმომადგენლების კონფერენცია, „სახალხო საქმე“, 1919 წ., 3 ივნისი.
6. იქვე.
7. თ. ჯანელიძე, ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1996 წ., გვ. 20.
8. როგორც ახლახანს გურამ შარაძის მიერ გამოქვეყნებული ვ. ჩუბინიძის მოგონებებიდან ირკვევა, განძეულის დროებით უცხოეთში გატანისა და ბოლშევიკთა ხელყოფისაგან მათი ხსნის იდეა ივანე ჯავახიშვილს ჰკუთვნებია, იხ. გ. შარაძე, ერის ისტორიული მეხსიერების დაბრუნება, „ლიტერატურული საქართველო“, 1997 წ., 14-21 ნოემბერი.
9. თ. ჯანელიძე, ნიკო ნიკოლაძე (ბიოგრაფიიდან ამოხეული ფურცლები), თბ., 1998 წ., გვ. 26.
10. ნ. კირთაძე, რა მოხდა?! თბ., 1997 წ., გვ. 16-18.
11. სცსსა, ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ფონდის მიკროფირები, საქ. № 1081, ფურც. 4.

არქივი

ირაკლი ფარჯიანი

პირადი წერილებიდან

ირაკლი ფარჯიანი 1977 წლის 31 დეკემბერს, ახალი წლის წვეულებაზე გავიცანი მუსიკოს ჯარჯი ბალანჩივაძესთან. მე მაშინ თვრამეტი წლის ვიყავი, ირაკლი კი - ოცდაშვიდის. ჯარჯი ჩემი მეზობელი იყო პავლოვის ქუჩაზე მდებარე კომპოზიტორების სახლში, ირაკლი კი ქუჩის მოპირდაპირე მხარეს მდებარე რვასართულიანი სახლის პირველ სართულზე, სამოთახიან ბინაში ცხოვრობდა მამასთან და ორ ძმასთან ერთად. სახელოსნო, საძინებელი და სტუმრების მისაღები მოწყობილი ჰქონდა ერთადერთ ბნელ ოთახში, რომლის ფანჯრები გამოდიოდა ორ სახლს შუა წარმოქმნილი კუთხის გვერდით და გადააჰყურებდა უსახურ ხეთა მწკრივს. ეს ზღუდე კი უკვე გადაულახავი ხდებოდა დღის სინათლის იმ სხივებისათვის, რომლებიც იქამდე აღწევდა. სხვადასხვა ამაღლებულ თემაზე საუბრებში გართულებს არაერთხელ გვინახავს, როგორ მოადგებოდა ხეს უტუალექტობით შეწუხებული რომელიმე მამაკაცი, ან კიდევ - ქალი, ჩაჩაჩული მალაღყელიანი წინდების გასწორება რომ სჭირდებოდა, სარკედ კი, მისი აზრით, უკაცრიელი ოთახის ფანჯრის მიწებს იყენებდა (ერთხელ ირაკლი ფანჯარასთან მიიპარა, სწრაფად მოქაჩა სახელურს და დააფრთხო ორი ახალგაზრდა ქალი, რომლებმაც შეჰკივლეს და თვალის დახამხამებაში გაუჩინარდნენ. თვითონ კი ფრიად იმხიარულა ამ ეპიზოდით).

მაგრამ არასოდეს მინახავს ირაკლი ყოფითი პირობების გამო შეწუხებული, თუნდაც უფულობისაგან შეფიქრიანებული. მე კი (ვიცი, ბევრ მის სხვა მეგობარსაც) ყველანაირ გართობას მერჩივნა საათობით მასთან ჯდომა, - თუშცა იქ წესიერ სკამსაც კი ვერ

მონახავდი ჩამოსაჯდომად - მისი საუბრის მოსმენა და ცქერა, თუ როგორ მუშაობდა იგი თავის მოღებერთან - ლამაზი, ღონიერი მოძრაობით უსვამდა ფიცარზე ქიკარტებით მიკრულ ფურცელს ნახშირსა თუ პასტელის ჩხირს. წუთით მუშაობა კი მისთვის უფრო საკრალური ქმედება იყო, ამიტომ ტილოზე ძირითადად მაშინ წერდა, როცა მარტო რჩებოდა. გაჩერებულს და უსაქმოდ მჯდომს ვერ ვიხსენებ. როცა ჩემთან იყო სტუმრად, მაშინაც კი ქაღალდის რაიმე ნაგლეჯს მონახავდა და ჯღაბნას იწყებდა. რამდენჯერაც დავხედე მისი წასვლის შემდეგ მაგიდაზე დატოვებულ „ნაჯღაბნს“, გადასაგდებად ვერც ერთხელ ვერ გავიძეე (მის მიერ გადასაგდებად გადადებული ქაღალდების გროვიდან ამოღებული არაერთი ფურცელი კი დღესაც მიმწვევებს კედლებს). ძალიან ცოცხლად გამოძევა ის გრძნობა, თუ როგორ შევდიოდი იმ უქალო სახლში, სადაც კარს თითქმის ყოველთვის თვითონ არაკლი მიღებდა, პატარა დერეფანში წინ წაშიძვებოდა, შუშაბანდში სულ ერთ ადგილას მჯდომ მამას სვანურად გადასძახებდა რამდენიმე სიტყვას და შეადებდა ხელმარცხნივ მდებარე ოთახის კარს, რომლის იქითაც იწყებოდა ხელოვნების, სულისშემკვრელი ხელოვნების სამყარო.

ოთხ-ხუთ წელიწადში ამ სამყარომ რამდენიმე ასეული მეტრით მაღლა გადაინაცვლა, ახალ სახელოსნოში, ნუცუბიძის პლატოს ყველაზე მაღალი სახლის ბოლო სართულის ქერქვეშ. ოთახის სამ კედელს ფანჯრები ჰქონდა დატანებული და ახლა, საითაც უნდა გაგხედდა, მხოლოს ცას ხედავდი, თითქოს ცაში გამოკიდებულ რალაც კოშკში ზინხარო. ეს შთაბეჭდილება კიდევ უფრო ძლიერდებოდა ქარიან ამინდში, როცა სახლი მსუბუქად რწევას იწყებდა. ამიერიდან მისი სადგომი აღარც უქალო იყო: გვერდით ჰყავდა მეუღლე ასმათი და შვილი სოფო. უფროსი ბიჭი, ბექაც ხშირად სტუმრობდა ხოლმე.

არაკლი ფარჯიანმა იცოდა საკუთარი თავის ფასი, ანუ ის, რომ დიდი მხატვარი იყო. ალბათ ამიტომ არ ცდილობდა თვითდამკვიდრებას, არ ეძიებდა სახელსა და დიდებას. პერსონალური გამოფენაც კი არ გაუმართავს სიცოცხლეში, ამისთვის სირბილი და დროის ხარჯვა მეზარება, ძირჩევნია, ის დრო, რაც დამრჩა, სატყვას მოვანდომო. ვიცოდი, რომ ავად იყო, მაგრამ მისი შემხედვარე ამას ვერ დაიჯერებდი - ლამაზი, ძლიერი, ენერგიული, ხალისიანი

და ღიმილიანი მუდამ სხვებს ამხნევებდა, თითქოს სხვისი თავის ატკივება უფრო აინტერესებდა, ვიდრე საკუთარი ავადმყოფობა. თუმცა, ჩვენ ერთხელ სიკვდილზე ვისაუბრეთ. მან მითხრა, ძალიან სერიოზულად და ამასთან, საოცრად მშვიდად, რომ სულ არ აშინებდა სიკვდილი (არ იყო თქმული, როდის - ძალე თუ მრავალი წლის შემდეგ). პირიქით, სრულიად გახსნილი იყო მის მიმართ, ისე სჯეროდა სიცოცხლისა სიკვდილის შემდეგ.

ირაკლის პიროვნების თვისებებს შორის ჩემთვის ერთ-ერთი უმთავრესი მისი გულუხვობაა. ის იყო უხვი ცხოვრებასა და შემოქმედებაში, მეგობრობასა და სიყვარულში, თანადგომასა და მრისხანებაშიც...

მისი გულუხვობის გამოვლინებაა ეს წერილებიც, რომლებსაც იგი, როგორც წესი, სხვადასხვა სანატორიუმიდან ან საავადმყოფოდან მწერდა, სადაც ხანგრძლივად უწევდა ყოფნა. ვინ იცის, რა მძიმე პერიოდი ედგა, რა შავბნელი ფიქრები უღრღნიდა გულს, მაგრამ მაინც ახერხებდა თავისი სულის ნაწილი მიეცა ახლობელი ადამიანებისათვის, რომლებიც ასე საჭიროებდნენ მის თბილ, ჭკვიანურ სიტყვას. მე ტყუილად როდი ვახსენე ზემოთ ჩვენი ასაკი - ცხოვრების ამ მონაკვეთში ცხრა წლის განსხვავება ძალიან საგრძნობია. და განა გასაკვირი არ არის ასეთი გულუხვობა - შენს უმცროს მეგობარს მიუძღვნა ესოდენ ვრცელი წერილები, დაუთმო მას ის ძვირფასი დრო, რომელიც შენთვის ასე ცოტა გრჩება...

ქვემოთ ვაქვეყნებ მის წერილებს, რომლებშიც, ვფიქრობ, მოჩანს ირაკლი ფარჯიანი, როგორც ხელოვანი და მოაზროვნე, დამრიგებელი და მეგობარი.

პუბლიკაციის მომზადებისას საჭიროდ ჩავთვალე მხოლოდ უმნიშვნელო შემოკლებები.

გიორგი გოკიელი

წერილები ლენინგრადიდან

(28.10.1983 □ 12.12.1983)

ჩემო გია, ჩემო მაიკო! როგორ ხართ? ისე ძალიან მომენატრეთ და ისე ხშირად ვფიქრობ თქვენზე. ადრეც მინდოდა მომეწერა, მაგრამ თავს ვიკავებდი, ისეთი გაბრუებული ვიყავი ამ წამლებისაგან, ხეირიანი არაფერი არ გამომივიდოდა. როგორ არიან ჩვენი პატარა ლამაზი ქალბატონები, ალბათ რა კარგები არიან. მოკლედ, ყველაფერი ძალიან მაინტერესებს თქვენზე, ხომ იცით. აი უკვე თვენახევარი გავიდა და თითქოს იმხელა დროა. ცხადია ჩემთვის იზღაზნება ასე. ჩემს აბზავს ალბათ გეტყვოდათ ასმათი² (მითხრა გია იყო). ვარ მოკლედ ასე და მიდის სხეულთან ჯაგა-ჯუგი, ვნახოთ საით გადაიხრება, ძალიან მივუშვი და მომიხდება კიდევ. ისე ბევრად უკეთ ვარ, ცხადია, რაც მთავარია ორგანიზმმა მიიღო წამლების რეაქცია, რისი ძალიან იმედიც არ ჰქონდათ. აქ, ხომ იცი, ღვიძლი და სისხლის ფუნქცია თუ არ გივარგა, მერე აზრი არა აქვს რამის მიღებას. მე ხომ ჩემით ვყლაპავდი ძლიერ წამლებს და უკვირთ, როგორ შევინარჩუნე ღვიძლი, რომ არ

¹ გ. გოციელის მეუღლე.

² ასმათ ფიცხელაური, ი. ფარჯიანის მეუღლე

დამეშალა. გითხრა ალბათ ასმათმა: მარცხენა ფილტვის გადარჩენაზე აქვთ საქმე, მარჯვენა არ ფუნქციონირებს, მაგრამ მე ცოტა სხვანაირად ვფიქრობ და იმედი მაქვს. თორემ ესენი ხვალაც ამომაჭრიან მთელ მარჯვენას. არა მგონია ასე წავიდეს მთლად საქმე, მეც ხომ ვიცი ჩემი სხეული, ამდენი ხანი რომ ვატარებ. მოკლედ, ასე იქნება თუ ისე, წუწუნის დრო არ არის. ჩემო გია, როგორ მიდის შენი შინაგანი და გარეგანი ცხოვრება, რა ხდება იქ ახალი. დრო გაქვს ალბათ ცოტა, მაგრამ იმ ცოტაშიც ეცადე რამე გააკეთო. შენ ბევრი რამე კარგის გაკეთება შეგიძლია. მე აქ ვკითხულობ ათას რამეს. ერთი ამით თუ ვერთობი, თორემ ისე ძალიან ძნელია, ისეთი დონის ხალხია, გაგიჟდები. ერთი არ არის, რაიმე ნორმალურზე დაელაპარაკო. არ გინდა აქ 8-10 თვე გაძლება? ამ წამლებმა ისე გამთიშა, რომ ასმათსაც მივწერე: სამი დღეა, „მარტოობის ასი წლის“³ ავტორის გვარს ვერ ვიხსენებ მეთქი. მერე კი გამახსენდა. ერთი წამალია, ძალიან რომ თიშავს კაცს, კიდევ კარგი მომიხსნეს. სხვა მხრივ სისუფთავეა, ყურადღება. რა თქმა უნდა, ჩვენთან შედარებით დიდი განსხვავებაა. ყოველ დღე წვიმს. ჩემო გია, მერე თუ წერილს მომწერ, ალბათ დალაგებულად ვისაუბრებთ. ახლა ისე, შეგახსენეთ თავი, თუმცა განა არ ვიცი, რომ შესახსენებელი არაფერი არ გჭირთ. მე ძალიან მიხარია ჩვენი მეგობრობა, რომელიც, ღმერთი იზამს, კიდევ უფრო გაიდგამს ფესვებს. ჯერ კიდევ რამდენი დარჩა გასაკეთებელი [...]

აბა მაგრად იყავით ჩემო მეგობრებო, თავს მოუარეთ, რაც მთავარია, და ყველაფერი დანარჩენი ძალიან კარგად იქნება. დიდი სიხარულით ველი თქვენს წერილს.

თქვენი ირაკლი

28 ოქტომბერი 83 წ., ლენინგრადი

³ კოლუმბიელი მწერლის გაბრიელ გარსია მარკესის რომანი.

ჩემო ვია,

მხოლოდ დღეს, 14-ში მივიღე შენი წერილი. რატომ დააგვიანდა ნეტავ ამდენი? რა უცნაურია, კაცის წერილს ყოველთვის ახლავს ის არომატი, ის განცდა, როცა კაცთან ფიზიკურად ახლოს ხარ, უშუალოდ ურთიერთობ. ასე იყო ახლაც და რომ არ მინდა სწორედ ეს განცდა დავკარგო,

აქვე გაგესაუბრები. პირველ წერილს რომ გწერდი, ცოტა ვერ ვიყავი ფორმაში. არ ვიცი, ეს შეიძლება მოხდეს აქ. წამლები, ხომ იცი, თავისას აკეთებენ, ისეთი დოზებით ღებულობ, რომ ორგანიზმს უჭირს მათი მონელება ისე, რომ შედეგები არ დაგიტოვოს. წამლებზე უარესად კი მაინც ატმოსფერო მოქმედებს, ეს ჩაკეტილობა, ყოველ დღე ერთი და იგივე სახეები, საუბრები... ჰოდა, ეს გარეგნული შემოზღუდულობა თავსაც გიკეტავს. აქ ისეთი მასაა თავშეყრილი, რომ მეტი არ შეიძლება. არ არსებობს ვინმეს რამეზე გაესაუბრო, მოკლედ, მაგარი წყვილია. ისე, ამბობენ ეს ავადმყოფობა ინტელიგენტების არისო და სადღა არიან, ალბათ ჭკუა ისწავლეს. ისე, ბევრი მილიციელია რატომღაც. ჩემთანაც გვერდით ერთი მაგარი დაქლიავენული მათი წარმომადგენელი წევს – ყოველ სიტყვაზე იცინის, ნერვი რა არის, ის არა აქვს, სულ ვეკითხები, რევოლვერს როგორ ისვრი მეთქი. რა თქმა უნდა, ის სიცილით მპასუხობს (ოღონდ დებილური სიცილით), ჩვეულებრივად. მაგისტვის ყველაფერი ჩვეულებრივია ამ ქვეყანაზე. ახლა აღარ იტყვი, როგორ სძინავს ან იძინებს? ხედავ, კითხულობს, არ გადის ნახევარი წუთი და უკვე ხვრინავს. სულ ვეკითხები, როგორ ახერხებ ასეთი სისწრაფით ჩაძინებას მეთქი. ხოდა, ისევ მპასუხობს, თვალებს ვზუჭავ და ვიძინებო. ელაპარაკე ახლა მაგას. მაგრამ ყველაზე უბედურებაა, როგორ ძინავს. აი, გოჭისთვის თუ მოგისმენია, როცა ხვრინავს, ის მოგონილი არის. ეტყობა ნერწყვი (უკაცრავად), ეტყობა კი არა, უგრძობდება ქვედა ყბაში და რომ იწყებს ხროტინს და ყლაპვას და ამასთან ერთად კიდევ ხვრინვას (საოცარია, როგორ ახერხებს ასე)

მაშინ უკვე ჩემი მემართება. ხან შევანჯღრე მაგრად, ხან ვუყვირი, მაგრამ შენც არ მომიკვდე. დღეს ვუთხარი, ჯოხს გთხლიშავ მაგ ბაშკაში იცოდე მეთქი. შენ რა გგონია, 25 წლისაა. წარმოვიდგენია, 50 წლის რა იქნები მეთქი. რას ვერჩი ამ საწყალს, მაგრამ დებილებს ვერ ვიტან. ისე მაგარი საკაიფოა, თუ კაიფის მხრიდან შეხედავ. იმისთანა მძორი სხეული აქვს და მოშვებული. არადა, იმისთანა ცოლი მოსდის, ყველას უკვირს. ხო, მართლა, სამაგიეროდ ანეგლოტებს ყვება, დაწვები. ენა ებმება, თან ნერწყვის სიმრავლე რომ აქვს, ეს ყველაფერი ხელს უწყობს. რას ვერჩი მართლა იმ უბედურს, რომ იცოდეს, მასზე რომ ვწერ. მაგრამ დაახლოებით მინდა ჩვენი პალატა გაგაცნო. აი ამ წუთში მეორე ბიჭმა, ძალიან კარგი ბიჭია, თან მე შემეჩვია, მოკითხვა გადაეციო. მეც გადმოვცემ. ახლა, გინდა თუ არა (საწოლზე ჩამომიჯდა) სგუშჩონკა არ გინდაო. ისე საინტერესოდ მეძახის - პრჯიანი. კაი, წერე, წერეო. პალატაში ოთხნი ვართ. დღეს შუახნის კაცი შემოიყვანეს. აქ არ არიან მძიმე ავადმყოფები, როგორც თბილისში, უფრო სწორედ, ეს მაინც ინსტიტუტია და მძიმეები არ მოყავთ. მე, ცხადია, ყველაზე რთული პროცესი მაქვს და ყველაზე ნაკლებად ვგავარ (გარეგნულად) „ტუბიკს“, როგორც აქ ვაშობთ ხოლმე. ამასწინათ მოიყვანეს ერთი, პალატაში დააწვინეს. ხო, ხო, ხო, უნდა გენახა, ოთხი დღე როგორ ვისიამოვნე. ძილით ხომ არ მიძინია, დღისით კი სულ კორიდორში ვიყავით. ასე ყარდა შიგნიდან და გარედან, ისე ახველებდა, ექიმი გიჟს ჰგავდა. ბოლოს, როგორც იქნა, მოუგონეს მენინგიტი და რალაცეები და წაიყვანეს, მოკლედ, ექიმი გვილოცავდა და ვულოცავდით. რომ არ წაეყვანათ, მე უკვე ვიბარგებოდი ან ვთხოვდი სხვაგან გადაყვანას. მაგრამ სხვაგან ათკაციანი პალატებია, რაც იმას ნიშნავს, რომ მე იქ ვერ შევძლებდი ყოფნას. ზოგი ტელევიზორს (და ნებისმიერ პროგრამას, ამათი პროგრამები ხომ იცი, მშენებლობა და ტრაქტორი) უყურებს, ზოგი რადიოს უსმენს, მოკლედ, ვისაც როგორ უსწორდება. ამ სიტუაციაში ყოფნა კი ჩემს ძალებს აღემატება. აქ ერთადერთი იმის ხარჯზე ხარ, რალაც წაიკითხო, ან სიწყნარეში იწვე მანც. რის საშუალებასაც ჩვენი პალატის ფარგლები არ იძლევა, ასე რომ თითქმის გადავწყვიტე, თუ არ წაიყვანდნენ, ფეხი დამეკრა. მე ძალიან ბევრი შემიძლია ავიტანო. ეს ჩემს პოტენციაში არის, მაგრამ მსგავსი რალაცეების კი რა მოგახსენო. ასე იყო, თუ ისე, ყველაფერი ჩათავდა, მთელი განყოფილება გვილოცავდა იმის გადაყვანას. გავალეთ ფანჯრე-

ჩემო გია,

მხოლოდ დღეს, 14-ში მივიღე შენი წერილი. რატომ დააგვიანდა ნეტავ ამდენი? რა უცნაურია, კაცის წერილს ყოველთვის ახლავს ის არომატი, ის განცდა, როცა კაცთან ფიზიკურად ახლოს ხარ, უშუალოდ ურთიერთობ. ასე იყო ახლაც და რომ არ მინდა სწორედ ეს განცდა დაგკარგო,

აქვე გაგესაუბრები. პირველ წერილს რომ გწერდი, ცოტა ვერ ვიყავი ფორმაში. არ ვიცი, ეს შეიძლება მოხდეს აქ. წამლები, ხომ იცი, თავისას აკეთებენ, ისეთი დოზებით ღებულობ, რომ ორგანიზმს უჭირს მათი მონელება ისე, რომ შედეგები არ დაგიტოვოს. წამლებზე უარესად კი მაინც ატმოსფერო მოქმედებს, ეს ჩაკეტილობა, ყოველ დღე ერთი და იგივე სახეები, საუბრები... ჰოდა, ეს გარეგნული შემოზღუდულობა თავსაც გიკეტავს. აქ ისეთი მასაა თავშეყრილი, რომ მეტი არ შეიძლება. არ არსებობს ვინმეს რამეზე გაესაუბრო, მოკლედ, მაგარი წყვილია. ისე, ამბობენ ეს ავადმყოფობა ინტელიგენტების არისო და სადღა არიან, ალბათ ჭკუა ისწავლეს. ისე, ბევრი მილიციელია რატომღაც. ჩემთანაც გვერდით ერთი მაგარი დაქლიავებული მათი წარმომადგენელი წევს - ყოველ სიტყვაზე იცინის, ნერვი რა არის, ის არა აქვს, სულ ვეკითხები, რეკოლვერს როგორ ისვრი მეთქი. რა თქმა უნდა, ის სიცილით მპასუხობს (ოღონდ დებილური სიცილით), ჩვეულებრივად. მაგისტრის ყველაფერი ჩვეულებრივია ამ ქვეყანაზე. ახლა აღარ იტყვი, როგორ სძინავს ან იძინებს? ხედავ, კითხულობს, არ გადის ნახევარი წუთი და უკვე ხვრინავს. სულ ვეკითხები, როგორ ახერხებ ასეთი სისწრაფით ჩაძინებას მეთქი. ხოდა, ისევ მპასუხობს, თვალებს ვხუჭავ და ვიძინებო. ელაპარაკე ახლა მაგას. მაგრამ ყველაზე უბედურებაა, როგორ ძინავს. აი, გოჭისთვის თუ მოგისმენია, როცა ხვრინავს, ის მოგონილი არის. ეტყობა ნერწყვი (უკაცრავად), ეტყობა კი არა, უგროვდება ქვედა ყბაში და რომ იწყებს ხროტინს და ყლაპვას და ამასთან ერთად კიდევ ხვრინვას (საოცარია, როგორ ახერხებს ასე)

მაშინ უკვე ჩემი მემართება. ხან შევანჯღრევ მაგრად, ხან ვუყვირი, მაგრამ შენც არ მომიკვდე. დღეს ვუთხარი, ჯოხს გთხლიშავ მაგ ბაშკაში იცოდე მეთქი. შენ რა გგონია, 25 წლისაა. წარმოგიდგენია, 50 წლის რა იქნები მეთქი. რას ვერჩი ამ საწყალს, მაგრამ დებილებს ვერ ვიტან. ისე მაგარი საკაიფოა, თუ კაიფის მხრიდან შეხედავ. იმისთანა მძორი სხეული აქვს და მოშვებული. არადა, იმისთანა ცოლი მოსდის, ყველას უკვირს. ხო, მართლა, სამაგიეროდ ანეგლოტებს ყვება, დაწვები. ენა ებმება, თან ნერწყვის სიმრავლე რომ აქვს, ეს ყველაფერი ხელს უწყობს. რას ვერჩი მართლა იმ უბედურს, რომ იცოდეს, მასზე რომ ვწერ. მაგრამ დაახლოებით მინდა ჩვენი პალატა გაგაცნო. აი ამ წუთში მეორე ბიჭმა, ძალიან კარგი ბიჭია, თან მე შემეჩვია, მოკითხვა გადაეციო. მეც გადმოგცემ. ახლა, გინდა თუ არა (საწოლზე ჩამომიჯდა) სეგუშჩონკა არ გინდაო. ისე საინტერესოდ მეძახის - პრჯიანი. კაი, წერე, წერეო. პალატაში ოთხნი ვართ. დღეს შუახნის კაცი შემოიყვანეს. აქ არ არიან მძიმე ავადმყოფები, როგორც თბილისში, უფრო სწორედ, ეს მაინც ინსტიტუტია და მძიმეები არ მოყავთ. მე, ცხადია, ყველაზე რთული პროცესი მაქვს და ყველაზე ნაკლებად გვაგარ (გარეგნულად) „ტუბიკს“, როგორც აქ ვამბობთ ხოლმე. ამასწინათ მოიყვანეს ერთი, პალატაში დააწვინეს. ხო, ხო, ხო, უნდა გენახა, ოთხი დღე როგორ ვისიამოვნე. ძილით ხომ არ მიძინია, დღისით კი სულ კორიდორში ვიყავით. ასე ყარდა შიგნიდან და გარედან, ისე ახველებდა, ექიმი გიჟს ჰგავდა. ბოლოს, როგორც იქნა, მოუგონეს მენინგიტი და რალაცეები და წაიყვანეს, მოკლედ, ექიმი გვილოცავდა და ვულოცავდით. რომ არ წაეყვანათ, მე უკვე ვიბარებოდი ან ვთხოვდი სხვაგან გადაყვანას. მაგრამ სხვაგან ათკაციანი პალატებია, რაც იმას ნიშნავს, რომ მე იქ ვერ შევძლებდი ყოფნას. ზოგი ტელევიზორს (და ნებისმიერ პროგრამას, ამათი პროგრამები ხომ იცი, მშენებლობა და ტრაქტორი) უყურებს, ზოგი რადიოს უსმენს, მოკლედ, ვისაც როგორ უსწორდება. ამ სიტუაციაში ყოფნა კი ჩემს ძალებს აღემატება. აქ ერთადერთი იმის ხარჯზე ხარ, რალაც წაიკითხო, ან სიწყნარეში იწვე მაინც. რის საშუალებასაც ჩვენი პალატის ფარგლები არ იძლევა, ასე რომ თითქმის გადავწყვიტე, თუ არ წაიყვანდნენ, ფეხი დამეკრა. მე ძალიან ბევრი შემიძლია ავიტანო. ეს ჩემს პოტენციაში არის, მაგრამ მსგავსი რალაცეების კი რა მოგახსენო. ასე იყო, თუ ისე, ყველაფერი ჩათავდა, მთელი განყოფილება გვილოცავდა იმის გადაყვანას. გაეაღეთ ფანჯრე-

ბი, მივასხურ-მოვასხურეთ დეზოდორები და ამოვისუნთქეთ. აი, ასე იყო კიდევ ერთი ეპიზოდი აქაური ცხოვრებისა. აქ ერთი ეგ არის კარგი, რომ სისუფთავეა, წესრიგი და ჩემთვის ეს მთავარია. გამოგიტყდები, რომ ფაქტიურად ამათ გულისთვის წამოვედი აქ, რომ ვიცი იქ რა ხდება, რა სიბინძურეა. აქ სუნსაც კი ვერ იგრძნობ, საავადმყოფოებისთვის რომ არის დამახასიათებელი.

ჩემო გია, აქ ახლა ნამდვილი ზამთარია და ნამდვილი ზამთრის განწყობილება და ყველაფერი ეს ბავშვობას მახსენებს. წელიწადის დროებსაც ხომ აქვთ თავისი სუნი, არომატი, მოკლედ, ის განწყობა, ენა რომ ვერ იტყვის და მეც ამ დღეებში ამ საოცარი სევდით ვარ სავსე-ღიახ, რატომღაც ტკბილსევდანარევი განცდით, მოგონებებით დავხე-ტიალობ ბავშვობაში. ყველაზე ხშირად მაინც ერთი სურათი მოდის: ღამეა, შუა ზამთარი. ჩვენი დიდი სახლის⁴ თეთრი ოთახი. გახურებული ღუმელი, სითბო. შუა ოთახში მაგიდა დგას, ზედ ლამფა. მაგიდის აქეთ-იქით მე და დედაჩემი ვსხედვართ. დედა გერმანულის რვეულებს ასწორებს, მე ვკითხულობ (მგონი, „განძის კუნძულს“)⁵ და სავსე ვარ, ახლა ვხვდები, სწორედ იმ ტკბილსევდანარევი განცდით, რომელიც ახლა ასეთი სიმძაფრით მახლავს. ეს გრძნობა ყველამ ვიცით. და კიდევ ვგრძნობ სუნს, ღამფის სუნს...

ჩვენი შენობა მონასტერი (დედათა) თუ თავშესაფარია, წითელი აგურით ნაშენი, გოთური სტილის. საჭმელად რომ აღიხარ, ქვის ხვეული კიბე უნდა აიარო. ძალიან ვიწრო ფანჯრები აქვს ჩატანებული. ეს კოშკურის მხარეა და ის მრგვალია. ისეთი საოცარი ფანჯარაა, შუა საუკუნეების სტილის. ჰოდა, რამდენჯერაც ავდი-ჩამოვდივარ, სულ ერთი სურათი მიდგება წინ. გახსოვს, პრერაფაელიტების (ჩემს) წიგნში, თუ არ ვცდები, მორისის ნახატი. წმ. აგნესა (აღბათ არ მეშ-ლება) დგას ვიწრო ფანჯარასთან ხვეულ კიბეზე. შობა დღეა. გარეთ თოვლი, ხელში სანთელი უჭირავს და ფანჯარაში იყურება. ზუსტად ასეა აქაც, განსაკუთრებით თოვლი რომ მოიტანა, მაშინ დაემსგავსა უფრო.

ახლა ჩემს ამბებს მოგიყვები ცოტას და მერე ერმიტაჟის განცდაზე მინდა გელაპარაკო. მოკლედ, როგორც მოგწერე, ძალიან მძიმე სურათი იყო. გაგიჟებულა ექიმი, აქამდე როგორ მიიყვანეო. მე კიდევ რა ვიცი,

⁴ იგულისხმება სახლი მესტიაში, სადაც ირაკლი გაიზარდა.

⁵ რ. ლ. სტივენსონის რომანი.

რა ვთქვა, ეს ავადმყოფობა ვერასოდეს ჯეროვნად ვერ შევაფასე. ალბათ იმიტომ, რომ ადვილად ვიტანდი. მაგრამ ხომ მაინც მაჩვენა კლანჭები. პირველად საქმე ყოფნა არყოფნაზე იყო. აქ კი შეგინარჩუნებთო, იძახდა, მაგრამ რომ გახვალ, მერე იმისი რა მოგახსენო. ღვიძლი და სისხლის ანალიზი მქონდა ძალიან ცუდი და არ ეგონა, რომ წამლებზე რეაქცია ექნებოდა. არადა წამლებსაც ვერ მაძლევდა ისე, როგორც პროცესისთვის იყო საჭირო, ეშინოდა სულ არ დაგიშალოსო. მე ვეუბნებოდი, ჩემი ორგანიზმი რომ იცოდეთ, ასე არ შეგეშინდება მეთქი, მაგრამ სასაცილოდ არ ყოფნიდა. ასე იყო თუ ისე, ანალიზებმა საოცარი სისწრაფით იწყო გაუმჯობესება და მოკლე ხანში საუკეთესო ნორმაზე დადგა, რამაც ექიმის დიდი გაკვირვება გამოიწვია. ახლა უკვე ცხადი გახდა, რომ ორგანიზმი წამალს ღებულობდა და რეაგირებდა (ახლა გადართვას გაეკეთებ. იმ ახალმოსულ კაცს კითხვისას ჩაეძინა, წყნარი საათია და ყველა წევს, და ხვრინვა დაიწყო, იმ მესამე ბიჭმა მოკითხვა რომ გადმოგცა, იფიქრა ჩვენი ვოკვა მილიციონერი ხვრინავსო და იღრიალა - *Вовка, хватит храпеть* -ო. საწყალ კაცს შეეშინდა, ისე წამოხტა კინალამ გაიშხლართა, რაო ბიჭებო, ხომ არ ვხვრინავდიო. არა მეთქი დავამშვიდე, ამას ეუბნება მეთქი. (ვოკვამ კიდევ გენას *ИДИ НА...*) მოკლედ დღითი დღე წავიდა საქმე წინ. რაც მთავარია მე მოვმჯობინდი და ცხადია ვგრძნობდი შიგნითაც, რა ხდებოდა. ეს ანალიზების საქმე იყო მთავარი გარდატეხა. მარჯვენა ფილტვი, როგორც გითხარი, გაუქმებული მქონდა, მარცხენაზე პროცესი დაწყებული იყო. ეს ღრუები ასპროცენტისანი არ დაიხურებარ, სულ მეუბნებოდა, მე კიდევ ვეუბნები დაიხურება-მეთქი. მართლაც არ გაემტყუნება. მარჯვენა მხარე სულ ნახვრეტებია. და როგორც იძახის, ფილტვი რაღაც ტყავისმაგვარმა შეცვალაო. მეც ხომ ვერკვევი უკვე ერთგვარად სურათებში და თვითონ ვხედავდი. იჯდა ეს გოგო (ექიმი) და სულ ჩემს სურათებს უყურებდა. და არ იცოდა საიდან დაეწყო. ასე გადიოდა დრო. მე ხომ მარჯვენა მხარე ჯანმრთელი მეგონა სულ და წარმოიდგინე, რა განცდა მექნებოდა. პირველად რომ ვკითხე მარჯვენა მხარეზე რამე მაქვს მეთქი, - არაფერიო. ისე მითხრა, არაფერიო, რომ ეჭვი შემეპარა, უკაცრავად გენაცვალე, მაგრამ ეს როგორ გავიგო მეთქი. არა გაქვს ფილტვი საერთოდო. მაშინ კი ვიფიქრე, ვაიბე ჩემო წვრილო ცოლ-შვილო მეთქი, მაგრამ რაღას ვიზამდი. მოკლედ ოპტიმალური ვარიანტი ამოჭრააო, მაგრამ ორგანიზმი არ გივარგა ჯერო.

გულში ვთქვი, ბებია გიცხოვრდება მეთქი. არადა ჩემს ჩამოსვლამდე ერთი კვირით ადრე ერთი ქართველი კაცი მოკვდა, იმასაც მარჯვენა ფილტვი ამოაჭრეს და მესამე დღეს მოკვდა, თირკმელებმა უღალატა. მოკლედ წავიდა N რაოდენობით აბები, ნემსები. მერე ტახიკარდია (რიტმის აჩქარება) დაძვინჯო, მერე ერთი წამალი მომიხსნეს, უკეთ გავხდი და ა.შ. და ა.შ. ნელნელა ჩადგა მკურნალობა რიტმში და სტაბილური გახდა. იმდენი რამე იყო, რა დაწერს. მოუთმენლად ველოდით ხელმეორე სურათს, ორ თვეში ერთხელ აკეთებენ. რომ მისმენდა, ერთმა რომელიღაც მხარემ სუნთქვა დაიწყო. ყოველ შემთხვევაში უკვე 10-15 წლის გარანტიას მაძლევდა და ეს უკვე ბევრი იყო ჩემთვის. მოკლედ, სურათი გადავიღე ამის წინ. ვერ მოუთმენია და ჯერ კიდევ სველი უნახავს. გახარებული მოდიოდა (ისე ყველა ანალიზის პასუხს სიტყვა სიტყვით მეუბნება. მე ამისთვის უკვე ცოტა სხვა ავადმყოფი ვარ, თან რაღაც რაღაცები ვუთხარი, ველაპარაკებოდი, ცოტა ჭკუასაც ვარიგებდი, ჩემებურად, ხოდა ახლა სხვანაირად მიყურებს, კარგად, ცხადია) და მახარა: სურათი ვნახეო და მარჯვენა მხარეს ერთი ყველაზე დიდი ღრუ (კვერცხზე დიდი) სულ დახურულია, სხვები კი მესამედზე დაიხურაო. ისე იყო გახარებული და გაკვირებული, ვერ მალავდა. მართალი გითხრა, უკეთესობას კი ველოდი, მაგრამ ასეთს არაო. თან წინა დღეს მიმტკიცებდა საპირისპიროს და ახლა ბოლომდე ვერ ტყდებოდა. ხომ იცი კაცის ბუნება. ახლა უკვე იმაზე ფიქრობს წინაკავერნოზულ მდგომარეობამდე, კერებამდე, რომ დაიყვანოს საქმე. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ თითქმის მორჩენილი იყო. საბოლოო მთლიან განკურნებაზე ლაპარაკი, ცხადია, ზედმეტია ამხელა პროცესის მერე, მაგრამ თუ ამას მივალწევთ, ჩემთვის ეს უკვე სრულ მორჩენას ნიშნავს. ბიჭები გაოცებული არიან: კავერნას ხომ ხალხი აქ წელიწადი ირჩენს და ისიც ჰა, ჰა. სიმართლე რომ გითხრა, ეს სასწაულის დონეზეა თითქმის, მაგრამ მოვლენებს წინ ნუ გავუუსწრებთ. რა თქმა უნდა, ამ ტემპით თუ წავიდა საქმე, 6-7 თვეში სუფთად გამოვძვრები. ტემპები კი როგორც ხშირად ხდება, ცვალებადია. რაც მთავარია, ოპერაციაზე აღარ არის ლაპარაკი და ამ ავადმყოფობის მხრივ ჯერ კიდევ შევძლებ მიწის შეწუხებას. უნდა გამოგიტყდე, ამ ამბავმა ჩემში არავითარი ისეთი გრძნობები არ გამოიწვია. არ ვიცი, შეიძლება იმიტომ რომ შინაგანად ველოდი ძალიან, შეიძლება გარკვეული განცდების, რაც აქ მოხდა, გადატანის გამო. და მოხდა ბევრი რამე, ბევრ რამესთან

დავდექი პირისპირ და ბევრი გავიგე ჩემში. ეს ყველაფერი ისეთი დიდი და ღრმა იყო, რომ ფილტვები და ავადმყოფობა რაა მასთან შედარებით, ვიცი რომ ძალიან გაინტერესებს და გაგიხარდება ჩემი პატარა წინსვლა და ამიტომაც ვცდილობ შედარებით დაწვრილებით ვითხრა, თორემ ისე არ მიყვარს ამ ყველაფერზე წერა, აქაც ყელში მაქვს ეს ყველაფერი. სამწუხაროდ წუწუნის ასაკს გადასული ვარ, თორემ სიამოვნებით ვიწუწუნებდი. მომეშვებოდა ცოტა მაინც.

ახლა გეტყვი, აქ რას ვმოდლაწეობ. პირველ რიგში[...] მიჭირს ის კი არა, რომ რაღაც თავისუფლება მომაკლდა, არამედ აქ უსაქმოდ ყოფნა. მოაზროვნე რომ ვიყო, ალბათ სხვანაირად ვიქნებოდი, მაგრამ... ჩემი აზროვნება ქმედების დროს ხდება ხოლმე, აქ კი ეს არ არსებობს... წიგნის კითხვაც ხომ ამოგდის ბოლოს ყელში [...]

ახლა ძალიან მომზადებული ვიყავი ზეთისთვის და არაფერი სხვის გაკეთება არ მინდა [...] ერთი წელი სუფთად დავკარგე და კიდევ რამდენი დამჭირდება ალბათ, გონს რომ მოვეგო. კი, ეს გამოცდილება გასაგებია, ყველაფერი კარგია, მაგრამ ჩემთვის მთავარი ხატვია და ვხედავ, რომ მის გარეშე ნახევარი კაციც არა ვარ. აბა წარმოიდგინე, კითხულობ რაღაცას, განიცდი, ხედავ და გინდა დახატო და ვერ ახერხებ, მერე კიდევ კითხულობ... და ა.შ. როდემდის უნდა გარძეულდეს ეს ავსება და ვერ გადმოღვრა, ხომ დამერწმუნები, რომ ძნელია. მერე აპათია მოდის, მერე კიდევ ათასი რამე და მიდის ასე, გრძელდება. რომ ჩამოვედი, „ანა კარენინა“ დავიწყე. არ მქონდა წაკითხული, დავიწყე და ძლივძლივობით ჩავამთავრე. ყველაფერი თავის ადგილას იყო, ტოლსტოის რომ შეეფერება, მაგრამ თვითონ იდეა წიგნის, შინაარსი, უკვე რაღა დროისაა, ეს მაშინდელი სოციალური, მემამულის ყოფა და პრობლემები. მოკლედ, ძლივს ჩავიკითხე, დავიტანჯე. მერე ჩავფიქრდი, რა მომეწონა და რა არა, ჰოდა, ძალიან გამიხარდა, როცა ჩემი ნაფიქრი ზუსტად დაემთხვა ტურგენევისა და თომას მანის აზრებს, ანუ რა: მე ყველგან მაოცებდა, როგორ აღწერს ტოლსტოი სიკვდილს, და საოცრად ძაღლელებდა ყოველთვის მისი ამ ფაქტთან მიდგომა, განცდა. სადაც არ წავაწყდი ტოლსტოის „სიკვდილს“, ეს განცდა თან მახლდა და ამაზე ძალიან კარგად წერს და ამახვილებს ყურადღებას თომას მანი. ის ამბობს, რომ მსოფლიო ლიტერატურაში ჯერ არც ერთ მწერალს არ გადმოუცია სიკვდილის განცდა ისე, როგორც ტოლსტოისო. მე წავიკითხე მანის სტატიები და მათ შორის

რაც ტოლსტოიზე იყო. მოზრდილი სტატიაა ერთი (ძალიან საინტერესო) „გოეთე და ტოლსტოი“, სადაც ის ძალიან საინტერესოდ უპირისპირებს ერთმანეთს ამ ორ მწერალს და პიროვნებას და „ანა კარენინაში“ არის სიკვდილის ორი სცენა - ანასი და ლევინის ძმის და ორივე შედეგია. მერე არის სცენები, მაგალითად ნადირობის, მგზავრობის, თიბვის, ისე აღწერს ეს დალოცვილი, რომ თითქმის ხედავ, გესმის, გრძნობ, მითუმეტეს ვისაც უგრძვნია დილა სოფელში, სათიბზე. ერთი სიტყვით, ეს კაცი ამოუწურავია და მისი ადგილების კითხვა არ მოგწყინდება. რაც შეეხება „ივან ილიჩის სიკვდილს“, ძალიან გამიხარდა, რომ მაიას მოეწონა, მაგრამ საზარელი რატომ მოეჩვენა? ჩემი აზრით, ეს საოცრად ნათელი მოთხრობაა, მართალია, სულ იმაზეა, თუ როგორ კვდება კაცი, მაგრამ მთელი მოთხრობა სინათლეა, სიკვდილიდან სინათლისკენ, და ყველაფერი ასეა დაწერილი. მე ორიგინალში დღემდე არ წამიკითხავს ნაწარმოები ისე დახვეწილი, გარანდული, როგორც ეს ტოლსტოის აქვს. ორიგინალი კი რა ვიცი - რუსული და ქართული (სვანურად, სამწუხაროდ, არაფერი გვაქვს) მარტო. მაგრამ მანის ეს სტატია ძალიან საინტერესოა და კარგი იქნება როდისმე შენც წაიკითხო, ოღონდ, რა თქმა უნდა, ჯერ ჯობია თვითონ გამოიტანო გარკვეული აზრი, როცა წაიკითხავ და დაინტერესდები ამ კაცით [...] ის ძალიან ჰგავს თვითონ ბუნებას, როგორი რეალური და შეფარული არის იგი, ასე მეჩვენება მეც ეს მწერალი. რაც შეეხება მის უკიდურეს აზრებს ფილოსოფიის, ხელოვნებისა და სხვა რამეების მიმართ, ამას სწორედ მანი ძალიან კარგად ხსნის იმ სტატიაში. მოგაწყინებ ალბათ ჩემი ტოლსტოით, მაგრამ ხომ იცი, როგორ არის, როცა გიყვარს. ისე, როცა და თუ წაიკითხავ, შეხედე მხოლოდ როგორც მხატვარს, როგორც ესთეტს, როგორც წმინდა მწერალს, ოსტატს და თუ რამე სიბრძნეა, ამის იქით, ამ ყველაფრის იქით სჩანს მარტო. აკუტაგავას გადავავლე თვალი ისევ, პრეტენზია აქვს სიღრმეზე, მაგრამ მაინც ვერ ქაჩავს ბოლომდე; ისე, ძალიან საინტერესო მწერალია. მერე თომას მანის მოთხრობებიც წავიკითხე. ორი მოთხრობა „ტანსაცმლის კარადა“ და „სასაფლაოს გზა“ მომწონს ძალიან. მესამეჯერ გადავიკითხე ორივე. პირველი ერთ-ერთ „საუნჯეშიც“ იყო დაბეჭდილი [...]

ძალიან მსიამოვნებს ჩინური და იაპონური პოეზიის კითხვა, განსაკუთრებით ახლა, როცა გარეთ თოვლია. რამხელა განცდებს ახერხებდა ეს ხალხი და ყველა ტანკასა თუ სხვა ლექსების იქით რამხელა ტკივილია, ახლა ჩემს განწყობაში მითუმეტეს ახლოს განვიცდი. მაინც ეს ძველები რა მხეცები არიან. არის დღეები, არაფრის კითხვა არ მინდა. „შიმშილი“⁶ ხომ მართლა მარგალიტივით შეკრული რამეა, უდაოდ ეს კაცი უდიდესი მწერალი და ოსტატია. გახსოვს, იქ, ღამეს რომ ათევიანებენ პოლიციასი, რა განცდები აქვს სიბნელეზე. მე მქონდა ასე, ერთხელ, ერთი ღამე ასეთ სიბნელეში ვიყავი, მეძინა და მერე, ეს რომ წავიკითხე, ისე დაემთხვა, განსაკუთრებით, რომ ამბობს, სივრცე ცხვირთან მქონდაო. მოკლედ, მახსოვს, მეც ისეთ წამებაში გავატარე ის ღამე და რა საინტერესოა, სიტყვა „კუბოა“ რომ მოუვიდა თავში. ეს კიდევ ერთხელ მეტყველებს, რომ ქართული სიტყვა, და ასევე სხვაც, არ არის ისე, შემთხვევით წამოროშილ-წარმოშობილი [...]

გავედი ბუკინისტებში. ეკაერმანის „გოეთესთან საუბრები“ ვნახე. სულმა წაჰძლია და ვიყიდე. ახლა ორი გამოცემა მაქვს - ძველი, შენ რომ განახე და ახალი. პირველში ილუსტრაციები არ არის. 75 მან. მივეცი. რა ვქნა, ბულაძეს⁷ არ იყო, მიყვარს და...

ჰა, დაიღალე მგონი ამხელა უსტარით. არც მე დამიწერია ამის ნახევარიც კი. მაგრამ, მოდი ორივემ გაუძღლოთ (ისე კაი გაძღება მისცა მწერლებს). ახლა ჩემს ერმიტაჟში ოდისეასაც მოგიყვები და მერე ვაგიშვებ [...]

6-ში დიდი გულის ფანცქალით წავედი ერმიტაჟში. ბოლოს აქ სამოცდაჩვიდმეტში ვიყავი. იმის მერე, ცხადია, ბევრი რამ შეიცვალა ჩემში. დიდი სიანხლე იმ მხრივ, რომ ახალი რამე მენახა და გამკვირვებოდა, არ იყო, მაგრამ იყო ის, რაც ადრე არასოდეს არ მქონია, იყო რაღაც მომწიფებული და სერიოზული ჩემში და იყო კიდევ სულ სხვა დაკვირვება. საოცრად მეჩქარებოდა ბერძნებთან შესვლა და, ცხადია, იქიდან დავიწყე. ფაქტიურად, პირველად შევხედე ბერძნულ ვაზას. ეს ისეთი შეხვედრა იყო, ისე ახლოს განვიცადე ყოველი ხაზი, ფორმა, თითქოს ძალიან დიდი ხნის ნაცნობს შევხვდი. ეს განცდა, ალბათ, არ დამავიწყდება. ჩემთვის ვბუტბუტებდი. საოცარი რამ აღმოვაჩინე: მე

⁶ ნორვეგიელი მწერლის კნუნტ ჰამსუნის რომანი.

⁷ გია ბულაძე, მხატვარი.

რომ სახარებაზე ვმუშაობდი, ბოლოს ერთ დაჯდომაზე გავაკეთე თავების ბოლოები, ხომ გახსოვს, წვრილები და გრძელები. ბევრი გავაკეთე, ოცდაათამდე. მერე მიკვირდა, როგორ დავძლიე და როგორ დავასრულე ყველა. მოკლედ, მახსოვს, მაშინ ზენიტში ვიყავი ფორმის მხრივ, ავიღებდი ლაქას, დავადებდი, მერე ზემოდან მაკრატლის წვერით ვფხაჭნინდი და გამოსახულება ასე გამოდიოდა. ცხადია, არსად არ მინახავს, მასალამ თავისთავად მიმიყვანა აქამდე. ჰოდა, თურმე, ჩვენი ბერძენი მეგობრებიც ზუსტად იგივე პრინციპით არ აკეთებენ! იღებენ ბოლომდე გაუძმრალ თიხას და იწყებენ ხატვას. ჯერ აკეთებენ ლაქას, მერე იწყებენ „ფხაჭნას“. ვაზაზე ნათელ ხაზებს რასაც ხედავ, ყველაფერი გაკაწრული თიხაა. მე წარმოდგენაც არ მქონდა, თუ ასე იქნებოდა. მეგონა, სულ ფუნჯით ხატავდნენ. შენც არ მომიკვდე. ისეთი თავისუფალი ხატვა-ფხაჭნა აქვთ, რომ გაოცდები. „დაატყეპებენ“ ერთ გემრიელ შავ ლაქას აჩრდილივით და მერე მიდი, ე.ი. მაქსიმუმამდე არის გამარტივებული გადმოცემის ხერხები. მაგრამ რა საინტერესო იყო, ჩემთვის ასე ნაცნობი ხერხი რომ ვნახე. ერთადერთი ძირითადი განცდა ის იყო, რომ ამას ყველაფერს სიზმარში მყოფი კაცი აკეთებდა: ისეთი ხაზები და ისეთი ნახატია, რომ ვერ წარმოიდგენ, თუ კაცი სხეულში ყოფნისას აკეთებდა ამას ყველაფერს და ასე შორიდან და ამავე დროს აქვე იყო ეს ყველაფერი. ათწლეულები წამებად იქცნენ თითქოს და მე ხელით ვეხებოდი ამას ყველაფერს. ნეტავ ყოფილიყავი მაშინ ჩემთან (და სხვათა შორის, ბევრჯერ გაგიფიქრე იმ დღეს) ისეთი გახსნილი ვიყავი, ბევრს ვიტყოდით ალბათ. იქნება მოვახერხოთ როდისმე ერთად, ერთიანი სულით ვნახოთ ყველაფერი ეს. ამის შემდეგ ფრანგებთან გადავედი. სამეულზე ხომ არაფერს ვიტყვი (ს. ვ. გ.)⁸ მატიისი მხეცია და ისევ და ისევ მაცოცხლებს. დერენი მომეწონა ისევე, განსაკუთრებით პეიზაჟი ერთი. ვლამინკი სუსტია, ყოველ შემთხვევაში, რაც აქ არის. პიკასო ხომ ხატავს, იცოცხლებს. მოკლედ, ეს ყველა და ყველაფერი გასაგებია, მაგრამ რაც აღმოვაჩინე ახალი, ანუ ახლად, ეს დელაკრუა და კოროა. გახსოვს, დელაკრუას მეომარი, ცხენს რომ კაზმავს და ნადირობა ლომზე, ესენი სასწაულებია. გახსოვს ნადირობა, ხის ძირში ორი მონადირე, იქით ლომი. არ ვიცი, რა მიყო ამ სურათმა. ისეთი გამაა, რაღაც მომწვანო, მთვარის განათების მაგვარი, მაგრამ

⁸ სეზანი, ვან გოგი, გოგენი.

ისეთი ზღაპარია ეს, ისე შევედი მასში, ისე ვიმოგზაურე იქ... რა ოსტატია და როგორ ხმარობს ზეთს! მაგრამ მთავარი ეს იმ ზღაპრის, იმ იდეის, იმ განცდის ასე გადმოცემაა, ეს კაცი რომ ახერხებს და იქ არის კიდევ ის საიდუმლო, ასე ღრმად რომ წნეხავდნენ სურათში ეს საოცარი ხალხი, საიდუმლო, რომელიც გენიოსებს ხელეწიფებოდათ მარტო. როგორი ამბავია დახატო ზღაპრული, ჯადოსნური განცდა, დახატო ისე, რომ რეალურიც იყოს და რეალურს იქითაც. და ახლანამდვილად მწყდება გული, რამდენი, რამდენი ასეთი ჯადოსნური რამე არ გვინახავს და რამდენი გვაკლია. ასევე გამოცა კორომ. ისეთი პეიზაჟები აქვს, რომ მიკვირდა, ეს კაცის დახატული თუა მეთქი; ისეთ ფორმაში იყვნენ ეს დალოცვილები, რომ საოცარ რამეებს აღწევდნენ. კორო სუფთა ჯადოქარია, ისე გრძნობს ბუნებას, ისეთი ტექნიკა აქვს. მოკლედ, მარგალიტებივით სხედან და ბრდღვიალებენ. ვან გოგის ბუჩქი კობალტის ფონზე, თითქოს ანგელოზი გამოვა მის უკნიდანო. დიდხანს ვუყურე, მაგრამ ვერაფრით ვერ მივაღწიე (ვერ ჩავწვდი), იმ პროცესის ნახევარსაც კი, ის რომ (თუ როგორ) კეთდებოდა. ხედავ, როგორ ავლაქლაქდი, ჩემო გია. ყველაზე მეტად ერმიტაჟზე მინდოდა მეთქვა და არაფერი გამომდის, სასაცილოცაა, ალბათ, მაგრამ ჩემთან რომ ყოფილიყავი, სულ სხვა იქნებოდა[...].

რამდენი რამის თქმა მინდა, მაგრამ თუ გეტყვი, რომ დავიღალე, იმედია, არ დამძრახავ. ძალიან ახლოს გგრძნობთ ყველას და ძალიან მიყვარხართ. იმედია, გამოვექცევი პეტრეს მარწუხებს და თქვენთან ვიქნები. ისე კი, მოთმინება, მოთმინება ყველაფერია. ბიჭები მომიკითხე. მაგრად იყავი. სიკეთეს და სიმტკიცეს გისურვებ.

ასევე შენი ერთგული ირაკლი
14. XI. 83.

არ დამძრახო ჩემს ლიტერატურულ და გრამატიკულ გაუმართობებზე. რაც მომდის სტიქიურად, ისე გწერ. სამაგიეროდ, უფრო უშუალოდ გგრძნობ ალბათ და სიტყვების უკან კიდევ რამდენია, ხომ იცი.

14. XI. 83.

ჩემო მაიკო, ჩემო კარგო, მაგარო დედა! ვიცი როგორ გიჭირს, როგორ ძნელია ეს ყველაფერი, მაგრამ ხომ ხედავ გარჯა დღითი დღე შენს თვალწინ რომ იზრდება, ლამაზდება. ძალიან მომენტრეთ, რაღა დაგიძალო. ორი თვე რა არის, მაგრამ როცა გამიჭირდა ცოტა, მაშინ

უფრო ახლოს მოხვედით და უფრო სანატრელები გახდით. თქვენი განცდები ძალიან რეალურად მომდის აქ და ისე მიხარია, რომ მყავს ასეთი მეგობრები. მე აქ ძალიან ახლოს შევიგრძენი, რა არის კეთილი აზრი. ექიმები წამლებს დააბრალებენ ალბათ ყველაფერს, რაც უკეთესობისკენ იქნება, მაგრამ მე ხომ ვიცი კიდევ რა ხდება, ამას ვის აუხსნი, ეტყვი. ჩემო მაიკო, შენ ხომ იცი, განგება იმდენს აძლევს ადამიანს, რამდენის ატანაც შეუძლია და ჩვენ კიდევ რამდენი შეგვიძლია ალბათ... იყო აქ ჩემთვის, არ დავშალავ, მძიმე დღეები და ძალიან სინამდვილით განვიცადე გარკვეული რამეები, მაგრამ გეტყვი, რომ მაშინაც კი, როცა ჩემს თავს ხაზი ესმებოდა და თითქოს უნდა დასრულებულიყო ეს ყველაფერი, მაშინაც კი დარჩა ის რაღაცა, რომლის ატანაც შემიძლო და მე მიხარია ახლა, რომ ეს შევძელი და ამას ვერასოდეს ვერ დავივიწყებ. ასეა ჩემო დაიკო, გვტკივა და ვწვალობთ და მერე ისევ გვტკივა და უფრო მაგრად... არ იფიქრო ლიტონი სიტყვებით ვცდილობდე გაგამაგრო, გითანაგრძნო. აქ ახლა ძნელია ჩემთვის ყოფნა და რასაც აქედან გეტყვი, ყველაზე ნაღდი იქნება ალბათ. შეგეწიოთ თქვენ წმინდა ოჯახს ყველა ნათელი ძალა და მათთან ერთად ჩემი სიყვარულიც.

თქვენი ირაკლი.

გია გამარჯობა! როგორ ხარ? [...] აქალიკო⁹ ჩემი მეგობარი იყო ჩამოსული. იმან მითხრა დაწვრილებით თბილისში მომხდარი ამბავი.¹⁰ სოსოს¹¹ კარგად ვიცნობდი ცხადია. აგერ კობახიძის ბიჭი,¹² სოსო და ერთი კიდევ ჩემთან იყვნენ ზაფხულში. ასმათი დახვდათ, ნამუშევრები უნახიათ. ძალიან მეტკინა ცხადია. აქ მგონი არავინ არაფერი იცის. სხვა, ჩემო გია, აქ ძველებურად მიდის საქმე. რენდგენს ორ თვეში ერთხელ აკეთებენ და მერე გავიგებ სიახლეებს. ისე

⁹ ალიკო კაკაბაძე, მხატვარი-კერამიკოსი.

¹⁰ იგულისხმება თვითმფრინავის გატაცების ცნობილი ისტორია.

¹¹ სოსო წერეთელი, მხატვარი.

¹² იგულისხმება რეჟისორ მიხეილ კობახიძის შვილი, მსახიობი გეგა კობახიძე.

მე მოვიმატე ხუთი კილო და ახლა პატარა ქონუკებს ვისინჯავ ტანზე და მიკვირს. პატარა გორელიეფების კეთება დავიწყე პლასტელინში; რელიგიურ თემებზე. ძალიან მომწონს და ძალიან მამშვიდებს. მერე ჩამოვასხამთ, ზოგს მოვხატავ, ზოგს ისე თაბაშირში დავტოვებ და ასე. ახლა ერთი ამხანაგი ბიჭი; კერამიკოსი, დროებით აქ ცხოვრობს. კერამიკის თიხას მომიტანს და იმაში მინდა ვძერწო. მერე ის ფერებში გამომიწვავს. მოკლედ, შენც შეგხვდება რაღაც-რაღაცეები. შენ წარმოიდგინე, ძერწვის საკმაო მულამი აღმომაჩნდა. ერთი სიტყვით, ძალიან ატელიე-პალატას გავაკეთებ აქ, თუ არ მომიხროლეს. ისე, თუ შენც ცდი ასეთ რამეს, არ წააგებ, ვიცი. აიღებ ფანერას და ზედ გააკეთებ ბარელიეფს პლასტელინში, მერე ჩამოსხმას გასწავლიან. ადვილია, ძალიან დაგამშვიდებს [...]. არ ვიცი, აგერ მე რომ ვიფიქტები ჩემს პროფესიაში, სულ რაღაცას ვეძებ ისეთს, რომ გადამახალისოს, ხან ვთლი, ხან ვძერწავ და ძალიან მამშვიდებს. ის კი არადა აუცილებელიცაა, ერთი მეორეებს ავსებს ხოლმე [...]. შემოქმედებით პროცესს რაც შეეხება, შტაინერს უთქვამს, როგორც კი ტილოსთან მიდიხართ და იწყებთ მუშაობას, იქვე ფიქრიც უნდა შეწყვიტოთ და მიეცეთ მთლიანად შემოქმედებით ფანტაზიასო. და განა ასე არ არის? მთელი მხატვრობა მართლა ინტუიციურია მხოლოდ და სხვა არაფერი. რაც შეეხება სეზანს, იგი ფორმისა და ფერის ერთნაირად დიდი წარმომადგენელია [...].

გია, აქ შვეიცარიის ბარონის პირადი კოლექცია ჩაზოვიდა, 40 სურათი. მოკლედ გეტყვი: ორი ელ გრეკოა თითო მეტრის ზომები, ბოლო პერიოდები, მაგრამ სუსტები. ეს ყველაფერი დიდი რომ დაეხატა, სულ სხვა იქნებოდა. ორი გოიას ეტიუდი, კარგი ნიდერლანდელი და გერმანელი. ერთი უცნობი ნიდერლანდელი მხატვრის შობაა, გავვიყდი. მოკლედ არის ექვსი-შვიდი კარგი სურათი. ერმიტაჟში ვიყავი კიდეც და პოლანდიურმა სკოლამ გამაოგნა თავისი ტექნიკის სრულყოფით. უყურებ და არ გჯერა თუ ეს ფუნჯით გაკეთდაო. ძალიან მაგრები არიან. ოსტადემ გამაოცა თავისი პატარა სცენებით (გლეხების). რას ვიფიქრებდი თუ ამხელა მხატვარი იქნებოდა, ისეთი სხვანაირი რამე აქვს დაჭერილი. და რაც მთავარია, აქ არის ბრეიგელი უფროსის (ხავერდოვანის) ერთი პატარა-პატარა შობა - ისეთი სურათია, თვალს ვერ მოწყვეტ. თბილისელ ნიჭიერ მხატვრებს გადაეცი, თუ რამის სწავლა უნდათ, აგერ ერმიტაჟი და არ გამოყოფ

იქიდან ცხვირი. ერთი დამაჭერიანა შენი თავი აქ ცოტა ხნით, რას გაჯ-ლიგინებდი. ა, ბიჭო იქნებ... (მოიცა თუ ძმა ხარ, მაიკოს არ აჩვენო ეს) მოკლედ ასეა ჩემო ძმაო. ისე წერილი მაშინ მომწერე ჯობია, როცა არ იჩქარებ, ასე აჯობებს. ეს ხომ მოვალეობა არაა. მაგალითად მე თუ განწყობაზე არ ვარ, რაც არ უნდა იყოს, ვერ დამაწერინებ.

ჩემო გია, აქ ისეთი კარგი ზამთარია. თქვენთან კი როგორ თბილა. შენ თუ გაინტერესებს ასმათს შეუთანხმდი და ნიჟარადის კედელი¹³ ნახეთ. ვერ დავამთავრე ბოლომდე, მაგრამ მაინც დავჯლაბნე რაღაც. ეს ჩემი ფილტვების ბოლო გაბრძოლება იყო. ასეა ჩემო გია, შენ არაფერი არ გიჭირს, უბრალოდ ჰარმონია დაგერღვა, მგონი, შინაგანი. ერთი მომცა შენი თავი 2-3 თვე, იმისთანა სურათ-ქანდაკეებს გაგაკეთებინებდი და ისე შეგაფუცხუნებდი, მაგრამ თუ მარტო განმარტოებული ვიქნებოდით, ისე, შენ გოგონებს აუცილებლად დავხატავ დიდ-დიდ ტილოზე. ფუ, როგორ არ მიყვარს, როცა წუწუნებ. ბიჭები როგორ არიან. ძალიან მომიკითხე. აგერ უკვე დეკემბრია დღეს პირველი (უკვე ორი) და მესამე თვე დაიწყო. კითხვას ვუღალატე, ნელ-ნელა ვკითხულობ მანის „ჯადოსნურ მთას“, იქაც ხომ ტუბ. სანატორიუმზეა. ძალიან საინტერესო წიგნია და ისე მართლად წერია ყველაფერი, რომ ახლოს მოდის. აბა გემშვიდობები. ახლა ძალიან გვიანია და დილით ადრე ამადღებენ, თუმცა უკვე მეც ვახვევ ამათ ჩემს რეჟიმს. პალატაში მანამდე ისეთი წესრიგი იყო, ახლა ყველამ აურია, ზოგი ხატავს, ზოგი ძერწავს და ა.შ. კარგად იყავი და თავს და საქმეს არ უღალატო.

ირაკლი 1-2. XII. 83.

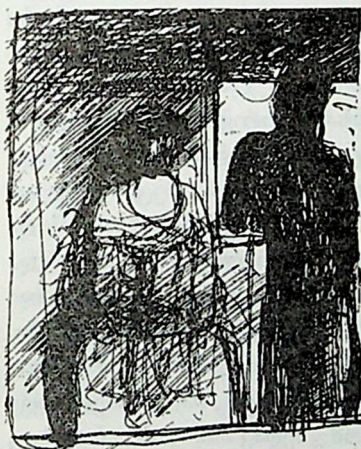
ჩემო მაიკო! როგორ ხარ შენი პატარა პრინცესებით. ძალიან ხომ არ გაბრაზებენ ეს ცუნცულეები. ახლა ამ კაცის წუწუნი გაკლია რაღა. უყიდე ერთი აბონიმენტი საცურაო აუზში და იჭყუმპალაოს ცოტა. ძალიან მომენატრეთ, აქედან კიდევ უფრო კარგად გამოჩნდა და მომენატრა თქვენთან წამოჯდომ-გაბაასება. შენ ხომ ჩემი კარგი დამცველი იყავი ყოველთვის, აბა შენ იცი, არ მიღალატო, და იმედებს არ გაგიცრუებ. ამ ჩერჩეტებს ჰგონიათ ფარჯიანი ფეხებს ფშეკს მგონიაო და ის კი არ იციან, კვალიფიკაციის ასამაღლებელ კურსებზე

¹³ იგულისხმება კედელი, რომელიც ირაკლიმ პოეტ ენვერ ნიჟარადის ბინაში მოხატა.

რომ ვარ (არ გამცე, თუ და ხარ) ჩემო კარგო, თქვენი კეთილი ფიქრებისა და განცდების მეოხებით უკეთ და უკეთ ვარ და თუ მშვიდობით ჩავაბარე „კვალიფიკაცია“, ერთი ორად გადავიხდით. ძალიან კარგი გოგო ხარ და ძალიან მიყვარხარ. ერთი წამოიზარდონ ეს ბჟღარტები და მერე დავგრიალდეთ. იყავით მტკიცედ და ჯანმრთელად.

წერილები აბასთუმნიდან

(13.12.1984 □ 19-20.01.1985)

გამარჯობა, გია! მაშ, დავიწყოთ აბასთუმნის ციკლი. ჩამოვედი, ავიღე ერთი მოზრდილი 16 კვ. მეტრის ოთახი. მაქვს აივანი, ვარ მარტო და ვცდილობ შევიქმნა ატმოსფერო. წამოვიღე ბლომად წიგნები, ქაღალდები, პასტელები და ა.შ. აქ ლამაზი ზამთარია და მშვენიერი ჰაერი. აქ აბასთუმანი სულ ფიჭვის ტყეში დგას. რომ დადიხარ, პირდაპირ გცემს ფისის სუნი. ძალიან კარგი ატმოსფეროა შექმნილი. ეს პირველ რიგში იმის ბრალია, რომ ეს მაინც ავადმყოფთა დასახლებაა და იქ სადაც ავადმყოფობაა, ნეგატიურ ძალებს ნაკლები მოქმედების არენა აქვთ. მათ არ უყვართ ავადმყოფი ორგანიზმები. ამიტომ არის, რომ დააკვირდე კაცს, რომელსაც რამე აწუხებს, სტკივა, როგორ ეწმინდება სახე, თვალები. ამიტომ ვგრძნობ რეალურად აბასთუმნის დადებით სულიერ-მშვენიერ „კლიმატს“. ამასთან ფიზიკური ის დადებითი აქვს, რომ 1400 მეტრზე კლიმატი 1800-1900-ის აქვს. სვანეთში ამ სიმაღლეზე ჯერ კიდევ არ არის ფიჭვნარი. წარმომიდგენია, რა ხდება აქ გაზაფხულზე, დედამიწა რომ იფეთქებს. მე იშვიათად აღმიქვამს და მომწონებია ადგილი, როგორც ეს. აქ დიდ

პატივში ვარ, ყურადღება არ მაკლია. ამ მხრივ ყოველთვის მწყალობდა ბედი. მოწყენით, რა თქმა უნდა არ მომიწყენია – სამუშაო გვერდზე მაქვს და დღეც ისე მალე გადის... ნელ-ნელა შევდივარ იმ ნეტარი განწყობის განცდაში, რომელიც ასე ნაცნობია ჩემთვის, ანუ როცა რამე გამიკეთებია ჩემი აზრით, უფრო ღირებული. სანატორიუმის მოსახლეობა, რა თქმა უნდა, ძალიან დაბალი დონეა, მაგრამ ყველგან და ყველაფერი ყოველთვის საინტერესოა. აქ გვერდით კაცია პალატაში, ასე ორმოცდაცხრა წლის, უცოლშვილო. ძალიან კარგი ტიპია. ცხოვრების აზრზეა და პატიოსანი კაცია. შევეყვ-შემოვეყვით საუბრებს, – ვხედავ, შინაგანად საკმაოდ იდეალისტია და ერთგვარ ორჭოფობაშია ამა და იმ სამყაროს შორის [...]. იძახის, დროა კაცმა თავი გაანძრიოსო, თორემ კიდევ დავბერდი უცოდინარიო. სულიერი მეცნიერება საოცარ საშუალებას იძლევა გაუხსნა და ბუნებრივი გახადო ასეთი ადამიანისათვის ბევრი ის შეფარული, რაც კანონიკურშია ჩადებული. ხომ იცი, დღეს ადამიანს როგორ ჭირდება ერთგვარი სწორი ანალიზი, გააზრება იმისი, რასაც ადრე პირდაპირ ღებულობდა გულით. ამიტომ ვაკვირდები, როცა ასეთ ადამიანს მეცნიერულად აუხსნი ამა თუ იმ მოვლენას, მაგალითად დაბადებას, სახარებას და ა.შ. მათთვის მერე ეს ტექსტი ძალიან ახლობელი, ადამიანური და გასაგები ხდება. ჩემს ცხოვრებაში ბოლო ხანებში რაღაც ისეთი ნაკადი შემოვიდა, რაღაც ისეთი დაჯგუფებები ირგვლივ, ისეთი მოვლენები, რომ რეალურად ვხედავ, თითქოს რაღაც (ძალიან გთხოვ ეს არ გაიგო როგორც მოუმზადებელი, უპასუხისმგებლო ფრაზა, არამედ უკვე ძალიან განცდილი, უკვე იმ დონეზე, რომ ვხედავ თითქოს და თავსაც უფლებას ვაძლევ, შენ გითხრა) ისეთს, რომ შემიძლია გავაკეთო და გავუკეთო სხვას და ბედი არ მაპატიებს, ვხედავ, ოდნავ გვერდზე გადადგმულ ნაბიჯებს. მე ეს ძალიან მიხარია და ძალიან ბევრ საფიქრებელსაც მიჩენს. გულახდილად რომ გითხრა, ეს უფრო იმ მაღლს ჰგავს. მოთმინების მერე რომ გენიჭება კაცს და თუ მოითმინე, აუცილებლად რომ მოგენიჭება. თუ ეს ასეა, მაშინ მართლაც ბედნიერი კაცი ვყოფილვარ. ყოველ შემთხვევაში ერთი რამ უტყუარი ფაქტია: სიმწიფეს ვგრძნობ ჩემში და ჩემს გარეთ. არ ვიცი, ალბათ გამიგებ და არ შეიძლება. შენ არ გამიგო, რადგანაც შენც იმ „ჩემს გარეთ“ ხარ და „ჩემში“.

რა აუცილებელია, ყოველი კაცისთვის სიმყუდროვე. მხოლოდ მაშინ

ისვენებ, როცა შენს თავთან რჩები მართოდმართო. ნელ-ნელა ვემზადები წიგნისთვის¹⁴. აკვარელში ვსინჯე, მაგრამ ვხედავ MHE ЭТО HE ДАНО და ჩემს ტყავში უნდა დავეტიო, თუმცა საოცრად მსიაბოვნებს მასში მუშაობა. მე ხომ მცენარეული აკვარელი მაქვს, რომელიც ახლოს არ იკარებს ჩვეულებრივს. ისევ პასტელში წავკარი და ხელად მივიღე შედეგი. მინდა ლუკასაგან გავაკეთო პატარა წიგნი. და ყოველდღე მწიფდება და მოდის, რა და როგორ. მხოლოდ ამ საქმის გაკეთებით თუ გავამართლებ ჩემს აქ სხეულზე ფიქრსა და დროის კარგვას.

რაც შეეხება მკურნალობას, ვფიქრობ, შედეგს მივიღებ. მე ბევრად მეტი შანსი მაქვს, ყველა აქ მყოფზე უფრო, გავიკურნო და ისიც ფაქტია, რომ დავრჩები დიდხანს, სანამ არ გაირკვევა საბოლოოდ ჩემი საქმე, რის ფასდაც არ უნდა დამიჯდეს. უცნაურია, საოცრად მინდა გამოჯანმრთელება - იმიტომ კი არა, რომ გადავრჩე, არამედ იმიტომ რომ ჯანმრთელი ვიყო. უბრალოდ, მომენატრა ეტყობა ჯანმრთელობა. ასეც ხდება თურმე [...].

როგორ მიდის კითხვის საქმე? მე ვიყავი შენთან, წიგნი¹⁵ მოგიტანე 5-ში შუადღისას, არავინ დამხვდით. ალბათ ასმათი მოგცემდა უკვე. შენ ჯერ კიდევ წინ მაქვს ის ბედნიერება, როცა საბოლოოდ შეიგრძნობ იმ მადლს, რაც მიიღე. ეს ისეთი წიგნია, რომელსაც ფიზიკურადაც კი იგრძნობ. დანარჩენ წიგნებს ასმათისგან მიიღებ, უკვე ჩემს საკუთარს, ორიგინალებს. ისე, ეცადე, ყოველდღე თუნდაც ძალიან ცოტა იმუშაო. წიგნზე მუშაობა კი ჩემგან არ გესწავლება, რადგან ბევრად ჩემზე უკვე იცი (აბა მხატვარი იყო, გნახავდი როგორ გეცოდინებოდა). „პანი“¹⁶ ჯერ არ დამიწყია. სხვა რამეს ვკითხულობ ჯერჯერობით [...]. თქვენ როგორ ხართ? როგორ არის მენეჯერობის საქმე, ფარჯიანს ფასი არ დაედო მეტი, რაც აბასთუმანში წავიდა? საწყალი, გაწამებული და გატანჯული მხატვარი!!!... აბა, ახლა შეეკეთები მომეცი, რა, როგორი, და როგორ გავა. თემა, სტილი, ზომა, ფასი და ა.შ. მეც აქ გავუსვამ და გამოვუსვამ. ხომ ვიცი, ახლა რომ გამოვვ ზავნი რაღაცას, გეტყვი ამდენად გაყიდე, ჩამოვალ, ვხედავ - ის ერთი შენთან კიღია, ხუთი ძველი

¹⁴ ანუ ლუკას სახარების დასურათებისათვის.

¹⁵ იგულისხმება რუდოლფ შტაინერის „თეოსოფია“.

¹⁶ კნუტ ჰამსუნის რომანი.

(შენი) კი გაყიდულია. ვახოთ, როდემდე შეგრჩება „ზაპასი“ [...]. ისე, ძალიან კარგად დამამახსოვრდა ის ორი „ოდისეა“ შენთან, ძალიან უხდებოდა იმ ყვითელ ფონს. ეჰ, ცოტა სხვა წყობაში ვიყოთ, ისეთ დახლს გაგიკეთებდი...

აბა, ჩემი გია, სათქმელი ნახევრად ამოვწურე. ახლა შენი ჯერია.

ირაკლი.

13. XII. 84.

ჩემო გია!

აქ ისეთი ამინდია სულ ამ დღეებში, ახლა აივანზე ვიყავი წამოწოლილი და წუხანდელ სიზმარს ვიწერდი, ისევ ჩემს მესტიის სახლში ვიყავი. ეს სახლი ხომ ჩემი ამოუხსნელი ტკივილი გახდა მას შემდეგ, რაც გავეიდეთ, არ ვიცი შეიძლება მითქვამს კიდევ შენთვის. სახლი ჯერ თითქოს ისე ჩვენი იყო, რომ შევედი, დიდი აეჩარკა დამხვდა, მაგრამ არ შემშინებია, მოვე-

ფერე კიდევ და იქვე მიკვირდა, რომ არ მეშინოდა (საერთოდ ცხოველებთან არა მაქვს მაინცდამაინც *ДУШЕВНЫЙ* დამოკიდებულება) მერე მამაჩემს ველაპარაკე ძალიან ცხადად. ბოლოს კიდევ ჩემს ძალიან ახლო მეგობარს, მესტიიდან და სკოლიდან და მერე თბილისშიც შევხვდი. ის 75-ში დაიღუპა და მე აქ ვიყავი მაშინ, აბასთუმანში. საბურთალოს ქუჩაზე ცხოვრობდა, ძალიან განვიცადე მისი დაკარგვა და ეს წლები თითქმის დღე არ გადიოდა, რომ არ გამხსენებოდა. ამ ბოლო ორ წელიწადში შორს წავიდა უფრო. (ეს ბუნებრივიცაა, ახალგაზრდა სამშენველები დიდხანს რჩებიან ჩვენს გარემოსთან ახლოს, ისინი არ არიან იქიდან დიდი ხნის წამოსულნი და არც ძალიან ეჩქარებათ იქით გასვლა. მოხუცები პირიქით ერთი სული აქვთ მალე გავიდნენ დედამიწის ატმოსფეროდან) დღეს დილით კი ისეთი კარგი იყო თენგო ისე ჩავიკარი გულში ახლაც ვგრძნობ მის სხეულს (და თან

სიზმარში გამახსენდა ახლახან, აქ წაკითხული. დოქტორი¹⁷ ამბობს, შედარება მოჰყავს რალაციის „და ეს ისეთი გრძნობაა, როგორც მეგობრის მკერდზეო“. როცა წავიკითხე; მეხამუშა ცოტა, ალბათ თარგმანის ბრალია მეთქი და ალბათ გერმანულში უფრო ბუნებრივადაც უღერს კიდევ. ხოდა როცა ჩავიკარი მკერდში მაშინ გამარხსენდა (სიზმარში) ეს შედარება და ახლა უკვე ვიცი, რასაც გულისხმობდა დოქტორი. ერთი სიტყვით სიზმარშივე ვიცოდი, რომ ის ცოცხალი არ იყო და ამ დროს როგორი რეალური იყო, ტირილი დავიწყე სიზმარში მონატრებისგან და ტირილით გამომეღვიძა. წუხელის ბოლო ღამე იყო იმ ცამეტი წმინდა ღამიდან, რომელიც შობიდან იწყება, ამ ცამეტ წმ. ღამეში წელიწადში ერთხელ დიდი მოვლენები ხდება, ამ ღამეებში სულიერი სამყარო იხსნება და ხედავს ჩვენს სამშვიველებს, ასე ვთქვათ ახდენს რეზიუმეს ჩვენს მიერ გატარებულ წელიწადისა. რა მოვუტანეთ ამ ერთ წელში ჩვენს თავს, რა შევიძინეთ სულიერი. ეს ძალიან პასუხსაგები დღეებია. მომავალში კიდევ უფრო ჩავღრმავდებით მათში. ამ ღამეებში მიცვალებულებს ძალიან ახლო კონტაქტი აქვთ ჩვენთან და ანტროპოსოფებიც ხვდებიან ყოველ ამ ღამით და ატარებენ შეხვედრებს ამავე დროს უკითხავენ მიცვალებულებს (რის მეთოდსაც ძალიან კონკრეტულად იძლევა რ. შ.) ასე რომ ჩემთვის ძალიან სიმბოლური იყო ეს ყველაფერი. გიყვები ამას ყველაფერს იმიტომ, რომ მინდა მოგიყვე. აი, ასეთ განცდებში მომისწრო შენმა წერილმა.

ჩემო გია, ჩემი მეორე წერილი მიგიღია, ასმათმა მითხრა და ძალიან მინდოდა რომ მიგელო. იმ ერთ საათში შენ და ასმათს დაგიხატეთ (უფრო სწორად დაიხატა) და არ მინდოდა დაკარგულიყო, ასმათის წერილი გახსნილი ყოფილა, ეტყობა სქელი რომ იყო დაინტერესდნენ, ფული ზომ არა დევსო, მაგრამ მაინც მიუღია. ალბათ რომ წაკითხეს, იფიქრეს ბაცილები არ ავიკიდოთო და სასწრაფოდ უკან ჩააბრუნეს ყველაფერი!! მოკლედ იმ წერილის პასუხს, ვიცი მომწერ და შეიძლება მალე მივიღო კიდევ. ახლა მოდი შიგადაშიგ შენს წერილსაც მივყვეთ პასუხებით. თვე დამჭირდა, რომ შემეგრძნო ცოტათი მაინც აქაურობა (გუშინ ე. ი. 6-ში გამიხდა თვე) ძალიან, ძალიან ძნელია ბუნების შეგრძნობა, აქ თანაც ისეთი მრავალფეროვნებაა, რომ რას გაწვდები.

¹⁷ იგულისხმება რუდოლფ შტაინერი

დღეს - ხვალ დავიწყებ კითხვას (ჩემი თანდაყოლილი ბუნებაა, რაც ძალიან მინდა წავიკითხო, დიდხანს ველოლიავეები, გოეთესთან მაგალითად ასე ვარ. სულ ნელ-ნელა ვკითხულობ დიდი პაუზებით).

რაც შეეხება გადმოსვლას, მგონი მოგწერე, აქ შედარება არაა. თანაც ფეხით ჩავდივარ ხოლმე ქვემოთ მოკლეზე (ცენტრში) და გრძელზე ამოვდივარ. ხუთ კოლომეტრამდეა, მაგრამ ეს ისეთი სილამაზეა, ყოველ მოსახვევში რაღაც ახალი იხსნება, ყოველ ნაბიჯზე სინათლე ახალ ეფექტს იძლევა. მოკლედ, მე ერთი ფერადი სლაიდი გადავიღე და ასმათს გაუუზ ზავნე. ასმათი ალბათ შენ მოგიტანს გამოსამუღავნებლად. იქ ვეცადე გადამელო ის გარემო, ჩემი ოთახი, ჩვენი კორპუსი, მეც ვარ, ასე რომ ნახავ როგორ ვცხოვრობ. ახალი წლის ღამეს ისეთი პატარა, პატარა ნაძვის ხე, ორმოცი სმ. გავაკეთე. აქ წამოღებული მქონდა ფერადი საბავშვო სანთლის პლასტელინები, გერმანელებმა მომცეს, ხოდა გავაკეთე პატარა შობა და პატარა სათამაშოები. ისიც გადავიღე, ნახავ. იმ კაცზე, გურამზე, რომ გწერდი, ჩამოვიდა მისი ნათესავი ძალიან ფულიანი ბიჭია, აქ უნდა იყოს, იმკურნალოს, გურამი მასთან გადავიდა (იგივე „ზეკარში“). იმას ფული აქვს ბევრი, ცეკავშირში მუშაობს. მთელი ახალციხის ვაჭრები თავზე ახვევიან. ამას გარდა ყველა რაიკომის მდივანსა და ხალხს იცნობს. ხოდა რაც ის ჩამოვიდა, გურამიც ხელიდან გამომეცალა. იმას უკლის (ცხადია სასადილოში არ ჭამენ). იმან, ნოდარი ჰქვია, მანქანა - ორი წლის 06-ი აჩუქა და ახლა ვიღას სცალია სულისათვის. ისე ახლაც იყვნენ ჩემთან ამოსულები. ისე მოსწონთ აქაურობა, მგონია, გადმოვლენ. მაგრამ ახლა მოგიყვები ძალიან საინტერესო ამბავს. აქ, ჩემს გვერდით, პალატაში დონეცკელი ბიჭია ერთი. ასე ორმოცდასამი წლის, მაგრამ ვერ ეტყვი. ეს არის, თუ რუსში რამე შეიძლება იყოს კარგი, იმის განსახიერება, საოცრად უბრალო, კეთილი. მშობლები ომის დროს დაეღუპა, მერე ბავშვთა სახლში ათი წელი, მერე ბებია ზრდიდა და დღემდე ათი წელი მუშაობს მუშად და სამი წელი უკლია, პენსიაზე რომ გავიდეს (შავ მუშებს ხომ ადრე ენიშნებათ პენსია). ახლა წარმოიდგინე, რა ცხოვრება გამოვლილი კაცია. ამ დროს კითხულობს და კითხულობს და გიტარაზე უკრავს კარგად. თავიდანვე შევამჩნიე, რომ იჯდა სულ თავისთვის და უკრავდა და უკრავდა. აქვს ნოტები კლასიკის და ა. შ. მერე რაღაც კარის საკეტი გამეჭედა და თვითონვე მოვიდა, ზედ გადამყვა, დამეხმარა, მერე ერთი სამჯერ მითხრა, თუ

საკეტს იშოვი, იმ წუთშივე გაგიკეთებო. მოკლედ ასე დავმეგობრდით. ხელიდან მართმევს საქმეს, სულ თვითონ აკეთებს ყველაფერს, ზიდვით ზომ ერთ კილოსაც არ მანებებს. დამაცა, ავილო, ეს ჩემი საქმეა, მე მეტი არაფერი ვიციო. იშვიათად შეგ ხვდება ასეთი სამშენველი. ყველაფერი მაინც იქიდან დაიწყო, რომ, როცა შემოვიდა ჩემთან პირველად პალატაში, იქ მე კედელზე სხვა სურათებთან ერთად (ყველაფერს ნახავ სლაიდში) გაკრული მაქვს მოძავალი წიგნისთვის თავსართის პატარა მინიატურები, საკმაოდ კარგებია და კიდევ უკეთესებს გავაკეთებ. პრინციპში ეს ახალი წიგნი (ლუკასაგან) იოანეზე ნაკლები არაფრით არ იქნება, მე მგონი უფრო ძლიერი გამოვა. მოკლედ ვასილიმ (ვასიას ვეძახით) რომ დაინახა, როგორც თავში ჩაგირტყამს ასე გაქვავდა, რალაც დაემართა. ასე კაცს დაენახოს ერთი დანახვით, არ მინახავს. „მე ასეთი რამე არც მინახავს და ვერც ვნახავ ალბათ“. ისე გამიკვირდა, საიდან სადა მეთქი, მერე ისეთი რამეები მითხრა ჩემს ნამუშევრებზე, რომ სულ პირი დავადე, რომ იტყვიან, ის ჩემი კრელო ფერწერაში, რაც ჩემთვის მაქვს, ხმამაღლა თქვა. მაშინ მივხვდი, რომ ეს უბრალო კაცი არ იყო. მერე წიგნები, ილუსტრაციები ნახა და ერთი სიტყვით, ბევრი რომ არ გავაგრძელოთ, მოხდა აბსოლუტურად ანალოგიური საუბარი, ისეთივე დასაწყისი ყველაფრისა, რაც ნუგზართან¹⁸ მოხდა, ახლა სახრებას კითხულობს საოცარი გულისდადებით. მერე „თეოსოფიას“ დავაწყებინებ. მე სულ თავი-სუფლად შემიძლია ვთქვა, რომ იგი ანტროპოსოფია. როგორ მინდა, იცი, ერთი თვალი შეგეველო ამ მოვლენებისათვის. ჩემი მასთან პირველი ფუნდამენტალური საუბარი მოხდა ორ იანვარს, როცა შარშან ლენინგრადიდან გამომავდეს და როცა ასე ძალიან გულდაწყვეტილი იყო ნუგზარი. არადა რა საინტერესოა, მასთან გვერდით უზბეკი წევს, ყოფილი პროკურორი, კრეტინი, ჩუქჩა, ხოდა იმ დამეს ორ საათამდე ჩვენ რომ ვისხედით, არ დაუძინია და რომ შესულა ვასია თავისთან, უთქვამს, რა დავალებები მოგცაო, ის ხომ დივერსანტია და გადასვლას ამზადებსო, იდიოტი, აქ შემოყო ორჯერ თავიდან ცხვირი და ისეთი ცხვირი ვუჩვენე, რომ იმის მერე ვეღარ მიტანს. ხოდა, წევს ახლა აქეთ

¹⁸ ირაკლის თანაპალატელი ლენინგრადის საავადმყოფოში, რომელსაც განსაკუთრებით დაუმეგობრდა. შემდგომში ხშირად წერდა წერილებს ბათუმში.

ვასია და სახარებას კითხულობს (თანაც ხელად გადააკრა წიგნს გაზე-
 თი და ესეც ისე მომეწონა მისი მხრიდან, მე კი წინ და უკან ამ გაზეთს
 დიდი შავი ჯვარი დავუსვი. და ახლა რა გამოვიდა: ეს ჩუქჩა, დილიდან
 გაზეთებს კითხულობს და მე ჯერ გაზეთის ასეთი მკითხველი არ
 მინახავს, ისე კითხულობს, ისეთი გათიშული, სულ პირველ გვერდსაც
 კი, რომ, გვეგონება, საკუთარ მეურნეობაზე წერიაო, აქეთ კიდევ ვასკა
 ამ წიგნს და ერთი სიამოვნებაა მათი ყურება. მოკლედ ვასია გადამერია
 ჯერ ნახატებით, მერე ტყეში ვიყროყინე რაღაც არიები და სულ
 გაგიჟდა. მოკლედ, ბევრი რამე აქეთ-იქით და ბოლოს წერტილი
 დავუსვი იმით, რომ ერთხელ ვუთხარი, ასე ბატბუტივით რომ გაზის
 მეთქი კუნთები, მკლავს თუ გადამიწევ მეთქი. იცი რაო, შენ თუ ხელს
 გადამიწევო (არადა დღეში ტონობით ვაგონებს ტვირთავენ თურმე)
 მაშინ ე. ი. ყველას გადაუწევო, მოგკიდე მაჯაზე, ტიფას! კარგი-მეთქი,
 ვუთხარი. ახლა ვეცდები კიდევ ერთხელ დაგამტკიცო ინტელიგენტთა
 უპირატესობა მუშათა კლასზე მეთქი. დავსხედით და თითო სამწუ-
 თიანი ბრძოლის მერე ვაჯობე ორივე ხელით, გაგიჟდა კინალამ, და მეც
 გამიკვირდა ძალიან. მერე სულ დავცინი, შე გრუზჩიკო მეთქი. მაგრამ
 სამაგიეროდ ორი დღეა კაცად არ ვვარგვივარ. მთელი ორივე მკლავი
 ზურგის კუნთებიანად ისე მტკიოდა, ძლივს ვანძრევდი. კინალამ გადავ-
 ყევი ზედ. (და მე ვიცი ეს სკანდერბეგი მომიღებს ბოლოს) ასეა, ჩემო
 გა, ჩემი და ჩემი ვასიას საქმენი. მერე ჩამოვა აუცლებლად თბილისშიც
 და გაგაცნობ. ახლა დავისვენებ ერთი ოცი წუთი და მერე ისევ დაგე-
 საუბრები. შენც დაისვენე...

ხო, მე ძალიან მიხარია წიგნი¹⁹ რომ შენთან არის, ჩემთვის ხომ იგი
 ერთ-ერთი ეტაპია და რომ ვიცი, კიდევ რამდენი სრულყოფა სჭირდება
 და შემოდღია, ამიტომ, არის იგი ერთ-ერთი ეტაპი, მაგრამ ეს არ
 ნიშნავს რომ იგი სხვისთვისაც ასე აღსაქმელი იყოს. ჩემთვის ის
 პროცესია და ვნახოთ, სად გაჩერდება. მომავალ წიგნში სიახლე ის
 იქნება, რომ იქ მეტი დინება იქნება ტექნიკის, სტილის, მეტი სინათლის
 პრინციპი იქნება და ალბათ აღქმითაც არ უნდა იყოს ნაკლები დონე.

კითხვაზე მოგწერე კიდევ, რასაც მეტს უტრიალებ და დაუბრუნ-
 დები, იცოდე, უფრო შეიმოკლებ შემეცნების გზას, უფრო სწორად,
 უფრო დააჩქარებ. ასე რომ აქ ყველაფერი რიგზე გაქვს [...]. რაც

¹⁹ იგულისხმება ირაკლის მიერ თარგმნილი, გადაწერილი და
 დასურათებული „იონანს სახარება“.

შეეხება მოსეს რქებს, აქ საქმე იმაშია, რომ ეს რქების ამავე ოკულტიზმში დიდი ხანია ცნობილია, რაც არის და ეს პირველად დოქტორს არ უთქვამს. აქ საქმე გვაქვს ორფურცლოვან ლოტოსთან, რომელიც თვალებს შუა არის განლაგებული, და რომელიც ყველაზე ძლიერი ნათელხილვის ორგანოა, შემდეგ მოდის სხეულის სხვა ნაწილებში სხვა ლოტოსები. ეს დაწყებული ინდური რელიგიიდან დღემდე ყველამ იცის. ამაზე დაწვრილებით დოქტორის მეორე წიგნში წაიკითხავ. ხოდა, ამ ორფურცლოვანი ლოტოსის სიმბოლოა ეს რქები. ასე რომ ეს, როგორც დათო²⁰ ამბობს, სიწმინდის ნიშანიაო, მართლაც ასეა, უფრო სწორად, წმინდანობის ნიშანია. ბიბლიაში ხომ არ დაიწყებდნენ იმის ახსნას, რომ ეს არის ორფურცლოვანი ლოტოსი და ა. შ. ორი რქა მარტო მოსესთან არ გვხვდება ხელოვნებაში. ისინი მე ბევრ ადგილას მინახავს. რაც შეეხება შ[ტაინერ]ის ცოდნას, შენ მართალი ხარ, მან არა თუ ბიბლია, ყველაფერი იცოდა, რაც კი შეეძლო ადამიანის ხელდასხმის დონეს.

ბიბლია, ძველი აღთქმა, ყველაზე რთული წიგნია, რაც კი შექმნილა ოდესმე. ეს არის შიფრი. იმას, რასაც მასში კითხულობ, ყველაფერი იმ კაცობრიობის განვითარებისათვის დასაშვები და მეტიც, აუცილებელი იყო. ის სისასტიკე, პატივმოყვარეობა და ა. შ. ამიტომ, რასაც კითხულობ და გაოცებს, მიიღე ისე, რომ ეს კაცობრიობის განვითარებისათვის აუცილებელზე აუცილებელი იყო, ასეა მსხვერპლის გარეშე არაფერი არ კეთდება. სახარებაში იესო აკი ამბობს - „გასმიეს, რამეთუ თქმულ არს: თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილ (გამოსვლ. 21. 24. ИСХОД „---“ „---“) ხოლო მე გეტყვი თქვენ: არა წინააღმდეგომად ბოროტისა, არამედ რომელმან გცეს შენ ყვრიმალსა შენსა მარჯვენასა, მიუპყარ მას ერთ კერძოცა (მათე, 5 38-39) ე. ი. რა ხდება, რომ ახალ აღთქმაში უკვე სხვა პრინციპია, ასე იცვლება დროის განმავლობაში. ის კი არა და დოქტორი ამ ადგილთან დაკავშირებითაც ამბობს, რომ ხანდახან ისეც არის, რომ კი არ უნდა მიუშვირო არამედ, შეიძლება პასუხიც გასცე კიდევაც. უფრო ალბათ იგულისხმება რომ არც ისე ადვილად უნდა დააჩავკრინო კაცს თავი. მაგრამ ეს რთული და დიდი ამბებია და ამაზე სხვა დროს. განა სხვა გზა ჰქონდა მაკედონელს არისტოტელეს ცოდნა რომ გაეტანა მსოფლიოში, თუ არა კაცის

²⁰ დათო ხოშტარია, ხელოვნებისმცოდნე.

კვლა და ომი? ცხადია, ამას არავინ არ ამართლებს, მაგრამ რამდენადაც სხვა საშუალება მაშინ არ იყო, ნაწილობრივ მართლდება (თორემ კამალოკაში, ანუ განსაწმენდელში, ალექსანდრემ ეს ყველაფერი ისევ თავის თავზე მიიღო, კი არავის შეუმსუბუქებია, მაგრამ იმდენად რამდენადაც მსოფლიო კარმა ამას მოითხოვდა, ალბათ უმსუბუქებოდა კიდეც). ერთი სიტყვით, ბიბლიის კითხვის დროს არ დაიბნე და რაც მთავარია არ მიიღო ეს ინფორმაცია დღევანდელი და, საერთოდ, მიღებული წეს-მორალით. და ყოველთვის დაუშვი ის, რომ წიგნის ცოდნა გეუბნება, გაა не мудри браток. სხვა გზა არა გვაქვს, უნდა მივენდოთ ამ ცოდნას და უნდა ვიმეცადინოთ, რომ ნელ-ნელა გავიგოთ იგი. საბედნიეროდ, ჩვენ ამის სრული საშუალება გვაქვს [...].

ჩემო გა, ხომ არ დაგღალე?

ახლა დილის ცხრის ნახევარია, მზე ზუსტად ცხრაზე ამოდის და ყოველ დილით ჩემს ცხვირწინ ხდება ეს. იცი, რა საოცარია, მზის ამოსვლას რომ ესწრები და თანაც თუ რეგულარულად, ის უკვე სხვა, საოცრად ცოცხალი ხდება შენთვის, რამდენს ვიკლებთ ჩვენ, ადამიანები, რომ ამას ვერ ვაკეთებთ. როცა მოღრუბლულია და ვერ ვნახულობ ხოლმე, რეალური შეგრძნება მაქვს, რომ რაღაც ძალიან მთავარი ვერ ვნახე. ისევ სიზმრები, ისევ ჩემი მესტიის სახლი, აი ასე ვიტანჯები უკვე 67 წლიდან და თითქმის ყოველ მეორე, მესამე დღეს. სულ დავიარე, ოღონდ ახლანდელი „ხაზეინიც“ დამყვებოდა და სულ გადაკეთებული ჰქონდა, მიხაროდა, რომ ძველებური სახე არ ჰქონდა, რა ხდება მაინც, რატომ მემართება ასე მწარედ!! ისე, სხვათა შორის, ზუსტად ჩემი ხნის იყო, 1950-ში შევედით. ტერენტი გრანელი კიდეც იმიტომ მიყვარს, რომ მას აქვს ასეთი კუპლეტი:

პოეტს ცისფერი ოცნება დაღლის
 რადგან სიცოცხლე მეტად რთულია,
 მე მესიზმრება ის ჩემი სახლი
 რომელიც უკვე გაყიდულია.

ალბათ, ცოცხალი რომ იყოს, ერთად ვიტირებდით ამაზე.

კოლექციის რაობაზე მწერ. ჩემის აზრითაც, კოლექცია არის, როცა იმდენად კი არ მოგწონს მხატვარი, რამდენადაც იცი, რომ კარგი მხატვარია, მე ყოველთვის ვხედავდი ნათლად რომ შენ ჩემს ნამუშევრებს ისე განიცდიდი, როგორც არავინ და მე ეს, რომ იცოდე, როგორ

მეხმარება: ყველამ უარი რომ თქვას და დამიწუნოს ალბათ ნახატები და შენ ერთი დარჩე, უკვე საკმარისი იქნება, რომ იმპულსი მქონდეს. როგორც კი შენ პირველ ნახატს წაიღებ ჩემგან, იმიტომ რომ, დავუშვათ ეს შენი საყვარელი მხატვრის ნახატია და არა იმიტომ, რომ ის ისე მოგწონს როგორც სხვები, აქ იწყება უკვე კოლექცია. მაგრამ შენ ჯერ ეს არც გაგიკეთებია და არც გააკეთებ. მე კი ძალიან მიხარია, როცა ნახატები ხალხს მიაქვს და იწყებენ ცხოვრებას ქალაქის სხვადასხვა კუთხეში, ისეთი განცდაა, თითქოს საკუთარი ნაწილები მრავლდება და დიდი და დიდი ხდება (ცხადია არა განდიდებას ვგულისხმობ). არადა, მე მგონი, ყველაზე სწორი განცდაც ესაა. და განა ამისთვის არ არის მხატვრობაც? [...].

რომ იცოდე ჩემო გია, ყველაზე მეტად რამაც გამახარა შენს წერილში, ეს შენი და მაიკოს შობას შეხვედრის აშბავი იყო. ესე იგი, ჩვენ ერთად ვხვდებოდით შობას, მე თქვენზე ვფიქრობდი და გიხატავდით, თქვენ კი ჩემს სურათთან იხდიდით ანუ ჩემთან. ეს ისე გამიხარდა და ისე სიმბოლური მეჩვენა, სწორედ ამ წელს მოხდა ასეთი დამთხვევა, როცა ჩვენ კიდევ ასე ახლოს მივედით ერთმანეთთან. ჩემის აზრით სურათი რომელიც რელიგიის განცდიდან გამომდინარე კეთდება, უკვე მეტწილად ხატია, თუ არ ჩავთვლით ხატის სპეციფიკურობას. მისი კურთხევა უკვე ის არის, თუ რამდენად მხატვარმა იგი სულიდან გააკეთა. დღეს ყველა ეკლესიურმა რიტუალმა უკვე თვითონ ადამიანში გადმოინაცვლა, აქ შიგნით ხდება კურთხევა, ზიარება, ნათლობა და ა.შ. [...].

აი, ხშირად ვფიქრობ, როგორ ძლიერად უნდა ყოფილიყო ჩემში წინა კარმის შედეგი, რომ ასე საღ-სალამათს და ვარჯიშზე გადამკვდარ კაცს 21 წლის ასაკში შემომეპარა ეს ავადმყოფობა. არ ვიცი შენთვის მითქვამს თუ არა, რა კარმა აქვს წინა ამ დაავადებას. დოქტორი ამბობს, რომ ერთ-ერთ, და უფრო ალბათ ამის წინა განსხეულებაში, ის ვისაც დღეს ეს ემართება, რაღაც გარკვეულ რანგს, წოდებას, თანამდებობას ფლობდა, ისეთს, რომ შეეძლო გარკვეული მასებისთვის ეხელმძღვანელა, ხოდა მან ეს უფლება ბოლომდე ვერ გამოიყენა ხალხისათვის, შეეძლო უფრო მეტი და ვერ გაქაჩა მოკლედ, და ამასთან ერთად ის, რომ გაურბოდა ერთგვარად ფიზიკურ შრომას. ნუ, ცხადია, თუ ვინმე დიდგვაროვანი იყო, არც თვითონ გააკეთებდა არაფერს. მოკლედ, უხეშად რომ ვთქვა, ასეა საქმე ამაში. მერე ეს ნაკლი,

მორალური უკვე, როგორც სუსტი ფილტვები, გამოდის. თორემ, ხალხი ლანდივით დადის და ფილტვები კი აქვს ჯანმრთელი. ასევე აქვს ყველა სხვა ფიზიკურ სისუსტეს ასეთი წინა მიზეზები.

მუშაობით ჯერ არ არის საქმე ისე აწყობილი, მალე გამოვუგზავნი ასმათს პარტიას და შენთანაც გამოიტანს. მე მგონი, არ დამემღურები - ჩემი მესამე ეპისტოლე გოკიელებისადმი საკმაოდ ვრცელი აღმონდა, თანაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ წერილი შრიფტით არის ნაწერი. მარიკას და თორნიკეს²¹ აუცილებლად საჩუქარს მივართმევ საკადრისს, თანაც მე რომ ბიჭი მყოლოდა ასმათთან, თორნიკე უნდა დამერქმია, ხომ იცი. ჩემთვის შენი მაიკო ისეთი ახლობელია, რომ როცა გწერ, ასე მგონია ისიც კითხულობს მეთქი ანუ იმასაც კესაუბრები მეთქი. მთელი გულწრფელობით ვამბობს ამას[...].

მაშ ასე, მე მგონი, შენს წერილსაც ბოლომდე გავეპასუხე და ამაღამ აფორიაქებულს არ დაგეძინოს, როგორც ხდებოდა ხოლმე ჩვენი ერთი, ორი საუბრის მერე. ამიტომ თავს დაგანებებ. ალბათ დღე - დღეზე მივიღებ შენს მეორე წერილს და იქ გავაგრძელოთ. მე კი მეგონა, ბევრი რამე გითხარი-მეთქი და რომ გადავიკითხე, არაფერი მითქვამს იმდენი, არადა რა აწერინებდა ამ მწერლებს ამდენს.

იყავი, ჩემო, გაა მხნედ და ყოჩაღად და მაშინ ყველა შენს ირგვლივ ძალებს მოიკრებს.

დიდი სიყვარულით შენი ირაკლი ანუ ი. ფ.
 7-8. I. 85. აღობილი

ჩემს გიას ძმური სალაში! შენი წერილი ე.ი. რიგით მესამე ძალიან აფორიაქებულ მდგომარეობაში მივიღე (რაზეც ქვემოთ, ოღონდ ისეთი არაფერი, არ შეგეშინდეს) როცა გავიგე შენი წერილიდან, რომ ჩემი მარტო ორი წერილი მიგიღია. მე ჯერ მოგწერე პირველი, მერე გიპასუხე შენს

²¹ მარიკა გოკიელი, თორნიკე ხონელიძე - გ.გოკიელის და და დისშვილი.

წერილზე (პირველზე), ესეც ჩემი ორი, ხოლო ბოლოს ის წერილი, რომელიც მიიღე. ე.ი. გამოდის, მე მოგწერე სამი და აქედან ყველაზე მნიშვნელოვანი, ანუ მეორე არ მიგიღია. მნიშვნელოვანი იმიტომ, რომ მასში იყო საშობაო ნახატი, რომელიც ლამის 12 სთ-ზე დაგიხატე და რომელიც მომწონდა და კიდევ მასში ჩავდე დოქტორის სურათი. აი ასეთი გულდასაწყვეტი ამაზი მოხდა, რამდენ რამეს გწერდი, ყოველ შემთხვევაში, ყველა საკითხზე გასუსობდი (ვეცილობდი უფრო სწორად). ძალიან მეწყინა ამ წერილის დაკარგვა, ვილაცამ წაიკითხა და სულ არ არის სასიამოვნო. თანაც პორტრეტი²² მაინც არ ჩამედო. თანაც ის ნახატი ისეთი განცლით გაკეთდა. ასმათს ვწერდი ამაზე. ჯერ ასმათს დაეუხატე, ასე თორმეტი იყო დაწყებული და ისეთი იმპულსი მომაწვა. მანამდე კი ვიჯექი, ახალი გადმოსული ვიყავი ალბილში, ვიჯექი და განვიცდიდი რომ შობას ასე ცარიელ-ტარიელი ვხვდებოდი შიგნიდან, ლოგინებს შორის უცხო ოთახში და უცბად მომივიდა რაღაცა. ჯერ ასმათს დაეუხატე, მერე შენ. ორივეს უცნაური ბედი ეწია (ასმათის ნახატი ნახე ალბათ). ასმათს გახსნილი კონვერტი მიუღია, მაგრამ მაინც მიუღია, ეტყობა ვილაცამ ინამუსა, შენ კი - არა. რას იზამ, დარდი რას უშველის. ასევე არ მიიღო ასმათმა ჩემი ერთი წერილი, რომელზეც ისევე დავაკარი კონვერტს (როგორც შენსაზე ჩემი მარკოზი) ძალიან საყვარელი პატარა მინიატურა და კონვერტი კონვერტში ჩავდე. დასანანია მართლაც, ასეთი რამ რომ ხდება. ჩემო გია, ხედავ რა არეულად გწერ, იმიტომ რომ რაც ჩამოვედი, პირველად ამემღვრა გულ-გვამი. აქ, აი, რა მოხდა. მე ხომ ვიყავი ბრწყინვალედ მოწყობილი, რასაც მომავალში სლავილშიც ნახავ. ჩემი აივან-ყველაფრით, ხოდა იმ სართულზე (ის კორპუსი ქალებისაა წესით) ცოტა კაცები ვიყავით 9-მდე და გადაგვიყვანეს მეორე კორპუსში, უფრო სწორად, მეორე კორპუსი შეავსეს. მე მომცეს ერთი პატარა კუბოსავით ოთახი, მარტო ფანჯრით, სადაც შეუძლებელი იყო ყოფნა, ხმაურისა და ორპირი ქარის გამო და ახლა გადმოვედი ოთხკაცნიან პალატაში, იმ ჩემს რუს ბიჭთან და ერთ თბილისელ კაცთან ერთად. მოკლედ, იყო აქ დიდი ომი და ამაზი, მაგრამ, შეჯდა ბუბუშიანი, ჩვენი მთ. ექიმი და არაფრით არ დამტოვა, მოკლედ გამომაბრძანეს. ჩავალაგე ჩემი ძალიან ბევრი ბარგი-ბარხანა. ახლა ვზივარ ოთხ ლოგინს შუა და რაღა დაგიმალო და მაგარი

²² იგულისხმება რუდოლფ შტაინერის ფოტოსურათი

ნოკდაუნირებული ვარ. ჯერ ზეკარში დაწყობა-აბარგვა, ახლა აქ. არადა, როცა ნახავ სლაიდს, მარტო მაშინ შევძლებ გითხრა, როგორ ვიყავი. თან ისეთ კარგ რამეებს ვაკეთებდი ბოლოს, რომ არ ვიცი. ხომ იცი, ნათქვამია, სამჯერ ჩალაგება-ალაგება უკვე ხანძარს უდრისო (რუსულად ამბობენ). მოვასწარი რამდენიმე რამის გაკეთება. მოკლედ კი, მინდა უფრო დაწვრილებით მოგიყვე, მაგრამ გამოგიტყდები, ძალა აღარ მაქვს. მთელი ენერგია ახლა მიდის იმაზე, რომ ისევ ჩავაშიშინო, რაც აშიშინდა. მე ხომ თბილისიდან ისე წამოვედი, რომ ვიცოდი, მექნებოდა ოთახი და მთელი მასალები ჩამოვიტანე. ახლა კიდევ ზეკარში ვეღარ ჩავალ, იქ ძალიან სინესტია (ხეობაა) და ის ოთახი, რომელიც მქონდა, უმზეო იყო. აქ კი ისეთი ბუნებაა, რომ უნდა გავუძლო ყველაფერს. თუმცა ეს ისეთი საადაპტირებო საქმეა, რომ იოლად არ ჩამივლის, ვიცი. ჩემთვის ადაპტაცია არ არის დიდი პრობლემა, მაგრამ ასეთი გაბრიყვებული დარჩენა ცოტა ძნელია. ვნახოთ, მოვლენებს ვაცლი, დაველოდოთ. ხომ იცი, მისტიკა ამბობს В словаре мудреца нет слова случайность. უნდა ვეცადო გამოვიცნო, რა და რატომ. ამაზე აღარ ღირს ლაპარაკი, თუმცა ყველაფერი კი გაუგებრად და ნახევრად გითხარი. აი ამიტომ გწერ თავში, აფორიაქებულ მდგომარეობაში მომისწრო მეთქი შენმა წერილმა. შუა ალაგებაში ვიყავი და ახლა იმ წერილ-ნახატ-სურათის ამბავმა სულ გამთიშა. ისე რომ, სასაცილოც ვიქნებოდი, ალბათ, რომ შეგეხედა. დავჯექი ლოგინზე და კარგა ხანს არც გავნძრეულვარ. როგორ არ მინდოდა ვინმეს სხვას წაეღო ის ყველაფერი.

მაგრამ ჩემო გია, ჩემი საშობაო მოლოცვა, ჩემი აზრები და საჩუქრები არ დაკარგულა. ის იქ არის ალბეჭდილი, რომელზედაც შენ ალბათ ან წაიკითხავდი ან წაიკითხავ T-ში.²³ ეს ის სფეროა, დევანანაში, სადაც ყველაფერი ჩვენი განცდილი, სულიერი და ღრმა, როგორც სარკეში აირეკლება და სამუდამოდ რჩება, და სადაც მერე ხელდასმულები კითხულობენ წარსულსა და მომავალს, ეს ყველაფერი, ჩემო გია, ისევე რეალურია როგორც ჩვენი მეგობრობა და თუ დღეს შენ ვერ გრძნობ ბოლომდე ამ სინამდვილეს, ეს დროებითია, სულ ცოტა ხანი და შენში ჩამოიღვრება ეს ყველაფერი და შენ ამას მილიონჯერ უფრო უკეთ იგრძნობ, უფრო, ვიდრე იმ სიტბოს, რომელსაც ჩვენ ვაძლევთ ერთმანეთს.

²³ რულოლფ შტაინერის „თეოსოფია“.

ახლა, ჩემო გია, თუმცა, როგორც შენ აზრობ, ძალიან ძნელია, მაგრამ ვეცდები მაინც მოკლედ ისევ გიპასუხო შენს იმ წერილზე (მარკოზის სურათით), რომელიც მე მივიღე და რომელზეც გიპასუხე მაშინვე. შენ კითხულობ რა არის „სულიერი თვალის გახელა“ ეს არის ნათელ-ხილვის უნარი, რომელიც აბსოლუტურად ყველა ადამიანს აქვს. მოგწერე, რომ ამ წიგნების დაძლევა ყველასთვის ძნელია. იმისთვის, რომ ეს წიგნები იყოს გაგებულნი, შ[ტაინერ]მა ექვსასი ლექცია წაიკითხა, ასე რომ შენ ხომ არ გგონია, ვინმე, ვინც დიდი ხანია კითხულობს, ყველაფერს გებულობს იქ დაწერილს? ეს მხოლოდ ხელდასმულს შეუძლია. ჩვენი ვალია, რაც შეიძლება მაქსიმალური ენერჯის დაძაბვით წავიკითხოთ ეს ყველაფერი და თუ უკვე ასე ვაკეთებთ, ეს ნიშნავს, რომ ჩვენ ნელ-ნელა ვახელთ სულიერ თვალებს. მოკლედ ჩვენი №1 ამოცანაა და უკანასკნელიც, რასაც ვკითხულობთ, ვეცადოთ მაქსიმუმი გავიგოთ და მერე გადავიდეთ შემდეგზე. და კიდევ ერთი უმთავრესი, როგორც ადრე ვთქვით, არ გამოვტოვოთ დღე-რიტმი, რიტმი აი ეს არის ძალიან მნიშვნელოვანი. რ. შ. აზრობს: РИТМ ЗАМЕНЯЕТ СИЛУ და ჩვენ ეს ძალა როგორ გვჭირდება, ჩემო გია. ჩემი წიგნი,²⁴ ვისაც შენ გინდა იმას ანახე და როგორც გინდა ისე. ასმათის მოცემულ პაკეტში კორეული პოეზია შემთხვევით აღმოჩნდა, ის ისევ ჩემია. დანარჩენი საჩუქარია.

ჯანმრთელობა. ეტყობა ნელ-ნელა წინ მიდის, ბევრს დავდივარ ტყეში, მოვიმატე სამ კილომდე წონაში და, მოკლედ, ვნახოთ, მომავალი რას გვიჩვენებს.

ახლა შენს ბოლო წერილს ჩავხედავ მეც. ანანოს²⁵ სიმღერის ნიჭი უკვე ლაპარაკობს სიმღერის ნიჭზე ცხადია. რაც შეეხება „მე“-ს აზრებს ბავშვებში ეს ძირითადად ასე ხდება მეტ-ნაკლებად სხვადასხვა ასაკში. რაც შეეხება ამ თაობას კი, მგონი, ისინი უკვე მუცელში იძახიან „მე“-ს.

ბავშვის აბორტზე კი შტაინერს საკმაოდ აქვს ნათქვამი. ახლა ძნელია ამაზე წერილში, მაგრამ, ერთი ცხადია, ეს ძალიან ცუდია, უფრო სწორად ცუდზე ცუდი. ამდენი საუკუნე ემზადები და უკან გაგდებენ. და მერე ამ გაგდებულებს ერთგვარი ნეგატიური ძალები იყენებენ.

²⁴ იგულისხმება ირაკლი ფარჯიანის მიერ დასურათებული და გადაწერილი „იონანეს სახარება“.

²⁵ ანანო გოკიელი, გ. გოკიელის შვილი.

თუმცა, ცხადია, მაინც იბადებიან ალბათ, მაგრამ ეს წესით არ უნდა ხდებოდეს (ე.ი. აბორტი). სოფლებში ეს დღემდე უდიდეს ცოდვად ითვლება. მაგრამ ჩვენ რა ვქნათ, ერთი ორჯერ გვიწევს ჩვენი კარგი ყოფის გამო ამის გაკეთება (სამწუხაროზე სამწუხაროდ). ეს საკითხი ასე გვაწუხებს ხოლმე ყველას და მაინც ჩავდივართ ხოლმე ცოდვას. ერთი ისღა დაგვრჩენია რომ ვიფრთხილოთ ძალიან. და მერე იცი, რა არის აქ ყველაზე მთავარი; - იცოდე მაინც რას აკეთებ, იცოდე და აცნობიერებდე, ჩვენ უცბად ვერ შევასრულებთ იმ ყველა დავალებას, რაც გვეკისრება, ყველაფერს დრო უნდა. რაც შეეხება მიცემით ბრუნვას, მექანიკურად მომდიოდა ალბათ, მე საერთოდ გრამატიკაში ძალიან სუსტი ვიყავი, ვეცდები არ დავუშვა. შენ ტყუილად მეუბნები, შენიშვნები არ გიყვარსო, მე ძალიან მადლობელი ვარ ყველასი, როცა შენიშვნას მაძლევენ. შეიძლება იმ წუთში შეგეწინააღმდეგო, მაგრამ მე თითქმის ყოველთვის ვღებულობ მათ. ასმათმა იცის ეს და ჩემმა ახლო მეგობრებმაც. ასე რომ მართლა ძალიან დამავალეებ თუ ამ მხრივ ულმობელი იქნები ჩემდამი. ჩვენ ხომ ვერ ვხედავთ ჩვენს თავს და ამიტომ ის გარედან უნდა დავინახოთ და ამაში ერთმანეთს უნდა დავეხმაროთ [...]

სამშენველი არის Душа. ეს სულხან-საბას აქვს სიტყვის კონაში. ეს სიტყვა დაკარგული იყო ქართულში და ზვიადმა,²⁶ მანანა გიგინე-იშვილმა და ა.შ. ამოატივტივეს, თორემ Душа და дух ორივე ითარგმნება, როგორც „სული“, „გონი“. ასტრალური სხეული კი სამშენველია სწორედ. ეს არის სხეული, რომელიც ადამიანის ემოციებს, განცდებს, ვნებებს და კიდევ ბევრ რამეს ატარებს. წმინდანების გლორია ხომ განწმენდილი ასტრალური სხეულია. ე.ი. შენი მორალი, ხასიათი როცა განწმენდილია, მაშინ ადამიანის აურა სუფთაა. თბილისში, არ ვიცი, ამ მეცნიერების გზით თუ ვინმე ხედავს აურას. ნათელმზილველები და ხელდასმულები (ეს უკანასკნელი ნათელმზილვის უმაღლესი ხარისხია) საერთოდ არ ამჟღავნებენ თავს. ასე რომ, ჩვენ არ ვიცით ისეთ უცნაურ და საოცარ ქალაქში, როგორც თბილისია, ვინ და როგორ დადის. მოგწერე კიდევ, მგონი, ანდრეი ბელი რომ სწერს და აღიზიანებს ბლოკს, შენ რა, არ ხედავ აურასო? ე.ი. ჯერ ფიზიკური სხეული, მერე ეთერული ანუ სასიცოცხლო სხეული. მერე ასტრალური, მერე „მე“. ეს სამი სხეული აქვს ცხოველს, მას რომ „მეც“

²⁶ ზვიად გამსახურდია.

ჰქონდეს, მაშინ ის ადამიანი იქნებოდა. შურეს²⁷ წიგნი ვიცი და მაქვს კიდეც, (თუმცა სახლში ორი დღეც არ მიჩერდება) და ვიცი, როცა უნდა მოგცე. შენ, ჩემო გია, რამდენი ბედნიერება გელის, რომ იცოდე. ეს ძალიან საოცარი წიგნია და შტ[აინერი], ძალიან დიდ შეფასებას აძლევს, შურე ხომ ანტრ[ოფოსო]ფი იყო, და ლოქტორი მასთან სახლშიც იყო საფრანგეთში. შურე იყო ვაგნერიის იმ ვიწრო წრის წევრთაგანი, რომელიც სულ 8-10 კაცს ითვლიდა. მაგრამ შენ ახლა დ-ს უნდა ჩაუჯდე, ეს არის ძირითადი. ამ ყველას მერე სწრაფად და სიამოვნებით წაიკითხავ. ჩემო გია, რაღაც მენტორული ტონით ხომ არ გამოძღის ლაპარაკი და, იმედია, არც იფიქრებ. უბრალოდ, საშინლად დაღლილი და შინაგანად დაქანცული ვარ, თავი მტკივა და ძალიან გვიანია და ძალიან მინდა, რომ შენ გელაპარაკო. ამიტომ ყველაფერი რაც ცოტა ისე ვერ იყოს, მაპატიე. ბავშვებზე რომ მწერ (მათზე, განცდაზე), ძალიან სწორად გაგიგე და ეს განცდა შენი უკვე გადაღებული ნაბიჯია.

გია, თუ რამე ფული მოგივიდა ჩემი სურათებიდან, კარგს იზამ, თუ ხელად ასმათს მიაწვდი. ახლა, ხომ იცი, წვანან და მე კიდეც ვერ ვეხმარები.

მაიას სიზმრების ნუ ეშინია. სიზმარი ძალიან რთული რამეა. ის ისე არ არის, როგორც გვესიზმრება. ნათიაზე²⁸ სიზმარი, ეს ჩვენი დარღვბია შვილებზე მხოლოდ. დედაზე კი ესეც დარდი და მონატრებაა, ისე სანთლის დანთება არ იქნება ცუდი ალბათ. მაინც მოქმედებს. ყველაზე კარგი კი სულიერ ამებზე განცდილი საუბარია.

სტატია²⁹ წავიკითხე, ეს რა თქმა უნდა სულიერი არსებებია, რომლებიც ხშირად მატერიალდებიან და ასე გვათამაშებენ. კონკრეტულად კი ამას ჩვენ ცხადია ვერ ავხსნით. მათი ბუნება ძალიან ძნელია[...].

აბა, ახლა დავიძინო, იქნებ, თუ დამეძინა ჩემს ახალ **ОБСТАНОВКАШИ**. იყავი მაგრად ჩემო ძმაო. რამდენი რამე მინდა, რომ გითხრა, მაგრამ გმირობად ჩამითვალე ეს წერილიც.

ძმურად შენი ირაკლი 19-20.1.85

P.S. ჩემი პალატა (ჯერჯერობით) № 21, II კორპ.

P.S. ჩემო გია. წუხელის, წარმოიდგინე, კარგად მეძინა, მთელი

²⁷ ედუარდ შურა, ფრანგი მწერალი – მისტიკოსი.

²⁸ ნათია გოციელი, გ. გოციელის შვილი.

²⁹ სტატია რომელიღაც „ამოუცნობი მფრინავი ობიექტის“ შესახებ.

თვენახევრის მანძილზე მარტო ვიყავი და ასე კარგად არ მძინებია. აბასთუმანში მზიანი თოვლიანი ამინდია და მეც ნელ-ნელა უნდა შევე- გუო უმოქმედობას. ამიტომ კითხვას მივაწვები ალბათ უფრო. კარგია, რომ ხატვის გარდა კიდევ მაქვს სხვა გატაცება. მინდოდა მეთქვა, რომ როცა კითხვაზე პასუხს ვწერთ ერთმანეთს, თუ კიდევ რამე რჩება იმ საკითხებში, ვუთხრათ ერთმანეთს, ან იქნებ რაიმე კიდევ თუ არის რომელიმე პასუხში მეტ-ნაკლებად გაუგებარი. მე ვფიქრობ, რომ რახან ჩემ პასუხზე რომელიმე საკითხთან დაკავშირებით აღარ მწერ არაფერს, ე.ი. უკვე გასაგებია (ნუ, ასე თუ ისე). არა? ახლა T-ს როცა წაიკითხავ შენში დიდი ძვრა მოხდება, გექნება შთაბეჭდილება, რომ რაღაც დიდი ბრძოლიდან დაბრუნდი და გაგეხსნება სხვა ბოჭკო, რომელიც ბევრად გაგიაღვილებს სხვა წიგნებს, ეს ალბათ ყველაზე უფრო რთული წიგნია. იმ მხრივ, რომ, ჯერ ერთი, პირველად აღსაქ- მელია, და, მეორეც, ძალიან ბევრი მასალაა მოკლედ მოტანილი. ეს წიგნი ერთგვარი ყინულმჭრელია, პირველი კვალი რომ გაყავს. ეცადე დღეში ერთი წინადადება მაინც წაიკითხო, და ამის საშუალება კი ყოველთვის გექნება. ამასთან დაკავშირებით არ მახსოვს, მითქვამს თუ არა შენთვის ერთ შემთხვევაზე, როცა შ[ტაინერ]-ს მოუყვანა რუსმა მოწაფემ ანტ[როპოსოფ]მა ერთი ბიჭი, რომელსაც უკვე ფსიქიური დარღვევა ჰქონდა სპირიტუალური სეანსების გამო. თუ არ მომიყოლია, მომწერე და მოგიყვები, ძალიან საინტერესო რამეა. შენ არ ვიცი კიდევ გითხარი თუ არა, რომ შ-ს არასოდეს არ ჰქონია черновик-ები ამ წიგნების წერის დროს. და არ ჰქონია მასში, ჩვენ რომ ვაკეთებთ, გა- დასმა-გადახაზვებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ის იქიდან კითხულობდა პირდაპირ (აკაშიდან, ძველ ქართულში მას „მატიანეს წიგნი“ ჰქვია) და ეს წინადადებები და აზრები არ არის ისე უბრალოდ აწყობილ- დაწყობილი. აქ არის ერთგვარი მაგიური კომპოზიციაც, წყობაც, თავე- ბის რაოდენობა და კიდევ რამდენი რამე და რაც ძალიან მნიშვნე- ლოვანია, ვისაც მერე ღრმად შეუძლია ამ წიგნების წაკითხვა, ისინი между строк კითხულობენ კიდევ და ამას ყველა გრძნობს, ვინც უღრმავდება სისტემატიურად ამ წიგნებს. იმიტომ გეუბნები ერთ წინადადებაზე.

(გაგძელება იქნება)

